พระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๔

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

เล่มที่ ๑๔
พระสุตตันตปิฎก
มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. เทวทหวรรค
หมวดว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม
๑. เทวทหสูตร
ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม
วาทะของนิครนถ์

[๑] ข้าพเจ้า[๑]ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของเจ้าศากยะชื่อเทวทหะ แคว้นสักกะ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ(การบำเพ็ญ เพียรอย่างหนัก) เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”[๒] นิครนถ์ทั้งหลาย[๓]เป็นผู้มีวาทะอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราเข้าไปหานิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาทะอย่างนี้ แล้วถามอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป

---

[๑] คำว่า **ข้าพเจ้า** ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึง **พระอานนท์**

[๒] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒, องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๕/๓๑๕

[๓] **นิครนถ์ทั้งหลาย** หมายถึงนักบวชนอกพุทธศาสนาพวกหนึ่งมีนิครนถ์ นาฏบุตร เป็นเจ้าลัทธิ (ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๖/๕๙) นักบวชเหล่านี้เรียกตัวเองว่านิครนถ์ เพราะปฏิญาณตนว่า เป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพันไว้ในวัฏฏสงสาร (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑, ม.มู.ฏีกา (บาลี) ๒/๓๑๒/๒๒๑) นักบวชเหล่านี้ เมื่อเจ้าลัทธิตายแล้วก็แตกเป็น ๒ พวก (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๑/๒๔๙, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๖๔/๙๔, ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๑/๒๒)

กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป” จริงหรือ” นิครนถ์เหล่านั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้ว ก็ยังปฏิญญาว่า “ใช่”

เราจึงถามนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว”

นิครนถ์เหล่านั้นตอบว่า “ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบหรือว่า “ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบันหรือ”

“ไม่ทราบ ท่านผู้มีอายุ”

[๒] “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายไม่ทราบดังนี้ว่า “เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว”

ไม่ทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้”

ไม่ทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง”

ไม่ทราบว่า “ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

ท่านทั้งหลายไม่ทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบัน เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไม่ควรพยากรณ์ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายพึงทราบว่า “เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว”

พึงทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้”

พึงทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง”

พึงทราบว่า “ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

ท่านทั้งหลายพึงทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบัน[๑] เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงควรพยากรณ์ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวย

สุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

[๓] นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษอย่างร้ายแรง เพราะเหตุแห่งการถูกลูกศรแทง บุรุษนั้นพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิต[๒]ของเขาจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผลของบุรุษนั้น เพราะเหตุแห่งการใช้มีดผ่าปากแผล บุรุษนั้นพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นจึงใช้เครื่องมือตรวจหาลูกศร (ในแผล)ของเขา เพราะเหตุแห่งการตรวจหาลูกศร บุรุษนั้นพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นจึงถอนลูกศรออก เพราะเหตุแห่งการถอนลูกศรออก บุรุษนั้นพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล เพราะเหตุแห่งการใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล บุรุษนั้นพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน

ต่อมา เพราะบาดแผลหาย มีผิวหนังเรียบสนิท บุรุษนั้นจึงหายโรค มีความสุข มีความเสรี อยู่ตามลำพังได้ เดินได้ตามปรารถนา เขาคิดอย่างนี้ว่า “เมื่อก่อนเราถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษอย่างร้ายแรง เพราะเหตุแห่งการถูกลูกศรแทง เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเราจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผลของเรา เพราะเหตุแห่งการใช้มีดผ่าปากแผล เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นจึงใช้เครื่องมือตรวจหาลูกศร(ในแผล)ของเรา เพราะเหตุแห่งการตรวจหาลูกศร เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นได้ถอนลูกศรออก เพราะเหตุ

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๘๐/๑๘๓

[๒] **ญาติสาโลหิต** แยกอธิบายดังนี้ **ญาติ** หมายถึงบิดามารดาของสามี หรือบิดามารดาของภรรยาและ เครือญาติของทั้ง ๒ ฝ่าย **สาโลหิต** หมายถึงผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน ได้แก่ บิดามารดา ปู่หรือตา เป็นต้น (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๗๒, ม.มู.ฏีกา (บาลี) ๑/๖๕/๓๒๙)

แห่งการถอนลูกศรออก เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน หมอผ่าตัดนั้นใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล เพราะเหตุแห่งการใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล เรานั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน บัดนี้ เพราะบาดแผลหาย มีผิวหนังเรียบสนิท เรานั้นจึงหายโรค มีความสุข มีความเสรี อยู่ตามลำพังได้ เดินได้ตามปรารถนา” แม้ฉันใด

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายพึงทราบว่า “เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว”

พึงทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้”

พึงทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง”

พึงทราบว่า “ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

ท่านทั้งหลายพึงทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมในปัจจุบัน เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงควรพยากรณ์ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป” ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย แต่เพราะเหตุที่ท่านทั้งหลายไม่ทราบว่า “เราทั้งหลายได้มีแล้วในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้มีแล้ว”

ไม่ทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน มิใช่ไม่ได้ทำไว้”

ไม่ทราบว่า “เราทั้งหลายได้ทำบาปกรรมไว้อย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้าง”

ไม่ทราบว่า “ทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ประมาณเท่านี้เราพึงให้สลายไป หรือเมื่อทุกข์ประมาณเท่านี้สลายไปแล้ว ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

ท่านทั้งหลายไม่ทราบการละอกุศลธรรมและการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายในปัจจุบัน ฉะนั้น นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไม่ควรพยากรณ์ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

[๔] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว นิครนถ์เหล่านั้นได้กล่าวกับเราว่า “ท่านผู้มีอายุ นิครนถ์ นาฏบุตรเป็นสัพพัญญู(ผู้รู้ธรรมทั้งปวง) เห็นสิ่งทั้งปวง ปฏิญญาญาณทัสสนะ[๑]อย่างเบ็ดเสร็จว่า “เมื่อเราเดิน ยืน หลับ และตื่นอยู่ ญาณทัสสนะได้ปรากฏต่อเนื่องตลอดไป” นิครนถ์ นาฏบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย บาปกรรมที่ท่านทั้งหลายทำไว้ในชาติก่อนมีอยู่ ท่านทั้งหลายจงสลัดบาปกรรมนั้น ด้วยปฏิปทาที่ทำได้ยากเผ็ดร้อนนี้ การที่ท่านทั้งหลายสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ในบัดนี้นั้น ชื่อว่าเป็นการไม่กระทำบาปกรรมต่อไป เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป” คำที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวแล้วนั้นถูกใจ และชอบใจข้าพเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจึงมีใจยินดี”[๒]

[๕] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อนิครนถ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เราได้กล่าวกับนิครนถ์เหล่านั้นว่า

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้มีผล ๒ อย่างในปัจจุบัน

ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑.	ศรัทธา	(ความเชื่อ)
๒.	รุจิ	(ความชอบใจ)
๓.	อนุสสวะ	(การฟังตามกันมา)
๔.	อาการปริวิตก	(ความตรึกตามอาการ)
๕.	ทิฏฐินิชฌานขันติ	(ความเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้)

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ มีผล ๒ อย่างในปัจจุบัน[๓]

บรรดาธรรมทั้ง ๕ ประการนั้น นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายมีความเชื่อ มีความชอบใจ มีการฟังตามกันมา มีความตรึกตามอาการ มีความเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้ ในศาสดาผู้มีวาทะที่เป็นส่วนอดีต อย่างไร”

ภิกษุทั้งหลาย เรามีวาทะอย่างนี้ ก็ไม่พิจารณาเห็นการโต้ตอบวาทะอันชอบธรรมแม้สักนิดในนิครนถ์ทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เรากล่าวกับนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือสมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความ

---

[๑] **ญาณทัสสนะ** หมายถึงความรู้และความเห็นตรงตามเป็นจริง อาจเรียกว่า มรรคญาณ ผลญาณ สัพพัญญุต-ญาณ ปัจจเวกขณญาณ หรือวิปัสสนาญาณก็ได้ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๓๔/๑๙๘)

[๒] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒

[๓] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๘/๕๓๖

เพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายก็ไม่พึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า”

นิครนถ์เหล่านั้นรับว่า “ท่านพระโคดม สมัยใด ข้าพเจ้าทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายก็เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายก็ไม่เสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า”

[๖] เรากล่าวดังนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า สมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายก็ไม่พึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไม่ควรพยากรณ์ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าสมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า พึงหยุดได้เอง แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า พึงหยุดได้เอง เมื่อเป็นเช่นนี้ นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงควรพยากรณ์ว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย แต่เพราะเหตุที่สมัยใด ท่านทั้งหลายมีความพยายามอย่างแรงกล้า มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า แต่สมัยใด ท่านทั้งหลายไม่มีความพยายามอย่างแรงกล้า ไม่มีความเพียรอย่างแรงกล้า สมัยนั้น ท่านทั้งหลายก็ไม่พึงเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ท่านทั้งหลายเมื่อเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ย่อมเชื่อ

ผิดไป เพราะไม่รู้แจ้ง เพราะไม่รู้จริง เพราะความมงมงายว่า “บุรุษบุคคลนี้เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เสวยอทุกขมสุขบ้าง ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดด้วยตบะ เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ(แห่งกรรม)ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”

ภิกษุทั้งหลาย เราแม้มีวาทะอย่างนี้ ก็ไม่พิจารณาเห็นการโต้ตอบวาทะอันชอบธรรมแม้สักนิดในนิครนถ์ทั้งหลาย

[๗] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เราถามนิครนถ์เหล่านั้นอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลในชาตินี้[๑] กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลในชาติหน้า” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

นิครนถ์เหล่านั้นตอบว่า “ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“กรรมใดจะให้ผลในชาติหน้า กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลในชาตินี้” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลเป็นสุข กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลเป็นทุกข์” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“กรรมใดให้ผลเป็นทุกข์ กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลเป็นสุข” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

---

[๑] **กรรมใดให้ผลในชาตินี้** หมายถึงทิฏฐธรรมเวทนียกรรม คือกรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ถ้ากระทำในขณะแห่งชวนจิตดวงแรก ในบรรดาชวนจิตทั้ง ๗ แห่งชวนวิถีหนึ่ง ๆ ได้แก่ ปฐมชวนเจตนา กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ จะกลายเป็นอโหสิกรรม เหตุที่ให้ผลได้เฉพาะในชาตินี้ เพราะเป็นเจตนาที่ประกอบกับชวนะดวงแรก ยังไม่ถูกกรรมอื่น ๆ ครอบงำ เพิ่งเริ่มต้นการปรุงแต่ง จึงมีกำลังแรงแต่ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ไม่ให้ผลในชาติหน้า คือ ถ้าทำ กรรมนี้ในปฐมวัย กรรมนี้ก็จะให้ผลในปฐมวัย มัชฌิมวัย หรือในปัจฉิมวัย ถ้าทำในมัชฌิมวัย กรรมนี้ จะให้ผลในมัชฌิมวัย หรือในปัจฉิมวัย ถ้าทำในปัจฉิมวัย กรรมนี้ก็จะให้ผลในปัจฉิมวัยนั้นเอง ทั้งนี้เพราะ ขาดอาเสวนปัจจัย ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมนี้จึงจัดว่ามีผลเพียงเล็กน้อย เปรียบเหมือนนายพรานพอเห็น เนื้อก็หยิบธนูยิงไปทันที ถ้าถูกเนื้อก็ล้มลงในที่นั้น ถ้าไม่ถูก เนื้อก็รอดไปได้ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๗/๓, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๑๑๗, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๘๕/๒๖๖, วิสุทฺธิ.ฏีกา (บาลี) ๒/๖๘๕/๔๑๕)

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงอย่าให้ผลเสร็จสิ้น” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“กรรมใดให้ผลยังไม่เสร็จสิ้น กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลเสร็จสิ้น” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผลมาก กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลน้อย” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“กรรมใดให้ผลน้อย กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผลมาก” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ กรรมใดให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงอย่าให้ผล” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

“กรรมใดไม่ให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายพึงเปลี่ยนได้หรือว่า “จงให้ผล” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้”

“ไม่ได้ ท่านผู้มีอายุ”

ความพยายามที่ไร้ผล ความเพียรที่ไร้ผล ๑๐ ประการ

[๘] นิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า

๑. กรรมใดให้ผลในชาตินี้ กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ ผลในชาติหน้า” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๒. กรรมใดจะให้ผลในชาติหน้า กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ผลในชาตินี้” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๓. กรรมใดให้ผลเป็นสุข กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ ผลเป็นทุกข์” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๔. กรรมใดให้ผลเป็นทุกข์ กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ ผลเป็นสุข” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๕. กรรมใดให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงอย่าให้ผลเสร็จสิ้น” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๖. กรรมใดให้ผลยังไม่เสร็จสิ้น กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ผลเสร็จสิ้น” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๗. กรรมใดให้ผลมาก กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ผลน้อย” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๘. กรรมใดให้ผลน้อย กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ผลมาก” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๙. กรรมใดให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงอย่าให้ผล” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

๑๐. กรรมใดไม่ให้ผล กรรมนั้นท่านทั้งหลายเปลี่ยนไม่ได้ว่า “จงให้ผล” ด้วยความพยายาม หรือด้วยความเพียรนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความพยายาม ความเพียรของนิครนถ์ผู้มีอายุทั้งหลายจึงไร้ผล”

ภิกษุทั้งหลาย นิครนถ์ทั้งหลายเป็นผู้มีวาทะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการ ของนิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาทะอย่างนี้ จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้

[๙] ภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อนแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

๒. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ถูกพระอิศวรชั้นต่ำเนรมิตมาแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

๓. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ นิครนถ์ทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีเคราะห์ร้ายแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

๔. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ[๑] นิครนถ์ทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีอภิชาติเลวแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

---

[๑] **อภิชาติ**นี้มี ๒ ประการ คือ

๕. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้มีความพยายามเลวทรามในปัจจุบันแน่ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาเสวยทุกขเวทนากล้า เผ็ดร้อนเห็นปานนี้ในบัดนี้

๖. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ

---

๑. อภิชาติที่ปูรณะ กัสสปะ บัญญัติไว้มี ๖ ประการ คือ

๑. **กัณหาภิชาติ** ผู้ที่มีชาติดำ ได้แก่ คนฆ่าแพะ คนฆ่าสุกร คนฆ่านก พรานเนื้อ ชาวประมง โจร เพชฌฆาต เจ้าหน้าที่เรือนจำหรือคนงานชั้นต่ำและหยาบช้า

๒. **นีลาภิชาติ** ผู้ที่มีชาติเขียว ได้แก่ พวกภิกษุที่ฝักใฝ่ในธรรมฝ่ายดำ พวกกรรมวาทะตลอดจนพวกกิริยวาทะอื่น ๆ

๓. **โลหิตาภิชาติ** ผู้มีชาติแดง ได้แก่ พวกนิครนถ์ที่ใช้ผ้าผืนเดียว

๔. **หลิททาภิชาติ** ผู้มีชาติเหลือง ได้แก่ คฤหัสถ์ผู้สวมใส่ผ้าขาวซึ่งเป็นสาวกของพวกอเจลก (นักบวช เปลือยกาย)

๕. **สุกกาภิชาติ** ผู้มีชาติขาว ได้แก่ นักบวชที่เรียกตัวเองว่าอาชีวกและอาชีวิกา

๖. **ปรมสุกกาภิชาติ** ผู้มีชาติขาวอย่างยิ่ง ได้แก่ เจ้าลัทธิชื่อนันทวัจฉโคตร, สังกิจจโคตร และมักขลิโคสาล

๒. อภิชาติที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้มี ๖ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มีชาติดำและประพฤติธรรมดำ ได้แก่ ผู้ที่เกิดในตระกูลคนจัณฑาล เป็นต้น แล้วยังประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในอบายภูมิ

๒. บุคคลผู้มีชาติดำแต่ประพฤติธรรมขาว ได้แก่ ผู้ที่เกิดในตระกูลคนจัณฑาล เป็นต้น แต่เขาประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในสุคติภูมิ

๓. บุคคลผู้มีชาติดำแต่บรรลุนิพพานซึ่งเป็นธรรมไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ ผู้ที่เกิดในตระกูลคนจัณฑาล แต่พวกเขาออกบวชเป็นบรรพชิต ละนิวรณ์ได้ เจริญสติปัฏฐานและโพชฌงค์จนตรัสรู้ธรรมตามความเป็นจริง และบรรลุนิพพานในที่สุด

๔. บุคคลผู้มีชาติขาวแต่ประพฤติธรรมดำ ได้แก่ ผู้ที่เกิดในขัตติยตระกูล เป็นต้น แล้วประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในอบายภูมิ

๕. บุคคลผู้มีชาติขาวและประพฤติธรรมขาว ได้แก่ ผู้ที่เกิดในขัตติยตระกูล เป็นต้น แล้วประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้วย่อมบังเกิดในสุคติภูมิ

๖. บุคคลผู้มีชาติขาวและบรรลุนิพพานซึ่งเป็นธรรมไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ ผู้ที่เกิดในขัตติยตระกูล เป็นต้น แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต ละนิวรณ์ได้ เจริญสติปัฏฐานและโพชฌงค์จนตรัสรู้ธรรมตามเป็นจริงและบรรลุนิพพานในที่สุด (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๙/๓๒๙, องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๕๕๐-๕๕๔)

ในที่นี้หมายเอาอภิชาติ ๖ ที่ปูรณะ กัสสปะ บัญญัติไว้ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙/๖, ม.อุ.ฏีกา (บาลี) ๓/๙/๒๕๖)

๗. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ

๘. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ

๙. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ

๑๐. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน นิครนถ์ทั้งหลายพึงเป็นผู้ควรถูกตำหนิ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน นิครนถ์ทั้งหลายก็เป็นผู้ควรถูกตำหนิ

นิครนถ์ทั้งหลายเป็นผู้มีวาทะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการ ของนิครนถ์ทั้งหลายผู้มีวาทะอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่ไร้ผล ความเพียรที่ไร้ผล เป็นอย่างนี้แล

[๑๐] **ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่นำตนซึ่งไม่มีทุกข์เข้าไปรับทุกข์ ไม่สละสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม[๑] ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในสุขนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า “เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนัดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร อนึ่ง เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนัดได้”

ภิกษุนั้นเริ่มบำเพ็ญความเพียร อย่างที่ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ ผู้เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนัดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร ภิกษุนั้นเจริญอุเบกขาอย่างที่ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขาเจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนัดได้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุนั้น เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนัดได้ เพราะการบำเพ็ญความเพียร ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุนั้น มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนัดได้ ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้”

---

[๑] **สุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม** หมายถึงความสุขที่เกิดจากปัจจัย ๔ คือ (๑) อาหารบิณฑบาต (๒) เครื่องนุ่งห่ม (๓) ที่อยู่อาศัย (๔) ยารักษาโรค ที่เกิดขึ้นจากสงฆ์ หรือจากคณะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐/๗)

[๑๑] พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนชายผู้หลงรัก มีจิตผูกพัน มีความรักร้อนแรง มีใจจดจ่อในหญิง เขาเห็นหญิงนั้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่น

เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ โสกะ(ความเศร้าโศก) ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ) พึงเกิดขึ้นแก่ชายนั้น เพราะเห็นหญิงคนโน้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่นบ้างไหม”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “พึงเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะชายคนโน้นหลงรัก มีจิตผูกพัน มีความรักร้อนแรง มีใจจดจ่อในหญิงคนโน้น ฉะนั้น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้นเพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น ชายนั้นคิดอย่างนี้ว่า “เราหลงรัก มีจิตผูกพัน มีความรักร้อนแรง มีใจจดจ่อในหญิงคนโน้น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้นแก่เรา เพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่น ทางที่ดี เราควรเลิกรักหญิงที่เราหลงรักนั้นเสีย” เขาจึงเลิกรักหญิงที่เคยหลงรักนั้นเสีย สมัยต่อมา บุรุษนั้นเห็นหญิงนั้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่น

เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ชายนั้น เพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะอยู่กับชายอื่นบ้างไหม”

“ไม่พึงเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะชายคนโน้นคลายความรักในหญิงคนโน้นได้แล้ว ฉะนั้น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงไม่เกิดขึ้นเพราะเห็นหญิงนั้นยืนคุยออดอ้อนฉอเลาะ อยู่กับชายอื่น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่นำตนซึ่งไม่มีทุกข์เข้าไปรับทุกข์ ไม่สละสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในสุขนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า “เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนัดได้ เพราะการบำเพ็ญความเพียร อนึ่ง เรานี้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนัดได้”

ภิกษุนั้นจึงเริ่มบำเพ็ญความเพียร อย่างที่ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ ผู้เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนัดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร ภิกษุนั้นเจริญอุเบกขาอย่างที่ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขาเจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนัดได้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุนั้น เริ่มบำเพ็ญความเพียรอยู่ จึงคลายกำหนัดได้เพราะการบำเพ็ญความเพียร ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุผู้มีทุกข์เป็นเหตุ มีอุเบกขา เจริญอุเบกขาอยู่ จึงคลายกำหนัดได้ ทุกข์นั้นของภิกษุนั้นย่อมเป็นอันสลายไป แม้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๒] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ทางที่ดี เราควรเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก” ภิกษุนั้นจึงเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก เมื่อภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น สมัยต่อมา ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบากเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอสำเร็จแล้ว เหตุนั้น สมัยต่อมา ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ภิกษุทั้งหลาย ช่างศรลนลูกศรกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ เพราะเหตุที่ลูกศรอันช่างศรลนกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้แล้ว สมัยต่อมา ช่างศรนั้นจึงไม่ลนลูกศรนั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะช่างศรนั้นพึงลนลูกศรกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเขาสำเร็จแล้ว เหตุนั้น สมัยต่อมา ช่างศรนั้นจึงไม่ลนลูกศรกลับไปกลับมาบนข่าไฟ ๒ อัน ไม่ต้องดัดให้ตรงจนใช้การได้ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ทางที่ดี เราควรเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก” ภิกษุนั้นจึงเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก เมื่อภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น เหตุนั้น สมัยต่อมา ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบากเพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอสำเร็จแล้ว เหตุนั้น สมัยต่อมา ภิกษุนั้นจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนไว้ในความลำบาก

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๓] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคต[๑]อุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ[๒] ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค[๓] รู้แจ้งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด[๔] ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน

คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชน(คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้สดับธรรมนั้น เกิดศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธา ย่อมตระหนักว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด[๕] เป็นทางมาแห่งธุลี[๖]

---

[๑] **ตถาคต** ในที่นี้หมายถึงพระผู้มีพระภาค บัณฑิตเรียกว่า “ตถาคต” เพราะเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้จริง (๔) เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามความเป็นจริง (๕) เพราะทรงเห็นจริง (๖) เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เพราะทรง ทำจริง (๘) เพราะทรงครอบงำ (ผู้ที่ยึดถือลัทธิอื่นทั้งหมดในโลกพร้อมทั้งเทวโลก) (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๕๐)

[๒] **เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ** คือ วิชชา ได้แก่ วิชชา ๓ และวิชชา ๘ ดังนี้ **วิชชา ๓** คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติ(ตาย)และอุปัติ(เกิด) ของสัตว์ (๓) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ **วิชชา ๘** คือ (๑) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็นวิปัสสนา (๒) มโนมยิทธิ มีฤทธิ์ทางใจ (๓) อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ (๔) ทิพพโสต หูทิพย์ (๕) เจโตปริยญาณ กำหนดรู้จิตผู้อื่นได้ (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๗) ทิพพจักขุ ตาทิพย์ หรือเรียกว่าจุตูปปาตญาณ (๘) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ **จรณะ ๑๕** คือ (๑) สีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล (๒) อินทรียสังวร การสำรวมอินทรีย์ (๓) โภชเนมัตตัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค (๔) ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น (๕) มีศรัทธา (๖) มีหิริ (๗) มีโอตตัปปะ (๘) เป็นพหูสูต (๙) วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร (๑๐) มีสติมั่นคง (๑๑) มีปัญญา (๑๒) ปฐมฌาน (๑๓) ทุติยฌาน (๑๔) ตติยฌาน (๑๕) จตุตถฌาน (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘)

[๓] **เป็นพระผู้มีพระภาค** เพราะ (๑) ทรงมีโชค (๒) ทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส (๓) ทรงประกอบด้วย ภคธรรม ๖ ประการ (คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน โลกุตตรธรรม ยศ สิริ ความสำเร็จประโยชน์ตามต้องการและความเพียร) (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคาย ตัณหาในภพทั้ง ๓ (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจจัย ๔ เป็นต้น (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๘)

[๔] **ความงามในเบื้องต้น** หมายถึงศีล สมาธิ และวิปัสสนาปัญญา **ความงามในท่ามกลาง** หมายถึง อริยมรรค **ความงามในที่สุด** หมายถึงอริยผลและนิพพาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๙)

[๕] **การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด** เพราะไม่มีเวลาว่างที่จะทำกุศลกรรมได้อย่างสะดวก แม้เรือนมีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๖๐ ศอก มีบริเวณภายในบ้านตั้ง ๑๐๐ โยชน์ มีคนอยู่อาศัย ๒ คน คือ สามี ภรรยา ก็ยังถือว่าคับแคบ เพราะต้องคอยห่วงใยและกังวลต่อกัน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓, สำ.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๒๐๑, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๔๒๑)

[๖] **เป็นทางมาแห่งธุลี** เพราะเป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอันทำจิตให้เศร้าหมอง เช่น ราคะ เป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/

การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง[๑] การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด" ต่อมาเขาละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครือญาติน้อยใหญ่ โกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

สิกขาและสาชีพของภิกษุ

[๑๔] ภิกษุนั้นบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความเป็นผู้มีสิกขาและสาชีพ[๒]ของภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑาวุธ และศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือ รับเอา แต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่สิ่งของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์[๓] คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม[๔]อันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. ละ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่าย

๑๙๑/๑๖๓, สำนิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๒๐๑, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๔๒๒)

[๑] **การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง** ได้แก่ การบวช ชื่อว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชแม้จะอยู่ในเรือนยอด ปราสาทแก้ว หรือเทพวิมาน ซึ่งมีประตูหน้าต่างปิดมิดชิด ก็ยังถือว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชไม่มีความยึดติดในสิ่งใด ๆ ทั้งยังมีเวลาว่างที่จะทำกุศลกรรมได้อย่างสะดวกอีกด้วย (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๔๒๑-๔๒๒)

[๒] **สิกขา** ในที่นี้หมายถึงอธิสีลสิกขาของภิกษุทั้งหลาย **สาชีพ** หมายถึงสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๙๒/๑๑๓, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๔๒๒) และดูเทียบ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓

[๓] **พรหมจรรย์** แปลว่าความประพฤติประเสริฐ มี ๑๒ ประการ คือ (๑) ทาน การให้ (๒) ไวยาวัจจะ การขวนขวายช่วยเหลือ (๓) ปัญจสิกขาบท ศีล ๕ (๔) พรหมวิหาร การประพฤติพรหมวิหาร (๕) ธรรมเทศนา (๖) เมถุนวิรัติ การงดเว้นจากการเสพเมถุน (๗) สทารสันโดษ ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน (๘) อุโปสถังคะ องค์อุโบสถ (๙) อริยมรรค ทางอันประเสริฐ (๑๐) ศาสนาที่รวมไตรสิกขา (๑๑) อัธยาศัย (๑๒) วิริยะ ความเพียร แต่ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิรัติ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๖๐, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔)

[๔] **เมถุนธรรม** หมายถึงการร่วมประเวณี การเสพสังวาส กล่าวคือ การเสพอสัทธรรมอันเป็นประเวณีของชาวบ้าน มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ เป็นการกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๔๒)

โน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา

๘. เว้นขาดจากการพรากพืชคาม[๑]และภูตคาม[๒]

๙. ฉันมื้อเดียว ไม่ฉันตอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันในเวลาวิกาล[๓]

๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล

๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอมและเครื่องประทินผิว อันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ[๔]

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

---

[๑] **พืชคาม** หมายถึงพืชพันธุ์จำพวกที่ถูกพรากจากที่แล้ว ยังสามารถงอกขึ้นได้อีก (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๗๘, ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๖)

[๒] **ภูตคาม** หมายถึงของเขียว หรือพืชพันธุ์อันเกิดอยู่กับที่ มี ๕ ชนิด คือ (๑) พืชที่เกิดจากเหง้า เช่น กระชาย (๒) พืชที่เกิดจากต้น เช่น โพธิ์ (๓) พืชที่เกิดจากตา เช่น อ้อย (๔) พืชที่เกิดจากยอด เช่น ผักชี (๕) พืชที่เกิดจากเมล็ด เช่น ข้าว (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๗๘, ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๖)

[๓] **ฉันในเวลาวิกาล** คือ เวลาที่ห้ามไว้เฉพาะแต่ละเรื่อง ในที่นี้หมายถึงผิดเวลาที่กำหนดไว้ คือตั้งแต่หลังเที่ยงวันจนถึงเวลาอรุณขึ้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๗๕, ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๖)

[๔] **ธัญญาหารดิบ** ในที่นี้หมายถึงธัญชาติ ๗ ชนิด คือ (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเปลือก (๓) ข้าวเหนียว (๔) ข้าวละมาน (๕) ข้าวฟ่าง (๖) ลูกเดือย (๗) หญ้ากับแก้ (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๗)

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน
๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย
๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด
๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง
๒๖. เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก[๑]

ภิกษุนั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอคุ้มร่างกาย และบิณฑบาตพออิ่มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ เธอประกอบด้วยอริยสีลขันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

[๑๕] ภิกษุนั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ[๒] ไม่แยกถือ[๓] ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...
ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...
ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...
ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...
รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามนินทรีย์ ถึงความ

---

[๑] ดูเทียบ ที.สี.(ไทย) ๙/๑๙๔/๖๖-๖๘

[๒] **รวบถือ** หมายถึงมองภาพด้านเดียว คือมองภาพรวมโดยเห็นเป็นหญิงหรือชาย เห็นว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่มเป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยอำนาจฉันทราคะ (อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖)

[๓] **แยกถือ** หมายถึงมองภาพ ๒ ด้าน คือมองแยกแยะเป็นส่วน ๆ ไปด้วยอำนาจกิเลส เช่น เห็นมือ เท้า ว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด การเหลียวซ้ายแลขวาว่าน่ารักหรือไม่น่ารัก ถ้าเห็นว่าสวยน่ารักก็เกิดอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) ถ้าเห็นว่าไม่สวยไม่น่ารักก็เกิดอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) (อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

สำรวมในมนินทรีย์ เธอประกอบด้วยอริยอินทรียสังวรเช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

ภิกษุนั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

[๑๖] ภิกษุนั้นประกอบด้วยอริยสีลขันธ์ อริยอินทรียสังวร และอริยสติสัมปชัญญะแล้ว พักอยู่ ณ เสนาสนะเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันอาหารเสร็จ แล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละอภิชฌา(ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) ในโลก มีใจปราศจากอภิชฌา ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทธะ(ความหดหู่และเซื่องซึม) มีจิตปราศจากถีนมิทธะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ(ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) ข้ามพ้นวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา เธอละนิวรณ์ ๕ ประการนี้ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง บั่นทอนกำลังปัญญา

ปฐมฌาน

ภิกษุนั้นสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

ทุติยฌาน

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

ตติฌาน

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข”

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

จตุตถฌาน

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ภิกษุบรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่[๑]

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๗] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน[๒] ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป[๓]เป็นอันมากบ้าง ว่า “ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้น จึงมาเกิดในภพนี้” เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๘] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบายทุคติ วินิบาต นรก[๔] แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลก

---

[๑] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๖-๒๓๓/๗๗-๗๘

[๒] **กิเลสเพียงดังเนิน** (อังคณะ) หมายถึง ราคะ โทสะ โมหะ มลทินหรือเปือกตม ในที่บางแห่งหมายถึงพื้นที่เป็นเนินตามที่พูดกันว่า เนินโพธิ์ เนินเจดีย์ เป็นต้น (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๕๑)

[๓] **สังวัฏฏกัป** หมายถึงกัปฝ่ายเสื่อม คือช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ วิวัฏฏกัป หมายถึงกัปฝ่ายเจริญ คือช่วงระยะเวลาที่โลกกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๑๕๘)

[๔] ชื่อว่า **อบาย** เพราะปราศจากความงอกงาม คือไม่มีความเจริญหรือความสุข ชื่อว่า **ทุคติ** เพราะเป็นคติคือเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ชื่อว่า **วินิบาต** เพราะเป็นสถานที่ตกไปของหมู่สัตว์ที่ทำความชั่ว ชื่อว่า **นรก** เพราะปราศจากความยินดี เหตุเป็นที่ไม่มีความสบายใจ (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘)

สวรรค์” เธอเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

[๑๙] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจาก ความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ[๑] นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว[๒] ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว[๓] ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”[๔]

ภิกษุทั้งหลาย ความพยายามที่มีผล ความเพียรที่มีผล เป็นอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีวาทะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการ ของตถาคตผู้มีวาทะอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้ได้รับการสรรเสริญ

[๒๐] ภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ตถาคตพึงเป็นผู้ทำกรรมดีไว้ในชาติก่อนแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะ เห็นปานนี้ในบัดนี้

---

[๑] **อาสวะ** หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือดองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซาบไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ มี ๔ ประการ คือ (๑) **กามาสวะ** อาสวะคือกาม (๒) **ภวาสวะ** อาสวะคือภพ (๓) **ทิฏฐาสวะ** อาสวะคือทิฏฐิ (๔) **อวิชชาสวะ** อาสวะคืออวิชชา (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๗/๖๒๒-๖๒๓) แต่ในพระสูตรท่านจัดอาสวะเป็น ๓ โดยสงเคราะห์ทิฏฐาสวะเข้าในภวาสวะ (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๔/๖๘)

[๒] **อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว** หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอาสวกิเลสจบสิ้นบริบูรณ์แล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้บรรลุถึงขั้นนี้ได้ ชื่อว่าอเสขบุคคล (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘)

[๓] **กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว** ในที่นี้หมายถึงกิจในอริยสัจ ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ การละเหตุเกิดแห่งทุกข์ การทำให้แจ้งซึ่งความดับทุกข์ และการอบรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘)

[๔] **ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป** หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณเพื่อความหมดสิ้นแห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุอรหัตตผลเป็นจุดหมายสูงสุด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘) และดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๔๖-๓๔๘

๒. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร ตถาคตพึงเป็นผู้ถูกพระอิศวรชั้นสูงเนรมิตมาแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้

๓. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ ตถาคตพึงเป็นผู้มีเคราะห์กรรมดีแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้

๔. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ ตถาคตพึงเป็นผู้มีอภิชาติดีแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้

๕. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน ตถาคตพึงเป็นผู้มีความพยายามดีในปัจจุบันแน่ จึงเป็นเหตุให้ตถาคตเสวยสุขเวทนาอันไม่มีอาสวะเห็นปานนี้ในบัดนี้

๖. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ

๗. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งการเนรมิตของพระอิศวร ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ

๘. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งเคราะห์ ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ

๙. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งอภิชาติ ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ

๑๐. ถ้าหมู่สัตว์เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน ตถาคตพึงเป็นผู้น่าสรรเสริญ ถ้าหมู่สัตว์ไม่ได้เสวยสุขและทุกข์เพราะ เหตุแห่งความพยายามในปัจจุบัน ตถาคตก็เป็นผู้น่าสรรเสริญ[๑]

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีวาทะอย่างนี้ คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการ ของตถาคตผู้มีวาทะอย่างนี้ จึงเป็นเหตุให้ได้รับการสรรเสริญ”

---

[๑] ดูเทียบข้อ ๙ หน้า ๑๒-๑๔ ในเล่มนี้

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

เทวทหสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปัญจัตตยสูตร
ว่าด้วยความเห็นผิด ๕ ประการ ๓ หมวด
วาทะเกี่ยวกับขันธ์ส่วนอนาคต

[๒๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดขันธ์(สรรพสิ่ง)ส่วนอนาคต มีความเห็นคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต ปรารภขันธ์ส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิฏฐิต่าง ๆ คือ

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า “อัตตาที่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”[๑]

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า “อัตตาที่ไม่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”[๒]

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า “อัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”[๓]

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่[๔]

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบัน[๕]

รวมความว่าสมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีอยู่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่บ้าง บัญญัตินิพพานในปัจจุบันบ้าง

---

[๑] ทิฏฐินี้เรียกว่า **สัญญีวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญา) มี ๑๖ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๗๕-๗๖/๓๑-๓๒

[๒] ทิฏฐินี้เรียกว่า **อสัญญีวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาไม่มีสัญญา) มี ๘ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๗๘-๗๙/๓๓

[๓] ทิฏฐินี้เรียกว่า **เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่) มี ๘ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๘๑-๘๒/๓๔-๓๕

[๔] ทิฏฐินี้เรียกว่า **อุจเฉทวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาขาดสูญ) มี ๗ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๘๔-๙๑/๓๕-๓๗

[๕] ทิฏฐินี้เรียกว่า **ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ** (ลัทธิที่ถือว่ามีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน) มี ๕ ลัทธิ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๙๓-๙๘/๓๘-๓๙

วาทะแสดงทิฏฐิเหล่านี้ ขยายเป็น ๕ ประการแล้ว ย่อเป็น ๓ ประการ ย่อเป็น ๓ ประการแล้ว ขยายเป็น ๕ ประการ ดังนี้แล นี้เป็นอุทเทสของวาทะแสดงทิฏฐิ ๕ ประการ ๓ หมวด

สัญญีวาทะ หมวดละ ๘

[๒๒] ภิกษุทั้งหลาย ในสัญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๕. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาอย่างเดียวกันว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๖. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาต่างกันว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๗. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาเล็กน้อยว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๘. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาหาประมาณมิได้ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

แต่มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันวิญญาณกสิณของอัตตาที่มีสัญญาเหล่านี้ ซึ่งล่วงไปแล้วนั่นว่า หาประมาณมิได้ ไม่หวั่นไหว

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๕. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาอย่างเดียวกันว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๖. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาต่างกันว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๗. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาเล็กน้อยว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๘. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาหาประมาณมิได้ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ส่วนสัญญาที่บริสุทธิ์ยอดเยี่ยม เขากล่าวว่า “ล้ำเลิศ” ไม่มีสัญญาอื่นยิ่งกว่าสัญญาเหล่านี้ ทั้งที่เป็นสัญญาในรูป ทั้งที่เป็นสัญญาในอรูป ทั้งที่เป็นสัญญาอย่างเดียวกัน ทั้งที่เป็นสัญญาต่างกัน สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอากิญจัญญายตนะหาประมาณมิได้ ไม่หวั่นไหวว่า “ไม่มีอะไร”

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

อสัญญีวาทะ หมวดละ ๔

[๒๓] ภิกษุทั้งหลาย ในอสัญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย ในอสัญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอสัญญีวาทะพวกหนึ่งคัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสัญญาเป็นดุจโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร ความไม่มีสัญญานี้แล สงบ ประณีต

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้[๑]ที่สมณะหรือพราหมณ์คนใดคนหนึ่งจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “เราจักบัญญัติการมาหรือการไป การจุติหรือการเกิด ความเจริญ ความงอกงาม หรือความไพบูลย์ เว้นรูป เว้นเวทนา เว้นสัญญา เว้นสังขาร เว้นวิญญาณ”

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

---

[๑] **เป็นไปไม่ได้** หมายถึงปฏิเสธฐานะ(เหตุ) และปฏิเสธโอกาส(ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปได้ (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒)

เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ หมวดละ ๔

[๒๔] ภิกษุทั้งหลาย ในเนวสัญญีนาสัญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งมีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ในเนวสัญญีนาสัญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีเนวสัญญีนาสัญญีวาทะ พวกหนึ่งคัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสัญญาเป็นดุจโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร ความไม่มีสัญญาเป็นความหลง ความมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่นี้แล สงบ ประณีต

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งมีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ซึ่งไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มีสัญญาก็มิใช่ มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติการเข้าถึงอายตนะ[๑] นี้ ด้วยเหตุเพียงสิ่งที่พึงรู้แจ้ง[๒]โดยได้เห็นได้ยินและได้ทราบและสังขาร[๓] การบัญญัติของสมณะหรือพราหมณ์เช่นนี้ เขากล่าวว่าเป็นความพินาศของการเข้าถึงอายตนะนี้ ความจริงอายตนะนี้ บัณฑิตไม่กล่าวว่าพึงบรรลุด้วยการมีสังขาร แต่ท่านกล่าวว่าอายตนะนี้พึงบรรลุด้วยการมีสังขารที่เหลือ[๔]

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

อุจเฉทวาทะ

[๒๕] ภิกษุทั้งหลาย ในอุจเฉทวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่

ในอุจเฉทวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอุจเฉทวาทะพวกหนึ่งคัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้แม้ทั้งหมด ย่อมถือการเวียนว่ายในชาติหน้า กล่าวยืนยันความหวังอย่างเดียวว่า “เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้ เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้”

พ่อค้าไปค้าขายย่อมมีความหวังอย่างนี้ว่า “เราจักมีกำไรจากการค้าเท่านี้ เพราะการค้าขายเที่ยวนี้เราจักได้กำไรเท่านี้” ฉันใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉันนั้น เหมือนกัน เห็นจะหวังกำไรกลับคืนเหมือนพ่อค้าว่า “เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้ เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้”

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่ เป็นผู้กลัวสักกายะ[๕] รังเกียจสักกายะ วนเวียนไปตามสักกายะอยู่นั่นเอง

---

[๑] **อายตนะ** ในที่นี้หมายถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๓)

[๒] **สิ่งที่พึงรู้แจ้ง** ในที่นี้หมายถึงสัญญาที่รู้แจ้งได้ทางทวาร ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๓)

[๓] **สังขาร** ในที่นี้หมายถึงสังขารที่หยาบ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๓)

[๔] **สังขารที่เหลือ** หมายถึงสังขารที่ละเอียดกว่าสังขารที่กล่าวมาข้างต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๓)

[๕] **สักกายะ** แปลว่า กายของตน มีความหมายหลายนัย คือ หมายถึงขันธ์ ๕ มีรูปขันธ์เป็นต้น ซึ่งมีอยู่ โดยสภาวะ (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๓/๑๖๓) หมายถึงอุปาทานขันธ์ ๕ (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๖, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๓๓, ม.มู.ฏีกา

เปรียบเหมือนสุนัขที่เขาใช้โซ่ล่ามผูกไว้ที่เสาหรือที่หลักอย่างมั่นคง ย่อมวิ่งวนเสาหรือหลักนั่นเอง ฉันใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้กลัวสักกายะ รังเกียจสักกายะ วนเวียนไปตามสักกายะอยู่นั่นเอง

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๒๖] ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งกำหนดขันธ์ส่วนอนาคต มีความเห็นคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต ปรารภขันธ์ส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิฏฐิต่าง ๆ หลายประการ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดประกาศวาทะแสดงทิฏฐิต่าง ๆ ๕ ประการนี้เท่านั้น หรือประกาศส่วนใดส่วนหนึ่งของวาทะ แสดงทิฏฐิต่าง ๆ ๕ ประการนี้

วาทะแสดงทิฏฐิเกี่ยวกับขันธ์ส่วนอดีต ๑๖

[๒๗] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดขันธ์ส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต ปรารภขันธ์ส่วนอดีต ประกาศวาทะแสดงทิฏฐิต่าง ๆ คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”[๑]

๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๔. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยงก็มิใช่ ไม่เที่ยงก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๕. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๖. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่มีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

(บาลี) ๑/๖/๑๑๒, ม.อุ.ฏีกา (บาลี) ๓/๒๕/๒๗๐) หมายถึงเตภูมิกธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๕/๑๔, องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕,๖๑/๑๔๗, สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๕๔/๒๕๔ (อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๑๒๒๕/๓๔๒,๑๕๕๕/๔๑๗)

[๑] ดูเทียบ องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๕/๒๒๖

๗. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งที่สุดและไม่มีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๘. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๙. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียวกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๐. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีสัญญาเล็กน้อย นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีสัญญาหาประมาณมิได้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีสุขอย่างเดียว นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๔. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทุกข์อย่างเดียว นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๕. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๖. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทุกข์ก็มิใช่ มีสุขก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

[๒๘] ภิกษุทั้งหลาย ในวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” เป็นไปไม่ได้เลยที่ญาณเฉพาะตน[๑]อันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเป็นธรรมอื่นจากความเชื่อ อื่นจากความชอบใจ อื่นจากการฟังตามกันมา อื่นจากการตรึกตามอาการ อื่นจากการเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้ จักมีแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้

---

[๑] **ญาณเฉพาะตน** หมายถึงความรู้ประจักษ์หรือความรู้แจ้งเฉพาะตน ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาญาณ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๘/๑๖)

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมยึดถือเพียงส่วนแห่งความรู้เท่านั้นในเรื่องนั้น แม้ส่วนแห่งความรู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่าเป็นอุปาทาน[๑]ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๒๙] ภิกษุทั้งหลาย ในวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกเที่ยงก็มิใช่ ไม่เที่ยงก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
... “อัตตาและโลกมีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกไม่มีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกทั้งมีที่สุดและไม่มีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียวกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีสัญญาเล็กน้อย นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีสัญญาหาประมาณมิได้ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีสุขอย่างเดียว นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีทุกข์อย่างเดียว นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ
... “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทุกข์ก็มิใช่ มีสุขก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” เป็นไปไม่ได้ที่ญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเป็นธรรมอื่นจาก

---

[๑] **อุปาทาน** แปลว่าความยึดมั่นถือมั่น มี ๔ ประการ คือ (๑) **กามุปาทาน** ความยึดมั่นในกาม (๒) **ทิฏฐุปาทาน** ความยึดมั่นในทิฏฐิ หรือหลักคำสอนต่าง ๆ (๓) **สีลัพพตุปาทาน** ความยึดมั่น ในศีลวัตร (๔) **อัตตวาทุปาทาน** ความยึดมั่นในวาทะว่าตัวตน (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓, สำนิ. (ไทย) ๑๖/๒/๕, สำม. (ไทย) ๑๙/๑๗๔/๑๐๙, อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๑๒๑๙-๑๒๒๓/๓๔๐-๓๔๒,๑๕๕๓/๔๑๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๘/๖๒๔-๖๒๕) แต่ในที่นี้หมายถึงทิฏฐุปาทาน เพราะความเห็นเช่นนี้จัดเป็นมิจฉาญาณทัสสนะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๘/๑๖)

ความเชื่อ อื่นจากความชอบใจ อื่นจากการฟังตามกันมา อื่นจากการตรึกตามอาการ อื่นจากการเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้ จักมีแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมยึดถือเพียงส่วนแห่งความรู้เท่านั้นในเรื่องนั้น แม้ส่วนแห่งความรู้นั้นบัณฑิตกล่าวว่าเป็นอุปาทานของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

วาทะของพระพุทธองค์

[๓๐] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์[๑]ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคตได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่นี้แล สงบประณีต” ปีติอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอย่อมดับไป เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั้น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั้น แม้ฉันใด เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น ฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคตได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่นี้แล สงบ ประณีต” ปีติอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอย่อมดับไป เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๑] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวกได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคน ในโลกนี้จึงเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึง

---

[๑] **กามสังโยชน์** ในที่นี้หมายถึงความทะยานอยากในกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่าใคร่) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐/๑๖)

สุขอันปราศจากอามิสอยู่นี้แล สงบ ประณีต" สุขอันปราศจากอามิสนั้นของเธอย่อมดับไป เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั้น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั้น แม้ฉันใด เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น ฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวกได้ สมณะ หรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่ ด้วยสำคัญว่า "การที่เราเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่นี้แล สงบ ประณีต" สุขอันปราศจากอามิสนั้นของเธอย่อมดับไป เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า "ความดับนี้มีอยู่" เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๒] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิสได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า "การที่เราเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่นี้แล สงบ ประณีต" อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอย่อมดับไป เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั้น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั้น แม้ฉันใด เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น ฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคตได้ เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะ ก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิสได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า "การที่เราเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่นี้แล สงบ ประณีต" อทุกขม-สุขเวทนานั้นของเธอย่อมดับไป เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๓] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิส เพราะก้าวล่วงอทุกขมสุขเวทนาได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ จึงพิจารณาเห็นว่า “เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน”

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินี้นั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิส เพราะก้าวล่วงอทุกขมสุขเวทนาได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้ จึงพิจารณาเห็นว่า “เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน” นี้แล ท่านผู้นี้ย่อมกล่าวยืนยันปฏิปทาที่เอื้ออำนวยให้ถึงนิพพานอย่างเดียว โดยแท้ แต่สมณะหรือพราหมณ์นี้ เมื่อยังถือมั่นทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอดีต ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นทิฏฐิอันคล้อยตามขันธ์ส่วนอนาคต ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นกามสังโยชน์ ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นปีติอันเกิดจากวิเวก ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นสุขอันปราศจากอามิส ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นอทุกขมสุขเวทนา ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ แม้ข้อที่ท่านผู้นี้พิจารณาเห็นว่า “เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน” นั้น บัณฑิตเรียกว่าอุปาทานของสมณพราหมณ์นี้

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ก็สันติวรบท(บทอันประเสริฐสงบ) ไม่มีบทอื่นยิ่งกว่า ที่ตถาคต รู้แล้วนี้ คือ ความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากผัสสายตนะ ๖[๑] ตามความเป็นจริง แล้วจึงหลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น

สันติวรบทที่ตถาคตรู้แล้วนี้นั้น คือ ความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากผัสสายตนะ ๖ ตามความเป็นจริง แล้วจึงหลุดพ้นได้ เพราะไม่ถือมั่น”[๑]

---

[๑] **ผัสสายตนะ ๖** หมายถึงความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอกมี ๖ คือ (๑) จักขุ-สัมผัส ความกระทบกันทางตา (๒) โสตสัมผัส ความกระทบกันทางหู (๓) ฆานสัมผัส ความกระทบกันทางจมูก (๔) ชิวหาสัมผัส ความกระทบกันทางลิ้น (๕) กายสัมผัส ความกระทบกันทางกาย (๖) มโน-สัมผัส ความกระทบกันทางใจ (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๘/๙๓, สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๖, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓/๖๓)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปัญจัตตยสูตรที่ ๒ จบ

๓. กินติสูตร
ว่าด้วยภิกษุคิดอย่างไรในพระพุทธเจ้า

[๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าชัฏ อันเป็นสถานที่บวงสรวงพลีกรรม เขตกรุงกุสินารา ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความคิดอย่างไรในเราบ้างหรือว่า “พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งจีวร พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือพระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งภพน้อยและภพใหญ่ ด้วยอาการอย่างนี้”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่มีความคิดในพระผู้มีพระภาค อย่างนี้เลยว่า “พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งจีวร พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือพระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งภพน้อยและภพใหญ่ ด้วยอาการอย่างนี้”

“ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าเธอทั้งหลายไม่มีความคิดในเราอย่างนี้เลยว่า “พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งจีวร พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่ง บิณฑบาต พระสมณโคดมแสดงธรรมเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือพระสมณโคดม แสดงธรรมเพราะเหตุแห่งภพน้อยและภพใหญ่ ด้วยอาการอย่างนี้” ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายมีความคิดอย่างไรในเราเล่า”

“ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความคิดในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงมีความเอ็นดูแสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความอนุเคราะห์จึงทรงแสดงธรรม” พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าเธอทั้งหลายมีความคิดอย่างนี้ในเราว่า “พระผู้มีพระภาคทรงมีความเอ็นดูแสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความอนุเคราะห์จึงทรงแสดงธรรม”

[๓๕] ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่าใดที่เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลายในที่นี้ด้วยความรู้ยิ่ง คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เธอทั้งหมด

---

[๑] **หลุดพ้นได้ เพราะไม่ถือมั่น** แปลจากคำว่า อนุปาทาวิโมกข์ โดยปกติหมายถึงนิพพาน แต่ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผลสมาบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๓/๑๘)

พึงเป็นผู้สามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ตั้งใจศึกษาในธรรมเหล่านั้น แต่เมื่อเธอทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ จะพึงมีภิกษุ ๒ พวก ที่มีวาทะต่างกันในอภิธรรม[๑]บ้าง

ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรม(ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้) เหล่านั้นอย่างนี้ว่า "ท่านเหล่านี้มีความขัดแย้งกันโดยอรรถและมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ"[๒] เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถและมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า "เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถและเป็นความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย" ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่าอื่นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านทั้งหลาย มีความขัดแย้งกันโดยอรรถและมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า "เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถและเป็นความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย"

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือผิดโดยความยึดถือผิด ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัยด้วยอาการอย่างนี้

[๓๖] ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นอย่างนี้ว่า "ท่านเหล่านี้มีความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ" เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันและความลงกันนี้นั้นว่า "เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย" ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่าอื่นว่า ภิกษุ รูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้โดยง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านทั้งหลายมีความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันและความลงกันนี้นั้นว่า "เป็นความขัดแย้งกันโดยอรรถ ลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย"

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือผิดโดยความยึดถือผิด พึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือถูกโดยความยึดถือถูก ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัย ด้วยอาการอย่างนี้

---

[๑] **อภิธรรม** ในที่นี้หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๕/๑๙)

[๒] **ขัดแย้งกันโดยอรรถ** หมายถึงกล่าวให้ความหมายของคำต่างกัน เช่น สติปัฏฐานหมายถึงกาย สติปัฏฐานหมายถึงเวทนา **ขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ** หมายถึงกล่าวคำศัพท์ต่างกัน เช่น สติปฏฺ□านํ สติปฏฺ□าโน สติปฏฺ□านา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๕/๑๙,๓๗/๑๙)

[๓๗] ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นอย่างนี้ว่า “ท่านเหล่านี้ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ” เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่าภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลายลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า “ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ก็เรื่องพยัญชนะนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันในเรื่องเล็กน้อยเลย” ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่าอื่นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไป หาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ลงกันได้โดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความลงกันและความขัดแย้งกันนี้นั้นว่า “ลงกันโดยอรรถ มีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ก็เรื่องพยัญชนะนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันในเรื่องเล็กน้อยเลย”

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือถูกโดยความยึดถือถูก พึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือผิดโดยความยึดถือผิด ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัย ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๘] ถ้าเธอทั้งหลายมีความคิดในโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้นอย่างนี้ว่า “ท่านเหล่านี้ลงกันได้โดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ” เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลายลงกันได้โดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความลงกันนี้นั้นว่า “ลงกันโดยอรรถและลงกันโดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย” ต่อจากนั้นเธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่าอื่นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้โดยง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลายลงกันได้โดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายจงทราบความลงกันนี้นั้นว่า “ลงกันโดยอรรถและลงกันได้โดยพยัญชนะ ขอท่านทั้งหลายอย่าถึงกับวิวาทกันเลย”

เธอทั้งหลายพึงจำข้อที่ภิกษุเหล่านั้นยึดถือถูกโดยความยึดถือถูก ครั้นจำได้แล้ว พึงกล่าวธรรมวินัย ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๙] ภิกษุทั้งหลาย แต่เมื่อเธอทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษา[๑]อยู่ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งพึงต้องอาบัติ ล่วงละเมิดบัญญัติ เธอทั้งหลายไม่ควรกล่าวหาภิกษุรูปนั้นด้วยข้อกล่าวหาในเรื่องนั้น พึงใคร่ครวญบุคคลก่อนว่า “ความไม่ลำบากจักมีแก่เรา และความไม่ขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่น เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่ตื้อรั้น สละคืนได้ง่าย และเราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ด้วยอาการอย่างนี้” ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

---

[๑] ดูเทียบ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๗๔๐

อนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า “ความไม่ลำบากจักมีแก่เรา และความขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่น เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ดื้อรั้น สละคืนได้ง่าย และเราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ก็เรื่องความขัดใจของบุคคลอื่นนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่เราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลนั้น เป็นเรื่องใหญ่กว่า” ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

อนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า “ความลำบากจักมีแก่เรา และความไม่ขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่น เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ดื้อรั้น สละคืนได้ยาก และเราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ก็เรื่องความลำบากของเรานี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่เราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้นั้น เป็นเรื่องใหญ่กว่า” ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

อนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า “ความลำบากจักมีแก่เราด้วย ความขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่นด้วย เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ดื้อรั้น สละคืนได้ยาก และเราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้ ก็เรื่องความลำบากของเราและความขัดใจของบุคคลอื่นนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนเรื่องที่เราสามารถจะให้เขาออกจากอกุศลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้นั้น เป็นเรื่องใหญ่กว่า” ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ ก็ควรกล่าวหา

ภิกษุทั้งหลาย แต่ถ้าเธอทั้งหลายมีความเห็นอย่างนี้ว่า “ความลำบากจักมีแก่เราด้วย ความขัดใจจักมีแก่บุคคลอื่นด้วย เพราะบุคคลอื่นเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ดื้อรั้น สละคืนได้ยาก และเราก็ไม่สามารถจะให้เขาออกจากอกศุลแล้วให้ดำรงอยู่ในกุศลได้” เธอทั้งหลายก็อย่าพึงดูหมิ่นความวางเฉยในบุคคลเช่นนี้

[๔๐] ภิกษุทั้งหลาย แต่เมื่อเธอทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพูดยุแหย่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันได้ เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันในที่นั้นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพูดยุแหย่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงตำหนิไหม”

ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพูดยุแหย่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงตำหนิได้” ก็ภิกษุอื่นพึงถามเธอว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม[๑]นี้แล้ว จะพึงทำนิพพานให้แจ้งได้หรือ” ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรมนี้แล้ว พึงทำนิพพานให้แจ้งไม่ได้”

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงธรรมเป็นเหตุทะเลาะและบาดหมางกัน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๐/๒๐)

ต่อจากนั้น เธอทั้งหลายพึงเข้าใจบรรดาภิกษุผู้เป็นฝ่ายเดียวกันเหล่าอื่นว่า ภิกษุรูปใดเป็นผู้ที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า ควรเข้าไปหาภิกษุรูปนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

“ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพูดยุแหย่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงตำหนิไหม” ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย พระสมณะเมื่อทรงทราบเรื่องที่เราทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาอยู่ พึงเกิดการพูดยุแหย่กัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกันนั้น จะทรงตำหนิได้” ก็ภิกษุอื่นจะพึงถามเธอว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรมนี้แล้ว จะพึงทำนิพพานให้แจ้งได้หรือ” ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรมนี้แล้ว พึงทำนิพพานให้แจ้งไม่ได้”

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเหล่าอื่นพึงถามภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ภิกษุเหล่านี้ของเราทั้งหลายอันท่านให้ออกจากอกุศล ให้ดำรงอยู่ในกุศลแล้วหรือ” ภิกษุเมื่อจะชี้แจงโดยชอบ พึงชี้แจงอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ในเรื่องนี้กระผมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม[๑]แก่กระผม กระผมฟังธรรมของพระองค์แล้วได้บอกแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นฟังธรรมนั้นแล้วออกจากอกุศล ดำรงอยู่ในกุศลได้แล้ว” ภิกษุเมื่อชี้แจงอย่างนี้ ชื่อว่าไม่ยกตน ไม่ข่มบุคคลอื่น และชื่อว่าชี้แจงอย่างสมเหตุสมผล ไม่มีเลยที่คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมาจะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

กินติสูตรที่ ๓ จบ

๔. สามคามสูตร
ว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านสามคาม

[๔๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ หมู่บ้านสามคาม แคว้นสักกะ สมัยนั้นแล นิครนถ์ นาฏบุตรได้ถึงแก่กรรมไม่นาน ที่กรุงปาวา เพราะการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น นิครนถ์ทั้งหลายได้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า

“ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ท่านจักรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด แต่ผมปฏิบัติถูก คำพูดของผมมีประโยชน์ แต่คำพูดของท่านไม่มีประโยชน์ คำที่ควรพูดก่อนท่านกลับพูดภายหลัง คำที่ควรพูดภายหลังท่านกลับพูดเสียก่อน เรื่องที่ท่านเคยชินได้ผันแปรไปแล้ว ผมจับผิดคำพูด

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงสารณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน (ดูรายละเอียดข้อ ๕๔ หน้า ๕๙-๖๑ ในเล่มนี้)

ของท่านได้แล้ว ผมข่มท่านได้แล้ว ถ้าท่านมีความสามารถก็จงหาทางแก้คำพูดหรือเปลื้องตนให้พ้นผิดเถิด”[๑]

นิครนถ์เหล่านั้นทะเลาะกันแล้ว เห็นจะมีแต่การฆ่ากันอย่างเดียวเท่านั้นที่จะลุกลามไปในหมู่ศิษย์ของนิครนถ์ นาฏบุตร แม้พวกสาวกของนิครนถ์ นาฏบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ นุ่งขาวห่มขาว ก็เป็นผู้เบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอยในหมู่ศิษย์ของนิครนถ์ นาฏบุตร ทั้งนี้ เพราะธรรมวินัยที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมวินัยที่ผู้มิใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายเสียแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย

[๔๒] ครั้งนั้น พระจุนทสมณุทเทส[๒]จำพรรษาอยู่ในกรุงปาวาได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงหมู่บ้านสามคาม กราบแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า

“ท่านผู้เจริญ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ถึงแก่กรรมไม่นานที่กรุงปาวา เพราะการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น นิครนถ์ทั้งหลายได้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ฯลฯ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายเสียแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย”

เมื่อพระจุนทสมณุทเทสกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า “คุณจุนทะ เรื่องนี้มีเค้าพอจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้ มาเถิดคุณจุนทะ เราทั้งสองจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาค”

พระจุนทสมณุทเทสรับคำท่านพระอานนท์แล้ว

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์และพระจุนทสมณุทเทสเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระจุนทสมณุทเทสนี้กล่าวอย่างนี้ว่า “นิครนถ์ นาฏบุตรได้ถึงแก่กรรมไม่นานที่กรุงปาวา เพราะการถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น นิครนถ์ทั้งหลายได้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ฯลฯ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายเสียแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย”

---

[๑] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๘/๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๔-๑๖๕/๑๒๕-๑๒๖

[๒] **พระจุนทะสมณุทเทส**รูปนี้เป็นภิกษุชาวเมืองราชคฤห์ บิดาของท่านชื่อวังคันตพราหมณ์ เป็นหัวหน้าหมู่บ้านนาลกะ (บางแห่งเรียกนาลันทะ) มารดาชื่อสารีพราหมณี ท่านมีพี่น้องร่วมสายโลหิตอีก ๖ คน คือ (๑) พระสารีบุตรเถระผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา (๒) พระวังคันตอุปเสนเถระ (๓) พระขทิยเรวตเถระ (๔) พระจาลาเถรี (๕) พระอุปจาลาเถรี (๖) พระสีสุปจาลาเถรี (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒/๒๓, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๑/๑๗๙/๑๖๘, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๗๕/๒๒๔, ขุ.เถรี.อ. (บาลี) ๔๖๐/๒๐๘)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า “สมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ความวิวาทอย่าได้เกิดขึ้นในสงฆ์เลย เพราะความวิวาทนั้น เป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

[๔๓] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ธรรมทั้งหลาย คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลายด้วยความรู้ยิ่ง เธอเห็นภิกษุของเราแม้ ๒ รูป มีวาทะต่างกันในธรรมเหล่านี้บ้างไหม”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลาย คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยความรู้ยิ่ง ข้าพระองค์ยังไม่เห็นภิกษุแม้ ๒ รูปมีวาทะต่างกันในธรรมเหล่านี้เลย แต่มีบุคคลทั้งหลายผู้อาศัยพระผู้มีพระภาคอยู่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป พึงก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ในเพราะอาชีวะอันเคร่งครัด[๑]หรือปาติโมกข์อันเคร่งครัด[๒]การวิวาทนั้นพึงเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าข้า”

---

[๑] **อาชีวะอันเคร่งครัด** หรือเรียกว่า อาชีวการณสิกขาบท หมายถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพราะเหตุแห่งอาชีวะ มี ๖ ข้อ คือ

(๑) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุถูกความปรารถนาลามกครอบงำพูดอวดอุตตริมนุสสธรรม ต้องอาบัติปาราชิก

(๒) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุถึงความเป็นผู้ชักสื่อ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

(๓) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุกล่าวว่า ภิกษุรูปใดอยู่ในวิหารของท่าน ภิกษุรูปนั้นเป็นพระอรหันต์ เมื่อผู้ฟังเข้าใจ ต้องอาบัติถุลลัจจัย

(๔) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

(๕) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุณีขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

(๖) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุไม่อาพาธขอแกงหรือข้าวสุกเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๗/๓๙๒, ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๕)

[๒] **ปาติโมกข์อันเคร่งครัด** หรือเรียกว่า อธิปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) ภิกขุปาติโมกข์ กับภิกขุนีปาติโมกข์ (๒) สิกขาบททั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ เว้นอาชีวการณสิกขาบท ๖ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๕, กงฺขา.อ. (บาลี) หน้า ๑๐๖)

"อานนท์ การวิวาทที่เกิดเพราะอาชีวะอันเคร่งครัด หรือปาติโมกข์อันเคร่งครัดนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ความจริง การวิวาทใดเมื่อเกิดในสงฆ์พึงเกิดเพราะมรรคหรือปฏิปทา[๑] การวิวาทนั้นพึงเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย"

มูลเหตุแห่งการวิวาท

[๔๔] อานนท์ มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการนี้

มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ ภิกษุใดเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ภิกษุนั้นไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระศาสดา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระสงฆ์อยู่ และไม่ทำสิกขา[๒]ให้บริบูรณ์ อานนท์ ภิกษุใดไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา ... ในพระธรรม ... ในพระสงฆ์ และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ ภิกษุนั้นย่อมก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลายพิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปภายในหรือภายนอกนั้น ถ้าเธอทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นไม่ยืดเยื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นย่อมมีได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยืดเยื้อต่อไป ด้วยอาการอย่างนี้

[๔๕] ๒. เป็นผู้ลบหลู่ เป็นผู้ตีเสมอ...

๓. เป็นผู้ริษยา มีความตระหนี่...

๔. เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา...

---

[๑] โยคีบุคคลทั้งหลายครั้นบรรลุอริยมรรคแล้วย่อมไม่วิวาทกันเพราะเรื่องอริยมรรคอีก ในที่นี้พระพุทธองค์ตรัสหมายเอาความวิวาทกันเพราะข้อวัตรปฏิบัติและปฏิปทาอันเป็นส่วนเบื้องต้นเท่านั้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๖)

[๒] **สิกขา** หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมมี ๓ ประการ คือ (๑) อธิสีลสิกขา (การศึกษาอบรม ในเรื่องศีล) (๒) อธิจิตตสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องจิต) (๓) อธิปัญญาสิกขา (การศึกษาอบรม ในเรื่องปัญญา) (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๑๓/๓๐๗)

๕. เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฏฐิ...

๖. เป็นผู้ยึดมั่นทิฏฐิของตน มีความถือรั้น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก อานนท์ ภิกษุใดเป็นผู้ยึดมั่นทิฏฐิของตน มีความถือรั้น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก ภิกษุนั้นย่อมไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระศาสดา ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระธรรม ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระสงฆ์อยู่ และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ อานนท์ ภิกษุใดไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา... ในพระธรรม... ในพระสงฆ์ และไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ ภิกษุนั้นย่อมก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อานนท์ ถ้าเธอทั้งหลายพิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ทั้งภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นแลทั้งภายในหรือภายนอกนั้น ถ้าเธอทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ทั้งภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นแลไม่ยืดเยื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นแลย่อมมีได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาท ที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยืดเยื้อต่อไป ด้วยอาการอย่างนี้

อานนท์ มูลเหตุแห่งการวิวาทมี ๖ ประการนี้แล[๑]

อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์

[๔๖] อานนท์ อธิกรณ์[๒] ๔ ประการนี้

อธิกรณ์ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ ๒. อนุวาทาธิกรณ์

๓. อาปัตตาธิกรณ์ ๔. กิจจาธิกรณ์

อธิกรณ์มี ๔ ประการนี้แล

อธิกรณสมถะ ๗ ประการนี้ คือ

๑. สัมมุขาวินัย ๒. สติวินัย

๓. อมูฬหวินัย ๔. ปฏิญญาตกรณะ

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๔๙๐-๔๙๒

[๒] **อธิกรณ์** หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วซึ่งสงฆ์ต้องดำเนินการตามพระวินัยเพื่อความสงบด้วยสมถะ(วิธีระงับ) ทั้ง ๗ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๒๘, กงฺขา.อ. (บาลี) หน้า ๓๓๖)

๕. เยภุยยสิกา ๖. ตัสสปาปิยสิกา

๗. ติณวัตถารกะ

อันสงฆ์พึงให้ เพื่อสงบระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ

[๔๗] **สัมมุขาวินัย** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ย่อมวิวาทกันว่า “นี่เป็นธรรมบ้าง นี่ไม่เป็นธรรมบ้าง นี่เป็นวินัยบ้าง นี่ไม่เป็นวินัยบ้าง” ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด พึงพร้อมเพรียงกันประชุม ครั้นประชุมแล้ว พึงพิจารณาธรรมเนติ ครั้นพิจารณาแล้ว พึงให้อธิกรณ์นั้นระงับโดยอาการที่เรื่องในธรรมเนตินั้นลงกันได้

อานนท์ สัมมุขาวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยสัมมุขาวินัยอย่างนี้

[๔๘] **เยภุยยสิกา** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุเหล่านั้นไม่อาจระงับอธิกรณ์นั้นในอาวาสนั้นได้ จึงพากันไปยังอาวาส ที่มีภิกษุมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดพึงพร้อมเพรียงกันประชุมในอาวาสนั้น ครั้นประชุมแล้ว พึงพิจารณาธรรมเนติ ครั้นพิจารณาแล้ว พึงให้อธิกรณ์นั้นระงับโดยอาการที่เรื่องในธรรมเนตินั้นลงกันได้

อานนท์ เยภุยยสิกา เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยเยภุยยสิกาอย่างนี้

[๔๙] **สติวินัย** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า “ท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า “ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า “ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก” เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น

อานนท์ สติวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยสติวินัยอย่างนี้

[๕๐] **อมูฬหวินัย** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า “ท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า “ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก” ภิกษุผู้เป็นโจทก์นั้นพึงปลอบโยนเธอผู้กล่าวแก้ตัวว่า “เอาเถอะ ท่านจงตรองดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นบ้า ใจฟุ้งซ่านแล้ว ข้าพเจ้าระลึกถึงกรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมากที่ข้าพเจ้าผู้เป็นบ้าได้ประพฤติล่วงละเมิด ได้พูดพล่ามไปแล้วนั้นไม่ได้เลย ข้าพเจ้าลืมสติ ได้ทำกรรมนี้แล้ว” เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้อมูฬหวินัยแก่ภิกษุนั้น

อานนท์ อมูฬหวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยอมูฬหวินัยอย่างนี้

[๕๑] **ปฏิญญาตกรณะ** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ถูกกล่าวหาก็ตาม ไม่ถูกกล่าวหาก็ตาม ย่อมระลึก เปิดเผย ทำอาบัตินั้นให้ชัดเจนได้ ภิกษุนั้นจึงเข้าไปหาภิกษุผู้แก่กว่า ห่มจีวรเฉวียงบ่า กราบเท้า นั่งกระโหย่ง ประคองอัญชลีแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าต้องอาบัติชื่อนี้แล้ว ขอแสดงคืนอาบัตินั้น” ภิกษุผู้แก่กว่านั้นกล่าวว่า “ท่านเห็นหรือ” เธอกล่าวว่า “ขอรับ ข้าพเจ้าเห็น” ภิกษุผู้แก่กว่านั้นจึงกล่าวว่า “ท่านพึงสำรวมต่อไป” เธอกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักสำรวม”

อานนท์ ปฏิญญาตกรณะ เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยปฏิญญาตกรณะอย่างนี้

[๕๒] **ตัสสปาปิยสิกา** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า “ท่านระลึกได้หรือว่า “ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุนั้นตอบอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า “ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุผู้กล่าวหานั้นพึงปลอบโยนเธอผู้กล่าวแก้ตัวว่า “เอาเถอะ ท่านจงตรองดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า “ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า “ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก” แต่ข้าพเจ้าระลึกได้ว่า “ข้าพเจ้าต้องอาบัติเพียงเล็กน้อยเห็นปานนี้” ภิกษุผู้กล่าวหานั้นปลอบโยนเธอ ผู้กล่าวแก้ตัวว่า “เอาเถอะ ท่านจงตรองดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า “ท่านต้องอาบัติ หนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ความจริงข้าพเจ้าต้องอาบัติเพียงเล็กน้อยนี้ แม้ไม่ถูกใครถามยังรับสารภาพ ทำไมต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ถูกถามแล้วจักไม่รับสารภาพเล่า”

ภิกษุผู้กล่าวหานั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ก็ท่านต้องอาบัติเพียงเล็กน้อยนี้ ยังไม่ถูกถามจึงไม่รับสารภาพ ต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ไม่ถูกถามแล้ว จักรับสารภาพทำไม เอาเถอะ ท่านจงตรองดูให้ดี ถ้าท่านระลึกได้ว่า “ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก”

ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ากำลังระลึกได้ว่า “ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกแล้ว” คำที่ว่าข้าพเจ้าระลึกถึงอาบัตินั้นไม่ได้ว่า “ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก” นี้ ข้าพเจ้าพูดเล่นพูดพลั้งไป”

อานนท์ ตัสสปาปิยสิกา เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยตัสสปาปิยสิกาอย่างนี้

[๕๓] **ติณวัตถารกวินัย** เป็นอย่างไร

คือ กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมากที่ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ผู้เกิดการบาดหมาง เกิดการทะเลาะ ถึงการวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติล่วงละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดพึงพร้อมเพรียงกันประชุม ภิกษุผู้ฉลาดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นฝ่ายเดียวกันพึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประคอง อัญชลีแล้วประกาศให้สงฆ์ทราบว่า “ข้าแต่สงฆ์ผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก เราทั้งหลายในที่นี้ผู้เกิดการบาดหมาง เกิดการทะเลาะ ถึงการวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติล่วงละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านเหล่านี้และของตน ยกเว้นอาบัติที่มีโทษหยาบและอาบัติที่มีความพัวพันกับคฤหัสถ์ ด้วยติณวัตถารกวินัยในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อประโยชน์แก่ตน”

ลำดับนั้น ภิกษุผู้ฉลาดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นฝ่ายเดียวกันกับภิกษุอีกฝ่ายหนึ่ง พึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประคองอัญชลีแล้วประกาศให้สงฆ์ทราบว่า “ข้าแต่สงฆ์ผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า กรรมอันไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก ที่เราทั้งหลายในที่นี้ผู้เกิดการบาดหมาง เกิดการทะเลาะถึงการ วิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติล่วงละเมิด ได้พูดล่วงเกินแล้ว ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านเหล่านี้และของตน ยกเว้นอาบัติที่มีโทษหยาบและอาบัติที่มีความพัวพันกับคฤหัสถ์ ด้วยติณวัตถารกวินัยในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อประโยชน์แก่ตน”

อานนท์ ติณวัตถารกวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีได้ด้วยติณวัตถารกวินัยอย่างนี้

ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน

[๕๔] อานนท์ สาราณียธรรม(ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน[๑]

สาราณียธรรม ๖ ประการ[๒] อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตากายกรรม[๓] ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๒. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๓. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก[๔]ลาภทั้งหลายที่ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต ก็บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ผู้มีศีล ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๕. เป็นผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อ

---

[๑] **ความเป็นอันเดียวกัน** หมายถึงความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๒, องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๑๐๔)

[๒] ดูเทียบ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๗๔-๓๗๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๓, องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๓๐-๔๓๒

[๓] **เมตตากายกรรม** หมายถึงกายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรม ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้ (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๒, องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๗)

[๔] **ไม่แบ่งแยก** หมายถึงไม่แบ่งแยกอามิสโดยคิดว่า “จะให้เท่านี้ ๆ” และไม่แบ่งแยกบุคคลโดยคิดว่า “จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนี้” (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๓, องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๙)

หน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๖. เป็นผู้มีทิฏฐิโดยทิฏฐิอันประเสริฐ เป็นนิยยานิกธรรม[๑]เพื่อความสิ้นทุกข์โดยเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

อานนท์ สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ถ้าเธอทั้งหลายพึงสมาทานสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ประพฤติอยู่ เธอทั้งหลายจะเห็นแนวทางว่ากล่าวกันได้ น้อยบ้าง มากบ้าง ที่เธอทั้งหลายพึงอดกลั้นไว้ไม่ได้บ้างไหม”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ไม่เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงสมาทานสาราณียธรรม ๖ ประการนี้ แล้วประพฤติเถิด การประพฤตินั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขแก่เธอทั้งหลายตลอดกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สามคามสูตรที่ ๔ จบ

๕. สุนักขัตตสูตร
ว่าด้วยเจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตร

[๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นจำนวนมากได้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”[๒]

เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรได้ฟังว่า “ภิกษุจำนวนมากได้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มี

---

[๑] **อันเป็นเครื่องนำออก** หมายถึงมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตต-มรรค) อันเป็นธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวัฏฏะทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวัฏฏะ (อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๑๒๙๕/๓๖๑, อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) ๘๓-๑๐๐/๙๘)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร[๑] ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ฟังว่า “ภิกษุจำนวนมากได้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” ภิกษุทั้งหลายผู้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” เหล่านั้น ได้พยากรณ์อรหัตตผลโดยชอบ หรือว่ามีภิกษุบางพวกได้พยากรณ์อรหัตตผลด้วยความสำคัญตนว่าได้บรรลุ พระพุทธเจ้าข้า”

[๕๖] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สุนักขัตตะ ภิกษุเหล่านั้นผู้พยากรณ์อรหัตตผลในสำนักของเราว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” มีภิกษุบางพวกในศาสนานี้ได้พยากรณ์อรหัตตผลโดยถูกต้องทีเดียว แต่มีภิกษุบางพวกในศาสนานี้ ได้พยากรณ์อรหัตตผลด้วยความสำคัญตนว่าได้บรรลุ สุนักขัตตะ บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลายผู้พยากรณ์อรหัตตผลโดยชอบเหล่านั้น ย่อมมีอรหัตตผลจริงทีเดียว ส่วนบรรดาภิกษุผู้พยากรณ์อรหัตตผลด้วยความสำคัญตนว่าได้บรรลุเหล่านั้น ตถาคตมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น”

สุนักขัตตะ ในเรื่องนี้ ตถาคตมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น” แต่ถ้าในธรรมวินัยนี้ มีโมฆบุรุษบางพวกแต่งปัญหาเข้ามาถามตถาคต ข้อที่ตถาคตมีความคิดในภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า “เราจักแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น” ก็จะเป็นอย่างอื่นไป”

เจ้าสุนักขัตตะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลสมควร ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควร ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงแสดงธรรม ภิกษุทั้งหลายได้สดับจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สุนักขัตตะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๕๗] “สุนักขัตตะ กามคุณ ๕ ประการนี้

กามคุณ ๕ ประการ[๒] อะไรบ้าง คือ

---

[๑] **ที่สมควร** (เอกมนฺตํ) ในที่นี้หมายถึงที่เหมาะสม คือ เว้นโทษการนั่ง ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ไกลเกินไป (๒) ใกล้เกินไป (๓) อยู่เหนือลม (๔) สูงเกินไป (๕) อยู่ตรงหน้าเกินไป (๖) อยู่ข้างหลังเกินไป (องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๖/๑๕)

[๒] ดูเทียบ องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๘

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

สุนักขัตตะ กามคุณมี ๕ ประการนี้แล

[๕๘] สุนักขัตตะ เป็นไปได้[๑]ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปในโลกามิส[๒] บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในโลกามิส สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะแก่โลกามิสนั้นเท่านั้น ย่อมตรึกตรองธรรมอันสมควรแก่โลกามิสนั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องอาเนญชสมาบัติ[๓] ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น เปรียบเหมือนคนที่จากบ้านหรือนิคมของตนไปนาน พบบุรุษคนใดคนหนึ่งผู้จากบ้านหรือนิคมไปไม่นาน พึงถามบุรุษนั้นถึงเรื่องที่บ้านหรือนิคมนั้นมีความสุขสบาย ทำมาหากินดี และมีอาพาธน้อย บุรุษนั้นพึงบอกเรื่องที่บ้านหรือนิคมนั้นมีความสุขสบาย ทำมาหากินดี และมีอาพาธน้อยแก่เขา

สุนักขัตตะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ คนนั้นพึงสนใจฟังบุรุษนั้น เงี่ยโสตสดับ ตั้งใจรับรู้ คบบุรุษนั้น และถึงความปลื้มใจกับบุรุษนั้นใช่ไหม”

“ใช่ พระพุทธเจ้าข้า”

“สุนักขัตตะ เป็นไปได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้พึงเป็นผู้น้อมใจไปในโลกามิส บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในโลกามิส สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะแก่โลกามิสนั้นเท่านั้น ย่อมตรึกตรองธรรมอันสมควรแก่โลกามิสนั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครพูดเกี่ยวกับเรื่องอาเนญชสมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึง

---

[๑] **เป็นไปได้** ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ(เหตุ) ที่ให้เป็นไปได้ (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒)

[๒] **โลกามิส** ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นเหยื่อล่อของวัฏฏะ กามและโลก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๕๘/๓๕)

[๓] **อาเนญชสมาบัติ** หมายถึงสมาบัติอันไม่หวั่นไหว ได้แก่ สมาบัติ ๖ คือ รูปฌาน ๔ และอรูปฌานที่ ๑ ที่ ๒ ซึ่งเว้นจากการรั่วรดด้วยกิเลส (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๕๙/๓๕)

ความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น บุรุษบุคคลนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากการเกี่ยวข้องกับอาเนญชสมาบัติ มีแต่น้อมใจไปในโลกามิส

[๕๙] สุนักขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติ บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะแก่อาเนญชสมาบัตินั้นเท่านั้น ย่อมตรึกตรองธรรมอันสมควรแก่อาเนญชสมาบัตินั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องโลกามิส ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น

เปรียบเหมือนใบไม้เหลืองหลุดจากขั้วแล้ว ไม่กลับเขียวสดขึ้นมาได้ แม้ฉันใด ความเกี่ยวข้องในโลกามิสของบุคคลผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติก็หลุดไป ฉันนั้นเหมือนกัน บุรุษบุคคลนั้นบัณฑิตพึงทราบว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากความเกี่ยวข้องกับโลกามิส มีแต่น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติ”

[๖๐] สุนักขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติ บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัตินั้นเท่านั้น ย่อมตรึกตรองธรรมอันสมควรแก่อากิญจัญญายตนสมาบัตินั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องอาเนญชสมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น

ก้อนศิลาแตกออกเป็น ๒ เสี่ยงแล้ว ย่อมเป็นของเชื่อมกันให้สนิทไม่ได้ แม้ฉันใด ความเกี่ยวข้องในอาเนญชสมาบัติของบุคคลผู้มีใจน้อมไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติก็แตกไป ฉันนั้นเหมือนกัน บุรุษบุคคลนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า “เป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากความเกี่ยวข้องกับอาเนญชสมาบัติ มีแต่น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติ”

[๖๑] สุนักขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปใน เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในเนวสัญญานาสัญญายตน สมาบัติ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัตินั้นเท่านั้น ย่อมตรึกตรองธรรมอันสมควรแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัตินั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องอากิญจัญญายตนสมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น เปรียบเหมือนคนบริโภคโภชนะที่ถูกใจจนอิ่มหนำแล้วพึงหยุดเสีย

สุนักขัตตะ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ คนนั้นพึงมีความปรารถนาในภัตนั้นบ้างไหม”

“ไม่ปรารถนา พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะว่าภัตนั้นตนเองรู้สึกว่าเป็นของไม่น่ากินเสียแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

"สุนักขัตตะ ความเกี่ยวข้องในอากิญจัญญายตนสมาบัติ ก็ถูกบุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติคายได้แล้ว อย่างนั้นเหมือนกัน บุรุษบุคคลนั้นบัณฑิตพึงทราบว่า "เป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากความเกี่ยวข้องกับอากิญจัญญายตนสมาบัติ มีแต่น้อมใจไปในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ"

[๖๒] สุนักขัตตะ เป็นไปได้ที่บุรุษบุคคลบางคนในโลกนี้ พึงเป็นผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ บุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ สนทนาแต่เรื่องที่เหมาะแก่นิพพานโดยชอบนั้นเท่านั้น ย่อมตรึกตรองธรรมอันสมควรแก่นิพพานโดยชอบนั้น คบแต่คนประเภทนั้น และถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น แต่เมื่อมีใครสนทนาเกี่ยวกับเรื่องเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจรับรู้ ไม่คบคนประเภทนั้น และไม่ถึงความปลื้มใจกับคนประเภทนั้น

เปรียบเหมือนตาลยอดด้วนไม่อาจงอกงามได้อีก แม้ฉันใด ความเกี่ยวข้องในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ก็ถูกบุรุษบุคคลผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบถอนขึ้นได้ ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉันนั้นเหมือนกัน บุรุษบุคคลนั้นบัณฑิตพึงทราบว่า "เป็นบุรุษบุคคลผู้เหินห่างจากความเกี่ยวข้องกับเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ มีแต่น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ"

[๖๓] สุนักขัตตะ เป็นไปได้ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พึงมีความคิดอย่างนี้ว่า "พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า "โทษอันเป็นพิษคืออวิชชา ย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยาบาท เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้ว กำจัดโทษอันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ" เรื่องต่อไปนี้มีเนื้อความดังนี้ ภิกษุนั้นพึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะ[๑]แห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ พึงประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ พึงประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ พึงประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ พึงประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ พึงประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ พึงประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ เมื่อภิกษุนั้นประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ แล้ว ราคะพึงครอบงำจิตได้ เธอมีจิตถูกราคะครอบงำแล้ว พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

เปรียบเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบยาพิษอย่างร้ายแรง มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขาจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผลแล้วใช้เครื่องตรวจหาลูกศร ตรวจพบลูกศรแล้วจึง

---

[๑] **ไม่เป็นสัปปายะ** ในที่นี้หมายถึงอารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดความเจริญ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๔/๓๗)

ถอนออก พึงกำจัดโทษคือพิษที่ยังมีเชื้อเหลือติดอยู่ จนรู้ว่า “ไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่” หมอผ่าตัดนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “พ่อมหาจำเริญ เราถอนลูกศรให้ท่านแล้ว โทษคือพิษเราก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว ท่านพ้นขีดอันตรายแล้ว แต่ต้องรับประทานอาหารที่ไม่แสลง เมื่อท่านจำเป็นต้องรับประทานอาหารที่แสลง ก็อย่าถึงกับให้แผลต้องกำเริบ และท่านต้องล้างแผลตามเวลา ทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อท่านล้างแผลและทายาสมานแผลตามเวลา ก็อย่าให้น้ำเหลืองและเลือดปิดปากแผลได้ และท่านอย่าเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ เมื่อท่านเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ ก็อย่าให้ละอองหรือสิ่งโสโครกถูกปากแผลได้ ท่านต้องรักษาแผลอยู่จนกว่าแผลจะสมานกันดี”

บุรุษนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า “หมอถอนลูกศรให้เราแล้ว โทษคือพิษหมอก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว เราพ้นขีดอันตรายแล้ว” เขาจึงรับประทานอาหารที่แสลง เมื่อเขารับประทานอาหารที่แสลง แผลก็กำเริบ เขาไม่ล้างแผลตามเวลา และไม่ทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อเขาไม่ล้างแผลและไม่ทายาสมานแผลตามเวลา น้ำเหลืองและเลือดก็ปิดปากแผล เขาเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ เมื่อเขาเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ ละอองและสิ่งโสโครกจึงถูกปากแผล เขาไม่คอยรักษาแผลอยู่ แผลจึงไม่สมานกัน เพราะการกระทำไม่ถูกต้องนี้ แผลจึงอักเสบได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) ไม่กำจัดโทษคือพิษอันเกิดจากความไม่สะอาด (๒) ไม่กำจัดโทษคือพิษอันยังมีเชื้อหลงเหลืออยู่ไป เขามีแผลอักเสบ พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตายได้ แม้ฉันใด

สุนักขัตตะ เป็นไปได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พึงมีความคิดอย่างนี้ว่า “พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า “โทษอันเป็นพิษคืออวิชชา ย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยาบาท เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้ว กำจัดโทษอันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ” เรื่องต่อไปนี้มีเนื้อความดังนี้ ภิกษุนั้นประกอบเนือง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะ แห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ พึงประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ พึงประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ พึงประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ พึงประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ พึงประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ พึงประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ เมื่อภิกษุนั้นเห็นรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ แล้ว ราคะพึงครอบงำจิตได้ เธอมีจิตถูกราคะครอบงำแล้ว พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

สุนักขัตตะ นั่นเป็นความตายของภิกษุผู้บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์ในอริยวินัย ส่วนทุกข์นี้เป็นทุกข์ปางตายของภิกษุ ผู้ต้องอาบัติเศร้าหมองข้อใดข้อหนึ่ง

[๖๔] สุนักขัตตะ เป็นไปได้ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พึงมีความคิดอย่างนี้ว่า “พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า “โทษอันเป็นพิษคืออวิชชาย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยาบาท เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้ว กำจัดโทษอันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ” เมื่อภิกษุนั้นมีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบอยู่นั่นแล เธอจึงไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะแห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ ไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ไม่ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ เมื่อเธอไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ไม่ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ แล้ว ราคะก็ครอบงำจิตไม่ได้ เธอมีจิตไม่ถูกราคะครอบงำแล้ว จึงไม่พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

เปรียบเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบยาพิษอย่างร้ายแรง มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขาจึงหาหมอผ่าตัดมารักษา หมอผ่าตัดนั้นใช้มีดผ่าปากแผล แล้วใช้เครื่องตรวจหาลูกศร ตรวจพบลูกศรแล้วจึงถอนออก พึงกำจัดโทษคือพิษที่ยังมีเชื้อเหลืออยู่ จนรู้ว่า “ไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่” หมอผ่าตัดนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “พ่อมหาจำเริญ เราถอนลูกศรให้ท่านแล้ว โทษคือพิษเราก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว ท่านพ้นขีดอันตรายแล้ว แต่ต้องรับประทานอาหารที่ไม่แสลง เมื่อท่านจำเป็นต้องรับประทานอาหารที่แสลง ก็อย่าถึงกับให้แผลต้องกำเริบ และท่านต้องล้างแผลตามเวลา ทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อท่านล้างแผลและทายาสมานแผลตามเวลา ก็อย่าให้น้ำเหลืองและเลือดปิดปากแผลได้ และท่านอย่าเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ เมื่อท่านเที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ ก็อย่าให้ละอองหรือสิ่งโสโครกถูกปากแผลได้ ท่านต้องรักษาแผลอยู่จนกว่าแผลจะสมานกันดี”

บุรุษนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า “หมอถอนลูกศรให้เราแล้ว โทษคือพิษหมอก็กำจัดจนไม่มีเชื้อหลงเหลือแล้ว เราพ้นขีดอันตรายแล้ว” เขาจึงรับประทานอาหารที่ไม่แสลง เมื่อเขารับประทานอาหารที่ไม่แสลง แผลก็ไม่อักเสบ เขาล้างแผลตามเวลา และทายาสมานแผลตามเวลา เมื่อเขาล้างแผลและทายาสมานแผลตามเวลา น้ำเหลืองและเลือดก็ไม่ปิดปากแผล เขาไม่เที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ เมื่อเขาไม่เที่ยวตากลมตากแดดเนือง ๆ ละอองและสิ่งโสโครกจึงไม่ถูกปากแผล เขาคอยรักษาแผลอยู่จนปากแผลสมานหายสนิท เพราะการกระทำอย่างถูกต้องนี้ แผลจึงหายได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) กำจัดโทษคือพิษอันเกิดจากความไม่สะอาด (๒) กำจัดโทษคือพิษจนไม่มีเชื้อหลงเหลืออยู่ เพราะแผลหายแล้วเขาจึงมีผิวพรรณเรียบสนิท จึงไม่พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย แม้ฉันใด

สุนักขัตตะ เป็นไปได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พึงมีความคิดอย่างนี้ว่า “พระสมณะตรัสลูกศรคือตัณหาไว้แล้วว่า “โทษอันเป็นพิษคืออวิชชาย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยาบาท เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้ว กำจัดโทษอันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ” เมื่อภิกษุนั้นมีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบอยู่นั่นแล เธอจึงไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะแห่งใจอันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ ไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอันไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ไม่ประกอบ การลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่ เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ เมื่อภิกษุนั้นไม่ประกอบการดูรูปอันไม่เป็นสัปปายะทางตาเนือง ๆ ไม่ประกอบการฟังเสียงอันไม่เป็นสัปปายะทางหูเนือง ๆ ไม่ประกอบการดมกลิ่นอัน ไม่เป็นสัปปายะทางจมูกเนือง ๆ ไม่ประกอบการลิ้มรสอันไม่เป็นสัปปายะทางลิ้นเนือง ๆ ไม่ประกอบการถูกต้องโผฏฐัพพะอันไม่เป็นสัปปายะทางกายเนือง ๆ ไม่ประกอบการรับรู้ธรรมารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะทางใจเนือง ๆ แล้ว ราคะก็ครอบงำจิตไม่ได้ เธอมีจิตไม่ถูกราคะครอบงำแล้ว จึงไม่พึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

[๖๕] สุนักขัตตะ เพื่อให้รู้เนื้อความ เราจึงทำอุปมานี้ไว้ ในอุปมานี้มีเนื้อความดังต่อไปนี้

คำว่า “**แผล**” นี้ เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า “**โทษคือพิษ**” นี้ เป็นชื่อของอวิชชา

คำว่า “**ลูกศร**” นี้ เป็นชื่อของตัณหา

คำว่า “**เครื่องตรวจ**” นี้ เป็นชื่อของสติ

คำว่า “**มีดผ่าตัด**” นี้ เป็นชื่อของอริยปัญญา[๑]

คำว่า “**หมอผ่าตัด**” นี้ เป็นชื่อของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

สุนักขัตตะ เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุนั้นทำความสำรวมในผัสสายตนะ ๖ จึงรู้ดังนี้ว่า “อุปธิ[๒]เป็นรากเง่าแห่งทุกข์” จึงเป็นผู้ปราศจากอุปธิ หลุดพ้นแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ[๓] จักน้อมกายหรือปล่อยจิตไปในอุปธิ[๔]

เปรียบเหมือนภาชนะมีน้ำดื่มเต็มเปี่ยม สมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส แต่เจือด้วยยาพิษ ต่อมาบุรุษผู้รักชีวิตยังไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์มาพบเข้า

---

[๑] **อริยปัญญา** ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาปัญญาอันบริสุทธิ์ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๕/๓๗)

[๒] **อุปธิ** ในที่นี้หมายถึงกิเลส (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๕/๓๗)

[๓] **ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๕/๓๗)

[๔] **อุปธิ** ในที่นี้หมายถึงกามคุณ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๕/๓๗)

สุนักขัตตะ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงดื่มน้ำที่เต็มเปี่ยมภาชนะนั้น ทั้งที่รู้ว่า “ดื่มแล้วจะต้องตายหรือทุกข์ปางตาย” บ้างไหม”

“ไม่ดื่ม พระพุทธเจ้าข้า”

“สุนักขัตตะ เป็นไปไม่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุนั้นทำความสำรวมในผัสสายตนะ ๖ รู้ดังนี้ว่า “อุปธิเป็นรากเง่าแห่งทุกข์ ฯลฯ”

เปรียบเหมือน ต่อมาบุรุษผู้รักชีวิตยังไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ มาพบอสรพิษมีพิษร้ายแรงเข้า

สุนักขัตตะ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงยื่นมือหรือหัวแม่มือให้แก่อสรพิษตัวมีพิษร้ายแรงนั้น ทั้งที่รู้ว่า “ถูกอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงกัดแล้วจะต้องตายหรือทุกข์ปางตาย” บ้างไหม”

“ไม่ยื่น พระพุทธเจ้าข้า”

“สุนักขัตตะ เป็นไปไม่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ภิกษุนั้นทำความสำรวมในผัสสายตนะ ๖ รู้ดังนี้ว่า “อุปธิเป็นรากเง่าแห่งทุกข์” จึงเป็นผู้ปราศจากอุปธิ หลุดพ้นแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิ จักน้อมกายหรือปล่อยจิตไปในอุปธิ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สุนักขัตตสูตรที่ ๕ จบ

๖. อาเนญชสัปปายสูตร
ว่าด้วยปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ

[๖๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกุรุชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กาม[๑]ไม่เที่ยง เป็นของว่างเปล่า[๒] เท็จ มีความเลื่อนหายไปเป็นธรรมดา ลักษณะของกามนี้ เป็นความล่อลวง เป็นที่บ่นถึงของคนพาล กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญา (ความกำหนดหมายในกาม) ที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า ทั้ง ๒ ประการนั้น เป็นบ่วงแห่งมาร

---

[๑] **กาม** ในที่นี้หมายถึงวัตถุกาม (ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และกิเลสกาม (คือ ความพอใจ ความกำหนัด เป็นต้น) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๘) และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๑-๒

[๒] **เป็นของว่างเปล่า** ในที่นี้หมายถึงเป็นของว่างเปล่าเพราะเว้นจากแก่นสาร คือ ความเที่ยง ความยั่งยืน และความเป็นอัตตา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๘)

เป็นวิสัยแห่งมาร เป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นโคจรแห่งมาร ในกามนี้มีบาปอกุศลทางใจเหล่านี้ คือ อภิชฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สารัมภะ(ความแข่งดี)บ้าง กามเหล่านั้นนั่นเอง ย่อมก่ออันตรายให้แก่อริยสาวกผู้ตามศึกษาอยู่ในธรรมวินัยนี้

อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นในเรื่องกามนั้นดังนี้ว่า “กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า ทั้ง ๒ ประการนั้น เป็นบ่วงแห่งมาร เป็นวิสัยแห่งมาร เป็นเหยื่อแห่งมาร เป็นโคจรแห่งมาร ในกามนี้มีบาปอกุศลทางใจเหล่านี้ คือ อภิชฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สารัมภะบ้าง กามเหล่านั้นนั่นเอง ย่อมก่ออันตรายให้แก่อริยสาวกผู้ตามศึกษาอยู่ในธรรมวินัยนี้ ทางที่ดีเราพึงอยู่ด้วยจิตอันไพบูลย์เป็นมหัคคตะ[๑] อธิษฐานใจครอบงำโลก เพราะเมื่อเราอยู่ด้วยมหัคคตจิตอันไพบูลย์เป็นมหัคคตะ อธิษฐานใจครอบงำโลกอยู่ บาปอกุศลที่เกิดทางใจ คือ อภิชฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สารัมภะบ้าง เหล่านั้นจักไม่มี เพราะละอกุศลเหล่านั้นได้แล้ว จิตของเราก็จักเป็นจิตไม่เล็กน้อย[๒] หาประมาณมิได้[๓]และเป็นจิตที่อบรมดีแล้ว”

เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ[๔] เมื่อมีความผ่องใส[๕] อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงสภาพหาความหวั่นไหวมิได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ประการที่ ๑

[๖๗] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปบางชนิด และรูปทั้งหมด คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ก็มีอยู่ เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อมีความผ่องใส อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาใน

---

[๑] **มหัคคตะ** หมายถึงอารมณ์ที่ถึงความเป็นใหญ่ ชั้นรูปาวจรและชั้นอรูปาวจร เพราะมีผลที่สามารถข่มกิเลสได้ และหมายถึง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่ (อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) ๑๒/๙๒)

[๒] **เป็นจิตไม่เล็กน้อย** ในที่นี้หมายถึงจิตฝ่ายกามาวจร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๙)

[๓] **หาประมาณมิได้** ในที่นี้หมายถึงจิตฝ่ายรูปาวจรและฝ่ายอรูปาวจร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๙)

[๔] **อายตนะ** ในที่นี้หมายถึงเหตุ คือ อรหัตตผล การเห็นแจ้งอรหัตตผล จตุตถฌาน หรืออุปจารแห่งจตุตถ-ฌาน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๙-๔๐)

[๕] **ความผ่องใส** ในที่นี้หมายถึงความผ่องใส ๒ ประการ คือ (๑) ความผ่องใสด้วยการน้อมใจเชื่อ คือการน้อมใจเชื่อว่าจะยึดเอาพระอรหันต์ให้ได้ในวันนี้ (๒) ความผ่องใสด้วยการได้ คือการได้อรหัตตผล หรือ จตุตถฌาน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๔๐)

ปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงสภาพหาความหวั่นไหวมิได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ประการที่ ๒

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า ทั้ง ๒ ประการ เป็นของไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นไม่ควรยินดี ไม่ควรพูดชม ไม่ควรติดใจ” เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อมีความผ่องใส อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงสภาพหาความหวั่นไหวมิได้

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ประการที่ ๓

[๖๘] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า และอาเนญชสัญญา สัญญาทั้งหมดนี้ย่อมดับไม่เหลือในฌานใด ฌานนั้นคืออากิญจัญญายตนฌาน เป็นฌานอันสงบ ประณีต” เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อมีความผ่องใส อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอากิญจัญญายตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายไปแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงอากิญจัญญายตนภูมิ

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติ ประการที่ ๑

[๖๙] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “สิ่งนี้ว่างจากอัตตา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยอัตตา” เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อมีความผ่องใส อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอากิญจัญญายตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงอากิญจัญญายตนภูมิ”

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติ ประการที่ ๒

[๗๐] อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราไม่มีในที่ไหน ๆ สิ่งน้อยหนึ่งของใคร ๆ ก็ไม่มีในเรานั้น และสิ่งน้อยหนึ่งของเราก็ไม่มีในที่ไหน ๆ ในใคร ๆ ก็ไม่มีสิ่งน้อยหนึ่งเลย” เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อมีความผ่องใส อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงอากิญจัญญายตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงอากิญจัญญายตนภูมิ

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติ ประการที่ ๓

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า อาเนญชสัญญา และอากิญจัญญายตนสัญญา สัญญาทั้งหมดนี้ย่อมดับไม่เหลือในฌานใด ฌานนั้นคือเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เป็นสมาบัติอันสงบ ประณีต” เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เป็นผู้มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อมีความผ่องใส อริยสาวกนั้นย่อมเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ หรือน้อมใจไปในปัญญาในปัจจุบันได้ เป็นไปได้ที่หลังจากตายแล้ว วิญญาณที่เป็นไปในภพนั้น ๆ พึงเป็นวิญญาณเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่เนวสัญนาสัญญายตนสมาบัติ”

[๗๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาอย่างนี้ว่า “สิ่งที่ไม่มีก็ไม่พึงมีแก่เรา หากจักไม่มีก็จักไม่มีแก่เรา เพราะเราจะละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นไป” ภิกษุนั้นพึงปรินิพพานหรือไม่พึงปรินิพพาน พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ภิกษุบางรูปพึงปรินิพพานในอัตภาพนี้ บางรูปไม่พึงปรินิพพานในอัตภาพนี้”

“อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุบางรูปปรินิพพานในอัตภาพนี้ บางรูปไม่ปรินิพพานในอัตภาพนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาอย่างนี้ว่า “สิ่งที่ไม่มีก็ไม่พึงมีแก่เรา หากจักไม่มีก็จักไม่มีแก่เรา เพราะเราจะละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นไป” ภิกษุนั้นย่อมเพลิดเพลิน ชื่นชม ยึดติดอุเบกขานั้น เมื่อเธอเพลิดเพลิน ชื่นชม ยึดติดอุเบกขานั้นอยู่ วิญญาณย่อมเป็นอันอาศัยอุเบกขานั้น ยึดมั่นอุเบกขานั้น อานนท์ ภิกษุผู้มีความยึดมั่นย่อมปรินิพพานไม่ได้”

“ก็ภิกษุนั้นเมื่อยึดมั่น จะยึดมั่นในธรรมข้อไหน พระพุทธเจ้าข้า”

“ย่อมยึดมั่นเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเมื่อยึดมั่น ย่อมยึดมั่นอุปาทานส่วนที่สำคัญที่สุดหรือพระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ ภิกษุนั้นเมื่อยึดมั่น ย่อมยึดมั่นอุปาทานส่วนที่สำคัญที่สุด ก็อุปาทานส่วนที่สำคัญที่สุดนี้คือเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ

[๗๒] อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ย่อมได้อุเบกขาอย่างนี้ว่า “สิ่งที่ไม่มีก็ไม่พึงมีแก่เรา หากจักไม่มีก็จักไม่มีแก่เรา เพราะเราจะละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นไป” ภิกษุนั้นไม่เพลิดเพลิน ไม่ชื่นชม ไม่ยึดติดอุเบกขานั้นอยู่ เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่ชื่นชม ไม่ยึดติดอุเบกขานั้นอยู่

วิญญาณก็อาศัยอุเบกขานั้น และยึดมั่นอุเบกขานั้นไม่ได้ อานนท์ ภิกษุผู้ไม่มีความยึดมั่นย่อมปรินิพพานได้"

[๗๓] ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลว่า "น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระพุทธเจ้าข้า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคทรงอาศัยเหตุนี้จึงตรัสบอกปฏิปทาเครื่องข้ามพ้นโอฆะแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย

วิโมกข์อันเป็นของพระอริยะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุผู้เป็นอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า "กามที่มีในภพนี้ และกามที่มีในภพหน้า กามสัญญาที่มีในภพนี้ และกามสัญญาที่มีในภพหน้า รูปที่มีในภพนี้ และรูปที่มีในภพหน้า รูปสัญญาที่มีในภพนี้ และรูปสัญญาที่มีในภพหน้า อากิญจัญญายตนสัญญา และเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา สักกายะ[๑]มีอยู่เท่าใด นี้เป็นสักกายะ วิโมกข์(ความหลุดพ้น) แห่งจิตเพราะไม่ยึดมั่น นั่นคืออมตะ[๒]" อานนท์ เราแสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติไว้แล้ว แสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติไว้แล้ว แสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติไว้แล้ว เราอาศัยเหตุนี้แสดงปฏิปทาเครื่องข้ามโอฆะไว้แล้ว แสดงวิโมกข์อันเป็นของพระอริยะไว้แล้ว ด้วยประการ อย่างนี้ กิจที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความอนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลาย เราก็ได้ทำแล้วแก่เธอทั้งหลาย

อานนท์ นั่นโคนไม้ นั่นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่งฌาน อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี้เป็นคำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อาเนญชสัปปายสูตรที่ ๖ จบ

๗. คณกโมคคัลลานสูตร
ว่าด้วยพราหมณ์ชื่อคณกโมคคัลลานะ

[๗๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล คณกโมคคัลลานพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๒๕ หน้า ๓๕ ในเล่มนี้

[๒] **นั่น คืออมตะ** หมายถึง พระอรหัตตผลนั่น มีรสที่เป็นอมตะ เพราะปรารภนิพพาน อันเป็นอมตะเป็นไป ม.อุ.ฏีกา. ๓/๘๗/---

"ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ปราสาทของมิคารมาตาหลังนี้มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ คือโครงสร้างบันไดขั้นล่างย่อมปรากฏ แม้พราหมณ์เหล่านี้ก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏด้วยการเล่าเรียน แม้นักรบเหล่านี้ก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏในเรื่องการใช้อาวุธ แม้แต่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้เป็นนักคำนวณก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏในเรื่องการนับจำนวน เพราะข้าพเจ้าทั้งหลายได้ศิษย์แล้ว เบื้องต้นให้เขานับอย่างนี้ว่า "หนึ่ง หมวดหนึ่ง สอง หมวดสอง สาม หมวดสาม สี่ หมวดสี่ ห้า หมวดห้า หก หมวดหก เจ็ด หมวดเจ็ด แปด หมวดแปด เก้า หมวดเก้า สิบ หมวดสิบ" ย่อมให้นับไปถึงจำนวนร้อย ให้นับไปเกินจำนวนร้อย แม้ฉันใด

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ พระองค์สามารถเพื่อจะบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในพระธรรมวินัยแม้นี้ฉันนั้นบ้างไหม"

การศึกษาและการปฏิบัติเป็นขั้นตอน

[๗๕] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "พราหมณ์ เราสามารถเพื่อจะบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในธรรมวินัยนี้ได้ เปรียบเหมือนคนฝึกม้าผู้ชำนาญ ได้ม้าอาชาไนยตัวงามแล้ว เบื้องต้นทีเดียว ย่อมฝึกให้คุ้นกับการบังคับในบังเหียน ต่อมาจึงฝึกให้คุ้นยิ่งขึ้นไป แม้ฉันใด ตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน ได้บุรุษที่ควรฝึกแล้ว เบื้องต้นทีเดียว ย่อมแนะนำอย่างนี้ว่า "มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร[๑]อยู่ จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด"

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า "มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย"

คือ เธอเห็นรูปทางตาแล้ว อย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์(อินทรีย์คือจักขุ) ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌา(ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) และโทมนัส(ความทุกข์ใจ) ครอบงำได้ เธอจงรักษาจักขุนทรีย์ จงถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์

เธอฟังเสียงทางหูแล้ว ...

เธอดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

---

[๑] คำว่า **อาจาระ** หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความสำรวมระวังในศีลทั้งปวง และการไม่เลี้ยงชีวิตด้วยมิจฉาอาชีวะที่พระพุทธเจ้าทรงตำหนิ คำว่า โคจร หมายถึงการไม่เที่ยวไปยังสถานที่ที่ไม่สมควรเที่ยวไป เช่น ที่อยู่ของหญิงแพศยา การไม่คลุกคลีกับบุคคลที่ไม่สมควรคลุกคลีด้วย เช่น พระราชา การไม่คบหากับตระกูลที่ไม่สมควรคบหา เช่น ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๓-๕๑๔/๔๑๓-๔๑๕) และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๑-๕๗๔

เธอลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

เธอถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

เธอรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว อย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์(อินทรีย์คือมโน) ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ เธอจงรักษามนินทรีย์ จงถึงความสำรวมในมนินทรีย์

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายแล้ว ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร คือ เธอพึงพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า “เราจักกำจัดเวทนาเก่า และจักไม่ให้เวทนา ใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกายความไม่มีโทษ และการอยู่ผาสุข จักมีแก่เรา”

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง คือ เธอจงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็น เครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน จงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดุจราชสีห์โดยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดใจพร้อมจะลุกขึ้นตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี จงลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี”

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ คือทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง”

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ภิกษุนั้นละอภิชฌาในโลก มีใจปราศจากอภิชฌา(ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทธะ(ความหดหู่และเซื่องซึม)

ปราศจากถีนมิทธะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ(ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) ข้ามพ้นวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ จึงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉาได้"

[๗๖] ภิกษุนั้นละนิวรณ์ ๕ นี้ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบั่นทอนกำลังปัญญา สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว เข้าปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป เข้าทุติยฌาน ... อยู่ เพราะปีติ จางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เข้าตติยฌาน ... อยู่ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน เข้าจตุตถฌาน ... อยู่

พราหมณ์ ในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเสขะ ผู้ยังไม่บรรลุอรหัต ยังปรารถนาธรรมที่เกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยมอยู่เหล่านั้น เรามีคำพร่ำสอนเช่นนี้ แต่สำหรับภิกษุผู้เป็นพระอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว[๑] ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว[๒] หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบเหล่านั้น ธรรมเหล่านี้จึงจะเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะแก่เธอทั้งหลาย"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว คณกโมคคัลลานพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "สาวกของท่านพระโคดมที่ท่านพระโคดมสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ สำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียวทุกพวกทีเดียวหรือ หรือว่าบางพวกก็ไม่สำเร็จ"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "พราหมณ์ สาวกของเราที่เราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกไม่สำเร็จ"

"อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เป็นเหตุให้นิพพานก็มีอยู่ ทางให้ถึงนิพพานก็มีอยู่ ท่านพระโคดมผู้ชักชวนก็มีพระชนม์อยู่ แต่สาวกของท่านพระโคดมที่ท่านพระโคดมสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกกลับไม่สำเร็จ"

[๗๗] "พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น เราจักถามท่าน ในเรื่องนี้ ท่านชอบใจอย่างไร พึงพยากรณ์อย่างนั้น
ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือท่านชำนาญทางไปกรุงราชคฤห์มิใช่หรือ"

"ใช่ ท่านพระโคดม"

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ และ ๓ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

[๒] **สิ้นภวสังโยชน์แล้ว** หมายถึงสิ้นสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) กามราคะ (๒) ปฏิฆะ (๓) มานะ (๔) ทิฏฐิ (๕) วิจิกิจฉา (๖) สีลัพพตปรามาส (๗) ภวราคะ (๘) อิสสา (๙) มัจฉริยะ (๑๐) อวิชชา สังโยชน์เหล่านี้ เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภพน้อยภพใหญ่ (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗)

“พราหมณ์ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษผู้ปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์พึงมาในที่นี้ บุรุษนั้นเข้ามาหาท่านแล้วพูดอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์ ขอท่านจงบอกทางไปกรุงราชคฤห์นั้นให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด” ท่านพึงบอกเขาอย่างนี้ว่า “พ่อคุณ มาเถิด ทางนี้ไปกรุงราชคฤห์ ท่านจงไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นหมู่บ้านชื่อโน้น ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นนิคมชื่อโน้น ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นสวนที่น่ารื่นรมย์ ป่าที่น่ารื่นรมย์ ภาคพื้นที่น่ารื่นรมย์ สระโบกขรณีที่น่ารื่นรมย์ของกรุงราชคฤห์”

บุรุษนั้นที่ท่านสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ จำทางผิดเดินไปเสียทางตรงกันข้าม

ต่อมาบุรุษคนที่สองปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์ พึงเดินมา บุรุษนั้นเข้ามาหาท่านแล้วพูดอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าปรารถนาจะไปกรุงราชคฤห์ ขอท่านจงบอกทางไปกรุงราชคฤห์นั้นให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด” ท่านพึงบอกเขาอย่างนี้ว่า “พ่อคุณ มาเถิด ทางนี้ไปกรุงราชคฤห์ ท่านจงไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นหมู่บ้านชื่อโน้น ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นนิคมชื่อโน้น ไปตามทางนั้นชั่วครู่หนึ่งแล้ว จักเห็นสวนที่น่ารื่นรมย์ ป่าที่น่ารื่นรมย์ ภาคพื้นที่น่ารื่นรมย์ สระโบกขรณีที่น่ารื่นรมย์ของกรุงราชคฤห์”

บุรุษนั้นที่ท่านสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ พึงไปถึงกรุงราชคฤห์โดยสวัสดี

พราหมณ์ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้กรุงราชคฤห์ก็มีอยู่ ทางไปกรุงราชคฤห์ก็มีอยู่ ท่านผู้บอกก็ยังมีชีวิตอยู่ แต่บุรุษที่ท่านสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ คนหนึ่งจำทางผิด เดินไปเสียทางตรงกันข้าม คนหนึ่งเดินทางไปถึงกรุงราชคฤห์โดยสวัสดี”

พราหมณ์กราบทูลว่า “ท่านพระโคดม ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรได้ ข้าพเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทาง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ฉันนั้นเหมือนกัน นิพพานก็มีอยู่ ทางไปนิพพานก็มีอยู่ เรา(ตถาคต)ผู้ชักชวนก็มีอยู่ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ สาวกทั้งหลายของเราที่เราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกสำเร็จนิพพานอันถึงที่สุดโดยส่วนเดียว บางพวกไม่สำเร็จ ในเรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้ ตถาคตก็เป็นแต่ผู้บอกทาง”

[๗๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว คณกโมคคัลลานพราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ท่านพระโคดม บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาประสงค์จะเลี้ยงชีวิต ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา เจ้าเล่ห์ ฟุ้งซ่าน ถือตัว โลเล กลับกลอก ปากกล้า พูดพร่ำเพรื่อ ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง ไม่นำพาในความเป็นสมณะ ไม่มีความเคารพอย่างจริงใจในสิกขา มักมาก ย่อหย่อนไป เป็นผู้นำในโอกกมนธรรม[๑]

---

[๑] **โอกกมนธรรม** ในที่นี้หมายถึงนิวรณ์ ๕ (คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา) (องฺ.ติก.อ.

ทอดธุระในปวิเวก(ความสงัด)เกียจคร้าน ละเลยความเพียร หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง มีปัญญาทึบ เป็นดังคนหนวกและคนใบ้ ท่านพระโคดมย่อมอยู่ร่วมกับคนเหล่านั้นไม่ได้

ส่วนกุลบุตรผู้มีศรัทธา ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา ไม่เจ้าเล่ห์ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถือตัว ไม่โลเล ไม่ปากกล้า ไม่พูดพร่ำเพรื่อ คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง นำพาในความเป็นสมณะ มีความเคารพอย่างจริงใจในสิกขา ไม่มักมาก ไม่ย่อหย่อน ทอดธุระในโอกกมนธรรม เป็นผู้นำในปวิเวก ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจ มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น มีจิตแน่วแน่ มีปัญญา ไม่เป็นดังคนหนวกและคนใบ้ ท่านพระโคดมผู้เจริญย่อมอยู่ร่วมกับกุลบุตรเหล่านั้นได้

บรรดารากไม้หอม บัณฑิตยกย่องกฤษณาว่าเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีแก่นหอม บัณฑิตยกย่องแก่นจันทน์แดงว่าเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีดอกหอม บัณฑิตยกย่องดอกมะลิว่าเป็นเลิศ แม้ฉันใด คำสั่งสอนของท่านพระโคดม ก็ฉันนั้นเหมือนกัน จัดว่ายอดเยี่ยมกว่าอัชชธรรม[๑]ทั้งหลาย

ท่านพระโคดม พระภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคดม พระภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้ง โดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจะเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมโปรดทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังนี้แล

คณกโมคคัลลานสูตรที่ ๗ จบ

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร
ว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโคปกโมคคัลลานะ

[๗๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วไม่นาน ท่านพระอานนท์พักอยู่ ณ พระเวฬุวันสถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตร กษัตริย์แคว้นมคธ ทรงระแวงพระเจ้าปัชโชติ จึงรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์กรุงราชคฤห์

ครั้นเวลาเช้า ท่านพระอานนท์ครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ได้คิดอย่างนี้ว่า “ยังเช้าเกินไปที่จะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ทางที่ดี เราพึงเข้าไปหาโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ถึงที่ทำงาน” แล้วเข้าไปยังที่นั้น

(บาลี) ๒/๙๖/๒๔๙)

[๑] **อัชชธรรม** แปลว่า ธรรมซึ่งมีอยู่ขณะนี้ หมายถึงลัทธิของครูทั้ง ๖ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๗๘/๔๗)

โคปกโมคคัลลานพราหมณ์ เห็นท่านพระอานนท์เดินมาแต่ไกล จึงได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “ขอเชิญท่านพระอานนท์เข้ามาเถิด ขอต้อนรับ นาน ๆ ท่านพระอานนท์จะมีเวลามาที่นี้ ขอเชิญท่านพระอานนท์จงนั่งเถิด อาสนะนี้ปูลาดไว้แล้ว”

ท่านพระอานนท์ได้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ส่วนโคปกโมคคัลลานพราหมณ์เลือกนั่ง ณ ที่สมควรแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งต่ำกว่า ได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่ประกอบด้วยธรรมครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่ท่านพระโคดมผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว”

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่ประกอบด้วยธรรมครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงยังมรรคที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรคในภายหลังจึงประกอบพร้อมอยู่”

เรื่องนี้ที่ท่านพระอานนท์ได้สนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ค้างไว้

ขณะนั้น วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ เที่ยวตรวจราชการในกรุงราชคฤห์ ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่ทำงานของโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า “ท่านพระอานนท์ บัดนี้ พระคุณเจ้านั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ และท่านทั้งสองได้สนทนาเรื่องอะไรค้างไว้”

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “พราหมณ์ ในเรื่องนี้ โคปกโมคคัลลานพราหมณ์ได้กล่าวกับอาตมภาพอย่างนี้ว่า “ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหม ที่ประกอบด้วยธรรม[๑]ครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่ท่านพระโคดมผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว”

เมื่อโคปกโมคคัลลานพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว อาตมภาพได้ตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่ประกอบด้วยธรรมครบทุกข้อทุกประการ อย่างที่พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงยังมรรคที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรคในภายหลังจึงประกอบพร้อมอยู่”

เรื่องนี้แลที่อาตมภาพได้สนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ค้างไว้ ก็พอดีท่านมาถึง”

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงพระสัพพัญญุตญาณ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๗๙/๔๘)

[๘๐] วัสสการพราหมณ์ถามว่า “ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย” ซึ่งพระคุณเจ้าพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

ท่านพระอานนท์ตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย” ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

“ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย” ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

“พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย” ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

“ท่านพระอานนท์ ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ อะไรเล่าเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรม”

“พราหมณ์ อาตมภาพทั้งหลายมิใช่คนไม่มีที่พึ่ง อาตมภาพทั้งหลายเป็นคนมีที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นที่พึ่ง”

วัสสการพราหมณ์กล่าวว่า “ท่านพระอานนท์ เมื่อกระผมถามท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย” ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้” ท่านก็ตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย” ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

เมื่อกระผมถามท่านว่า “มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย” ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้” ท่านก็ตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย” ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

และเมื่อกระผมถามท่านว่า “ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ อะไรเล่าเป็นเหตุแห่งความสามัคคีโดยธรรม” ท่านก็ตอบว่า “พราหมณ์ อาตมภาพทั้งหลายมิใช่เป็นคนไม่มีที่พึ่ง อาตมภาพทั้งหลายเป็นคนมีที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นที่พึ่ง”

ท่านพระอานนท์ ก็คำที่พระคุณเจ้ากล่าวมาแล้วนี้ กระผมจะพึงเข้าใจเนื้อความได้อย่างไร”

[๘๑] “มีอยู่ พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย ทุกวันอุโบสถ อาตมภาพเท่าที่มีอยู่นั้น จะเข้าไปอาศัยคามเขตแห่งหนึ่งอยู่ ทุกรูปจะประชุมร่วมกัน แล้วเชิญภิกษุรูปที่สวดปาติโมกข์ได้ให้สวด ถ้าขณะสวดปาติโมกข์ มีภิกษุต้องอาบัติ มีโทษที่ล่วงละเมิดอยู่ อาตมภาพทั้งหลายจะให้เธอทำตามธรรม ตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคทรงพร่ำสอนไว้

ได้ยินว่า ภิกษุผู้เจริญทั้งหลายมิได้ใช้ให้อาตมภาพทั้งหลายทำ ธรรมใช้ให้อาตมภาพทั้งหลายทำ”

“ท่านพระอานนท์ มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่พระคุณเจ้าทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้”

“มีอยู่ ภิกษุรูปหนึ่งที่อาตมภาพทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้”

“ท่านพระอานนท์ เมื่อกระผมถามท่านว่า “มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของท่านทั้งหลาย” ซึ่งพระคุณเจ้าพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้” ท่านก็ตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปหนึ่งเลยที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเธอทั้งหลาย” ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

เมื่อกระผมถามท่านว่า “มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย” ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้” ท่านก็ตอบว่า “พราหมณ์ ไม่มีภิกษุแม้สักรูปหนึ่งเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย” ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้”

เมื่อกระผมถามท่านว่า “มีภิกษุสักรูปหนึ่งไหมที่พระคุณเจ้าทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้” พระคุณเจ้าตอบว่า “พราหมณ์ มีภิกษุอยู่รูปหนึ่งที่อาตมภาพทั้งหลายสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ได้ในบัดนี้”

ท่านพระอานนท์ คำที่พระคุณเจ้ากล่าวมาแล้วนี้ กระผมจะพึงเข้าใจเนื้อความได้อย่างไร”

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส

[๘๒] “มีอยู่ พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสบอกธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสไว้ ๑๐ ประการ ในคณะของอาตมภาพ ภิกษุรูปใดมีธรรมเหล่านั้น อาตมภาพทั้งหลายย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ภิกษุรูปนั้น แล้วเข้าไปอาศัยอยู่ในบัดนี้

ธรรม ๑๐ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร อยู่ มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็นพหูสูต ทรงสุตะ[๑] สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทิฏฐิ

๓. เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร[๒]

๔. เป็นผู้ได้ฌาน ๔ อันมีในจิต เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก[๑]

---

[๑] **ทรงสุตะ** ในที่นี้หมายถึงนวังคสัตถุศาสน์ คือ

สุตตะ	ได้แก่ อุภโตวิภังค์ นิทเทส ขันธกะ ปริวาร มงคลสูตร รตนสูตร นาฬกสูตร ตุวัฏฏกสูตร ในสุตตนิบาต และพุทธพจน์อื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสุตตะ
เคยยะ	ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิกาย
เวยยากรณะ	ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพุทธพจน์อื่นที่ไม่จัดเข้า ในองค์ ๘ ที่เหลือ
คาถา	ได้แก่ ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร
อุทาน	ได้แก่ พระสูตร ๘๒ สูตรที่เกี่ยวด้วยคาถาที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสหรคตด้วยโสมนัสญาณ
อิติวุตตกะ	ได้แก่ พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่ตรัสโดยนัยว่า วุตฺตมิทํ ภควตา เป็นต้น
ชาตกะ	ได้แก่ ชาดก ๕๕๐ เรื่อง มีอปัณณกชาดก เป็นต้น
อัพภูตธรรม	ได้แก่ พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏทั้งหมด ที่ตรัสโดยนัยว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่างนี้ หาได้ในอานนท์” ดังนี้เป็นต้น
เวทัลละ	ได้แก่ พระสูตรแบบถาม-ตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้ และความพอใจ เช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาชนียสูตร และมหาปุณณมสูตร (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓,๓๓๓/๑๕๙, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๖/๒๘๒)

[๒] **คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร** คือ เภสัช ๕ ชนิด ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย (วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๔๐, สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๙๓) คิลานปัจจัยเภสัชบริขารนี้มีประโยชน์ ๒ อย่าง คือ

(๑) เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุผู้เจ็บไข้ จัดว่าเป็นบริขารคือบริวารของชีวิต ดุจกำแพงล้อมพระนครเพราะคอยป้องกันรักษาไม่ให้อาพาธที่จะบั่นทอนชีวิตได้ช่องเกิดขึ้นและเป็นสัมภาระของชีวิต คือคอยประคับประคองชีวิตให้ดำรงอยู่นาน (วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๔๐-๔๑, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๓๙๗, ม.มู.ฏีกา (บาลี) ๑/๒๓/๒๑๓)

(๒) เป็นเครื่องป้องกันโรค บำบัดโรคที่ให้เกิดทุกขเวทนา เนื่องจากธาตุกำเริบให้หายไป (สารตฺถ. ฏีกา (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๙๓)

๕. แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดำลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อันมีฤทธานุภาพมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้[๒]

๖. ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ (๑) เสียงทิพย์ (๒) เสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

๗. กำหนดรู้จิตของสัตว์อื่นด้วยจิตของตน คือ จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า “จิตมีราคะ” หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากราคะ” จิตมีโทสะก็รู้ชัดว่า “จิตมีโทสะ” หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากโทสะ” จิตมีโมหะก็รู้ชัดว่า “จิตมีโมหะ” หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากโมหะ” จิตหดหู่ก็รู้ชัดว่า “จิตหดหู่” หรือจิตฟุ้งซ่านก็รู้ชัดว่า “จิตฟุ้งซ่าน” จิตเป็นมหัคคตะก็รู้ชัดว่า “จิตเป็นมหัคคตะ” หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะก็รู้ชัดว่า “จิตไม่เป็นมหัคคตะ” จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่า “จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า” หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่า “จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า” จิตเป็นสมาธิก็รู้ชัดว่า “จิตเป็นสมาธิ” หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ชัดว่า “จิตไม่เป็นสมาธิ” จิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ชัดว่า “จิตหลุดพ้นแล้ว” หรือจิตไม่หลุดพ้นแล้วก็รู้ชัดว่า “จิตไม่หลุดพ้นแล้ว”

๘. ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๒/๔๐

[๒] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๔/๒๒๐-๒๒๑

๙. เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม[๑]

๑๐. ทำให้แจ้งเพราะรู้ยิ่งเองซึ่งเจโตวิมุตติ[๒]ปัญญาวิมุตติ[๓] อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป จึงเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

พราหมณ์ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑๐ ประการนี้ อันพระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสบอกไว้ บรรดาอาตมภาพทั้งหลาย รูปใดมีธรรมเหล่านี้ ในบัดนี้ อาตมภาพทั้งหลายย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา แล้วเข้าไปอาศัยรูปนั้นอยู่”

[๘๓] เมื่อท่านพระอานนท์กล่าวอย่างนี้แล้ว วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ได้เรียกอุปนันทเสนาบดีมาพูดว่า “เสนาบดี ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ พระคุณเจ้าเหล่านี้สักการะธรรมที่ควรสักการะ เคารพธรรมที่ควรเคารพ นับถือธรรมที่ควรนับถือ บูชาธรรมที่ควรบูชาอยู่อย่างนี้ เอาเถิด พระคุณเจ้าเหล่านี้ ย่อมสักการะธรรมที่ควรสักการะ เคารพธรรมที่ควรเคารพ นับถือธรรมที่ควรนับถือ บูชาธรรมที่ควรบูชา เพราะถ้าพระคุณเจ้าเหล่านั้นไม่พึงสักการะ ไม่พึงเคารพ ไม่พึงนับถือ ไม่พึงบูชาธรรมนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ในบัดนี้ พระคุณเจ้าเหล่านั้นจะพึงสักการะ พึงเคารพ พึงนับถือ พึงบูชา แล้วเข้าไปอาศัยธรรมอะไรอยู่ได้”

ครั้งนั้น วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ถามท่านพระอานนท์ว่า “ก็เวลานี้ ท่านพระอานนท์พักอยู่ที่ไหน”

ท่านพระอานนท์ตอบว่า “เวลานี้ อาตมภาพพักอยู่ที่พระเวฬุวัน”

“ท่านพระอานนท์ ก็พระเวฬุวันเป็นที่รื่นรมย์ มีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้นหรือ”

“ถูกแล้ว พราหมณ์ พระเวฬุวันเป็นที่รื่นรมย์ มีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น ก็เพราะมีผู้รักษาคุ้มครองเช่นท่าน”

---

[๑] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๔๗๘/๒๑๕-๒๑๖

[๒] **เจโตวิมุตติ** หมายถึงสมาธิที่สัมปยุตด้วยอรหัตตผล ที่ชื่อว่าเจโตวิมุตติ เพราะพ้นจากราคะ ที่เป็นปฏิปักขธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่าจะระงับบาปธรรมอื่นไม่ได้ (ม.มู.ฏีกา (บาลี) ๑/๖๙/๓๓๔-๓๓๕) ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยมีสมถกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๗๗, ดูเทียบ องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๖๒)

[๓] **ปัญญาวิมุตติ** หมายถึงปัญญาที่สหรคตด้วยอรหัตตผลนั้น ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากอวิชชา ที่เป็นปฏิปักขธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่าจะระงับบาปธรรมอื่นไม่ได้ (ม.มู.ฏีกา (บาลี) ๑/๖๙/๓๓๔) ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยมีวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๗๗) และดูเทียบ องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๖๒

“ท่านพระอานนท์ แท้จริง พระเวฬุวันเป็นที่รื่นรมย์ มีเสียงน้อย มีเสียงอึกทึกน้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้น ก็เพราะมีพระคุณเจ้าทั้งหลายเป็นผู้มีฌาน และเป็นผู้เข้าฌานอยู่ประจำต่างหากท่านพระอานนท์ กระผมจะขอเล่าถวาย สมัยหนึ่ง พระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้นประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล กระผมเข้าไปเฝ้าพระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้นถึงที่ประทับ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ณ ที่นั้น พระองค์ได้ตรัสฌานกถาโดยอเนกปริยาย พระองค์เป็นผู้มีฌานและเป็นผู้เข้าฌานอยู่ประจำ และตรัสสรรเสริญฌานทั้งปวงหรือ”

[๘๔] “พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสรรเสริญฌานทั้งปวงก็มิใช่ ไม่ทรงสรรเสริญฌานทั้งปวงก็มิใช่

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไม่ทรงสรรเสริญฌานเช่นไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. มีใจถูกกามราคะกลุ้มรุม ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัด[๑] กามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำกามราคะเท่านั้นไว้ภายใน

๒. มีใจถูกพยาบาทกลุ้มรุม ถูกพยาบาทครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำพยาบาทเท่านั้นไว้ภายใน

๓. มีใจถูกถีนมิทธะกลุ้มรุม ถูกถีนมิทธะครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดถีนมิทธะที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำถีนมิทธะเท่านั้นไว้ภายใน

๔. มีใจถูกอุทธัจจกุกกุจจะกลุ้มรุม ถูกอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดอุทธัจจกุกกุจจะที่เกิดขึ้นแล้ว[๒] บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำอุทธัจจกุกกุจจะเท่านั้นไว้ภายใน

---

[๑] **ธรรมที่สลัด** มี ๓ ประการ คือ (๑) ธรรมที่สลัดด้วยการข่มไว้ หมายถึงปฐมฌานที่มีอสุภกัมมัฏฐานเป็นอารมณ์ (๒) ธรรมที่สลัดด้วยองค์นั้น หมายถึงวิปัสสนากัมมัฏฐาน (๓) ธรรมที่สลัดด้วยการถอนขึ้น หมายถึงอรหัตตมรรค (องฺ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๑๙๓/๗๓-๗๔)

[๒] ดูเทียบ องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๓/๓๒๘-๓๓๐

๕. มีใจถูกวิจิกิจฉากลุ้มรุม ถูกวิจิกิจฉาครอบงำอยู่ และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัดวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว[๑] บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการทำวิจิกิจฉาเท่านั้นไว้ภายใน

พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไม่ทรงสรรเสริญฌานเช่นนี้

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสรรเสริญฌานเช่นไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจารสงบระงับไป บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ บรรลุตติยฌาน ... บรรลุจตุตถฌาน ... อยู่

พราหมณ์ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสรรเสริญฌานเช่นนี้"

"ท่านพระอานนท์ ได้ยินว่า พระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้นทรงติเตียนฌานที่ควรติเตียน ทรงสรรเสริญฌานที่ควรสรรเสริญ ถ้าเช่นนั้น บัดนี้ กระผมขอลากลับ เพราะมีกิจ มีหน้าที่ที่จะต้องทำอีกมาก"

"พราหมณ์ ท่านจงรู้กาลอันควรไป ณ บัดนี้เถิด"

ลำดับนั้น วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ชื่นชมยินดีภาษิตของท่านพระอานนท์ ลุกจากที่นั่งแล้วจากไป

ครั้งนั้นแล เมื่อวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ จากไปแล้วไม่นาน โคปกโมคคัลลานพราหมณ์ได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า "ท่านพระอานนท์ยังมิได้ตอบปัญหาที่กระผมทั้งหลายถามเลย"

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า "พราหมณ์ เราได้กล่าวแล้วมิใช่หรือว่า "ไม่มีภิกษุแม้สักรูปหนึ่งที่ประกอบด้วยธรรมครบถ้วนทุกข้อทุกประการ ที่พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบพร้อมแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงยังมรรคที่ไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิด ตรัสบอกมรรคที่ไม่มีใครบอกได้ ทรงทราบชัดมรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ทรงฉลาดในมรรค ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้ดำเนินตามมรรคในภายหลังจึงประกอบพร้อมอยู่"

โคปกโมคคัลลานสูตรที่ ๘ จบ

๙. มหาปุณณมสูตร
ว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง สูตรใหญ่

[๘๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๓/๓๒๘-๓๓๐

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนดวงจันทร์เต็มดวง พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่แจ้ง ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งลุกจากอาสนะ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอทูลถามเหตุอย่างหนึ่งกับพระองค์ ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงประทานวโรกาส ที่จะตอบปัญหาแก่ข้าพระองค์”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ ถ้าเช่นนั้น เธอจงนั่งบนอาสนะของตนแล้วถามปัญหาที่เธอต้องการจะถามเถิด”

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

[๘๖] ลำดับนั้น ภิกษุนั้นนั่งบนอาสนะของตนแล้วได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ใช่ไหม คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ ๒. เวทนูปาทานขันธ์
๓. สัญญูปาทานขันธ์ ๔. สังขารูปาทานขันธ์
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์”

มูลเหตุแห่งอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

ภิกษุนั้นชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคว่า “สาธุ พระพุทธเจ้าข้า” แล้วได้ทูลถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า “อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ มีอะไรเป็นมูลเหตุ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ มีฉันทะเป็นมูลเหตุ”[๑]

“อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนั้นเป็นอย่างเดียวกัน หรืออุปาทานเป็นอย่างอื่นจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุ อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนั้นเป็นอย่างเดียวกันก็มิใช่ ทั้งอุปาทานขันธ์เป็นอย่างอื่นจากอุปาทานขันธ์ ๕ ประการก็มิใช่ แต่ฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนั้น เป็นตัวอุปาทาน”

---

[๑] **มีฉันทะเป็นมูลเหตุ** ในที่นี้หมายถึงมีตัณหาเป็นมูลเหตุ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๘๖/๕๒)

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ฉันทราคะต่าง ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ จะพึงมีได้หรือ"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "มีได้ ภิกษุ" แล้วได้ตรัสต่อไปว่า "ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า "ในอนาคต ขอเราพึงมีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ มีสัญญาอย่างนี้ มีสังขารอย่างนี้ มีวิญญาณอย่างนี้"

ภิกษุ ฉันทราคะต่าง ๆ ในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ พึงมีได้ ด้วยอาการอย่างนี้"

เหตุที่ชื่อว่าขันธ์

ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรขันธ์จึงชื่อว่าขันธ์"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่ารูปขันธ์

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่าวิญญาณขันธ์

ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ขันธ์จึงชื่อว่าขันธ์"

เหตุที่ทำให้ขันธ์ปรากฏ

ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยทำให้สัญญาขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารขันธ์ปรากฏ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณขันธ์ปรากฏ"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ภิกษุ มหาภูต ๔ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปขันธ์ปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาขันธ์ปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัญญาขันธ์ปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารขันธ์ปรากฏ นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้วิญญาณขันธ์ปรากฏ"

เหตุเกิดสักกายทิฏฐิ

[๘๗] ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักกายทิฏฐิมีได้อย่างไร"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ภิกษุ ปุถุชน[๑]ในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของ

---

[๑] **ปุถุชน** หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุถุชนมี ๒ ประเภท คือ (๑) **อันธปุถุชน** คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) **กัลยาณปุถุชน** คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘-๕๙)

สัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูป

พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา

พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสัญญา พิจารณาเห็นสัญญาในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสัญญา

พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

ภิกษุ สักกายทิฏฐิมีได้อย่างนี้”

เหตุที่ทำให้สักกายทิฏฐิไม่มี

ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักกายทิฏฐิมีไม่ได้อย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูป

ไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีเวทนา ไม่พิจารณาเห็นเวทนาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในเวทนา

ไม่พิจารณาเห็นสัญญาโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสัญญา ไม่พิจารณาเห็นสัญญาในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสัญญา

ไม่พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีสังขาร ไม่พิจารณาเห็นสังขารในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในสังขาร

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตา ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณ ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตา หรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณ

ภิกษุ สักกายทิฏฐิมีไม่ได้อย่างนี้”

คุณ โทษ และการสลัดออกจากอุปาทานขันธ์

[๘๘] ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากรูป อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนา อะไรเป็นคุณ อะไรเป็น

โทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากสัญญา อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร อะไรเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยรูปเกิดขึ้น นี้เป็นคุณในรูป[๑] สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษในรูป[๒] ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูป นี้เป็นเครื่อง สลัดออกจากรูป[๓]

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยเวทนาเกิดขึ้น นี้เป็นคุณในเวทนา สภาพที่เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษในเวทนา ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในเวทนา นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนา

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยสัญญาเกิดขึ้น นี้เป็นคุณในสัญญา สภาพที่สัญญาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษในสัญญา ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในสัญญา นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากสัญญา

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยสังขารเกิดขึ้น นี้เป็นคุณในสังขาร สภาพที่สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษในสังขาร ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในสังขาร นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากสังขาร

สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยวิญญาณเกิดขึ้น นี้เป็นคุณในวิญญาณ สภาพที่วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษในวิญญาณ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวิญญาณ นี้เป็นเครื่องสลัดออกจากวิญญาณ”

ความไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย

[๘๙] ภิกษุนั้นได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย[๔] ในกายที่มีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตภายนอก”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

---

[๑] **คุณในรูป** ตรัสหมายถึงปริญญาปฏิเวธ(การแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้) และทุกขสัจ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๘๘/๕๓)

[๒] **โทษในรูป** ตรัสหมายถึงปหานปฏิเวธ(การแทงตลอดด้วยการละ) และสมุทัยสัจ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๘๘/๕๓)

[๓] **เครื่องสลัดออกจากรูป** ตรัสหมายถึงสัจฉิกิริยาปฏิเวธ(การแทงตลอดด้วยการทำให้แจ้ง) และนิโรธสัจ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๘๘/๕๓)

[๔] **อหังการ** หมายถึงทิฏฐิ **มมังการ** หมายถึงตัณหา **มานานุสัย** หมายถึงมานะ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๙/๑๔๖)

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นวิญญาณทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงจะไม่มีหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายที่มีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตในภายนอก”

[๙๐] ลำดับนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมที่ถูกอนัตตากระทำ จักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดคำนึงของภิกษุรูปนั้นด้วยพระทัยแล้ว ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่โมฆบุรุษบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่รู้แจ้ง ตกอยู่ในอำนาจอวิชชา มีใจถูกตัณหาครอบงำ จึงเข้าใจคำสั่งสอนของศาสดาอย่างสะเพร่าด้วยความคิดคำนึงว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เพราะเหตุนั้น กรรมที่ถูกอนัตตากระทำ จักถูกต้องอัตตาได้อย่างไร” ภิกษุทั้งหลาย เราจะย้อนถาม เราได้แนะนำเธอทั้งหลายในธรรมเหล่านั้น ๆ ไว้แล้ว[๑]

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ เวทนา ...

สัญญา ...

สังขาร ...

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ข. (ไทย) ๑๗/๘๒/๑๔๐-๑๔๒

วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ภิกษุพึงพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ...

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นไปในภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ภิกษุพึงพิจารณาเห็นวิญญาณทั้งหมดนั่นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณว่า “หลุดพ้นแล้ว” อริยสาวกย่อมรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”[๑]

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค และเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวยยากรณภาษิตนี้อยู่ ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ดังนี้แล

มหาปุณณมสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. จูฬปุณณมสูตร
ว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง สูตรเล็ก

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑-๒๓/๒๘-๓๐

[๙๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนดวงจันทร์เต็มดวง พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่แจ้ง

ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงเหลียวดูภิกษุสงฆ์ซึ่งนิ่งเงียบอยู่โดยลำดับ จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย อสัตบุรุษพึงรู้จักอสัตบุรุษหรือว่า “ผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ไม่รู้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่อสัตบุรุษพึงรู้จักอสัตบุรุษว่า “ผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ” อนึ่ง อสัตบุรุษพึงรู้จักสัตบุรุษหรือว่า “ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ”

“ไม่รู้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่อสัตบุรุษพึงรู้จักสัตบุรุษว่า “ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ”

เพราะว่า อสัตบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยอสัทธรรม[๑] มีความภักดีต่ออสัตบุรุษ มีความคิดอย่างอสัตบุรุษ มีความรู้อย่างอสัตบุรุษ มีถ้อยคำอย่างอสัตบุรุษ มีการกระทำอย่างอสัตบุรุษ มีความเห็นอย่างอสัตบุรุษ ให้ทานอย่างอสัตบุรุษ

อสัตบุรุษผู้ประกอบด้วยอสัทธรรม เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา(ความเชื่อ) ไม่มีหิริ(ความละอายต่อบาป) ไม่มีโอตตัปปะ(ความเกรงกลัวบาป) มีสุตะน้อย(การได้ยินได้ฟังน้อย) เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทราม

อสัตบุรุษผู้ประกอบด้วยอสัทธรรม เป็นอย่างนี้ (๑)

อสัตบุรุษผู้ภักดีต่ออสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ มีสมณพราหมณ์ผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ มีสุตะน้อย เกียจคร้าน หลงลืมสติ มีปัญญาทราม เป็นมิตร เป็นสหาย

อสัตบุรุษผู้ภักดีต่ออสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๒)

อสัตบุรุษผู้มีความคิดอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมคิดเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

อสัตบุรุษผู้มีความคิดอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๓)

อสัตบุรุษผู้มีความรู้อย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

---

[๑] **อสัทธรรม** ในที่นี้หมายถึงบาปธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๑/๕๔)

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ ย่อมรู้เพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมรู้เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมรู้เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

อสัตบุรุษผู้มีความรู้อย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๔)

อสัตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ มีปกติพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

อสัตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๕)

อสัตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ มีปกติฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม

อสัตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๖)

อสัตบุรุษผู้มีทิฏฐิอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงที่เซ่นสรวงแล้วก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ[๑]ก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลก

อสัตบุรุษผู้มีทิฏฐิอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๗)

อสัตบุรุษให้ทานอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ให้ทานโดยไม่เคารพ[๒] ไม่ให้ทานด้วยมือของตน ไม่ให้ทานด้วยความอ่อนน้อม ให้ทานอย่างเสียไม่ได้ เป็นผู้ไม่เห็นผลให้ทาน

อสัตบุรุษให้ทานอย่างอสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๘)

ภิกษุทั้งหลาย อสัตบุรุษนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยอสัทธรรมอย่างนี้ มีความภักดีต่ออสัตบุรุษอย่างนี้ มีความคิดอย่างอสัตบุรุษอย่างนี้ มีความรู้อย่างอสัตบุรุษอย่างนี้ มีถ้อยคำอย่างอสัตบุรุษอย่างนี้ มีการกระทำอย่างอสัตบุรุษอย่างนี้ มีความเห็นอย่างอสัตบุรุษอย่างนี้ ให้ทานอย่างอสัตบุรุษอย่างนี้แล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในคติของอสัตบุรุษ

คติของอสัตบุรุษ คืออะไร

คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

---

[๑] **โอปปาติกะ** หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ(ตาย) ก็หายวับไป ไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๔๙)

[๒] **ให้ทานโดยไม่เคารพ** หมายถึงไม่เคารพทั้งไทยธรรมและบุคคล เช่น ถวายอาหารด้วยของไม่สะอาด ไม่นอบน้อมต่อปฏิคาหก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๑/๕๕)

[๙๒] พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษพึงรู้จักสัตบุรุษหรือว่า “ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “รู้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่สัตบุรุษพึงรู้จักสัตบุรุษว่า “ผู้นี้เป็นสัตบุรุษ” ส่วนสัตบุรุษพึงรู้จักอสัตบุรุษหรือว่า “ผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ”

“รู้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ดีละ ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่สัตบุรุษพึงรู้จักอสัตบุรุษว่า “ผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ”

เพราะว่า สัตบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยสัทธรรม มีความภักดีต่อสัตบุรุษ มีความคิดอย่างสัตบุรุษ มีความรู้อย่างสัตบุรุษ มีถ้อยคำอย่างสัตบุรุษ มีการกระทำอย่างสัตบุรุษ มีทิฏฐิอย่างสัตบุรุษ ให้ทานอย่างสัตบุรุษ

สัตบุรุษผู้ประกอบด้วยสัทธรรม เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตัปปะ มีสุตะมาก ปรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น มีปัญญา

สัตบุรุษผู้ประกอบด้วยสัทธรรม เป็นอย่างนี้ (๑)

สัตบุรุษผู้ภักดีต่อสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ มีสมณพราหมณ์ผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตัปปะ มีสุตะมาก ปรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น มีปัญญา เป็นมิตร เป็นสหาย

สัตบุรุษผู้ภักดีต่อสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๒)

สัตบุรุษผู้มีความคิดอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

สัตบุรุษผู้มีความคิดอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๓)

สัตบุรุษผู้มีความรู้อย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ ย่อมรู้เพื่อไม่เบียดเบียนตนบ้าง ย่อมรู้เพื่อไม่เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมรู้เพื่อไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง

สัตบุรุษผู้มีความรู้อย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๔)

สัตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

สัตบุรุษผู้มีถ้อยคำอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๕)

สัตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม

สัตบุรุษผู้มีการกระทำอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๖)

สัตบุรุษผู้มีทิฏฐิอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเซ่นสรวงที่เซ่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็มีอยู่ในโลก

สัตบุรุษผู้มีทิฏฐิอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๗)

สัตบุรุษให้ทานอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างไร

คือ สัตบุรุษในโลกนี้ให้ทานโดยเคารพ ให้ทานด้วยมือของตน ให้ทานด้วยความอ่อนน้อม ให้ทานอย่างบริสุทธิ์ เป็นผู้มีทิฏฐิว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล” ดังนี้แล้วจึงให้ทาน

สัตบุรุษให้ทานอย่างสัตบุรุษ เป็นอย่างนี้ (๘)

สัตบุรุษนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยสัทธรรมอย่างนี้ มีความภักดีต่อสัตบุรุษอย่างนี้ มีความคิดอย่างสัตบุรุษอย่างนี้ มีความรู้อย่างสัตบุรุษอย่างนี้ มีถ้อยคำอย่างสัตบุรุษอย่างนี้ มีการกระทำอย่างสัตบุรุษอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างสัตบุรุษอย่างนี้ ให้ทานอย่างสัตบุรุษอย่างนี้แล้ว หลังจากตายแล้ว ย่อมบังเกิดในคติของสัตบุรุษ

คติของสัตบุรุษ คืออะไร

คือ ความเป็นใหญ่ในเทวดา หรือความเป็นใหญ่ในมนุษย์”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

จูฬปุณณมสูตรที่ ๑๐ จบ
เทวทหวรรคที่ ๑ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	เทวทหสูตร	๒.	ปัญจัตตยสูตร
๓.	กินติสูตร	๔.	สามคามสูตร
๕.	สุนักขัตตสูตร	๖.	อาเนญชสัปปายสูตร
๗.	คณกโมคคัลลานสูตร	๘.	โคปกโมคคัลลานสูตร
๙.	มหาปุณณมสูตร	๑๐.	จูฬปุณณมสูตร

๒. อนุปทวรรค
หมวดว่าด้วยธรรมตามลำดับบท
๑. อนุปทสูตร
ว่าด้วยธรรมตามลำดับบท

[๙๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นบัณฑิต[๑] มีปัญญามาก[๒] มีปัญญากว้างขวาง[๓] มีปัญญาร่าเริง[๔] มีปัญญารวดเร็ว[๕] มีปัญญาเฉียบแหลม[๖] มีปัญญาเพิกถอนกิเลส[๗] ภิกษุทั้งหลาย เพียงกึ่งเดือน สารีบุตรก็เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบทได้ ในการเห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท[๘]ของสารีบุตรนั้นมีเรื่องดังต่อไปนี้

---

[๑] **เป็นบัณฑิต** ในที่นี้หมายถึงเป็นบัณฑิตเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ฉลาดในธาตุ (๒) เป็นผู้ฉลาดในอายตนะ (๓) เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท (๔) เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๖) และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘/๘๕

[๒] **มีปัญญามาก** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญามาก เพราะกำหนดถือเอาขันธ์คือศีล ขันธ์คือสมาธิ ขันธ์คือปัญญา ขันธ์คือวิมุตติ และขันธ์คือวิมุตติญาณทัสสนะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๖)

[๓] **มีปัญญากว้างขวาง** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญากว้างขวาง เพราะญาณที่เป็นไปในธาตุ อายตนะ ปฏิจจ-สมุปบาท สุญญตา เป็นไปในอรรถ ธรรม นิรุตติ ปฏิภาณ และเป็นไปในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๗)

[๔] **มีปัญญาร่าเริง** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาร่าเริง เพราะเป็นผู้ทำสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๗)

[๕] **มีปัญญารวดเร็ว** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญารวดเร็ว เพราะแล่นไปเร็วในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน และแล่นไปเร็วในพระนิพพานอันเป็นที่ดับชาติ ชรา มรณะ โดยพิจารณาทำให้แจ่มแจ้ง ทำให้เด่นชัดว่า รูป ฯลฯ ชรา มรณะ ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป มีความสิ้นไป มีความคายกำหนัด และมีความดับไปเป็นธรรมดาเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๗-๕๘)

[๖] **มีปัญญาเฉียบแหลม** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่ให้กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก และอุปกิเลส ๑๖ ที่เกิดขึ้นแล้วอาศัยอยู่ และเพราะบรรลุอริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ และอภิญญา ๖ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๘)

[๗] **มีปัญญาชำแรกกิเลส** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาชำแรกกิเลส เพราะเจาะ คือทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ กองอุปกิเลส ๑๖ และกรรมที่จะนำไปสู่ภพทั้งหมด ที่ยังไม่เคยเจาะทำลายมาก่อน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๘)

[๘] **เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท** หมายความว่า เห็นแจ้งด้วยอำนาจสมาบัติ และอำนาจองค์ฌาน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/

รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔

[๙๔] ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนี้ สารีบุตรสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ก็ธรรมในปฐมฌาน คือ วิตก(ความตรึก) วิจาร(ความตรอง) ปีติ(ความอิ่มใจ) สุข(ความสุข) จิตเตกัคคตา(ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) ผัสสะ(ความถูกต้อง) เวทนา (ความเสวยอารมณ์) สัญญา(ความหมายรู้) เจตนา(ความจงใจ) วิญญาณ(ความรู้แจ้ง) ฉันทะ(ความพอใจ) อธิโมกข์(ความน้อมใจเชื่อ) วิริยะ(ความเพียร) สติ(ความระลึกได้) อุเบกขา(ความวางเฉย) มนสิการ(ความใส่ใจ)เหล่านั้น สารีบุตร กำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้ว ย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไป ยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๑)

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป สารีบุตรบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ก็ธรรมในทุติยฌาน คือ ความผ่องใสในภายใน ปีติ สุข จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไป ยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๒)

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป สารีบุตรมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” ก็ธรรมในตติยฌาน คือ สุข สติ สัมปชัญญะ(ความรู้ตัว) จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไป ยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๓)

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน สารีบุตรบรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ก็ธรรมในจตุตถฌาน คือ อุเบกขา อทุกขมสุขเวทนา เพราะใจบริสุทธิ์แล้วจึงไม่มีความคิดคำนึง สติบริสุทธิ์ จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๔)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิฆสัญญา ไม่กำหนดนานัตต-สัญญาโดยประการทั้งปวง สารีบุตรบรรลุอากาสานัญจายตนะ โดยกำหนดว่า “อากาศหาที่สุดมิได้” อยู่ ก็ธรรมในอากาสานัญจายตนะ คือ อากาสานัญจายตน-สัญญา จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตร นั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๕)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงอากาสานัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง สารีบุตรบรรลุวิญญาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้” อยู่ ก็ธรรมในวิญญาณัญจายตนะ คือ วิญญาณัญจายตน สัญญา จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๖)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงวิญญาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง สารีบุตร บรรลุอากิญจัญญายตนะ โดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” อยู่ ก็ธรรมในอากิญจัญญายตนะ คือ อากิญจัญญายตน สัญญา จิตเตกัคคตา ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิญญาณ ฉันทะ อธิโมกข์ วิริยะ สติ อุเบกขา มนสิการเหล่านั้น สารีบุตรกำหนดตามลำดับบทได้แล้ว ธรรมที่สารีบุตรรู้แจ้งแล้วเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป สารีบุตรนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยิน

ร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๗)

[๙๕] อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงอากิญจัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง สารีบุตรบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่ เธอมีสติออกจากสมาบัตินั้นแล้ว พิจารณาเห็นธรรมที่ล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้วว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๘)

[๙๖] อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง สารีบุตรบรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะ[๑]ทั้งหลายของเธอจึงสิ้นไป สารีบุตรนั้นมีสติออกจากสมาบัติแล้ว พิจารณาเห็นธรรม ที่ล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้วว่า “ได้ยินว่า ธรรมเหล่านี้ที่ยังไม่มีก็มีขึ้น ที่มีแล้วย่อมดับไป” เธอจึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในธรรมเหล่านั้น มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ สารีบุตรนั้นรู้ชัดว่า “การสลัดทุกข์ที่สูง ๆ ขึ้นไปยังมีอยู่” เธอมีความเห็นว่า การสลัดทุกข์มีได้เพราะการกระทำธรรมนั้นให้มากขึ้น (๙)

[๙๗] ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้กล่าวชอบ พึงกล่าวชมภิกษุรูปใดว่า “เป็นผู้ถึงวสี(ความชำนาญ) ถึงบารมี(ความสำเร็จ)ในอริยศีล เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยสมาธิ เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยปัญญา เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยวิมุตติ” ภิกษุรูปนั้นคือสารีบุตรนั่นเอง ที่ผู้กล่าวชอบพึงกล่าวชมว่า “เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยศีล เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยสมาธิ เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยปัญญา เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยวิมุตติ”

บุคคลผู้กล่าวชอบ พึงกล่าวชมภิกษุรูปใดว่า “เป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่ธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท ไม่ใช่เป็นอามิสทายาท” ภิกษุรูปนั้นคือสารีบุตรนั่นเอง ที่ผู้กล่าว ชอบพึงกล่าวชมว่า “เป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่ธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท ไม่ใช่เป็นอามิสทายาท”

ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกาศธรรมจักรอันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่ตถาคตประกาศไว้แล้วโดยลำดับ โดยชอบทีเดียว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

---

[๑] **อาสวะ** ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

อนุปทสูตรที่ ๑ จบ

๒. ฉวิโสธนสูตร
ว่าด้วยหลักการตรวจสอบ ๖ ประการ

[๙๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพยากรณ์อรหัตตผลว่า “ข้าพเจ้ารู้ชัด ว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”[๑] เธอทั้งหลายไม่ควรยินดี ไม่ควรคัดค้านคำกล่าวของภิกษุรูปนั้น ไม่ยินดี ไม่คัดค้านแล้ว พึงถามปัญหาว่า “ท่านผู้มีอายุ โวหาร ๔ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว”

โวหาร ๔ ประการ[๒] อะไรบ้าง คือ

๑. การกล่าวสิ่งที่ได้เห็นว่าได้เห็น
๒. การกล่าวสิ่งที่ได้ฟังว่าได้ฟัง
๓. การกล่าวสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ
๔. การกล่าวสิ่งที่ได้รู้ว่าได้รู้

ท่านผู้มีอายุ โวหาร ๔ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในโวหาร ๔ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว[๓] บรรลุประโยชน์ตน[๔]โดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว[๕] หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรม

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒,๓ และ ๔ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๕๓/๔๑๐

[๓] **ปลงภาระได้แล้ว** ในที่นี้หมายถึงปลงขันธภาระได้ ปลงกิเลสภาระได้ และปลงอภิสังขารภาระได้ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๙)

[๔] **บรรลุประโยชน์ตน** ในที่นี้หมายถึงบรรลุอรหัตตผล (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๙)

[๕] **สิ้นภวสังโยชน์แล้ว** ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๗๗ หน้า ๘๒ ในเล่มนี้

สมควรพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในสิ่งที่ตนเห็นแล้ว มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ... ในสิ่งที่ตนได้ฟังแล้ว ...

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ... ในสิ่งที่ตนได้ทราบแล้ว ...

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในสิ่งที่ตนได้รู้ มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลสได้แล้วอยู่ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในโวหาร ๔ ประการนี้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า “สาธุ” แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ

[๙๙] “ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์
๒. เวทนูปาทานขันธ์
๓. สัญญูปาทานขันธ์
๔. สังขารูปาทานขันธ์
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้แจ้งรูปว่า “ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชื่นใจ” จึงรู้ชัดว่า “จิตของเราหลุดพ้นแล้ว” เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธ์ที่ยึดมั่นในรูป และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้”

ข้าพเจ้ารู้แจ้งเวทนา ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งสัญญา ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งสังขาร ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งวิญญาณว่า “ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชื่นใจ” จึงรู้ชัดว่า “จิตของเราหลุดพ้นแล้ว” เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธ์ที่ยึดมั่นในวิญญาณ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า “สาธุ” แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบธาตุ ๖ ประการ

[๑๐๐] “ท่านผู้มีอายุ ธาตุ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

ธาตุ ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑.	ปฐวีธาตุ(ธาตุดิน)	๒.	อาโปธาตุ(ธาตุน้ำ)
๓.	เตโชธาตุ(ธาตุไฟ)	๔.	วาโยธาตุ(ธาตุลม)
๕.	อากาสธาตุ(ธาตุคืออากาศ)	๖.	วิญญาณธาตุ(ธาตุคือวิญญาณ)

ท่านผู้มีอายุ ธาตุ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นปฐวีธาตุโดยความเป็นอัตตา และมิได้ยึดมั่นอัตตาที่อาศัยปฐวีธาตุ” จึงรู้ชัดว่า “จิตของเราหลุดพ้นแล้ว” เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธ์ที่ยึดมั่นอาศัยปฐวีธาตุ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอาโปธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นเตโชธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวาโยธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอากาสธาตุ ฯลฯ

ข้าพเข้ามิได้ยึดมั่นวิญญาณธาตุโดยความเป็นอัตตา และมิได้ยึดมั่นอัตตาอันอาศัยวิญญาณธาตุ จึงรู้ชัดว่า “จิตของเราหลุดพ้นแล้ว” เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายกำหนัด เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธ์ที่ยึดมั่นอาศัยวิญญาณธาตุ และอนุสัยคือความ

ตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า “สาธุ” แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบอายตนะ ๑๒ ประการ

[๑๐๑] “ท่านผู้มีอายุ ก็อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑.	จักขุ(ตา)คู่กับรูป	๒.	โสตะ(หู)คู่กับสัททะ(เสียง)
๓.	ฆานะ(จมูก)คู่กับคันธะ(กลิ่น)	๔.	ชิวหา(ลิ้น)คู่กับรส
๕.	กายคู่กับโผฏฐัพพะ	๖.	มโน(ใจ)คู่กับธรรมารมณ์

ท่านผู้มีอายุ อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า “จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว” เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งความพอใจ ความกำหนัด ความยินดี ความอยาก ความยึดมั่น อุปาทาน และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นในจักขุ ในรูป ในจักขุวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในโสตะ ในเสียง ในโสตวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในฆานะ ในกลิ่น ในฆานวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในชิวหา ในรส ในชิวหาวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในกาย ในโผฏฐัพพะ ในกายวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า “จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว” เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งความพอใจ ความกำหนัด ความยินดี ความอยาก ความยึดมั่น อุปาทาน และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นในมโน ในธรรมารมณ์ ในมโนวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะภายในและอายตนะ ภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ได้”

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า “สาธุ” แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบเรื่องการถอนอนุสัย

[๑๐๒] “ท่านผู้มีอายุรู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายอันมีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตภายนอกได้ด้วยดี”

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า “ท่านผู้มีอายุ เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้ายังครองเรือนอยู่ ยังเป็นผู้ไม่รู้ พระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคต ได้แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้สดับธรรมนั้นแล้ว จึงเกิดศรัทธาในพระตถาคต เมื่อมีศรัทธา ย่อมตระหนักว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางแห่งธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด”

สิกขาและสาชีพของภิกษุ

ต่อมา ข้าพเจ้าละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครือญาติน้อยใหญ่ โกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ข้าพเจ้าบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความเป็นผู้มีสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑาวุธและศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือรับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่สิ่งของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. ละ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา

๘. เว้นขาดจากการพรากพืชคาม[๑]และภูตคาม[๒]

๙. ฉันมื้อเดียว ไม่ฉันตอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันในเวลาวิกาล[๓]

๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล

๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอมและเครื่องประทินผิว อันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ[๔]

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา

๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน

๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย

๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง

๒๖. เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก

---

[๑] --------

[๒] --------

[๓] --------

[๔] ๑-๒-๓-๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑,๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๔ หน้า ๒๑ ในเล่มนี้

ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอคุ้มร่างกาย และบิณฑบาตพออิ่มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยสีลขันธ์เช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

[๑๐๓] ข้าพเจ้านั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามนินทรีย์ ถึงความสำรวมในมนินทรีย์ ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยอินทรียสังวรเช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

ข้าพเจ้านั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยสีลขันธ์ อริยอินทรียสังวร และอริยสติสัมปชัญญะ แล้วพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ข้าพเจ้ากลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า

ข้าพเจ้านั้นละอภิชฌาในโลก มีใจปราศจากอภิชฌา ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทธะ มีจิตปราศจากถีนมิทธะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา ข้ามพ้นวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

[๑๐๔] ข้าพเจ้านั้นละนิวรณ์ ๕ ประการนี้ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง บั่นทอนกำลังปัญญา สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ข้าพเจ้านั้นน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา”

เมื่อข้าพเจ้ารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้อยู่เห็นอยู่อย่างนี้ จึงถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัย[๑]ในกายที่มีวิญญาณนี้และในสรรพนิมิตภายนอกได้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า “สาธุ” แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่พิจารณาเห็นท่านผู้มีอายุเช่นท่านเป็นเพื่อนพรหมจารี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ฉวิโสธนสูตรที่ ๒ จบ

๓. สัปปุริสสูตร
ว่าด้วยธรรมของสัตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษ

[๑๐๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมของสัตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมของสัตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“**ธรรมของอสัตบุรุษ** เป็นอย่างไร

คือ อสัตบุรุษในโลกนี้ เป็นผู้ออกจากตระกูลสูงบวชแล้ว เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ออกจากตระกูลสูง[๒]บวช ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ มิได้เป็นผู้ออกจากตระกูลสูงบวช” เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูงนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๙ หน้า ๑๐๒ ในเล่มนี้

[๒] **ตระกูลสูง** ในที่นี้หมายถึงตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๖๘)

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูง ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่เป็นผู้ออกจากตระกูลสูงบวชแล้ว แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูงนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ออกจากตระกูลใหญ่[๑] บวช ฯลฯ เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะมาก บวช ... เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวช อสัตบุรุษนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวช ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวช” เพราะความเป็นผู้มีโภคะโอฬารนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้มีโภคะโอฬาร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่เป็นผู้ออกจากตระกูลมีโภคะโอฬารบวชแล้ว แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้มีโภคะโอฬารนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒-๔)

[๑๐๖] อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้มีชื่อเสียง มียศ[๒] ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เรามีชื่อเสียง มียศ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อย”[๓] เพราะความเป็นผู้มีชื่อเสียงนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้มีชื่อเสียง ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่ใช่เป็นผู้มีชื่อเสียง ไม่ใช่เป็นผู้มียศ แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้

---

[๑] **ตระกูลใหญ่** ในที่นี้หมายถึงตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ หรือตระกูลแพศย์ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๖๘)

[๒] **มียศ** ในที่นี้หมายถึงสมบูรณ์ด้วยบริวาร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๖/๖๘)

[๓] **มีศักดิ์น้อย** ในที่นี้หมายถึงมีบริวารน้อย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๖/๖๘)

ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้มีชื่อเสียงนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๕)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร[๑] ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ เป็นผู้ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร” เพราะการได้นั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะการได้นั้น ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะการได้นั้น สัตบุรุษนั้น จึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๖)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นพหูสูต ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นพหูสูต ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นพหูสูต” เพราะความเป็นพหูสูตนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นพหูสูต ธรรมคือโลภะ ย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นพหูสูต แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นพหูสูตนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๗)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ทรงจำวินัย ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ทรงจำวินัย ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ ไม่เป็นผู้ทรงจำวินัย” เพราะความเป็นผู้ทรงจำวินัยนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้ทรงจำวินัยนั้น ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็น

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๒ หน้า ๙๑ ในเล่มนี้

ผู้ทรงจำวินัย แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น" เพราะความเป็นผู้ทรงจำวินัยนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายในแล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๘)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นพระธรรมกถึก ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "เราเป็นพระธรรมกถึก ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นพระธรรมกถึก" เพราะความเป็นพระธรรมกถึกนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "เพราะความเป็นพระธรรมกถึก ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นพระธรรมกถึก แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น" เพราะความเป็นพระธรรมกถึกนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๙)

[๑๐๗] อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "เราเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร" เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น" เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๐)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "เราเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร" เพราะความเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "เพราะความเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุล เป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติ

ตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้ถือการทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๑)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร” เพราะความเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๒)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร” เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตรนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตรนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๓)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษเป็นผู้ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร ฯลฯ เป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร อสัตบุรุษนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร” เพราะความเป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตรนั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เพราะความเป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ธรรมคือโลภะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป ธรรมคือโทสะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป หรือธรรมคือโมหะย่อมไม่ถึงความสิ้นไป แม้ถ้าภิกษุไม่เป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร แต่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบประพฤติตามธรรม เธอก็เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ ในหมู่ภิกษุนั้น” เพราะความเป็นผู้ถือการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตรนั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำข้อปฏิบัติเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๔-๑๘)

สมาบัติ ๘ ประการ

[๑๐๘] อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ อสัตบุรุษนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้ปฐมฌานสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้ปฐมฌานสมาบัติ” เพราะปฐมฌานสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “แม้เพราะปฐมฌานสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอตัมมยตา[๑]ไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น” เพราะปฐมฌานสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำอตัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๑๙)

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป อสัตบุรุษบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่ อสัตบุรุษนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้จตุตถฌานสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้จตุตถฌานสมาบัติ” เพราะจตุตถฌานสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “แม้เพราะจตุตถฌานสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอตัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น” เพราะจตุตถฌานสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำอตัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒๐-๒๒)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิฆสัญญา ไม่กำหนดนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง อสัตบุรุษบรรลุอากาสานัญจายตนะ โดยกำหนดว่า “อากาศหาที่สุดมิได้” อยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็น

---

[๑] **อตัมมยตา** ในที่นี้หมายถึงความไม่มีตัณหา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๖๘)

ดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้อากาสานัญ- จายตนสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้อากาสานัญจายตนสมาบัติ” เพราะอากาสานัญจายตนสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “แม้เพราะอากาสานัญจายตนสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอตัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น” เพราะอากาสานัญจายตนสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำอตัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒๓)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษล่วงอากาสานัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง บรรลุวิญญาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้” อยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติ” เพราะวิญญาณัญจายตนสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “แม้เพราะวิญญาณัญจายตนสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอตัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น” เพราะวิญญาณัญจายตนสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำอตัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒๔)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนะได้โดยประการทั้งปวง บรรลุอากิญจัญญายตนะ โดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” อยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้อากิญจัญญายตนสมาบัติ” เพราะอากิญจัญญายตนสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “แม้เพราะอากิญจัญญายตนสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอตัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น” เพราะอากิญจัญญายตนสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำอตัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒๕)

อีกประการหนึ่ง อสัตบุรุษล่วงอากิญจัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเป็นผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ส่วนภิกษุอื่น

เหล่านี้ไม่เป็นผู้ได้เนวสัญญานา-สัญญายตนสมาบัติ" เพราะเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัตินั้น อสัตบุรุษนั้นจึงยกตน ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของอสัตบุรุษ

ส่วนสัตบุรุษย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า "แม้เพราะเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอตัมมยตาไว้ เพราะชนทั้งหลายเข้าใจกันด้วยเหตุใด ๆ เหตุนั้น ๆ ย่อมเป็นอย่างอื่นจากที่เข้าใจกันนั้น" เพราะเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัตินั้น สัตบุรุษนั้นจึงทำอตัมมยตาเท่านั้นไว้ในภายใน แล้วไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น

ภิกษุทั้งหลาย นี้ชื่อว่าธรรมของสัตบุรุษ (๒๖)

อีกประการหนึ่ง สัตบุรุษล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะทั้งหลายของสัตบุรุษนั้นจึงสิ้นไป

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้แลย่อมไม่ถือตัวกับใคร ๆ ไม่ถือตัวในที่ไหน ๆ และไม่ถือตัวด้วยเหตุไร ๆ (๒๗)"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สัปปุริสสูตรที่ ๓ จบ

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร
ว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพ

[๑๐๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยายที่ควรเสพ[๑] และไม่ควรเสพแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมบรรยายนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว"

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจาร(ความประพฤติทางกาย) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

---

[๑] **เสพ** ในที่นี้หมายถึงการนึกหน่วง รู้ เห็น พิจารณา อธิษฐานจิต น้อมใจเชื่อ ประคองความเพียร ตั้งสติไว้ ตั้งจิตไว้ กำหนดรู้ด้วยปัญญา รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๖๑-๖๒)

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าววจีสมาจาร(ความประพฤติทางวาจา) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. วจีสมาจารที่ควรเสพ

๒. วจีสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วจีสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นวจีสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวมโนสมาจาร(ความประพฤติทางใจ) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. มโนสมาจารที่ควรเสพ

๒. มโนสมาจารที่ไม่ควรเสพ

มโนสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นมโนสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวจิตตุปบาท(ความเกิดขึ้นแห่งจิต) ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. จิตตุปบาทที่ควรเสพ

๒. จิตตุปบาทที่ไม่ควรเสพ

จิตตุปบาททั้ง ๒ ประการนั้นเป็นจิตตุปบาทที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวการได้สัญญาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้สัญญาที่ควรเสพ

๒. การได้สัญญาที่ไม่ควรเสพ

การได้สัญญาทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้สัญญาที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวการได้ทิฏฐิไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้ทิฏฐิที่ควรเสพ

๒. การได้ทิฏฐิที่ไม่ควรเสพ

การได้ทิฏฐิทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้ทิฏฐิที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ คือ

[๑๑๐] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน”

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง กายสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น กายสมาจารเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

กายสมาจาร ๒ ประการ

[๑๑๑] **เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรม เสื่อมลง**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ชอบฆ่าสัตว์ ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ คือถือเอาทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย และเป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือเป็นผู้ละเมิดจารีตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติดตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑาวุธและศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ คือไม่ถือเอาทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม คือเป็นผู้ไม่ละเมิดจารีตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติดตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน" นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววจีสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. วจีสมาจารที่ควรเสพ

๒. วจีสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วจีสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นวจีสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน" เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง วจีสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น วจีสมาจารเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

วจีสมาจาร ๒ ประการ

[๑๑๒] **เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ซักถามว่า "พ่อคุณ เชิญเถิด ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น" บุคคลนั้นไม่รู้ ก็พูดว่า "รู้" หรือรู้ก็พูดว่า "ไม่รู้" ไม่เห็นก็พูดว่า "เห็น" หรือเห็นก็พูดว่า "ไม่เห็น" เขาพูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง[๑] เป็นผู้พูดส่อเสียด คือฟังจากข้างนี้แล้ว ไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างโน้นแล้ว มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น ยุยงคนที่สามัคคีกัน ส่งเสริมคนที่แตกแยกกัน ชื่นชมยินดีเพลิดเพลินต่อผู้ที่แตกแยกกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน เป็นผู้พูดคำหยาบ คือกล่าวแต่คำที่หยาบคาย เผ็ดร้อน หยาบคายร้ายกาจแก่ผู้อื่น กระทบกระทั่งผู้อื่น ใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำไม่จริง พูดไม่อิงประโยชน์ พูดไม่อิงธรรม พูดไม่อิงวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตามกาลอันไม่สมควร

เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จได้แล้วคือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ซักถามว่า "พ่อคุณ เชิญเถิด ท่านรู้สิ่งใดจงกล่าวสิ่งนั้น" บุคคลนั้นไม่รู้ก็พูดว่า "ไม่รู้" หรือรู้ ก็พูดว่า "รู้" ไม่เห็นก็พูดว่า "ไม่เห็น" หรือเห็นก็พูดว่า "เห็น" เขาไม่พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๑/๓๕๓-๓๕๔, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๔/๑๘๕

เพราะเหตุคือเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง ละการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่โน้น เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบได้แล้ว วาจาใด ไร้โทษ เสนาะโสต น่ารัก จับใจ เป็นถ้อยคำของชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ คนส่วนใหญ่พอใจ ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร[๑]

เมื่อบุคคลเสพวจีสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววจีสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. วจีสมาจารที่ควรเสพ

๒. วจีสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วจีสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นวจีสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวมโนสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. มโนสมาจารที่ควรเสพ

๒. มโนสมาจารที่ไม่ควรเสพ

มโนสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นมโนสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน” เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง มโนสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพมโนสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น มโนสมาจารเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

มโนสมาจาร ๒ ประการ

[๑๑๓] **เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรม เสื่อมลง**

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา คือเพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ทำอย่างไร ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา” เป็นผู้มีจิตพยาบาท คือ มีจิตคิดร้ายว่า “ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศไป หรืออย่าได้มี”[๒]

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๕/๒๕๗

[๒] ดูเทียบ องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๑/๓๕๔

เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ทำอย่างไร ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา” เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท คือ ไม่มีจิตคิดร้ายว่า “ขอสัตว์เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความทุกข์ มีความสุขรักษาตนเถิด”[๑]

เมื่อบุคคลเสพมโนสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวมโนสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. มโนสมาจารที่ควรเสพ

๒. มโนสมาจารที่ไม่ควรเสพ

มโนสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นมโนสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้พระองค์จึงตรัสไว้

จิตตุปบาท ๒ ประการ

[๑๑๔] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวจิตตุปบาทไว้ ๒ ประการ คือ

๑. จิตตุปบาทที่ควรเสพ

๒. จิตตุปบาทที่ไม่ควรเสพ

จิตตุปบาททั้ง ๒ ประการนั้นเป็นจิตตุปบาทที่ตรงข้ามกันและกัน” เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพจิตตุปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง จิตตุปบาทเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพจิตตุปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น จิตตุปบาทเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพจิตตุปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตสหรคตด้วยอภิชฌาอยู่ เป็นผู้ปองร้ายเขา มีจิตสหรคตด้วยพยาบาทอยู่ เป็นผู้มีความเบียดเบียน มีจิตสหรคตด้วยความเบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพจิตตุปบาทเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพจิตตุปบาทเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๑/๓๕๖

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตไม่สหรคตด้วยอภิชฌาอยู่ เป็นผู้ไม่พยาบาท มีจิตสหรคตด้วยความไม่พยาบาทอยู่ เป็นผู้ไม่เบียดเบียนอยู่ มีจิตสหรคตด้วยความไม่เบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพจิตตุปบาทเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวจิตตุปบาทไว้ ๒ ประการ คือ

๑. จิตตุปบาทที่ควรเสพ

๒. จิตตุปบาทที่ไม่ควรเสพ

จิตตุปบาททั้ง ๒ ประการนั้นเป็นจิตตุปบาทที่ตรงข้ามกันและกัน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

การได้สัญญา ๒ ประการ

[๑๑๕] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้สัญญาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้สัญญาที่ควรเสพ

๒. การได้สัญญาที่ไม่ควรเสพ

การได้สัญญาทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้สัญญาที่ตรงข้ามกันและกัน” เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง การได้สัญญาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้สัญญาเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มากด้วยอภิชฌา มีสัญญาสหรคตด้วยอภิชฌาอยู่ เป็นผู้พยาบาท มีสัญญาสหรคตด้วยพยาบาทอยู่ เป็นผู้มีความเบียดเบียน มีสัญญาสหรคตด้วยความเบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มากด้วยอภิชฌา มีสัญญาสหรคตด้วยอนภิชฌาอยู่ เป็นผู้ไม่พยาบาท มีสัญญาสหรคตด้วยความไม่พยาบาทอยู่ เป็นผู้ไม่มีความเบียดเบียน มีสัญญาสหรคตด้วยความไม่เบียดเบียนอยู่

เมื่อบุคคลเสพการได้สัญญาเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้สัญญาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้สัญญาที่ควรเสพ

๒. การได้สัญญาที่ไม่ควรเสพ

การได้สัญญาทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้สัญญาที่ตรงข้ามกันและกัน" นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้พระองค์จึงตรัสไว้

การได้ทิฏฐิ ๒ ประการ

[๑๑๖] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้ทิฏฐิไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้ทิฏฐิที่ควรเสพ

๒. การได้ทิฏฐิที่ไม่ควรเสพ

การได้ทิฏฐิทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้ทิฏฐิที่ตรงข้ามกันและกัน" เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง การได้สัญญาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้ทิฏฐิเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า "ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงที่เซ่นสรวงแล้วก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ[๑] ก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก"[๒]

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า "ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเซ่นสรวงที่เซ่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก"

เมื่อบุคคลเสพการได้ทิฏฐิเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น พระพุทธเจ้าข้า

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้ทิฏฐิไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้ทิฏฐิที่ควรเสพ

๒. การได้ทิฏฐิที่ไม่ควรเสพ

---

[๑] **โอปปาติกะ** ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๙๑ หน้า ๑๐๗ ในเล่มนี้

[๒] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๑/๕๗-๕๘, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๑/๓๕๔, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๓/๔๕๙-๔๖๐

การได้ทิฏฐิทั้ง ๒ ประการนั้น เป็นการได้ทิฏฐิที่ตรงข้ามกันและกัน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

การได้อัตภาพ ๒ ประการ

[๑๑๗] พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน” เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง การได้อัตภาพเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรม เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้อัตภาพเช่นนี้ควรเสพ พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพ อันมีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพอันมีความเบียดเบียนยังไม่สิ้นสุดลง อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง พระพุทธเจ้าข้า

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพ อันไม่มีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพอันไม่มีความเบียดเบียนสิ้นสุดลงแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรม เจริญขึ้น

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้”

[๑๑๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร เธอรู้เนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารได้อย่างนี้ ถูกต้องแล้ว

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน" เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง กายสมาจารเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น กายสมาจารเช่นนี้ควรเสพ

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ชอบฆ่าสัตว์ ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ คือถือเอาทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย และเป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือเป็นผู้ละเมิดจารีตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติดตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑาวุธและศัสตราวุธแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ด้วยความเป็นขโมย เป็นผู้ละ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม คือเป็นผู้ไม่ละเมิดจารีตในหญิงที่อยู่ในปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของมารดาและบิดา หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ในปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มีสามี หญิงที่มีสินไหมติดตัวอยู่ โดยที่สุดแม้หญิงที่ชายคล้องพวงดอกไม้หมั้นไว้

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นนี้ อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจารไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กายสมาจารที่ควรเสพ

๒. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นกายสมาจารที่ตรงข้ามกันและกัน" นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววจีสมาจารไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวมโนสมาจารไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวจิตตุปบาทไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวการได้สัญญาไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวการได้ทิฏฐิไว้ ๒ ประการ ฯลฯ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง การได้อัตภาพเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรม เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น การได้อัตภาพเช่นนี้ควรเสพ

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพที่มีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพที่มีความเบียดเบียนยังไม่สิ้นสุดลง อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง

เมื่อบุคคลเสพการได้อัตภาพเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

คือ เมื่อบุคคลยังการได้อัตภาพที่ไม่มีความเบียดเบียนให้เกิดขึ้น เพราะการได้อัตภาพที่ไม่มีความเบียดเบียนสิ้นสุดลงแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวการได้อัตภาพไว้ ๒ ประการ คือ

๑. การได้อัตภาพที่ควรเสพ

๒. การได้อัตภาพที่ไม่ควรเสพ

การได้อัตภาพทั้ง ๒ ประการนั้นเป็นการได้อัตภาพที่ตรงข้ามกันและกัน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

สารีบุตร เธอพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้

อายตนะ ๑๒ ประการ

[๑๑๙] สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูไว้ ๒ ประการ คือ

๑. เสียงที่ควรเสพ

๒. เสียงที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกไว้ ๒ ประการ คือ

๑. กลิ่นที่ควรเสพ

๒. กลิ่นที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รสที่ควรเสพ

๒. รสที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายไว้ ๒ ประการ คือ

๑. โผฏฐัพพะที่ควรเสพ

๒. โผฏฐัพพะที่ไม่ควรเสพ

เรากล่าวธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณ์ที่ควรเสพ

๒. ธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพ”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความไว้โดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ”

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ

๒. รูปที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงกล่าวไว้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ

เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้ ควรเสพ ฯลฯ

กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้ ควรเสพ ฯลฯ
รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ ควรเสพ ฯลฯ
โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณ์ที่ควรเสพ
๒. ธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพ”

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ควรเสพ
พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาตรัสไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณ์ที่ควรเสพ
๒. ธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๐] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร เธอรู้เนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ว่า “เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ
๒. รูปที่ไม่ควรเสพ”

เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น
สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นนี้ควรเสพ
เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไว้ ๒ ประการ คือ

๑. รูปที่ควรเสพ
๒. รูปที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

ฯลฯ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูเช่นนี้ ควรเสพ ฯลฯ

... กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นเช่นนี้ควร เสพ ฯลฯ

... โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณ์ที่ควรเสพ

๒. ธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพ”

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพธรรมารมณ์ ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจเช่นนี้ควรเสพ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมารมณ์ที่ควรเสพ

๒. ธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

สารีบุตร เธอพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวไว้โดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๑] สารีบุตร เรากล่าวจีวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จีวรที่ควรเสพ

๒. จีวรที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวบิณฑบาตไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. บิณฑบาตที่ควรเสพ

๒. บิณฑบาตที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวเสนาสนะไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. เสนาสนะที่ควรเสพ

๒. เสนาสนะที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวหมู่บ้านไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. หมู่บ้านที่ควรเสพ

๒. หมู่บ้านที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวนิคมไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. นิคมที่ควรเสพ

๒. นิคมที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวนครไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. นครที่ควรเสพ

๒. นครที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวชนบทไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. ชนบทที่ควรเสพ

๒. ชนบทที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ ฯลฯ”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวจีวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จีวรที่ควรเสพ

๒. จีวรที่ไม่ควรเสพ”

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุเสพจีวรเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง จีวรเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อภิกษุเสพจีวรเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น จีวรเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวจีวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จีวรที่ควรเสพ

๒. จีวรที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

ฯลฯ บิณฑบาตเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ บิณฑบาตเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... เสนาสนะเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสนาสนะเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... หมู่บ้านเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ หมู่บ้านเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... นิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ นิคมเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... นครเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ นครเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... ชนบทเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ ชนบทเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้เช่นนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง บุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น บุคคลเช่นนี้ควรเสพ

พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสไว้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ที่พระผู้มี พระภาคตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร เธอทราบเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อ ไม่ชี้แจงเนื้อความให้พิสดารนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ ถูกต้องแล้ว

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวจีวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จีวรที่ควรเสพ

๒. จีวรที่ไม่ควรเสพ”

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

สารีบุตร เมื่อภิกษุเสพจีวรเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง จีวรเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อภิกษุเสพจีวรเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น จีวรเช่นนี้ควรเสพ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวจีวรไว้ ๒ ชนิด คือ

๑. จีวรที่ควรเสพ

๒. จีวรที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

... บิณฑบาตเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ บิณฑบาตเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... เสนาสนะเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ เสนาสนะเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... หมู่บ้านเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ หมู่บ้านเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... นิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ นิคมเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

... ชนบทเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ ชนบทเช่นนี้ควรเสพ ฯลฯ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ”

เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

สารีบุตร เมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง บุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ และเมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น บุคคลเช่นนี้ควรเสพ

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “สารีบุตร เรากล่าวบุคคลไว้ ๒ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเสพ

๒. บุคคลที่ไม่ควรเสพ”

นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

สารีบุตร เธอพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้

[๑๒๓] สารีบุตร แม้ถ้ากษัตริย์ทั้งปวงพึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยาย ที่เรากล่าวโดยย่อนี้ ได้โดยพิสดารอย่างนี้ ความรู้นั่นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กษัตริย์แม้ทั้งปวงตลอดกาลนาน

แม้ถ้าพราหมณ์ทั้งปวง ...

แม้ถ้าแพศย์ทั้งปวง ...

แม้ถ้าศูทรทั้งปวงพึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ ความรู้นั่นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ศูทรทั้งปวงตลอดกาลนาน

สารีบุตร แม้ถ้าโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อนี้ ได้โดยพิสดารอย่างนี้ ความรู้นั่นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ตลอดทั้งเทวดาและมนุษย์ตลอดกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตรที่ ๔ จบ

๕. พหุธาตุกสูตร
ว่าด้วยธาตุมากอย่าง

[๑๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ภัย[๑]ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัททวะ[๒]ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรค[๓]ทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต

ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัททวะทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต เปรียบเหมือนไฟที่ลุกลามจากเรือนไม้อ้อ หรือเรือนหญ้า ไหม้แม้เรือนยอดที่เขาโบกทั้งภายในและภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น

คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุปัททวะ บัณฑิตไม่มีอุปัททวะ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุปัททวะไม่มีจากบัณฑิต อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต[๔]

เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า "เราทั้งหลายจักเป็นบัณฑิต"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอ จึงควรเรียกว่า "ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาเครื่องไตร่ตรอง"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อานนท์ เพราะภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท และฉลาดในฐานะและอฐานะ อานนท์ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล จึงควรเรียกว่า "ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาเครื่องไตร่ตรอง"

ผู้ฉลาดในธาตุ

[๑๒๕] ท่านพระอานนท์ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร จึงควรเรียกว่า "ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อานนท์ ธาตุ ๑๘ ประการนี้ คือ

๑. จักขุธาตุ (ธาตุคือจักขุประสาท)

๒. รูปธาตุ (ธาตุคือรูปารมณ์)

---

[๑] **ภัย** ในที่นี้หมายถึงความสะดุ้งกลัวแห่งจิต เช่น การได้ทราบข่าวว่าโจรจะปล้นแล้วเกิดความสะดุ้งกลัว (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๔/๗๑, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑/๗๗)

[๒] **อุปัททวะ** ในที่นี้หมายถึงภาวะที่จิตฟุ้งซ่าน เช่น เมื่อรู้ว่าโจรจะปล้นก็ระส่ำระสายพยายามจะหนีพร้อมกับขนของไปด้วยเท่าที่พอจะถือติดมือไปได้ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๔/๗๑, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑/๗๗)

[๓] **อุปสรรค** ในที่นี้หมายถึงอาการที่มีความขัดข้อง เช่น การถูกโจรล้อมบ้านจุดไฟปิดประตูไม่ให้หนีไปได้และฆ่าแล้วชิงเอาทรัพย์ทั้งหมดไป (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๔/๗๑, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑/๗๗)

[๔] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑/๑๔๙-๑๕๐

๓. จักขุวิญญาณธาตุ (ธาตุคือจักขุวิญญาณ)
๔. โสตธาตุ (ธาตุคือโสตประสาท)
๕. สัททธาตุ (ธาตุคือสัททารมณ์)
๖. โสตวิญญาณธาตุ (ธาตุคือโสตวิญญาณ)
๗. ฆานธาตุ (ธาตุคือฆานประสาท)
๘. คันธธาตุ (ธาตุคือคันธารมณ์)
๙. ฆานวิญญาณธาตุ (ธาตุคือฆานวิญญาณ)
๑๐. ชิวหาธาตุ (ธาตุคือชิวหาประสาท)
๑๑. รสธาตุ (ธาตุคือรสารมณ์)
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ (ธาตุคือชิวหาวิญญาณ)
๑๓. กายธาตุ (ธาตุคือกายประสาท)
๑๔. โผฏฐัพพธาตุ (ธาตุคือโผฏฐัพพารมณ์)
๑๕. กายวิญญาณธาตุ (ธาตุคือกายวิญญาณ)
๑๖. มโนธาตุ (ธาตุคือมโน)
๑๗. ธัมมธาตุ (ธาตุคือธรรมารมณ์)
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ (ธาตุคือมโนวิญญาณ)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นธาตุ ๑๘ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ” (๑)
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกไหม ที่ควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ”
“อานนท์ มีธาตุ ๖ ประการนี้ คือ

๑. ปฐวีธาตุ ๒. อาโปธาตุ
๓. เตโชธาตุ ๔. วาโยธาตุ
๕. อากาสธาตุ ๖. วิญญาณธาตุ

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นธาตุ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ” (๒)
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกไหม ที่ควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ”
“อานนท์ มีธาตุ ๖ ประการนี้ คือ

๑. สุขธาตุ (ธาตุคือสุข)
๒. ทุกขธาตุ (ธาตุคือทุกข์)
๓. โสมนัสสธาตุ (ธาตุคือโสมนัส)
๔. โทมนัสสธาตุ (ธาตุคือโทมนัส)
๕. อุเปกขาธาตุ (ธาตุคืออุเบกขา)

๖. อวิชชาธาตุ (ธาตุคืออวิชชา)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นธาตุ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ” (๓)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกไหม ที่ควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ”

“อานนท์ มีธาตุ ๖ ประการ คือ

๑. กามธาตุ (ธาตุคือกาม)

๒. เนกขัมมธาตุ (ธาตุคือเนกขัมมะ)

๓. พยาบาทธาตุ (ธาตุคือพยาบาท)

๔. อพยาบาทธาตุ (ธาตุคืออพยาบาท)

๕. วิหิงสาธาตุ (ธาตุคือวิหิงสา)

๖. อวิหิงสาธาตุ (ธาตุคืออวิหิงสา)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นธาตุ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ” (๔)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกไหม ที่ควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ”

“อานนท์ มีธาตุ ๓ ประการนี้ คือ

๑. กามธาตุ (ธาตุคือกามารมณ์)

๒. รูปธาตุ (ธาตุคือรูปารมณ์)

๓. อรูปธาตุ (ธาตุคืออรูปารมณ์)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นธาตุ ๓ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ” (๕)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบรรยายอื่นอีกไหม ที่ควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ”

“อานนท์ มีธาตุ ๒ ประการนี้ คือ

๑. สังขตธาตุ (ธาตุคือสังขตธรรม)

๒. อสังขตธาตุ (ธาตุคืออสังขตธรรม)

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นธาตุ ๒ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ” (๖)

ผู้ฉลาดในอายตนะ

[๑๒๖] “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในอายตนะ”

“อานนท์ อายตนะภายในและภายนอก อย่างละ ๖ ประการนี้ คือ

๑.	จักขุ(ตา)คู่กับรูป	๒.	โสตะ(หู)คู่กับสัททะ(เสียง)
๓.	ฆานะ(จมูก)คู่กับคันธะ(กลิ่น)	๔.	ชิวหา(ลิ้น)คู่กับรส
๕.	กายคู่กับโผฏฐัพพะ	๖.	มโน(ใจ)คู่กับธรรมารมณ์

อานนท์ เพราะเหตุที่ภิกษุรู้เห็นอายตนะภายในและภายนอก อย่างละ ๖ ประการนี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในอายตนะ”

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร จึงควรเรียกว่า "ภิกษุผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท"

"อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้อย่างนี้ว่า "เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้

แต่เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้"[๑]

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๒-๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๗-๖๑/๓๑-๓๕,๙๖-๑๑๖/๕๗-๖๖, องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๕๙-๒๖๐, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๗/๑๑๓-๑๑๔, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔/๕๕-๕๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๕-๓๕๔/๒๑๓-๓๒๒

อานนท์ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท”

ผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ

[๑๒๗] “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ”

“อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้[๑]ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ[๒]พึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสภาวะเที่ยง แต่เป็นไปได้[๓]ที่ปุถุชน[๔]พึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสภาวะเที่ยง”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสุข แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสุข”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงยึดถือธรรมไร ๆ โดยความเป็นอัตตา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงยึดถือธรรมไร ๆ โดยความเป็นอัตตา”

[๑๒๘] รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงฆ่ามารดา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงฆ่ามารดา”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงฆ่าบิดา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงฆ่าบิดา”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงฆ่าพระอรหันต์ แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงฆ่าพระอรหันต์”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงมีจิตคิดประทุษร้าย ทำร้ายตถาคตให้ห้อเลือด แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงมีจิตประทุษร้าย ทำร้ายตถาคตให้ห้อเลือด”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงทำลายสงฆ์ แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงทำลายสงฆ์”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิพึงนับถือศาสดาอื่น แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนพึงนับถือศาสดาอื่น”

---

[๑] **เป็นไปไม่ได้** หมายถึงปฏิเสธฐานะ(เหตุ) และปฏิเสธโอกาส(ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปได้ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔, องฺ.เอก ก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒)

[๒] **บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ** ในที่นี้หมายถึงพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันขึ้นไป เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔, องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒)

[๓] **เป็นไปได้** ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ(เหตุ) ที่ให้เป็นไปได้ (ม.อุ.อ.(บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔, องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๗ หน้า ๙๙ ในเล่มนี้

[๑๒๙] รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์พึง เสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน[๑] แต่เป็นไปได้ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เดียว พึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว”

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ พระองค์พึงเสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน แต่เป็นไปได้ที่พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์เดียวพึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว”[๒]

[๑๓๐] รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่สตรีพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เป็นไปได้ที่บุรุษพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่สตรีพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่เป็นไปได้ที่บุรุษพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่สตรีพึงครองความเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ เป็นมาร ฯลฯ เป็นพรหม แต่เป็นไปได้ที่บุรุษพึงครองความเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ เป็นมาร ฯลฯ เป็นพรหม

[๑๓๑] รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผล ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่วจีสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่วจีสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนสุจริต จะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อม[๓]ด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วย

---

[๑] **โลกธาตุเดียวกัน** หมายถึงจักรวาลเดียวกัน (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๗๗/๔๑๓)

[๒] ดูเทียบ องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๘-๒๗๗/๓๖-๓๗

[๓] **เพียบพร้อม** ในที่นี้หมายถึงความเพียบพร้อม ๕ ประการ คือ (๑) เพียบพร้อมด้วยการสั่งสม เพราะสั่งสมกุศลกรรมและอกุศลกรรม (๒) เพียบพร้อมด้วยเจตนา เพราะจงใจในการก่อกุศลกรรมและอกุศลกรรม (๓) เพียบพร้อมด้วยกรรม เพราะกรรมที่สัตว์สั่งสมไว้ตราบเท่าที่ยังไม่ได้บรรลุอรหัตตผล (๔) เพียบพร้อมด้วยวิบาก เพราะเสวยผลของกรรมที่สั่งสมไว้ (๕) เพียบพร้อมด้วยการอุบัติ เพราะเกิดในนรก กรรภ์มารดา หรือเทวโลก ตราบเท่าที่ยังไม่บรรลุอรหัตตผล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๑/๘๗-๘๘)

กายทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยวจีทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย”

รู้ชัดว่า “เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย”

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย”[๑]

อานนท์ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล จึงควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ”

[๑๓๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ธรรมบรรยายนี้ชื่ออะไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เพราะเหตุนั้นแล เธอจงจำธรรมบรรยายนี้ไว้ว่าชื่อพหุธาตุกะ[๒]บ้าง ชื่อจตุปริวัฏฏะ[๓]บ้าง ชื่อธัมมาทาสะ[๔]บ้าง ชื่ออมตทุนทุภี[๕]บ้าง ชื่ออนุตตรสังคามวิชยะ[๑]บ้าง”

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๘-๒๙๕/๓๖-๓๙

[๒] **พหุธาตุกะ** แปลว่า ธาตุมากอย่าง ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า ธาตุมากอย่าง เพราะอธิบายเกี่ยวกับธาตุ ๑๘ บ้าง ธาตุ ๖ บ้าง เป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙)

[๓] **จตุปริวัฏฏะ** แปลว่า วงเวียน ๔ วงเวียน ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า วงเวียน เพราะอธิบายวงเวียน ๔ คือ ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะกับอฐานะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙)

[๔] **ธัมมาทาสะ** แปลว่า แว่นส่องธรรม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า แว่นส่องธรรม เพราะใช้ส่องดูธรรมได้ เหมือนใช้กระจกส่องดูเงาหน้า ฉะนั้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙)

[๕] **อมตทุนทุภี** แปลว่า กลองอมตธรรม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า กลองอมตธรรม เพราะพระโยคาวจรศึกษาปฏิบัติวิปัสสนาตามที่กล่าวไว้ในสูตรนี้แล้วสามารถย่ำยีกิเลสทั้งหลายจนประสบชัยชนะคืออรหัตตผลได้ เหมือนนักรบผู้ทำหน้าที่

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

พหุธาตุกสูตรที่ ๕ จบ

๖. อิสิคิลิสูตร
ว่าด้วยภูเขาอิสิคิลิ

[๑๓๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลิ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นภูเขาเวภาระนั่นไหม”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภูเขาเวภาระนั่น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง
เธอทั้งหลายเห็นภูเขาปัณฑวะนั่นไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ภูเขาปัณฑวะนั่น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง
เธอทั้งหลายเห็นภูเขาเวปุลละนั่นไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ภูเขาเวปุลละนั่น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง
เธอทั้งหลายเห็นภูเขาคิชฌกูฏนั่นไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“แม้ภูเขาคิชฌกูฏนั่น มีชื่อเป็นอย่างหนึ่ง มีบัญญัติเป็นอย่างหนึ่ง
เธอทั้งหลายเห็นภูเขาอิสิคิลินี้ไหม”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย แต่ภูเขาอิสิคิลินี้นั่น มีชื่อเช่นนี้ มีบัญญัติเช่นนี้

เรื่องเคยมีมาแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานาน พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นกำลังเข้าไปสู่ภูเขานี้ ประชาชนเห็น แต่พอท่านเข้าไปแล้ว ประชาชนไม่เห็น ประชาชน

ย่ำยีข้าศึกถือกลองรบเข้าประจัญบานกับข้าศึกฝ่ายตรงข้ามจนประสบชัยชนะฉะนั้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙)

[๑] **อนุตตรสังคามวิชยะ** แปลว่า ตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า ตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม เพราะพระโยคาวจรถืออาวุธคือวิปัสสนา สามารถกำจัดกองกิเลสจนประสบชัยชนะคืออรหัตตผลได้ เหมือนนักรบเข้าสู่สงครามถืออาวุธ ๕ ประการ กำจัดกองทัพฝ่ายตรงข้ามได้ชัยชนะฉะนั้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙)

ทั้งหลายเห็นเหตุดังกล่าวนั้น จึงพูดกันอย่างนี้ว่า “ภูเขานี้กลืนกินฤาษีเหล่านี้” ภูเขานี้จึงปรากฏชื่อว่า อิสิคิลิ อิสิคิลิ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เราจักบอก ระบุ แสดงชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟัง ชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๑๓๔] “ภิกษุทั้งหลาย พระอริฏฐปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระอุปริฏฐปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระตครสิขีปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระยสัสสีปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระสุทัสสนปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระปิยทัสสีปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระคันธารปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระปิณโฑลปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระอุปาสภปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระนิถปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระตถปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระสุตวาปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว พระภาวิตัตตปัจเจกสัมพุทธเจ้า ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลินี้มานานแล้ว

[๑๓๕] เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเราผู้ประกาศชื่อ
ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่มีธรรมเป็นสาระกว่าสรรพสัตว์
ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความอยากได้
บรรลุพระสัมโพธิญาณเฉพาะตน
ผู้ปราศจากลูกศรคือตัณหา สูงกว่านรชน ดังต่อไปนี้
พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้สิ้นตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพ
คือ อริฏฐพุทธะ ๑ อุปริฏฐพุทธะ ๑ ตครสิขีพุทธะ ๑
ยสัสสีพุทธะ ๑ สุทัสสนพุทธะ ๑ ปิยทัสสีพุทธะ ๑
คันธารพุทธะ ๑ ปิณโฑลพุทธะ ๑ อุปาสภพุทธะ ๑
นิถพุทธะ ๑ ตถพุทธะ ๑
สุตวาพุทธะ ๑ ภาวิตัตตพุทธะ ๑
สุมภพุทธะ ๑ สุภพุทธะ ๑ เมฬุลพุทธะ ๑
อัฏฐมพุทธะ ๑ อัสสุเมฆพุทธะ ๑ อนิฆพุทธะ ๑
สุทาฐพุทธะ ๑ พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีอานุภาพมาก
คือ หิงคูพุทธะ ๑ หิงคพุทธะ ๑
พระมุนีชื่อชาลีมี ๒ องค์ และพระอัฏฐกพุทธะ ๑

โกสัลลพุทธะ ๑ อถพุทธะ ๑ สุพาหุพุทธะ ๑
อุปเนมิสพุทธะ ๑ เนมิสพุทธะ ๑ สันตจิตตพุทธะ ๑
สัจจพุทธะ ๑ ตถพุทธะ ๑ วิรชพุทธะ ๑
ปัณฑิตพุทธะ ๑ กาฬีพุทธะ ๑ อุปกาฬีพุทธะ ๑
วิชิตพุทธะ ๑ ชิตพุทธะ ๑ อังคพุทธะ ๑
ปังคพุทธะ ๑ คุติจฉิตพุทธะ ๑
ปัสสีพุทธะผู้ละอุปธิอันเป็นมูลแห่งทุกข์ได้ ๑
อปราชิตพุทธะผู้ชนะมารและพลมาร ๑
สัตถาพุทธะ ๑ ปวัตตาพุทธะ ๑ สรภังคพุทธะ ๑
โลมหังสพุทธะ ๑ อุจจังคมายพุทธะ ๑ อสิตพุทธะ ๑
อนาสวพุทธะ ๑ มโนมยพุทธะ ๑
พันธุมาพุทธะผู้ตัดขาดมานะได้ ๑
ตทาธิมุตตพุทธะ ๑ วิมลพุทธะ ๑ เกตุมาพุทธะ ๑
เกตุมพราคพุทธะ ๑ มาตังคพุทธะ ๑ อริยพุทธะ ๑
อัจจุตพุทธะ ๑ อัจจุตคามพุทธะ ๑ พยามกพุทธะ ๑
สุมังคลพุทธะ ๑ ทัพพิลพุทธะ ๑ สุปติฏฐิตพุทธะ ๑
อสัยหพุทธะ ๑ เขมาภิรตพุทธะ ๑ โสรตพุทธะ ๑
ทุรันนยพุทธะ ๑ สังฆพุทธะ ๑ อุชชยพุทธะ ๑
พระมุนีองค์หนึ่งชื่อว่า สัยหะ ผู้มีความเพียร ไม่ต่ำทราม ๑
พระปัจเจกพุทธะพระนามว่า อานันทะ (๔ องค์)
พระนามว่า นันทะ (๔ องค์) พระนามว่า
อุปนันทะ (๔ องค์) รวม ๑๒ องค์
และภารทวาชพุทธะผู้ทรงพระวรกายในภพสุดท้าย ๑
โพธิพุทธะ ๑ มหานามพุทธะ ๑ อุตตรพุทธะ ๑
เกสีพุทธะ ๑ สิขีพุทธะ ๑ สุนทรพุทธะ ๑
ภารทวาชพุทธะ ๑ ติสสพุทธะ ๑
อุปติสสพุทธะ ผู้ตัดกิเลสเครื่องผูกในภพได้ ๑
อุปสีทรีพุทธะ ๑ และสีทรีพุทธะ ผู้ตัดตัณหาได้ ๑
มังคลพุทธะ ผู้ปราศจากราคะ ๑
อุสภพุทธะ ผู้ตัดข่ายอันเป็นมูลแห่งทุกข์ ๑ อุปณีตพุทธะ

ได้บรรลุบทอันสงบ ๑ อุโปสถพุทธะ ๑ สุนทรพุทธะ ๑
สัจจนามพุทธะ ๑
เชตพุทธะ ๑ ชยันตพุทธะ ๑ ปทุมพุทธะ ๑
อุปปลพุทธะ ๑ ปทุมุตตรพุทธะ ๑ รักขิตพุทธะ ๑
ปัพพตพุทธะ ๑ มานัตถัทธพุทธะ ๑ โสภิตพุทธะ ๑
วีตราคพุทธะ ๑ กัณหพุทธะ ผู้มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ๑
พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีอานุภาพมากเหล่านี้
และอื่น ๆ ผู้สิ้นตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพ
เธอทั้งหลายจงไหว้พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น
ผู้ล่วงกิเลสเป็นเครื่องข้องทั้งปวงได้แล้ว
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้มีคุณอันหาประมาณมิได้
ผู้ปรินิพพานแล้วเถิด”

อิสิคิลิสูตรที่ ๖ จบ

๗. มหาจัตตารีสกสูตร
ว่าด้วยธรรมบรรยายชื่อมหาจัตตารีสกะ

[๑๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสัมมาสมาธิ[๑]อันเป็นอริยะ[๒] ที่มีอุปนิสะ[๓]บ้าง มีปริวาร[๔]บ้าง แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังสัมมาสมาธิอันเป็นอริยะนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“**สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) อันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ มีปริวาร** เป็นอย่างไร

คือ สัมมาทิฏฐิ(เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) สัมมาวาจา(เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ(กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ(พยายามชอบ) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) สภาวะที่จิต

---

[๑] **สัมมาสมาธิ** ในที่นี้หมายถึงสมาธิในองค์มรรค (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๙๒)

[๒] **อันเป็นอริยะ** หมายถึงไม่มีโทษ ได้แก่โลกุตตรธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๙๒)

[๓] **มีอุปนิสะ** หมายถึงมีเหตุปัจจัย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๙๒)

[๔] **มีปริวาร** หมายถึงมีองค์ประกอบ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๙๒)

มีอารมณ์เดียว แวดล้อมด้วยองค์ ๗ นี้ เราเรียกว่า “สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ” บ้าง เรียกว่า “สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ มีปริขาร” บ้าง

บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า[๑]

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาทิฏฐิ[๒]ว่า “เป็นมิจฉาทิฏฐิ” รู้ชัดสัมมาทิฏฐิว่า “เป็นสัมมาทิฏฐิ” ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉาทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ ความเห็นว่า “ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวง ที่เซ่นสรวงแล้วไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลก”[๓] นี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาทิฏฐิว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ ความเห็นว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเซ่นสรวงที่เซ่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก” นี้เป็นสัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาทิฏฐิอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สัมมาทิฏฐิ องค์แห่งมรรคของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมาทิฏฐิอันเป็น

---

[๑] **สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า** ในที่นี้หมายถึงสัมมาทิฏฐิ ๒ คือ (๑) วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ที่กำหนดพิจารณาสังขารที่เป็นไปในไตรภูมิโดยเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้น (๒) มัคคสัมมาทิฏฐิ ที่ถอนสังขารขึ้นด้วยไม่ให้เป็นไปอีกเพื่อการกำหนดพิจารณา เพราะเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้นเกิดขึ้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๙๓)

[๒] **รู้ชัดมิจฉาทิฏฐิ** หมายความว่า รู้ชัดมิจฉาทิฏฐิโดยความเป็นอารมณ์ เพราะแทงตลอดลักษณะว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วรู้ชัดสัมมาทิฏฐิ โดยความเป็นหน้าที่ เพราะไม่หลงงมงาย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๙๓)

[๓] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๑/๕๗-๕๘

อริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาทิฏฐิ ยังสัมมาทิฏฐิให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้น เป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติ ละมิจฉาทิฏฐิ มีสติเข้าถึงสัมมาทิฏฐิอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาทิฏฐิของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๓๗] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาสังกัปปะว่า “เป็นมิจฉาสังกัปปะ” รู้ชัดสัมมาสังกัปปะว่า “เป็นสัมมาสังกัปปะ” ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในกาม ความดำริในความพยาบาท ความดำริในการเบียดเบียน นี้เป็นมิจฉาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาสังกัปปะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี้เป็นสัมมาสังกัปปะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ ความตรึก ความวิตก ความดำริ ความแน่วแน่ ความแนบแน่น ความปักใจ ความปรุงแต่งคำของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมาสังกัปปะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาสังกัปปะ ยังสัมมาสังกัปปะให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจฉาสังกัปปะ มีสติเข้าถึงสัมมาสังกัปปะอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาสังกัปปะของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๓๘] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาวาจาว่า “เป็นมิจฉาวาจา” รู้ชัดสัมมาวาจาว่า “เป็นสัมมาวาจา” ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉาวาจา เป็นอย่างไร

คือ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ นี้เป็นมิจฉาวาจา

สัมมาวาจา เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาวาจาว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นี้เป็นสัมมาวาจาที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมาวาจาอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาวาจา ยังสัมมาวาจาให้ถึงพร้อมอยู่ ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติ ละมิจฉาวาจา มีสติเข้าถึงสัมมาวาจาอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาวาจาของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๓๙] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉากัมมันตะว่า “เป็นมิจฉากัมมันตะ” รู้ชัดสัมมากัมมันตะว่า “เป็นสัมมากัมมันตะ” ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉากัมมันตะ เป็นอย่างไร

คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม นี้เป็นมิจฉากัมมันตะ

สัมมากัมมันตะ เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมากัมมันตะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมากัมมันตะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมากัมมันตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมากัมมันตะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม นี้เป็นสัมมากัมมันตะ ที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมากัมมันตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากกายทุจริต ๓ ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมากัมมันตะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉากัมมันตะ ยังสัมมากัมมันตะให้ถึงพร้อม ความพยายามของเธอนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจฉากัมมันตะ มีสติเข้าถึงสัมมากัมมันตะอยู่ สติของเธอนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมากัมมันตะของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๐] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาอาชีวะว่า “เป็นมิจฉาอาชีวะ” รู้ชัดสัมมาอาชีวะว่า “เป็นสัมมาอาชีวะ” ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

มิจฉาอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหว่านล้อม การพูดและเล็ม การใช้ลาภต่อลาภ นี้เป็นมิจฉาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ เรากล่าวสัมมาอาชีวะว่ามี ๒ ได้แก่

๑. สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เป็นสัมมาอาชีวะ ที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค เป็นอย่างไร

คือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมิจฉาอาชีวะ ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาอาชีวะ ยังสัมมาอาชีวะให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจฉาอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะอยู่ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาอาชีวะของภิกษุนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๑] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ ผู้มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาวายามะ สัมมาสติก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสติ สัมมาสมาธิก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติก็มีพอเหมาะ

ภิกษุทั้งหลาย พระเสขะผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ จึงเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบ ด้วยองค์ ๑๐ (แม้ในบรรดาองค์เหล่านั้น บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกไปปราศแล้ว ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนาโดยสัมมาญาณะ) ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๒] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ ๗ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า

สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร

คือ สัมมาทิฏฐิ ย่อมทำลายมิจฉาทิฏฐิได้ และบาปอกุศลธรรมเป็นอเนกอันมีมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาทิฏฐินั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมเป็นอเนกอันมีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

สัมมาสังกัปปะ ย่อมทำลายมิจฉาสังกัปปะได้ ...

สัมมาวาจา ย่อมทำลายมิจฉาวาจาได้ ...

สัมมากัมมันตะ ย่อมทำลายมิจฉากัมมันตะได้ ...

สัมมาอาชีวะ ย่อมทำลายมิจฉาอาชีวะได้ ...

สัมมาวายามะ ย่อมทำลายมิจฉาวายามะได้ ...

สัมมาสติ ย่อมทำลายมิจฉาสติได้ ...

สัมมาสมาธิ ย่อมทำลายมิจฉาสมาธิได้ ...

สัมมาญาณะ ย่อมทำลายมิจฉาญาณะได้ ...

สัมมาวิมุตติ ย่อมทำลายมิจฉาวิมุตติได้ และบาปอกุศลธรรมเป็นอเนก อันมีมิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาวิมุตตินั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมเป็นอเนกอันมีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

ภิกษุทั้งหลาย เราจึงประกาศธรรมบรรยายชื่อว่ามหาจัตตารีสกะฝ่ายกุศล ๒๐ ประการ ฝ่ายอกุศล ๒๐ ประการ ที่สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกยังประกาศไม่ได้ไว้ ด้วยประการฉะนี้

[๑๔๓] ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเข้าใจธรรมบรรยายชื่อว่ามหาจัตตารีสกะ[๑]นี้ ว่าตนควรติเตียน หรือคัดค้าน คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการนี้ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้ในปัจจุบันทีเดียว คือ

---

[๑] **มหาจัตตารีสกะ** หมายถึงธรรมบรรยาย ๔๐ ประการ ที่เป็นฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล มีผลมากที่พระผู้มีพระภาคทรง

๑. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาทิฏฐิ ท่านผู้เจริญก็ต้องบูชาสรรเสริญสมณพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ

๒. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาสังกัปปะ ท่านผู้เจริญก็ต้องบูชาสรรเสริญสมณพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาสังกัปปะ

๓. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาวาจา ฯลฯ

๔. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมากัมมันตะ ...

๕. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาอาชีวะ ...

๖. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาวายามะ ...

๗. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาสติ ...

๘. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาสมาธิ ...

๙. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาญาณะ ...

๑๐. ถ้าท่านผู้เจริญติเตียนสัมมาวิมุตติ ท่านผู้เจริญก็ต้องบูชาสรรเสริญสมณพราหมณ์ผู้เป็นมิจฉาวิมุตติ

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง พึงเข้าใจธรรมบรรยายชื่อว่ามหาจัตตารีสกะนี้ ว่าตนควรติเตียนหรือควรคัดค้าน คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา ๑๐ ประการนี้ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้ในปัจจุบันทีเดียว

ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกวัสสะและพวกภัญญะชาวโอกกลชนบท ผู้เป็นอเหตุกวาทะ[๑] อกิริยวาทะ[๒] นัตถิกวาทะ[๓] เหล่านั้น ก็ยังเข้าใจธรรมบรรยายชื่อว่ามหาจัตตารีสกะ ว่าไม่ควรติเตียน ไม่ควรคัดค้าน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะกลัวการนินทา การว่าร้าย และการแข่งดี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหาจัตตารีสกสูตรที่ ๗ จบ

๘. อานาปานัสสติสูตร
ว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ

ประกาศไว้แล้ว (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๒/๙๖)

[๑] **อเหตุกวาทะ** หมายถึงผู้มีลัทธิว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๙๗)

[๒] **อกิริยวาทะ** หมายถึงผู้มีลัทธิว่า เมื่อทำบาป บาปก็ไม่เป็นอันทำ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๙๗)

[๓] **นัตถิกวาทะ** หมายถึงผู้มีลัทธิว่า ทานที่ให้แล้วย่อมไม่มีผล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๙๗)

[๑๔๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยพระสาวกผู้เป็นเถระ มีชื่อเสียงหลายรูปด้วยกัน คือ ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัจจายนะ ท่านพระมหาโกฏฐิตะ ท่านพระมหากัปปินะ ท่านพระมหาจุนทะ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอานนท์ และพระสาวกผู้เป็นเถระที่มีชื่อเสียงรูปอื่น ๆ

ก็สมัยนั้น พระเถระทั้งหลายสั่งสอน พร่ำสอน[๑]ภิกษุใหม่ทั้งหลาย คือ ภิกษุผู้เป็นเถระบางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๑๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๒๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๓๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๔๐ รูปบ้าง ฝ่ายภิกษุใหม่เหล่านั้น ผู้อันภิกษุผู้เป็นเถระสั่งสอน พร่ำสอนอยู่ ย่อมรู้ชัดธรรมวิเศษอย่างกว้างขวางกว่าที่ตนรู้มาก่อน

[๑๔๕] ก็สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนดวงจันทร์เต็มดวง ในวันปวารณา พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่กลางแจ้ง ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูภิกษุสงฆ์ ซึ่งนิ่งเงียบอยู่ จึงได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรายินดีปฏิปทานี้ เรามีใจยินดีปฏิปทานี้ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายในธรรมวินัยนี้จงปรารภความเพียร[๒]เพื่อถึงธรรมที่ตนยังไม่ถึง[๓] เพื่อบรรลุธรรมที่ตนยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้งให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด เราจักรออยู่ในกรุงสาวัตถีนี้แหละ จนถึงวันครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน อันเป็นเดือนที่มีดอกโกมุท”

ภิกษุชาวชนบทได้ฟังข่าวว่า “ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคจักทรงรออยู่ในกรุงสาวัตถีนั้น จนถึงวันครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน อันเป็นเดือนที่มีดอกโกมุท” จึงพากันหลั่งไหลมายังกรุงสาวัตถี เพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

ฝ่ายภิกษุผู้เป็นเถระเหล่านั้นก็พากันสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุใหม่เพิ่มประมาณมากขึ้น คือ ภิกษุผู้เป็นเถระบางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๑๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๒๐ รูปบ้าง บางพวก

---

[๑] **สั่งสอน พร่ำสอน** หมายความว่า สงเคราะห์ด้วยอามิสและธรรมแล้วจึงสั่งสอน พร่ำสอนเกี่ยวกับกัมมัฏฐานต่อไป (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๔/๙๘)

[๒] **ปรารภความเพียร** ในที่นี้หมายถึงมีความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอ ไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า ความเพียร ในที่นี้หมายถึง ความเพียรทางกาย เช่น ความเพียรพยายามทางกายตลอดคืนและวัน ดุจในประโยคว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน” (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๙/๔๑๘) และ ความเพียรทางจิต เช่นความเพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่เป็นต้น ดุจในประโยคว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ด้วยอุปาทาน” (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๘/๔๓)

[๓] **ธรรมที่ตนยังไม่ถึง** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๕/๙๘)

สั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๓๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๔๐ รูปบ้าง และภิกษุใหม่เหล่านั้น ผู้อันภิกษุผู้เป็นเถระสั่งสอน พร่ำสอนอยู่ ย่อมรู้ชัดธรรมวิเศษอย่างกว้างขวางกว่าที่ตนรู้มาก่อน

[๑๔๖] ก็สมัยนั้น ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนดวงจันทร์เต็มดวง อันเป็นวันครบ ๔ เดือนแห่งฤดูฝน เป็นเดือนที่มีดอกโกมุท พระผู้มีพระภาคทรงมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่ง ณ ที่กลางแจ้ง ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูภิกษุสงฆ์ ซึ่งนิ่งเงียบอยู่ จึงได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บริษัทนี้ไม่สนทนากัน บริษัทนี้เงียบเสียงสนทนากัน ดำรงอยู่ในสารธรรมอันบริสุทธิ์ ภิกษุสงฆ์บริษัทนี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณาทาน ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนื้อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่เขาถวายของน้อยแต่มีผลมาก และถวายของมากก็ยิ่งมีผลมากขึ้น ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัทที่ชาวโลกยากจะได้พบเห็น ภิกษุสงฆ์นี้เป็นเช่นเดียวกันกับบริษัท ที่แม้คนผู้เอาเสบียงคล้องบ่าควรเดินทางไปเป็นโยชน์ ๆ เพื่อพบเห็น

[๑๔๗] ภิกษุทั้งหลาย ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้เป็นอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว[๑] ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว[๒] หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้เป็นอนาคามี เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสังโยชน์[๓] ๕ จะเกิดเป็นโอปปาติกะ[๔] จะปรินิพพานในโลกนั้น ๆ ไม่กลับมาจากโลกนั้นอีกเป็นธรรมดา ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้เป็นสกทาคามี เพราะสิ้นสังโยชน์[๕] ๓ และเพราะทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบาง จะกลับมายังโลกนี้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น แล้วทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๗๖ หน้า ๘๒ ในเล่มนี้

[๓] **โอรัมภาคิยสังโยชน์** หมายถึงสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต (๔) กามราคะ ความพอใจในกามคุณ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ อันเป็นเหตุให้เกิดในกามภพ (องฺ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑, ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๒๒)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๙๑ หน้า ๑๐๗ ในเล่มนี้

[๕] **สังโยชน์** หมายถึงกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ ธรรมที่มัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามฉันทะหรือกามราคะ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ (๖) รูปราคะ (๗) อรูปราคะ (๘) มานะ (๙) อุทธัจจะ (๑๐) อวิชชา ๕ ข้อต้นชื่อโอรัมภาคิยสังโยชน์ ส่วน ๕ ข้อหลังชื่ออุทธัมภาคิยสังโยชน์ พระโสดาบันละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้ พระสกทาคามีทำ สังโยชน์ข้อ ๔ และข้อ ๕ ให้เบาบาง พระอนาคามีละสังโยชน์ ๕ ข้อข้างต้นได้ พระอรหันต์ละสังโยชน์ได้หมด (องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๖๗-๖๙/๑๗๔-๑๗๗)

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้เป็นโสดาบัน[๑] เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ ไม่มีทางตกต่ำ[๒] มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ[๓]ในวันข้างหน้า ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญสติปัฏฐาน ๔ อยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญสัมมัปปธาน ๔ อยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอิทธิบาท ๔ อยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุเช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอินทรีย์ ๕ อยู่ ... เจริญพละ ๕ อยู่ ... เจริญโพชฌงค์ ๗ อยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญมรรคมีองค์ ๘ อยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญเมตตาอยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญกรุณาอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญมุทิตาอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอุเบกขาอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอสุภสัญญาอยู่ ... มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอนิจจสัญญาอยู่ ในภิกษุสงฆ์นี้ก็มีภิกษุแม้เช่นนั้นอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุผู้บำเพ็ญความเพียรในการเจริญอานาปานสติอยู่ อานาปานสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก อานาปานสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์

[๑๔๘] **อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก**

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่าง[๔]ก็ดี นั่งขัดสมาธิ[๑]ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า[๒] มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก[๓]

---

[๑] **โสดาบัน** หมายถึงผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘ (อภิ.ปญฺจ.อ. (บาลี) ๓๑/๔๒ ดูประกอบใน สํ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๕๑๖)

[๒] **ไม่มีทางตกต่ำ** หมายถึงไม่ตกไปในอบาย ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสูร (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒)

[๓] **สัมโพธิ** ในที่นี้หมายถึงมรรค ๓ เบื้องสูง (คือ สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒, องฺ.ติก.ฏีกา (บาลี) ๒/๘๗/๒๓๕)

[๔] **เรือนว่าง** หมายถึงเสนาสนะ ๗ อย่าง เว้นป่าและโคนไม้ ได้แก่ (๑) ภูเขา (๒) ซอกเขา (๓) ถ้ำในภูเขา (๔) ป่าช้า (๕) ป่า

อานาปานสติ ๑๖ ขั้น[๔]

๑. เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้ายาว”
เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกยาว”

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้าสั้น”
เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกสั้น”

๓. สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก”

๔. สำเหนียกว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจออก”

๕. สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้ปีติ หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้ปีติ หายใจออก”

๖. สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้สุข หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้สุข หายใจออก”

๗. สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจออก”

๘. สำเหนียกว่า “เราระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราระงับจิตตสังขาร หายใจออก”

๙. สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิต หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิต หายใจออก”

๑๐. สำเหนียกว่า “เราทำจิตให้บันเทิง หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราทำจิตให้บันเทิง หายใจออก”

ละเมาะ (๖) ที่โล่งแจ้ง (๘) ลอมฟาง (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๐/๒๔๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๓๘๕)

[๑] **นั่งขัดสมาธิ** หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง เรียกว่า นั่งขัดสมาธิ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕)

[๒] **ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า** หมายถึงตั้งสติกำหนดอารมณ์กัมมัฏฐาน (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕)

[๓] ตามอรรถกถาพระสูตรนี้ **อัสสาสะ** หมายถึงหายใจเข้า **ปัสสาสะ** หมายถึงหายใจออก (อสฺสาโสติ อนฺโตปวิสนนาสิกวาโต. ปสฺสาโสติ พหินิกฺขมนนาสิกวาโต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๕/๑๓๖) ส่วนอรรถกถาวินัยกลับกัน คือ **อัสสาสะ** หมายถึงหายใจออก **ปัสสาสะ** หมายถึงหายใจเข้า (อสฺสาโสติ พหินิกฺขมนวาโต ปสฺสาโสติ อนฺโตปวิสนวาโต วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๖)

[๔] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๙๗๗/๔๗๓-๔๗๕, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๓๒-๑๓๓

๑๑. สำเหนียกว่า “เราตั้งจิตมั่น หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราตั้งจิตมั่น หายใจออก”
๑๒. สำเหนียกว่า “เราเปลื้องจิต หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราเปลื้องจิต หายใจออก”
๑๓. สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก”
๑๔. สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก”
๑๕. สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก”
๑๖. สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก”

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

[๑๔๙] **อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์ได้** คือ

๑. สมัยใด ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้ายาว”
เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกยาว”
เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้าสั้น”
เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกสั้น”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก”
สำเหนียกว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจออก”

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เรากล่าวลมหายใจเข้า ลมหายใจออกนี้ว่า เป็นกายชนิดหนึ่งในบรรดากายทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

๒. สมัยใดภิกษุสำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้ปีติ หายใจเข้า”
สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้ปีติ หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้สุข หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้สุข หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราระงับจิตตสังขาร หายใจออก”

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เรากล่าวการใส่ใจลมหายใจเข้า ลมหายใจออกเป็นอย่างดีนี้ว่า เป็นเวทนาชนิดหนึ่งในบรรดาเวทนาทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

๓. สมัยใด ภิกษุสำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิต หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้จิต หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราทำจิตให้บันเทิง หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราทำจิตให้บันเทิง หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราตั้งจิตมั่น หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราตั้งจิตมั่น หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราเปลื้องจิต หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราเปลื้องจิต หายใจออก”

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เราไม่บอกอานาปานสติแก่ภิกษุผู้หลงลืม ไม่มี สัมปชัญญะ เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

๔. สมัยใด ภิกษุสำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก”

สมัยนั้น ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เธอเห็นการละอภิชฌาและโทมนัสด้วยปัญญาแล้ว ย่อมเป็นผู้วางเฉยได้ดี เพราะเหตุนั้น สมัยนั้น ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

ภิกษุทั้งหลาย อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์ได้

สติปัฏฐาน ๔

[๑๕๐] **สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์** คือ

๑. สมัยใด ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สมัยนั้น ภิกษุนั้นมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยใด ภิกษุมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความระลึกได้) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๒. ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสติอย่างนั้น ย่อมค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยใด ภิกษุเป็นผู้มีสติอย่างนั้น ย่อมค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเลือกเฟ้นธรรม) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๓. ภิกษุนั้นค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา ปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน สมัยใด ภิกษุค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา ปรารภความเพียร ไม่ย่อหย่อน สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๔. สมัยใด ปีติที่ปราศจากอามิสเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารภความเพียรแล้ว สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิ่มใจ) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปีติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๕. เมื่อภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยใด ภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบจิต) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๖. เมื่อภิกษุมีกายสงบแล้ว มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยใด เมื่อภิกษุมีกายสงบ มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งใจมั่น) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๗. ภิกษุนั้นเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้เป็นอย่างดี สมัยใด ภิกษุเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้เป็นอย่างดี สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์(ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความมีใจเป็นกลาง) ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

[๑๕๑] ภิกษุทั้งหลาย

๑. สมัยใด ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ... พิจารณาเห็นจิตในจิต ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สมัยนั้น ภิกษุนั้นมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยใด ภิกษุมีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๒. ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสติอย่างนั้น ย่อมค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยใด ภิกษุเป็นผู้มีสติอย่างนั้นอยู่ ย่อมค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๓. ภิกษุนั้นค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา เป็นอันปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อนแล้ว สมัยใด ภิกษุย่อมค้นคว้า ไตร่ตรอง ถึงการพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญาปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชงฌค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๔. ปีติอันปราศจากอามิส เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปราโมทย์ความเพียรแล้ว สมัยใด ปีติอันปราศจากอามิสเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปราโมทย์ความเพียรแล้ว สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปีติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปีติสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๕. เมื่อภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยใด เมื่อภิกษุมีจิตเกิดปีติ กายและจิตย่อมสงบ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญปัสสัทธิ- สัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๖. เมื่อภิกษุผู้มีกายสงบแล้ว มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยใด เมื่อภิกษุผู้มีกายสงบแล้ว มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น สมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

๗. ภิกษุนั้นเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้อย่างดี สมัยใด ภิกษุเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนั้นได้อย่างดี สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นอันภิกษุปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น อุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุย่อมถึงความเจริญเต็มที่

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

โพชฌงค์ ๗

[๑๕๒] **โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์**

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก(ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ(ความดับ) อันน้อมไปเพื่อความปล่อยวาง

๒. เจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...

๓. เจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...

๔. เจริญปีติสัมโพชฌงค์ ...

๕. เจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...

๖. เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...

๗. เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อความปล่อยวาง

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อานาปานัสสติสูตรที่ ๘ จบ

๙. กายคตาสติสูตร
ว่าด้วยวิธีเจริญกายคตาสติ

[๑๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุหลายรูปกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอฉัน ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างการประชุมว่า

"ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสกายคตาสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้วว่า มีผลมาก มีอานิสงส์มาก"

เรื่องนี้มีเพียงเท่านี้ที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้ ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคทรงออกจากที่ทรงหลีกเร้น เสด็จเข้าไปยังหอฉัน ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้ เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร พูดเรื่องอะไรค้างไว้"

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอฉัน ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างการประชุมว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสกายคตาสติที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้วว่า มีผลมาก มีอานิสงส์มาก"

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องนี้ที่ข้าพระองค์ทั้งหลายได้พูดค้างไว้ ก็พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงพระพุทธเจ้าข้า"

[๑๕๔] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

"**กายคตาสติที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก**

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้ายาว”

เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกยาว”

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้าสั้น”

เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกสั้น

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก”

สำเหนียกว่า “เรา[๑]ระงับกายสังขาร หายใจเข้า”

สำเหนียกว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจออก”[๒]

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือน[๓]ได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตอันเป็นไปภายในกายนั้นเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า “เราเดิน”

เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า “เรายืน”

เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า “เรานั่ง”

เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า “เรานอน”

เธอดำรงกายอยู่โดยอิริยาบถใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอิริยาบถนั้น ๆ

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๒)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ

ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดู

ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก

ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร

ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว

---

[๑] **ระงับกายสังขาร** หมายถึงผ่อนคลายลมหายใจหยาบให้ละเอียดขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงขั้นที่จะต้องพิสูจน์ว่า มีลมหายใจอยู่หรือไม่ เปรียบเหมือนเสียงเคาะระฆังครั้งแรกจะมีเสียงดังกังวาน แล้วแผ่วลงจนถึงเงียบหายไปในที่สุด (วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๒๐-๒๒๑/๒๙๘-๓๐๒)

[๒] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒-๑๐๓

[๓] **อันอาศัยเรือน** หมายถึงอาศัยกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) (ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๕๓-๑๕๔/๑๐๓)

ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ

ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๓)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า “ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต[๑] หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร”

ภิกษุทั้งหลาย ถุงมีปาก ๒ ข้าง เต็มไปด้วยธัญพืชชนิดต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา ข้าวสาร คนตาดีเปิดถุงนั้นออกพิจารณาเห็นว่า “นี้เป็นข้าวสาลี นี้เป็นข้าวเปลือก นี้เป็นถั่วเขียว นี้เป็นถั่วเหลือง นี้เป็นงา นี้เป็นข้าวสาร” แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า “ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร”

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๔)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า “ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่”

---

[๑] **วักกะ** โบราณแปลว่า ม้าม และแปลคำว่า ปิหกะ ว่าไต แต่ในที่นี้ แปล วักกะ ว่าไต และแปล ปิหกะ ว่าม้าม อธิบายว่า ไต ได้แก่ ก้อนเนื้อ ๒ ก้อน มีขั้วเดียวกัน รูปร่างคล้ายลูกสะบ้าของเด็ก ๆ หรือ คล้ายผลมะม่วง ๒ ผลที่ติดอยู่ในขั้วเดียวกัน มีเอ็นใหญ่รึงรัดจากลำคอลงไปถึงหัวใจและแยกออก ห้อยอยู่ทั้ง ๒ ข้าง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๔๒-๔๔) ; พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ แปล “วักกะ” ว่า “ไต” และให้บทนิยามไว้ว่า “อวัยวะคู่หนึ่งของคนและสัตว์ อยู่ในช่องท้องใกล้กระดูกสันหลัง ทำหน้าที่ขับของเสียออกมากับน้ำปัสสาวะ” (หน้า ๓๖๒) ; Buddhadatta Mahathera, A Concise Pali-English Dictionary, 1985, (224); และ Rhys Davids, 1921-1925, (591) T.W. Pali-English Dictionary, ให้ความหมายของคำว่า “วกฺก” ตรงกับคำว่า “ไต” (Kidney)

คนฆ่าโค หรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ฆ่าโคแล้วแบ่งอวัยวะออกเป็นส่วน ๆ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า “ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่”

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๕)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ตาย แล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณากายนี้เข้าไปเปรียบเทียบว่า “แม้กายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้”

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๖)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งถูกกาจิกกิน แร้งทึ้งกิน นกตระกรุมจิกกิน สุนัขกัดกิน สุนัขจิ้งจอกกัดกิน หรือสัตว์เล็ก ๆ หลายชนิดกัดกินอยู่ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณากายนี้เข้าไปเปรียบเทียบว่า “แม้กายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้”

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๗)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นโครงกระดูก มีเนื้อและเลือด มีเอ็นรึงรัดอยู่ แม้ฉันใด ฯลฯ เป็นโครงกระดูก ไม่มีเนื้อ แต่ยังมีเลือดเปื้อนเปรอะ มีเอ็นรึงรัดอยู่ แม้ฉันใด ฯลฯ เป็นโครงกระดูก ไม่มีเนื้อและเลือด แต่ยังมีเอ็นรึงรัดอยู่ แม้ฉันใด ฯลฯ เป็นโครงกระดูก ไม่มีเอ็นรึงรัดแล้ว กระจุยกระจายไปในทิศใหญ่ทิศเฉียง คือ กระดูกมืออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกเท้าอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแข้งอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกขาอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกสะเอวอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกสันหลังอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกซี่โครงอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกก้านคออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคางอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกฟันอยู่ทางทิศหนึ่ง กะโหลกศีรษะอยู่ทางทิศหนึ่ง แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณากายนี้เข้าไปเปรียบเทียบว่า “แม้กายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้”

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๘-๑๑)

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเห็นซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูกสีขาวเหมือนสีสังข์ ฯลฯ เป็นกระดูกกองอยู่ด้วยกันเกินกว่า ๑ ปี ฯลฯ เป็นกระดูกผุป่นเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น

เหมือนกัน พิจารณากายนี้เข้าไปเปรียบเทียบว่า “แม้กายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้”[๑]

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑๒-๑๔)

[๑๕๕] อีกประการหนึ่ง ภิกษุสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่ม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะไม่ถูกต้อง พนักงานสรงสนาน หรือลูกมือพนักงานสรงสนานผู้ชำนาญ เทผงฬุตัวลงในภาชนะสัมฤทธิ์แล้ว เอาน้ำประพรมให้ติดเป็นก้อน ก้อนฬุตัวนั้นที่มียางซึมไปจับ ก็ติดกันหมด ไม่กระจายออก แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่ม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกจะไม่ถูกต้อง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑๕)

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ อยู่ เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่ม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะไม่ถูกต้อง ห้วงน้ำเป็นวังวน ไม่มีทางที่กระแสน้ำจะไหลเข้าได้ทั้งด้านตะวันออก ด้านตะวันตก ด้านเหนือ และด้านใต้ ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล แต่กระแสน้ำเย็นพุ่งขึ้นจากห้วงน้ำนั้น แล้วทำห้วงน้ำนั้นให้ชุ่มชื่นเอิบอาบ เนืองนองไปด้วยน้ำเย็น ไม่มีส่วนไหนของห้วงน้ำนั้น ที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่ม ด้วยปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะไม่ถูกต้อง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑๖)

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ฯลฯ อยู่ เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่ม ด้วยสุขอันไม่มีปีติ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่ายกายที่สุขอันไม่มีปีติจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนในกออุบล กอปทุม หรือกอบุณฑริก ดอกอุบล ดอกปทุม หรือดอกบุณฑริกบางเหล่าที่เกิดเจริญเติบโตในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ใต้น้ำ มีน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นชุ่มชื่นเอิบอาบซาบซึมด้วยน้ำเย็นตั้งแต่ยอดถึงเหง้า ไม่มีส่วนไหนที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่มด้วยสุขอันไม่มีปีติ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่สุขอันไม่มีปีติจะไม่ถูกต้อง

ภิกษุผู้ไม่ประมาท ฯลฯ ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑๗)

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๑๒/๑๐๗-๑๐๙

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ภิกษุจึงบรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่ เธอมีใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนบุรุษนั่งใช้ผ้าขาวคลุมตัวตลอดศีรษะ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ผ้าขาวจะไม่ปกคลุม แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง[๑]

ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญกายคตาสติแม้ด้วยอาการอย่างนี้ (๑๘)

[๑๕๖] ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นส่วนแห่งวิชชา[๒]ย่อมเป็นภาวนาที่หยั่งลงในจิตของภิกษุนั้น มหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งสัมผัสด้วยใจแล้ว แม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งที่ไหลไปสู่สมุทรย่อมปรากฏภายในจิตของผู้นั้น แม้ฉันใด กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นส่วนแห่งวิชชา ย่อมเป็นภาวนาที่หยั่งลงในจิตของภิกษุนั้น[๓] ฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์[๔]ของภิกษุนั้น เปรียบเหมือนบุรุษเหวี่ยงก้อนศิลาหนักไปที่กองดินเปียก เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ก้อนศิลาหนักนั้น จะพึงจมลงในกองดินเปียกนั้นได้ไหม”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนไม้แห้งสนิท ต่อมา บุรุษนำไปทำเป็นไม้สีไฟ ด้วยหวังว่า “เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น” เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นใช้ไม้ที่แห้งสนิทโน้นมาทำเป็นไม้สีไฟแล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

---

[๑] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๖-๒๓๓/๗๗-๗๘

[๒] **กุศลธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชชา** ในที่นี้หมายถึงธรรมที่สัมปยุตด้วยวิชชา ๘ คือ วิปัสสนาญาณ ๑ มโนมยิทธิ ๑ อภิญญา ๖ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิชชา ๘ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๕๖/๑๐๓-๑๐๔)

[๓] ดูเทียบ องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๖๓/๕๕

[๔] **อารมณ์** หมายถึงปัจจัยที่ให้เกิดกิเลส (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๕๖/๑๐๔)

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนหม้อน้ำว่างเปล่า ที่เขาตั้งไว้บนเครื่องรอง ต่อมา บุรุษถือเอาหม้อน้ำนั้นมาทำเป็นเครื่องตักน้ำ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงตักน้ำได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

[๑๕๗] ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว มารย่อมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนบุรุษโยนกลุ่มด้ายเบา ๆ ลงบนแผ่นกระดานเรียบ ที่ทำด้วยไม้แก่นล้วน เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นพึงโยนกลุ่มด้ายเบา ๆ นั้นลงบนแผ่นกระดานเรียบที่ทำด้วยไม้แก่นล้วนได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว มารย่อมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนไม้สดมียาง ต่อมา บุรุษนำไปทำเป็นไม้สีไฟ ด้วยหวังว่า “เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น” เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นเอาไม้สดที่มียางโน้นมาทำไม้สีไฟแล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว มารย่อมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

เปรียบเหมือนหม้อน้ำที่มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก พอที่กาจะดื่มได้ ที่เขาตั้งไว้บนเครื่องรอง ต่อมา บุรุษถือเอาหม้อน้ำนั้นมาทำเป็นเครื่องตักน้ำ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ บุรุษนั้นจะพึงตักน้ำได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว มารย่อมไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ของภิกษุนั้น

[๑๕๘] ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

เปรียบเหมือนหม้อน้ำ มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก พอที่กาจะดื่มได้ ที่เขาตั้งไว้บนเครื่องรอง บุรุษผู้มีกำลังพึงเขย่าหม้อน้ำนั้นโดยวิธีใด ๆ น้ำนั้นจะพึงไหลมาโดยวิธีนั้น ๆ ได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

เปรียบเหมือนสระโบกขรณีสี่เหลี่ยม ในพื้นที่ราบที่เขาพูนคันไว้ มีน้ำเต็มเปี่ยมเสมอขอบปาก พอที่กาจะดื่มได้ บุรุษผู้มีกำลังเจาะคันสระโบกขรณีนั้นโดยวิธีใด ๆ น้ำนั้นจะพึงไหลมาโดยวิธีนั้น ๆ ได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย อย่างนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

เปรียบเหมือนรถที่เขาเทียมม้าอาชาไนย มีแส้เสียบไว้ในระหว่างม้าทั้งสองจอดอยู่บนพื้นที่เรียบตรงทางใหญ่ ๔ แยก นายสารถีผู้ฝึกม้า เป็นอาจารย์ขับขี่ผู้ชำนาญ ขึ้นรถนั้นแล้ว มือซ้ายจับเชือก มือขวาจับแส้ พึงขับรถไปยังที่ปรารถนาได้ แม้ฉันใด กายคตาสติก็ฉันนั้นเหมือนกัน อันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว เธอน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อมีสติเป็นเหตุ ย่อมถึงความเป็นผู้ประจักษ์ชัดในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้

[๑๕๙] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อกายคตาสติอันภิกษุปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนือง ๆ สั่งสมแล้ว ปรารภเสมอดีแล้ว เธอพึงหวังอานิสงส์ ๑๐ ประการนี้ คือ

๑. เป็นผู้อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้ ไม่ถูกความไม่ยินดีครอบงำ ย่อมครอบงำความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นแล้วได้

๒. เป็นผู้อดกลั้นต่อภัยและความหวาดกลัวได้ ไม่ถูกภัยและความหวาดกลัวครอบงำ ย่อมครอบงำภัยและความหวาดกลัวที่เกิดขึ้นแล้วได้

๓. เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อการถูกเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลายรบกวน ต่อถ้อยคำหยาบคายร้ายแรงต่าง ๆ เป็นผู้อดกลั้นเวทนาอันมีในร่างกายที่เกิดขึ้นแล้วเป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากชีวิตได้

๔. เป็นผู้ได้ฌาน ๔ ซึ่งเป็นอาภิเจตสิก[๑] เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นผู้ได้ตามความปรารถนาโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก

๕. บรรลุวิธีแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

๖. ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ (๑) เสียงทิพย์ (๒) เสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ฯลฯ

๗. กำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นและบุคคลอื่น คือ จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า
"จิตมีราคะ" หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ชัดว่า "จิตปราศจากราคะ"
จิตมีโทสะ ... หรือจิตปราศจากโทสะ ...
จิตมีโมหะ ... หรือจิตปราศจากโมหะ...
จิตหดหู่ ... หรือจิตฟุ้งซ่าน ...
จิตเป็นมหัคคตะ[๒] ... หรือจิตไม่เป็นมหัคคตะ ...
จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ... หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ...
จิตเป็นสมาธิ ... หรือจิตไม่เป็นสมาธิ ...
จิตหลุดพ้นก็รู้ชัดว่า "จิตหลุดพ้น" หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ชัดว่า "จิตไม่หลุดพ้น"

๘. ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้

๙. เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม

๑๐. เพราะอาสวะสิ้นไป ย่อมทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ[๓] ปัญญาวิมุตติ[๔] อันไม่มีอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน[๑]

---

[๑] **อาภิเจตสิก** ในที่นี้หมายถึงจิตที่หมดจดอย่างยิ่งหรืออธิจิต เรียกว่า อภิเจตสิกคือจิตผ่องใสยิ่ง หรือจิตที่เกิดในอภิเจตสิกจะมีความนึกคิดอันแจ่มใส อีกอย่างหนึ่ง จิตที่อาศัยอภิเจตสิก ชื่อว่าจิตของผู้มีความนึกคิดอันแจ่มใส (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๖๖/๑๗๓)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๖๖ หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

[๓] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๒ หน้า ๙๓ ในเล่มนี้

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๘๒ หน้า ๙๓ ในเล่มนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อกายคตาสติอันภิกษุปฏิบัติ เจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งไว้เนือง ๆ สั่งสมแล้ว ปรารภเสมอดีแล้ว เธอพึงหวังอานิสงส์ ๑๐ ประการนี้ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

กายคตาสติสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. สังขารูปปัตติสูตร
ว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร
ปฏิปทาอันให้สำเร็จความปรารถนา

[๑๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดขึ้นแห่งสังขารแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๑๖๑] “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับขัตติยมหาศาล” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรม[๒]เหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาลนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาลนั้น

[๑๖๒] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพราหมณมหาศาล ฯลฯ หรือพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับคหบดี มหาศาล” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในคหบดีมหาศาลนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในคหบดีมหาศาลนั้น

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๖๘/๖๑-๖๒

[๒] **วิหารธรรม** ในที่นี้หมายถึงธรรม ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นที่เป็นไปกับความปรารถนา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๖๑/๑๐๕)

[๑๖๓] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพชั้นจาตุมหาราชมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นจาตุมหาราช” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นจาตุมหาราชนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นจาตุมหาราชนั้น

[๑๖๔] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ เทพชั้นยามา ฯลฯ เทพชั้นดุสิต ฯลฯ เทพชั้นนิมมานรดี ฯลฯ หรือเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อเกิดขึ้นในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นปรนิมมิต วสวัตดีนั้น

[๑๖๕] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “สหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก” สหัสสพรหมน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑,๐๐๐ โลกธาตุ[๑]อยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนบุรุษมีนัยน์ตาดี วางผลละหุ่งผลหนึ่งไว้ในมือแล้วพิจารณาดู แม้ฉันใด สหัสสพรหมก็ฉันนั้นเหมือนกัน น้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสหัสสพรหม” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสหัสสพรหมนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสหัสสพรหมนั้น

---

[๑] **สหัสสีโลกธาตุ** เป็นชื่อของโลกธาตุ (ระบบสุริยะจักรวาล) ขนาดเล็ก ประกอบด้วยจักรวาล ๑,๐๐๐ จักรวาล โลกธาตุขนาดกลางชื่อว่า ๒ สหัสสีโลกธาตุ ประกอบด้วยจักรวาล ๑๐๐,๐๐๐ จักรวาล โลกขนาดใหญ่ ชื่อว่า ๓ สหัสสีโลกธาตุ ประกอบด้วยจักรวาล ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิจักรวาล โลกธาตุแต่ละขนาดมีเป็นจำนวนมาก โลกธาตุที่ปรากฏในพระสูตรโดยมาก เป็นโลกธาตุขนาดเล็ก ในที่นี้กล่าวถึงสหัสสีโลกธาตุ โลกธาตุขนาดเล็ก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๖๕/๑๐๕, องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๒๒๐-๒๒๒, ๓๑๑/๓๐๕-๓๐๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗-๓๒/๑๑-๑๕)

[๑๖๖] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “ทวิสหัสสพรหม ฯลฯ ติสหัสสพรหม ฯลฯ จตุสหัสสพรหม ฯลฯ หรือปัญจสหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก” ปัญจสหัสสพรหมย่อมน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๕,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นปัญจสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนบุรุษมีนัยน์ตาดี วางผลละหุ่ง ๕ ผลไว้ในมือแล้วพิจารณาดู แม้ฉันใด ปัญจสหัสสพรหมก็ฉันนั้นเหมือนกัน น้อมจิตแผ่ไปตลอด ๕,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นปัญจสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับปัญจสหัสสพรหม” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นปัญจสหัสสพรหมนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นปัญจสหัสส-พรหมนั้น

[๑๖๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “ทสสหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก” ทสสหัสสพรหมน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นทสสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์แปดเหลี่ยม งามโชติช่วง อันเขาเจียระไนดีแล้ว วางไว้แล้วบนผ้ากัมพลเหลือง ย่อมส่องแสงเรืองไพโรจน์ แม้ฉันใด ทสสหัสสพรหมก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นทสสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับทสสหัสสพรหม” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นทสสหัสสพรหมนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นทสสหัสสพรหมนั้น

[๑๖๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “สตสหัสสพรหมมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขเป็นกำลัง” สตสหัสสพรหมน้อมจิตแผ่ไปตลอด ๑๐๐,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในชั้นสตสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ เปรียบเหมือนแท่งทองชมพูนุทที่เขาหลอมด้วยความชำนาญดีในเบ้าของช่างทองผู้ฉลาดแล้ววางไว้บนผ้ากัมพลเหลือง ย่อมส่องแสงเรืองไพโรจน์ แม้ฉันใด สตสหัสสพรหมก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมน้อมจิตแผ่ไป[๑] ตลอด ๑๐๐,๐๐๐ โลกธาตุอยู่ แม้สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วใน

---

[๑] **น้อมจิตแผ่ไป** ในที่นี้หมายถึงการแผ่ไป ๕ อย่าง คือ (๑) การแผ่ไปด้วยจิต คือการรู้จิตของหมู่สัตว์ใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ (๒) การแผ่ไปด้วยกสิณ คือการแผ่กสิณไปใน ๑,๐๐๐ โลกธาตุ (๓) การแผ่ไป ด้วยทิพพจักขุ คือการขยายแสงสว่างออกไปดู ๑,๐๐๐ โลกธาตุ (๔) การแผ่ไปด้วยแสงสว่าง คือการแผ่ไปด้วยทิพพจักขุนั่นเอง (๕) การแผ่ไปด้วยสรีระ คือการแผ่รัศมี

ชั้นสตสหัสสพรหมนั้น ก็น้อมจิตแผ่ไปอยู่ ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสตสหัสสพรหม” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสตสหัสสพรหมนั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นสตสหัสสพรหมนั้น

[๑๖๙] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพชั้นอาภา ฯลฯ เทพชั้นปริตตาภา ฯลฯ เทพชั้นอัปปมาณาภา ฯลฯ หรือเทพชั้นอาภัสสรามีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขเป็นกำลัง” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นอาภัสสรา” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในพรหมชั้นอาภัสสรานั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในพรหมชั้นอาภัสสรานั้น

[๑๗๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพชั้นสุภา ฯลฯ เทพชั้นปริตตสุภา ฯลฯ เทพชั้นอัปปมาณสุภา ฯลฯ หรือเทพชั้นสุภกิณหามีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นสุภกิณหานั้น

[๑๗๑] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพชั้นเวหัปผลา ฯลฯ เทพชั้นอวิหา ฯลฯ เทพชั้นอตัปปา ฯลฯ เทพชั้นสุทัสสา ฯลฯ เทพชั้นสุทัสสี ฯลฯ หรือเทพชั้นอกนิฏฐามีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขเป็นกำลัง” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นอกนิฏฐา” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นอกนิฏฐานั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพชั้นอกนิฏฐานั้น

[๑๗๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพผู้เข้าถึงอากาสานัญจายตนภูมิมีอายุยืน ดำรงอยู่นาน มีความสุขมาก” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้เข้าถึงอากาสานัญจายตนภูมิ” ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงอากาสานัญจายตนภูมินั้น

ของสรีระออกไป (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๖๘/๑๐๖)

[๑๗๓] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพผู้เข้าถึงวิญญาณัญจายตนภูมิมีอายุยืน ดำรงอยู่นาน มีความสุขมาก” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้เข้าถึงวิญญาณัญจายตนภูมิ” ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงวิญญาณัญจายตนภูมินั้น

[๑๗๔] อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า “เทพผู้เข้าถึงอากิญจัญญายตนภูมิ ฯลฯ เทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิมีอายุยืน ดำรงอยู่นาน มีความสุขมาก” ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ” เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภูมินั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี้ ปฏิปทานี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภูมินั้น

[๑๗๕] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ เพราะอาสวะสิ้นไป เราพึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” เพราะอาสวะสิ้นไป ภิกษุนั้นจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ย่อมไม่เกิดในภพไหน ๆ อีก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สังขารูปปัตติสูตรที่ ๑๐ จบ
อนุปทวรรคที่ ๒ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อนุปทสูตร	๒	ฉวิโสธนสูตร
๓.	สัปปุริสสูตร	๔	เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร
๕.	พหุธาตุกสูตร	๖.	อิสิคิลิสูตร
๗.	มหาจัตตารีสกสูตร	๘.	อานาปานัสสติสูตร
๙.	กายคตาสติสูตร	๑๐.	สังขารูปปัตติสูตร

เกิดขึ้นในวันเพ็ญ ๒ วันเพ็ญ
คราวที่ดวงจันทร์บริสุทธิ์ปราศจากมลทิน
พระผู้มีพระภาคทรงปรารภเป็นธรรมอันมิใช่กิจของพระองค์
รวมกันขึ้นเป็นวรรคอันสำคัญชื่อว่าอนุปทวรรคที่ ๒
มีพระธรรมเทศนาอันประเสริฐที่ชนเป็นอันมากเสพแล้ว

๓. สุญญตวรรค
หมวดว่าด้วยสุญญตา
๑. จูฬสุญญตสูตร
ว่าด้วยสุญญตา สูตรเล็ก

[๑๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทของมิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเวลาเย็น ท่านพระอานนท์ออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร[๑] ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่นิคมของเจ้าศากยะชื่อนครกะ แคว้นสักกะ ณ ที่นั้น ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “อานนท์ ปัจจุบันนี้ เราอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม[๒] โดยมาก ข้อนี้ข้าพระองค์ได้สดับมาดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว หรือ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถูกต้อง อานนท์ ข้อนั้นเธอสดับมาดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว ทั้งเมื่อก่อนและบัดนี้ เราอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมโดยมาก เปรียบเหมือนปราสาทของมิคารมาตาหลังนี้ ว่างจากช้าง โค ม้า และลา ว่างจากทองและเงิน ว่างจากการชุมนุมของสตรีและบุรุษ ไม่ว่างอยู่อย่างเดียวคือภิกษุสงฆ์เท่านั้น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าบ้าน ไม่ใส่ใจความสำคัญว่ามนุษย์ ใส่ใจแต่สิ่งเดียวเฉพาะความสำคัญว่าป่า จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าป่า

ภิกษุนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า “ในความสำคัญว่าป่านี้ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าบ้าน ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่ามนุษย์ มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าป่าอย่างเดียว”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าบ้าน”

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๕๕ (สุนักขัตตสูตร) หน้า ๖๒ ในเล่มนี้

[๒] **สุญญตาวิหารธรรม** หมายถึงการอยู่ด้วยสุญญตผลสมาบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓๘/๒๕๕)

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่ามนุษย์”

รู้ชัดว่า “ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าป่าเท่านั้น” ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า “สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่”

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตา(ความว่าง)ตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้นเป็นอย่างนี้

[๑๗๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่ามนุษย์ ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าป่า ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าแผ่นดินเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าแผ่นดิน เปรียบเหมือนหนังโคที่เขาขึงดีแล้วด้วยหลักตั้งร้อย เป็นของปราศจากรอยย่น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ใส่ใจถึงความลุ่ม ๆ ดอน ๆ แห่งแผ่นดินนี้ซึ่งมีแม่น้ำลำธาร เต็มไปด้วยตอหนาม มีภูเขาและพื้นที่ไม่สม่ำเสมอทั้งหมด ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าแผ่นดินเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าแผ่นดิน

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ในความสำคัญว่าแผ่นดินนี้ ไม่มีความกระวนกระวาย เพราะอาศัยความสำคัญว่ามนุษย์ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าป่า มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าแผ่นดินอย่างเดียว”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่ามนุษย์”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าป่า”

รู้ชัดว่า “ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าแผ่นดินเท่านั้น” ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า “สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๗๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าป่า ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าแผ่นดิน ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะเท่านั้น จิต ของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ในความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะนี้ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าป่า ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าแผ่นดิน มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะอย่างเดียว”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าป่า”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าแผ่นดินเท่านั้น”

รู้ชัดว่า “ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะเท่านั้น” ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า “สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๗๙] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าแผ่นดิน ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ในความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะนี้ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าแผ่นดิน ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะอย่างเดียว”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าแผ่นดิน”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ”

รู้ชัดว่า “ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะเท่านั้น” ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า “สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๘๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ในความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะนี้ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะอย่างเดียว”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ”

รู้ชัดว่า “ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะเท่านั้น” ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นที่ยังมีอยู่ว่ามีอยู่

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๘๑] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า "ในความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะนี้ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ มีอยู่เพียงความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะอย่างเดียว"

รู้ชัดว่า "ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ"

รู้ชัดว่า "ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ"

รู้ชัดว่า "ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะเท่านั้น" ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในความสำคัญนั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในความสำคัญนั้นว่า "สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่"

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๘๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ เจโตสมาธิ อันไม่มีนิมิต[๑]เท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในเจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า "ในเจโตสมาธินี้ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ มีอยู่เพียงความกระวนกระวาย คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัย"

รู้ชัดว่า "ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ"

รู้ชัดว่า "ความสำคัญนี้ว่างจากความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ"

รู้ชัดว่า "ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น" เหตุมีชีวิตเป็นปัจจัย ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในเจโตสมาธินั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในเจโตสมาธินั้นว่า "สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่"

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

---

[๑] **เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต** หมายถึงความตั้งมั่นแห่งจิตในวิปัสสนาที่เรียกว่า ไม่มีนิมิต เพราะไม่มีสิ่งที่เที่ยงเป็นนิมิต เป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๒/๑๑๑)

[๑๘๓] อานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุไม่ใส่ใจความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ ไม่ใส่ใจความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ ใส่ใจอยู่อย่างเดียว คือ เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิตเท่านั้น จิตของเธอจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในเจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิตนี้ ยังถูกปัจจัยปรุงแต่งจูงใจได้ แต่สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งจูงใจได้นั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา” เมื่อภิกษุนั้นรู้อยู่อย่างนี้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตจึงหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ในญาณนี้ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยกามาสวะ ในญาณนี้ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยภวาสวะ ในญาณนี้ไม่มีความกระวนกระวายเพราะอาศัยอวิชชาสวะ มีอยู่เพียงความกระวนกระวาย คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัย”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากกามาสวะ”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากภวาสวะ”

รู้ชัดว่า “ความสำคัญนี้ว่างจากอวิชชาสวะ”

รู้ชัดว่า “ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ความเกิดแห่งอายตนะ ๖ ที่อาศัยกายนี้เท่านั้น เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัย” ด้วยอาการอย่างนี้ เธอจึงพิจารณาเห็นความว่างนั้นด้วยสิ่งที่ไม่มีอยู่ในเจโตสมาธินั้น

รู้ชัดสิ่งที่เหลืออยู่ในเจโตสมาธินั้นว่า “สิ่งที่ยังมีอยู่นี้มีอยู่”

อานนท์ การก้าวเข้าสู่สุญญตาตามความเป็นจริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอย่างยิ่งของภิกษุนั้น เป็นอย่างนี้

[๑๘๔] อานนท์ ในอดีต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เข้าถึงสุญญตา[๑]อันบริสุทธิ์[๒]ยอดเยี่ยมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็ได้เข้าถึง สุญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้นอยู่

ในอนาคต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งจักเข้าถึงสุญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็จักเข้าถึงสุญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้นอยู่

ในปัจจุบัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมเข้าถึงสุญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดย่อมเข้าถึงสุญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้นอยู่

อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า “เราจักเข้าถึงสุญญตา อันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมอยู่”

---

[๑] **สุญญตา** หมายถึงผลสมาบัติที่เกิดจากความว่าง (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๑๑๑)

[๒] **บริสุทธิ์** หมายถึงไม่มีกิเลส (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๑๑๑)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

จูฬสุญญตสูตรที่ ๑ จบ

๒. มหาสุญญตสูตร
ว่าด้วยสุญญตา สูตรใหญ่

[๑๘๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงเที่ยวบิณฑบาตในกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาตภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว จึงเสด็จเข้าไปยังวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เพื่อทรงพักผ่อนในเวลากลางวัน สมัยนั้น ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ มีเสนาสนะที่เขาจัดไว้เป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นเสนาสนะที่เขาจัดไว้เป็นอันมากแล้ว มีพระดำริอย่างนี้ว่า “ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เขาจัดเสนาสนะไว้เป็นอันมาก ในที่นี้มีภิกษุอยู่จำนวนมากหรือหนอ”

[๑๘๖] สมัยนั้น ท่านพระอานนท์กับภิกษุจำนวนมากกำลังตัดเย็บจีวรอยู่ในวิหารของเจ้าฆฏายศากยะ ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น แล้วเสด็จเข้าไปยังวิหารของเจ้าฆฏายศากยะ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ แล้วได้รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เขาจัดเสนาสนะไว้เป็นอันมาก ที่นั่นมีภิกษุอยู่จำนวนมากหรือ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะนั่น มีภิกษุอยู่จำนวนมาก สมัยที่เป็นจีวรกาลของข้าพระองค์ทั้งหลายก็กำลังดำเนินไปอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ ไม่งามเลย

เป็นไปไม่ได้[๑]ที่ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ จักเป็นผู้ได้เนกขัมมสุข[๒] ปวิเวกสุข[๓] อุปสมสุข[๔] สัมโพธิสุข[๕] ตามปรารถนาได้โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๒๓ หน้า ๓๒ ในเล่มนี้

[๒] **เนกขัมมสุข** หมายถึงความสุขของผู้ออกจากกามได้แล้ว (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

[๓] **ปวิเวกสุข** หมายถึงความสุขที่สงัดจากกาม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

[๔] **อุปสมสุข** หมายถึงความสุขอันสงบเพราะเป็นไปเพื่อการเข้าไปสงบกิเลสมีราคะเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

[๕] **สัมโพธิสุข** หมายถึงความสุขจากการตรัสรู้ เพราะเป็นไปเพื่อตรัสรู้มรรค (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

เป็นไปได้[๑]ที่ภิกษุผู้หลีกออกจากคณะ อยู่ตามลำพังผู้เดียว พึงหวังเนกขัมมสุข ปวิเวกสุข อุปสมสุข สัมโพธิสุข จักเป็นผู้ได้สุขนั้น ตามปรารถนาได้โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก

เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ จักบรรลุเจโตวิมุตติ[๒]ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย[๓] อันน่ายินดี หรืออโลกุตตรมรรค ซึ่งมิได้เกิดขึ้นตามสมัย[๔] อันไม่กำเริบได้

เป็นไปได้ที่ภิกษุผู้หลีกออกจากคณะ อยู่ตามลำพังผู้เดียว พึงหวังบรรลุเจโตวิมุตติ ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย อันน่ายินดี หรืออโลกุตตรมรรค ซึ่งมิได้เกิดขึ้นตามสมัย อันไม่กำเริบ[๕]

อานนท์ เราไม่พิจารณาเห็นรูปอื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ไม่เกิดโสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความไม่สบายกาย) โทมนัส (ความไม่สบายใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) เพราะรูปตามที่บุคคลกำหนัดยินดีกันแล้วแปรผันและเป็นอย่างอื่นเลย

[๑๘๗] อานนท์ ก็วิหารธรรมนี้แลที่ตถาคตตรัสรู้แล้วในที่นั้นคือ ตถาคต เข้าสุญญตา[๖]ในภายในเพราะไม่ใส่ใจนิมิตทั้งปวงอยู่ ถ้าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เข้ามาหาตถาคตผู้มีโชค อยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ในที่นั้น ตถาคตย่อมมีจิตน้อมไปในวิเวก[๗] โน้มไปในวิเวก โอนไปในวิเวก หลีกออกแล้ว ยินดียิ่งแล้วในเนกขัมมะ เป็นผู้สิ้นสุด จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะโดยประการทั้งปวง เป็นผู้ทำการเจรจาที่เกี่ยวเนื่องด้วยการชักชวนเท่านั้น ในบริษัทนั้นโดยแท้

อานนท์ เพราะเหตุนั้น ถ้าภิกษุ แม้หวังว่า “เราพึงเข้าสุญญตาในภายในอยู่” ภิกษุนั้นพึงตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น

[๑๘๘] **ภิกษุตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น** เป็นอย่างไร

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๕๘ หน้า ๖๓ ในเล่มนี้

[๒] **เจโตวิมุตติ** ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นแห่งจิตฝ่ายรูปาวจรและฝ่ายอรูปาวจร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

[๓] **เกิดขึ้นตามสมัย** ในที่นี้หมายถึงรูปฌานสมาบัติ ๔ และอรูปฌานสมาบัติ ๔ นี้ เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสที่เกิดขึ้นตามสมัย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

[๔] **มิได้เกิดขึ้นตามสมัย** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรค ๔ และสามัญญผล ๔ นี้เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสที่มิได้เกิดขึ้นตามสมัย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔)

[๕] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๐/๔๕๑-๔๕๒

[๖] **สุญญตา** ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๗/๑๑๕)

[๗] **น้อมไปในวิเวก** ในที่นี้หมายถึงน้อมไปในนิพพาน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๗/๑๑๕)

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ... บรรลุทุติยฌาน ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุจตุตถฌาน ...

ภิกษุตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น เป็นอย่างนี้

ภิกษุนั้นใส่ใจสุญญตาในภายใน เมื่อเธอใส่ใจสุญญตาในภายใน จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่น้อมไปในสุญญตาในภายใน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดสุญญตานั้นที่มีอยู่อย่างนี้ว่า “เมื่อเราใส่ใจสุญญตาในภายใน จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่น้อมไปในสุญญตาในภายใน”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในสุญญตาในภายในนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุนั้นใส่ใจสุญญตาในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุนั้นใส่ใจสุญญตาในภายในและในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุนั้นใส่ใจอาเนญชสมาบัติ เมื่อเธอใส่ใจอาเนญชสมาบัติ[๑] จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่น้อมไปในอาเนญชสมาบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดอาเนญชสมาบัตินั้นที่มีอยู่อย่างนี้ว่า “เมื่อเราใส่ใจอาเนญชสมาบัติ จิตจึงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น และไม่น้อมไปในอาเนญชสมาบัติ”

ภิกษุนั้นเป็นผู้มีสัมปชัญญะ[๒]ในอาเนญชสมาบัตินั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุนั้นตั้งจิตไว้ในภายใน ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่นในสมาธินิมิตในเบื้องต้นนั้นแล ภิกษุนั้นใส่ใจสุญญตาในภายใน เมื่อเธอใส่ใจสุญญตาในภายใน จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในสุญญตาในภายใน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดสุญญตานั้นที่มีอยู่อย่างนี้ว่า “เมื่อเราใส่ใจสุญญตาในภายใน จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในสุญญตาในภายใน”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในสุญญตาในภายในนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุนั้นใส่ใจสุญญตาในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุนั้นใส่ใจสุญญตาในภายในและในภายนอก ฯลฯ

ภิกษุนั้นใส่ใจอาเนญชสมาบัติ เมื่อเธอใส่ใจอาเนญชสมาบัติ จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในอาเนญชสมาบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดอาเนญชสมาบัตินั้นที่มีอยู่อย่างนี้ว่า “เมื่อเราใส่ใจอาเนญชสมาบัติ จิตจึงแล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในอาเนญชสมาบัติ”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในอาเนญชสมาบัติ ด้วยอาการอย่างนี้

[๑๘๙] อานนท์ หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรม[๑]อย่างนี้ จิตย่อมน้อมไป เพื่อการเดินจงกรม ภิกษุนั้นจึงเดินจงกรมด้วยหวังว่า “บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้เดินจงกรมอยู่อย่างนี้ไม่ได้”

---

[๑] **อาเนญชสมาบัติ** ในที่นี้หมายถึงอรูปสมาบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๘/๑๑๖)

[๒] **มีสัมปชัญญะ** ในที่นี้หมายถึงมีความรู้ตัวว่ากัมมัฏฐานของตนยังไม่สำเร็จ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๘/๑๑๖)

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ[๒]ในการเดินจงกรมนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมน้อมไปเพื่อการยืน ภิกษุนั้นจึงยืนด้วยหวังว่า “บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้ยืนอยู่แล้วอย่างนี้ไม่ได้”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการยืนนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมน้อมไปเพื่อการนั่ง ภิกษุนั้นจึงนั่งด้วยหวังว่า “บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้นั่งอยู่แล้วอย่างนี้ไม่ได้”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการนั่งนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมน้อมไปเพื่อการนอน ภิกษุนั้นจึงนอนด้วยหวังว่า “บาปอกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัส จักครอบงำเราผู้นอนอยู่อย่างนี้ไม่ได้”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการนอนนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมน้อมไปเพื่อการพูด เธอใส่ใจว่า “เราจักไม่พูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องท่าน้ำ เรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม[๓] ซึ่งเป็นเรื่องเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการพูดนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุนั้นใส่ใจว่า “เราจักพูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมักน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ”[๔] ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต[๕] เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

---

[๑] **วิหารธรรม** ในที่นี้หมายถึงสมถะและวิปัสสนา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๙/๑๑๗)

[๒] **มีสัมปชัญญะ** ในที่นี้หมายถึงมีความรู้ตัวว่า กัมมัฏฐานของตนสำเร็จแล้ว (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๘/๑๑๗)

[๓] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗/๘, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๑-๑๕๓

[๔] **วิมุตติญาณทัสสนะ** เป็นความรู้ขั้นสุดท้าย แยกอธิบายได้ว่า วิมุตติ หมายถึงอรหัตตผล ญาณทัสสนะ หมายถึงปัจจเวกขณญาณ คือญาณที่เกิดขึ้นถัดจากการบรรลุมรรคผลด้วยมัคคญาณและผลญาณเพื่อพิจารณามรรคผล พิจารณากิเลสที่ละได้แล้วและเหลืออยู่รวมทั้งพิจารณานิพพาน (องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘)

[๕] **เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต** หมายถึงเป็นที่สบายและเป็นอุปการะแก่การชักนำจิตเข้าสู่สมถะและวิปัสสนา

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการพูดนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

หากเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ จิตย่อมน้อมไปเพื่อการตรึก ภิกษุนั้นใส่ใจว่า “เราจักไม่ตรึกในวิตกเห็นปานนี้ คือ กามวิตก(ความตรึกในกาม) พยาบาทวิตก(ความตรึกในพยาบาท) วิหิงสาวิตก(ความตรึกในการเบียดเบียน)” ซึ่งเป็นวิตกเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการตรึกนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุนั้นใส่ใจว่า “เราจักตรึกในวิตกเห็นปานนี้ คือ เนกขัมมวิตก(ความตรึก ที่จะออกจากกาม) อพยาบาทวิตก(ความตรึกในการไม่พยาบาท) อวิหิงสาวิตก (ความตรึกในการไม่เบียดเบียน)” ซึ่งเป็นวิตกของพระอริยะ เป็นเครื่องนำออก ที่นำออกเพื่อความสิ้นทุกข์ โดยชอบแก่บุคคลผู้ทำตาม

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในการตรึกนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

[๑๙๐] อานนท์ กามคุณ ๕ ประการนี้

กามคุณ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

อานนท์ กามคุณ ๕ ประการนี้

ภิกษุพึงพิจารณาจิตของตนเนือง ๆ ว่า “ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นในเพราะกามคุณ ๕ นี้ ซึ่งเกิดขึ้นในกามคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่แก่เราหรือ” หากภิกษุพิจารณาอยู่ รู้ชัดอย่างนี้ว่า “ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นในกามคุณ ๕ นี้ซึ่งเกิดขึ้นในกามคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง มี

(องฺ.นวก.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๘๕) ในที่นี้บาลีเป็น “เจโตวิจารณสปฺปายา” แต่ในฉบับภาษา อังกฤษเป็น “เจโตวิวรณสปฺปายา” และฉบับฉัฏฐสังคีติ เป็น “เจโตวินีวรณสปฺปายา”, และสัปปายะที่ควรเสพ ๗ ประการ คือ (๑) อาวาส (๒) โคจร (๓) การพูดคุย (๔) บุคคล (๕) โภชนะ (๖) ฤดู (๗) อิริยาบถ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๙/๑๑๗)

อยู่แก่เรา” เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดข้อที่จิตฟุ้งขึ้นนั้น อย่างนี้ว่า “ฉันทราคะ[๑] ในกามคุณ ๕ นี้ เรายังละไม่ได้”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ[๒]ในฉันทราคะในกามคุณ ๕ นี้ ที่ยังละไม่ได้นั้น ด้วยอาการอย่างนี้

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้ชัดอย่างนี้ว่า “ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นในเพราะกามคุณ ๕ นี้ซึ่งเกิดขึ้นในกามคุณอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือในอายตนะอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มีแก่เราเลย” เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ข้อที่จิตฟุ้งขึ้นนั้น อย่างนี้ว่า “ฉันทราคะในกามคุณ ๕ นี้ เราละได้แล้ว”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในฉันทราคะในกามคุณ ๕ นี้ ที่ละได้แล้วนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

[๑๙๑] อานนท์ อุปาทานขันธ์ ๕ นี้ เป็นธรรมที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับว่า “อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดแห่งรูป อย่างนี้ความดับแห่งรูป

อย่างนี้เวทนา ฯลฯ

อย่างนี้สัญญา ฯลฯ

อย่างนี้สังขาร ฯลฯ

อย่างนี้วิญญาณ อย่างนี้ความเกิดแห่งวิญญาณ อย่างนี้ความดับแห่งวิญญาณ”[๓]

ภิกษุนั้นผู้พิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับในอุปาทานขันธ์ ๕ นี้อยู่ ย่อมละอัสมิมานะ[๔]ในอุปาทานขันธ์ ๕ ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุย่อมรู้ชัดอัสมิมานะที่ละได้แล้วนั้น อย่างนี้ว่า “อัสมิมานะในอุปาทานขันธ์ ๕ นี้ เราละได้แล้ว”

ภิกษุนั้นชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะในอัสมิมานะในอุปาทานขันธ์ ๕ นี้ ที่ละได้แล้วนั้น ด้วยอาการอย่างนี้

---

[๑] **ฉันทราคะ** ในที่นี้หมายถึงความกำหนัดที่ไม่รุนแรง(ฉันทะ) และความกำหนัดที่รุนแรง(ราคะ) (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๙/๕๗๒, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๘/๑๐๕)

[๒] **สัมปชัญญะ** ในที่นี้หมายถึงรู้ชัด โดยรู้ว่า กัมมัฏฐานของเราสำเร็จพร้อมคือภิกษุพิจารณาอยู่ว่า ฉันทราคะในกามคุณ ๕ เราละได้แล้วหรือยังละไม่ได้ดังนี้ เมื่อรู้ว่ายังละไม่ได้ ต้องประคองความเพียร จึงจะเพิกถอนฉันทราคะได้ด้วยอนาคามิมรรค ต่อจากนั้นก็พิจารณาผลสมาบัติในลำดับแห่งมรรค ออกจากผลสมาบัติแล้วพิจารณาอยู่จึงรู้ว่า ละได้แล้ว (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๐/๑๑๗)

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๔๔/๒๕๔

[๔] **ละอัสมิมานะ** ในที่นี้หมายถึงละมานะว่า เรามีในรูป ละฉันทะว่า เรามีในรูป ละอนุสัย (ความเคยชิน) ว่า เรามีในรูป (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๑/๑๑๘)

ธรรมเหล่านี้[๑] เนื่องมาจากกุศลโดยส่วนเดียว ไกลจากข้าศึก เป็นโลกุตตระ อันมารผู้มีบาปหยั่งลงไม่ได้

อานนท์ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ สาวกพิจารณาเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงควรติดตามศาสดาอย่างใกล้ชิด”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเป็นหลัก มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เฉพาะพระผู้มีพระภาคเท่านั้นที่จะทรงอธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้งได้ ภิกษุทั้งหลายฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้”

[๑๙๒] “อานนท์ สาวกไม่ควรติดตามศาสดาเพียงเพื่อฟังสุตะ เคยยะ และเวยยากรณะ

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะธรรมทั้งหลายอันเธอทั้งหลายสดับ ทรงจำ คล่องปาก เพ่งพินิจด้วยจิต รู้แจ้งแทงตลอดดีแล้ว สิ้นกาลช้านาน แต่สาวกก็ควรติดตามศาสดาอย่างใกล้ชิด เพื่อฟังเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมักน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่คลุกคลีกัน เรื่องการปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

อานนท์ เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัทวะของอาจารย์จึงมีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัทวะของศิษย์จึงมีได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์จึงมีได้

[๑๙๓] **อุปัทวะของอาจารย์** เป็นอย่างไร

คือ ศาสดา[๒]บางคนในโลกนี้ พักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง และลอมฟาง เมื่อศาสดานั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท จะพากันเข้าไปหา เมื่อพราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว ศาสดานั้นย่อมยินดีความหมกมุ่น ถึงความอยากได้ จะเวียนกลับมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก ศาสดานี้เราเรียกว่าอาจารย์มีอุปัทวะ ด้วยอุปัทวะของอาจารย์ บาปอกุศลธรรมอันเศร้าหมอง เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ก็ได้ฆ่าศาสดานั้น

อานนท์ อุปัทวะของอาจารย์ เป็นอย่างนี้

[๑๙๔] **อุปัทวะของศิษย์** เป็นอย่างไร

---

[๑] **ธรรมเหล่านี้** ในที่นี้หมายถึงสมถะ วิปัสสนา มรรค และผล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๑/๑๑๘)

[๒] **ศาสดา** ในที่นี้หมายถึงเจ้าลัทธินอกพุทธศาสนา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๓/๑๑๙)

คือ สาวกของศาสดานั้น เมื่อเพิ่มพูนความสงัดตามศาสดานั้น จึงพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง และลอมฟาง เมื่อสาวกนั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท จะพากันเข้าไปหา เมื่อพราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว สาวกนั้นย่อมยินดีความหมกมุ่น ถึงความอยากได้ จะเวียนกลับมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก สาวกนี้เราเรียกว่าศิษย์มีอุปัทวะ ด้วยอุปัทวะของศิษย์ บาปอกุศลธรรมอันเศร้าหมอง เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ก็ได้ฆ่าสาวกนั้น

อานนท์ อุปัทวะของศิษย์ เป็นอย่างนี้

[๑๙๕] **อุปัทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์** เป็นอย่างไร

คือ ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ตถาคตนั้นย่อมพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง และลอมฟาง เมื่อตถาคตนั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท จะพากันเข้าไปหา เมื่อพราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว ตถาคตนั้นย่อมไม่ยินดีความหมกมุ่น ไม่ถึงความอยากได้ ไม่เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก

ส่วนสาวกของตถาคตผู้ศาสดานั้น เมื่อเพิ่มพูนความสงัดตามตถาคตผู้ศาสดาพระองค์นั้น ย่อมพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง และลอมฟาง เมื่อสาวกนั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท ย่อมพากันเข้าไปหา เมื่อพราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท พากันเข้าไปหาแล้ว สาวกนั้นย่อมยินดีความหมกมุ่น ถึงความอยากได้ จะกลับเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก สาวกนี้เราเรียกว่าผู้ประพฤติพรหมจรรย์มีอุปัทวะ ด้วยอุปทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ บาปอกศุลธรรมอันเศร้าหมอง เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติชราและมรณะต่อไป ก็ได้ฆ่าสาวกนั้น

อานนท์ อุปัทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอย่างนี้

อานนท์ บรรดาอุปัทวะทั้ง ๓ ประการนั้น อุปัทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์นี้ มีวิบากเป็นทุกข์ มีวิบากเผ็ดร้อนกว่าอุปัทวะของอาจารย์และอุปัทวะของศิษย์ เป็นไปเพื่อความตกต่ำ

[๑๙๖] อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายจงประพฤติต่อเราด้วยวัตรของมิตรเถิด อย่าประพฤติต่อเราด้วยวัตรของศัตรูเลย ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของศัตรู ไม่ประพฤติด้วยวัตรของมิตร เป็นอย่างไร

คือ ศาสดาในธรรมวินัยนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์ อาศัยความเอ็นดู จึงแสดงธรรมสอนสาวกทั้งหลายว่า “เรื่องนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย” สาวกของศาสดานั้นกลับไม่ตั้งใจฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ และยังหลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน[๑]

สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของศัตรู ไม่ประพฤติด้วยวัตรของมิตร เป็นอย่างนี้

สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของมิตร ไม่ประพฤติด้วยวัตรของศัตรู เป็นอย่างไร

คือ ศาสดาในธรรมวินัยนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์ อาศัยความเอ็นดู จึงแสดงธรรมสอนสาวกว่า “เรื่องนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย” สาวกของศาสดานั้นก็ตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ และไม่หลีกเลี่ยงที่จะประพฤติตามคำสั่งสอน

สาวกทั้งหลายย่อมประพฤติต่อศาสดาด้วยวัตรของมิตร ไม่ประพฤติด้วยวัตรของศัตรู เป็นอย่างนี้

อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายจงเรียกร้องเราเพื่อเป็นมิตรเถิด อย่าเรียกร้องเราเพื่อเป็นศัตรูเลย ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

อานนท์ เราจักไม่ประคับประคองเธอทั้งหลาย เหมือนช่างหม้อประคับประคองภาชนะดินดิบที่ยังดิบอยู่ เราจักกล่าวข่มแล้วข่มอีก จักกล่าวยกย่องแล้วยกย่องอีก บุคคลใดมีแก่นสาร[๒] บุคคลนั้นจักดำรงอยู่”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหาสุญญตสูตรที่ ๒ จบ

๓. อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร
ว่าด้วยอัจฉริยัพภูตธรรมของพระพุทธองค์

[๑๙๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอฉัน ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างการประชุมว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ทรงระลึกถึงพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัดปปัญจธรรม[๑]ได้แล้ว ทรงตัดตอแห่งวัฏฏะ[๒] ครอบงำ

---

[๑] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๕๑๓/๒๓๓

[๒] **แก่นสาร** หมายถึงมรรคและผล แต่ในที่นี้แม้โลกิยคุณก็ประสงค์ว่า “แก่นสาร” (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๖/๑๒๐)

วัฏฏะ ล่วงทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว ทรงทราบว่า “พระผู้มีพระภาคเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง มีพระนามอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีโคตรตระกูลอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีศีลอย่างนี้[๓]เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีธรรมอย่างนี้[๔]เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีปัญญาอย่างนี้[๕]เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้[๖]เพราะเหตุนี้บ้าง ทรงมีวิมุตติอย่างนี้[๗]เพราะเหตุนี้บ้าง”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นสนทนากันอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตาถคตทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ และประกอบด้วยธรรมอันน่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ”

เรื่องนี้แลที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้

[๑๙๘] ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จไปที่หอฉัน ประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ แล้วได้รับสั่งเรียกภิกษุเหล่านั้นมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร พูดเรื่องอะไรค้างไว้”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งประชุมกันในหอฉัน สนทนากันในระหว่างการประชุมว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ทรงระลึกถึงพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้ปรินิพพานแล้ว ผู้ตัดปปัญจธรรมได้แล้ว ทรงตัดตอแห่งวัฏฏะ ครอบงำวัฏฏะ ล่วงทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว จักทรงทราบว่า “พระผู้มีพระภาคเหล่านั้น มีพระชาติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง มีพระนาม

---

[๑] **ปปัญจธรรม** หมายถึงกิเลส ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

[๒] **ตอแห่งวัฏฏะ** หมายถึงกัมมวัฏฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

[๓] **ทรงมีศีลอย่างนี้** หมายถึงทรงมีศีลทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตตระ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

[๔] **ทรงมีธรรมอย่างนี้** หมายถึงทรงมีธรรมอันเป็นไปเพื่อสมาธิ คือทรงมีสมาธิทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตตระ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

[๕] **ทรงมีปัญญาอย่างนี้** หมายถึงทรงมีปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตตระ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

[๖] **ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้** ในที่นี้หมายถึงทรงมีนิโรธสมาบัติเป็นวิหารธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

[๗] **ทรงมีวิมุตติอย่างนี้** หมายถึงทรงมีวิมุตติ ๕ ประการ คือ (๑) วิกขัมภนวิมุตติ ได้แก่ สมาบัติ ๘ เพราะพ้นจากนิวรณ์เป็นต้น (๒) ตทังควิมุตติ ได้แก่ อนุปัสสนา ๗ มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้น เพราะสลัดพ้นจากนิจจสัญญาเป็นต้น (๓) สมุจเฉทวิมุตติ ได้แก่ อริยมรรค ๔ เพราะพ้นจากกิเลสทั้งหลายที่ตนถอนขึ้นแล้ว (๔) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ได้แก่ สามัญญผล ๔ เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งการสงบระงับกิเลสด้วยอานุภาพมรรค (๕) นิสสรณวิมุตติ ได้แก่ นิพพาน เพราะเป็นที่สลัดกำจัดออกตั้งอยู่ในที่ไกลจากกิเลสทั้งปวง (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑)

อย่างนี้ ... มีโคตรตระกูลอย่างนี้ ... ทรงมีศีลอย่างนี้ ... ทรงมีธรรมอย่างนี้ ... ทรงมีปัญญาอย่างนี้ ... ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้ ... ทรงมีวิมุตติอย่างนี้เพราะเหตุนี้บ้าง”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนากันอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกับข้าพระองค์ทั้งหลายว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ และประกอบด้วยธรรมอันน่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ” เรื่องนี้แลที่ข้าพระองค์ทั้งหลายสนทนากันค้างไว้ ก็พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าข้า”

ธรรมอันน่าอัศจรรย์ ๒๐ ประการ

[๑๙๙] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอจงอธิบายธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปเถิด”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

๑. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ พระโพธิสัตว์[๑] มีสติสัมปชัญญะ ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต” แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๒. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ จึงสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต” แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๐] ๓. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตจนตลอดอายุ” แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตตลอดอายุนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๔. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะตลอดตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา” แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ตลอดตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงลงสู่พระครรภ์ของพระมารดานี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

---

[๑] **โพธิสัตว์** หมายถึงผู้ฉลาด ผู้จะตรัสรู้ ผู้บำเพ็ญมรรค ๔ เพื่อบรรลุโพธิ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๒๑)

[๒๐๑] ๕. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต[๑]แล้วลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิดหรือที่ที่ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้น เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย เพราะแสงสว่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า “ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน” และ ๑๐ สหัสสีโลกธาตุ[๒]นี้ สั่นสะเทือน เลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๒] ๖. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เทพบุตร ๔ องค์[๓] เข้าไปอารักขาพระโพธิสัตว์นั้นประจำทั้ง ๔ ทิศ ด้วยตั้งใจว่า “มนุษย์ หรืออมนุษย์ใด ๆ อย่าได้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์หรือพระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย” แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๓] ๗. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดามีปกติทรงศีล คือ เว้นจากปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์) เว้นจากอทินนาทาน(การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้) เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร(การประพฤติผิดในกาม) เว้นจากมุสาวาท(การ

---

[๑] **จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต** หมายถึงเทวดาก่อนจะจุติ จะเกิดบุพนิมิต ๕ ประการ คือ (๑) ดอกไม้ที่ประดับเหี่ยวแห้ง (๒) พัสตราภรณ์ที่สวมใส่หมองจางลง (๓) เหงื่อไหลออกจากรักแร้ (๔) ผิวพรรณ เศร้าหมองปรากฏที่กาย (๕) หมดยินดีในทิพยสมบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๐๐/๑๒๓) และดูเทียบ ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗

[๒] คำว่า “**สหัสสีโลกธาตุ**” บางที่ใช้ว่าโลกธาตุ ดังที่ปรากฏในมหาสมยสูตร (ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๓๑/๒๑๖) ตอนหนึ่งว่า “ทสหิ จ โลกธาตูหิ เทวตา” หมายถึงเหล่าเทวดาจาก ๑๐ โลกธาตุ อนึ่ง ๑๐ โลกธาตุ ในที่นี้เท่ากับหมื่นจักรวาลซึ่งตรงกับ ๑๐ สหัสสีโลกธาตุในพระสูตรนี้ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒/๒๙๓) และดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๒๔-๓๒๖

[๓] **เทพบุตร ๔ องค์** ในที่นี้หมายถึงท้าวมหาราช ๔ องค์ คือ (๑) **ท้าวธตรฐ** จอมคนธรรพ์ครองทิศตะวันออก (๒) **ท้าววิรุฬหก** จอมกุมภัณฑ์ครองทิศใต้ (๓) **ท้าววิรูปักษ์** จอมนาคครองทิศตะวันตก (๔) **ท้าวเวสสวัณ** จอมยักษ์ครองทิศเหนือ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒๙๔/๒๖๐, ที.ม.ฏีกา (บาลี) -/๑๙/๓๒)

พูดเท็จ) เว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน(การเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท)" แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๘. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า "อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์ เป็นผู้ที่บุรุษผู้มีจิตกำหนัดใด ๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้" แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๙. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า "อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ทรงได้กามคุณ ๕ เอิบอิ่ม พรั่งพร้อม ได้รับการบำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕" แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๔] ๑๐. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า "อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์ มีอวัยวะสมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง

เปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียระไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว หรือสีนวลร้อยอยู่ข้างใน คนตาถึงหยิบแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณารู้ว่า "นี้คือ แก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียระไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว หรือสีนวลร้อยอยู่ข้างใน" แม้ฉันใด เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์มีอวัยวะสมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ฉันนั้นเหมือนกัน" แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๕] ๑๑. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า "อานนท์ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคต ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต" แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๒. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไปซึ่งจะคลอดลูกหลังจากตั้งครรภ์ได้ ๙ เดือน หรือ ๑๐ เดือน ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประสูติพระโอรสเมื่อทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนเท่านั้น” แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๓. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไปซึ่งจะนั่งคลอดหรือนอนคลอดก็ได้ ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประทับยืนประสูติเท่านั้น” แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๔. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ในตอนแรกเทพทั้งหลายจะทำพิธีต้อนรับ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์” แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๖] ๑๕. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ยังไม่ทันสัมผัสแผ่นดิน เทพบุตร ๔ องค์ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดาแล้วกราบทูลว่า “โปรดพอพระทัยเถิดพระเทวี พระราชโอรสของพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่” แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๖. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จออกอย่างบริสุทธิ์แท้ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ จึงเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด
เปรียบเหมือนแก้วมณีที่บุคคลวางไว้ในผ้ากาสิกพัสตร์ ย่อมไม่ทำให้ผ้ากาสิกพัสตร์แปดเปื้อน ถึงผ้ากาสิกพัสตร์ก็ไม่ทำให้แก้วมณีแปดเปื้อน
ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะสิ่งทั้งสองเป็นของบริสุทธิ์หมดจด แม้ฉันใด เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ย่อมประสูติอย่างบริสุทธิ์แท้ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ เป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด ฉันนั้นเหมือนกัน” แม้ข้อที่ ฯลฯ

นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๗. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา มีธารน้ำปรากฏในอากาศ ๒ สาย คือ ธารน้ำเย็น และธารน้ำอุ่น เพื่อชำระล้างพระโพธิสัตว์และพระมารดา” แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

[๒๐๗] ๑๘. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้คู่หนึ่ง ประทับยืนอย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน บนพื้นปฐพี ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากั้นเศวตฉัตรตามเสด็จ ทอดพระเนตรไปยังทิศทั้งปวง แล้วทรงเปล่งอาสภิวาจา (พูดอย่างองอาจ)ว่า “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป” แม้ข้อนี้ ฯลฯ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๙. ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีภาคว่า “อานนท์ เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิด หรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นเกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย เพราะแสงสว่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า “ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน” และ ๑๐ สหัสสีโลกธาตุนี้ สั่นสะเทือน เลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย”[๑] แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค”

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗-๓๒/๑๑-๑๕

[๒๐๘] ๒๐. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้นแล เธอจงจำธรรมอันน่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตนี้ไว้เถิด ในเรื่องนี้ เวทนาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป สัญญาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ... วิตกของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป

อานนท์ เธอจงจำธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตนี้ไว้เถิด”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่เวทนาของพระผู้มีพระภาคย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป สัญญาของพระผู้มีพระภาคย่อมปรากฏเกิดขึ้น ... วิตกของพระผู้มีพระภาคย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า”

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวคำนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภาษิตของท่านพระอานนท์ ดังนี้แล

อัจฉริยัพภูตธัมมสูตรที่ ๓ จบ

๔. พักกุลัตเถรัจฉริยัพภูตสูตร
ว่าด้วยอัจฉริยธรรมของพระพักกุลเถระ

[๒๐๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง ท่านพระพักกุลพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่ออเจลกัสสปะ ผู้เป็นสหายเก่าของท่านพระพักกุลเมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์ เข้าไปหาท่านพระพักกุลถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระพักกุลว่า “ท่านพักกุละ ท่านบวชมานานเท่าไรแล้ว”

ท่านพระพักกุลตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ เราบวชมา ๘๐ พรรษาแล้ว”

“ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานั้น ท่านเสพเมถุนธรรม[๑]มากี่ครั้ง ขอรับ”

“กัสสปะผู้มีอายุ ท่านไม่ควรถามเราอย่างนี้ว่า “ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานั้น ท่านเสพเมถุนธรรมมากี่ครั้ง ขอรับ” แต่ท่านควรถามเราอย่างนี้ว่า “ก็ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ กามสัญญาเคยเกิดขึ้นกับท่านกี่ครั้ง”

[๒๑๐] ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกเลยว่ากามสัญญาเคยเกิดขึ้น”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกเลยว่ามีกามสัญญาเคยเกิดขึ้นตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๑)

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๑๔ หน้า ๒๐ ในเล่มนี้

"ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกเลยว่าพยาบาทสัญญา ... วิหิงสาสัญญาเคยเกิดขึ้น"

"ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกเลยว่าพยาบาทสัญญา ... วิหิงสาสัญญาเคยเกิดขึ้นตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ" (๒-๓)

"ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกเลยว่ากามวิตกเคยเกิดขึ้น"

"ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกเลยว่ากามวิตกเคยเกิดขึ้น ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ" (๔)

"ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกเลยว่ามีพยาบาทวิตก ... วิหิงสาวิตกเคยเกิดขึ้น"

"ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกเลยว่าวิหิงสาวิตกเคยเกิดขึ้น ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ" (๕-๖)

[๒๑๑] "ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกยินดีคหบดีจีวรเลย"

"ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้สึกยินดีคหบดีจีวรเลย ตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ" (๗)

"ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้จักการใช้มีดตัดผ้าเป็นจีวรเลย ..." (๘)

"... เราไม่รู้จักการใช้เข็มเย็บจีวรเลย

... ไม่รู้จักการใช้เครื่องย้อมย้อมจีวรเลย

... ไม่รู้จักการเย็บจีวรที่ไม้สดึงเลย

... ไม่รู้จักการจัดทำจีวรของเพื่อนพรหมจารีเลย

... ไม่รู้สึกยินดีกับกิจนิมนต์เลย

... ไม่รู้สึกเลยว่าเคยเกิดความคิดอย่างนี้ว่า "ขอใคร ๆ พึงนิมนต์เราเถิด"

... ไม่รู้จักการนั่งในละแวกบ้านเลย

... ไม่รู้จักการฉันในละแวกบ้านเลย

... ไม่รู้จักการถือนิมิตแห่งมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ[๑]เลย

... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่มาตุคามโดยที่สุดแม้คาถาสี่บาทเลย

... ไม่รู้จักการเข้าไปสู่สำนักของภิกษุณีเลย

... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่ภิกษุณีเลย

---

[๑] **ไม่รู้จักการถือนิมิตแห่งมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ** หมายความว่าพระเถระไม่เคยมองดูมาตุคามแล้ว ยึดมั่นนิมิตในรูป (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๑/๑๔๑)

... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่สิกขมานาเลย

... ไม่รู้จักการแสดงธรรมแก่สามเณรีเลย

... ไม่รู้จักการให้บรรพชาเลย

... ไม่รู้จักการให้อุปสมบทเลย

... ไม่รู้จักการให้นิสัยเลย

... ไม่รู้จักการใช้สามเณรเป็นอุปัฏฐากเลย

... ไม่รู้จักการสรงน้ำในเรือนไฟเลย

... ไม่รู้จักการใช้จุรณสรงน้ำเลย

... ไม่รู้จักยินดีการนวดเฟ้นตัวของเพื่อนพรหมจารีเลย

... ไม่รู้จักอาพาธอันเคยเกิดขึ้นแล้วโดยที่สุดแม้ชั่วขณะรีดนมโคเสร็จเลย

... ไม่รู้จักฉันยาโดยที่สุดแม้เท่าชิ้นสมอเลย

... ไม่รู้จักการนั่งพิงพนักพิงเลย

... ไม่รู้จักการนอนเลย”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้จักการนอนตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่า เป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๙-๓๓)

“ท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้จักการจำพรรษาในเสนาสนะใกล้บ้านเลย”

“ข้อที่ท่านพักกุละไม่รู้จักการจำพรรษาในเสนาสนะใกล้บ้านตลอดเวลา ๘๐ พรรษานี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่า เป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๓๔)

“ท่านผู้มีอายุ เราเป็นผู้มีกิเลส ฉันบิณฑบาตของชาวแว่นแคว้น ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๘ ก็ได้บรรลุอรหัตตผล”

“ข้อที่ท่านพักกุละเป็นผู้มีกิเลส ฉันบิณฑบาตของชาวแว่นแคว้น ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๘ ก็ได้บรรลุอรหัตตผลนี้ ข้าพเจ้าจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ” (๓๕)

[๒๑๒] “ท่านพักกุละ ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้เถิด”

อเจลกัสสปะได้บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้แล้ว เมื่อบวชแล้วไม่นาน หลีกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนัก ก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

จึงเป็นอันว่า ท่านพระกัสสปะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

สมัยต่อมา ท่านพระพักกุละถือลูกดาลเข้าไปยังวิหารทุก ๆ หลัง แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด วันนี้จักเป็นวันปรินิพพานของเรา”

ท่านพระกัสสปะกล่าวว่า “ข้อที่ท่านพักกุละถือลูกดาลเข้าไปยังวิหารทุก ๆ หลัง แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด วันนี้จักเป็นวันปรินิพพานของเรา” เราทั้งหลายจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของท่านพักกุละ”

ครั้งนั้น ท่านพระพักกุละนั่งปรินิพพานในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ท่านพระกัสสปะ กล่าวว่า “ข้อที่ท่านพักกุละนั่งปรินิพพานในท่ามกลางภิกษุสงฆ์นี้ เราทั้งหลายจะจำไว้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏของท่านพักกุละ” ดังนี้แล

พักกุลัตเถรัจฉริยัพภูตสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทันตภูมิสูตร
ว่าด้วยภูมิของผู้ได้รับการฝึกแล้ว

[๒๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น สมณุทเทสชื่ออจิรวตะ อยู่ในกระท่อมใกล้ป่า ครั้งนั้น พระราชกุมารนามว่าชยเสน[๑] ทรงดำเนินเล่นไปโดยลำดับ เข้าไปหาอจิรวตะ สมณุทเทสถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร

ชยเสนราชกุมารได้รับสั่งกับอจิรวตะ สมณุทเทสว่า “ท่านอัคคิเวสสนะ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงบรรลุจิตเตกัคคตา(สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว)ได้” จริงหรือ”

อจิรวตะ สมณุทเทสถวายพระพรว่า “พระราชกุมาร ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงบรรลุจิตเตกัคคตาได้”

“ดีละ ขอท่านอัคคิเวสสนะโปรดแสดงธรรมตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามาแก่ข้าพเจ้าเถิด”

“พระราชกุมาร อาตมภาพไม่สามารถแสดงธรรมแก่พระองค์ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา เพราะถ้าอาตมภาพจะแสดงธรรมแก่พระองค์ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา แต่พระองค์ไม่ทรงทราบอรรถแห่งภาษิตของอาตมภาพ ข้อนั้นจะเป็นความยาก จะเป็นความลำบากแก่อาตมภาพ”

“ขอท่านอัคคิเวสสนะโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา บางทีข้าพเจ้าอาจทราบอรรถแห่งภาษิตของท่านอัคคิเวสสนะก็ได้”

---

[๑] **พระราชกุมารนามว่าชยเสน** เป็นพระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสาร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๓/๑๔๒)

"พระราชกุมาร อาตมภาพจะแสดงธรรมแก่พระองค์ตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา ถ้าพระองค์ทรงทราบอรรถแห่งภาษิตของอาตมภาพได้ นั่นแหละเป็นความดี ถ้าไม่ทรงทราบ ขอพระองค์พึงดำรงอยู่ในภาวะของพระองค์เถิด อย่าได้ซักถามอาตมภาพในธรรมนั้นให้ยิ่งขึ้นไปเลย"

"ขอท่านอัคคิเวสสนะโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา ถ้าข้าพเจ้าทราบอรรถแห่งภาษิตของท่านอัคคิเวสสนะได้ นั่นเป็นความดี ถ้าไม่ทราบ ข้าพเจ้าจะดำรงตนอยู่ในภาวะของตน ข้าพเจ้าจักไม่ซักถามท่านอัคคิเวสสนะในธรรมนั้นให้ยิ่งขึ้นไป"

[๒๑๔] ลำดับนั้น อจิรวตะ สมณุทเทสได้แสดงธรรมแก่ชยเสนราชกุมารตามที่ได้สดับมา ตามที่ได้ศึกษามา เมื่ออจิรวตะ สมณุทเทสกล่าวอย่างนั้นแล้ว

ชยเสนราชกุมารได้ตรัสว่า "ท่านอัคคิเวสนะผู้เจริญ เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ พึงบรรลุจิตเตกัคคตาได้"

ต่อจากนั้น ชยเสนราชกุมารทรงประกาศความเป็นไปไม่ได้แก่อจิรวตะ สมณุทเทส ทรงลุกขึ้นจากที่ประทับแล้วเสด็จจากไป

ครั้งนั้น เมื่อชยเสนราชกุมารเสด็จจากไปแล้วไม่นาน อจิรวตะ สมณุทเทสได้ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลเรื่องที่ได้สนทนาปราศรัยกับชยเสนราชกุมารทั้งหมดนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

เมื่ออจิรวตะ สมณุทเทสกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอย่างนี้ว่า "อัคคิเวสสนะ ชยเสนราชกุมารพึงได้ประโยชน์จากข้อความนั้นในภาษิตของเธอนี้แต่ที่ไหน เป็นไปไม่ได้ที่ชยเสนราชกุมาร ผู้ยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคกาม ถูกกามวิตกรุมเร้า ถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังขวนขวายในการแสวงหากามอยู่ จักทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งจิตเตกัคคตาที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้ง ด้วยเนกขัมมะ[๑]ได้

[๒๑๕] อัคคิเวสสนะ ช้างที่ควรฝึกคู่หนึ่ง ม้าที่ควรฝึกคู่หนึ่ง หรือโคที่ควรฝึกคู่หนึ่ง ที่ผู้ฝึกฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว (กับ) ช้างที่ควรฝึกอีกคู่หนึ่ง ม้าที่ควรฝึกอีกคู่หนึ่ง หรือโคที่ควรฝึกอีกคู่หนึ่ง ที่เขาไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัดเลย เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ช้างที่ควรฝึก ม้าที่ควรฝึก หรือโคที่ควรฝึก คู่ที่ผู้ฝึกฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว นั่นแหละ จะเรียนรู้เหตุการณ์ที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว พึงสำเร็จภูมิที่ผู้ฝึกฝึกแล้วได้ไหม"

"ได้ พระพุทธเจ้าข้า"

"ส่วนช้างที่ควรฝึก ม้าที่ควรฝึก หรือโคที่ควรฝึก คู่ที่เขาไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัดแล้วเหล่านั้นนั่นแหละ จะเรียนรู้เหตุการณ์ที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว จะสำเร็จภูมิที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว เหมือนช้างที่ควรฝึก ม้าที่ควรฝึก หรือโคที่ควรฝึก คู่ที่ผู้ฝึกฝึกดีแล้ว หัดดีแล้วเหล่านั้นได้ไหม"

---

[๑] **เนกขัมมะ** ในที่นี้หมายถึงคุณคือการบรรพชาอันเป็นเครื่องสลัดออกจากกาม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๔/๑๔๓)

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“อัคคิเวสสนะ ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นไปไม่ได้ที่ชยเสนราชกุมารผู้ยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคกาม ถูกกามวิตกรุมเร้า ถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังขวนขวายในการแสวงหากามอยู่ จักทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งจิตเตกัคคตาที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้ง ด้วยเนกขัมมะได้

[๒๑๖] อัคคิเวสสนะ มีภูเขาใหญ่อยู่ไม่ไกลบ้านหรือนิคม สหาย ๒ คนออกจากบ้านหรือนิคมนั้นแล้วจูงมือกันเข้าไปยังที่ที่ภูเขาตั้งอยู่ สหายคนหนึ่งยืนอยู่ที่เชิงภูเขาเบื้องล่าง สหายคนหนึ่งขึ้นไปบนภูเขา สหายคนที่ยืนอยู่ที่เชิงภูเขาเบื้องล่างจึงกล่าวกับสหายผู้ยืนอยู่บนภูเขานั้นอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย ท่านยืนอยู่บนภูเขานั้น มองเห็นอะไรบ้าง” สหายผู้ยืนอยู่บนภูเขานั้นตอบอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่บนภูเขาแล้ว ย่อมมองเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าไม้อันน่ารื่นรมย์ ภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ และสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์”

สหายผู้ยืนอยู่ที่เชิงภูเขาเบื้องล่างนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย เป็นไปไม่ได้ที่ท่านยืนอยู่บนภูเขาแล้วจะพึงมองเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าไม้อันน่ารื่นรมย์ ภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ และสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ได้” สหายผู้ยืนอยู่บนภูเขา จึง ลงมายังเชิงภูเขาเบื้องล่างแล้วจูงแขนสหายคนนั้นให้ขึ้นไปบนภูเขาลูกนั้น ให้พักเหนื่อยครู่หนึ่งแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย ท่านยืนอยู่บนภูเขานั้น มองเห็นอะไรบ้าง” สหายคนนั้นตอบว่า “เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่บนภูเขาแล้ว ย่อมมองเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าไม้อันน่ารื่นรมย์ ภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ และสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์”

สหายผู้ที่ขึ้นไปก่อนแล้วนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย เรารู้คำที่ท่านกล่าวแล้วอย่างนี้บัดนี้เองว่า “เพื่อนเอ๋ย เป็นไปไม่ได้ที่ท่านยืนอยู่บนภูเขาแล้ว จะพึงมองเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าไม้อันน่ารื่นรมย์ ภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ และสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ได้” และสหายผู้ขึ้นไปทีหลังนั้นกล่าวว่า “เรารู้คำที่ท่านกล่าวอย่างนี้บัดนี้เหมือนกันว่า “เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่บนภูเขาแล้ว ย่อมมองเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าไม้อันน่ารื่นรมย์ ภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ และสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ได้”

สหายผู้ที่ขึ้นไปก่อนแล้วนั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย ความเป็นจริง เราถูกภูเขาใหญ่ลูกนี้กั้นไว้ จึงมองไม่เห็นสิ่งที่ควรเห็น”

อัคคิเวสสนะ ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นไปไม่ได้ที่ชยเสนราชกุมาร ผู้ถูกกองอวิชชาใหญ่ยิ่งกว่าภูเขาลูกนั้นกั้นไว้ ปิดบังไว้ รึงรัดไว้ ห่อหุ้มไว้ ยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคกาม ถูกกามวิตกรุมเร้า ถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังขวนขวายในการแสวงหากาม จักทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงทำให้แจ้งด้วยเนกขัมมะได้

อัคคิเวสสนะ ถ้าเธอพึงอธิบายอุปมา ๒ ข้อนี้ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมารได้ ชยเสนราชกุมารจะพึงเลื่อมใสเธออย่างน่าอัศจรรย์ และชยเสนราชกุมารผู้เลื่อมใสแล้ว จะพึงแสดงอาการของบุคคลผู้เลื่อมใสแก่เธอ”

อจิรวตะ สมณุทเทสกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักอธิบายอุปมา ๒ ข้อนี้ที่น่าอัศจรรย์ ที่ข้าพระองค์ยังไม่เคยได้สดับมาก่อน ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมาร เหมือนพระผู้มีพระภาคได้อย่างไรเล่า”

[๒๑๗] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อัคคิเวสสนะ กษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษก[๑]แล้ว รับสั่งเรียกพรานผู้ชำนาญป่าที่ช้างอาศัยอยู่มาแล้วตรัสว่า “มาเถิดพ่อพรานช้างเพื่อนยาก ท่านจงขี่ช้างหลวงเข้าไปยังดงช้าง เห็นช้างป่าแล้ว จงคล้องมันผูกไว้ที่คอช้างหลวงเถิด” พรานป่าผู้เป็นควาญช้าง รับพระราชโองการแล้ว จึงขี่ช้างหลวงเข้าไปยังดงช้าง เห็นช้างป่าแล้ว จึงคล้องมันผูกไว้ที่คอช้างหลวง ช้างหลวงจึงนำช้างป่านั้นออกมาสู่ที่กลางแจ้งได้ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ช้างป่าจึงมาอยู่กลางแจ้ง ความจริงช้างป่าทั้งหลายยังห่วงถิ่นคือดงช้างอยู่ พรานป่าผู้เป็นควาญช้างจึงกราบทูลเรื่องนี้แด่กษัตราธิราชว่า “ขอเดชะ ช้างป่าของพระองค์มาอยู่ที่กลางแจ้งแล้ว พระเจ้าข้า”

ลำดับนั้น กษัตราธิราชจึงรับสั่งเรียกควาญช้างมาตรัสว่า “มาเถิดพ่อควาญช้าง ท่านจงฝึกช้างป่าจงไปเพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความสับสนของสัตว์ป่า และแก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ช้างป่านั้นยินดีในแดนบ้าน ให้เพลิดเพลินในปกติที่มนุษย์ต้องการเถิด”

ควาญช้างรับพระราชโองการแล้ว จึงฝังเสาตะลุงใหญ่ลงในแผ่นดิน ล่ามคอช้างป่าไว้อย่างมั่นคง เพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความสับสนของสัตว์ป่า และแก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ช้างป่านั้นยินดีในแดนบ้าน ให้เพลิดเพลินในปกติที่มนุษย์ต้องการ ควาญช้าง ร้องเรียกช้างป่านั้นด้วยคำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นภาษาของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ เพราะช้างป่าถูกควาญช้างร้องเรียกอยู่ด้วยคำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นภาษาของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจเห็นปานนั้น ช้างจึงตั้งใจฟัง ตั้งใจเพื่อจะเรียนรู้ ควาญช้างจึงเพิ่มอาหาร คือหญ้าและน้ำให้ช้างนั้นยิ่งขึ้น

อัคคิเวสสนะ เพราะช้างป่ารับอาหาร คือหญ้าและน้ำของควาญช้าง ควาญช้างจึงมีความคิดอย่างนี้ว่า “บัดนี้ ช้างป่าจักดำรงชีพอยู่ได้ละ” จึงให้ช้างป่านั้นฝึกยิ่งขึ้นด้วยสั่งว่า “รับไป พ่อ วางลง พ่อ” เพราะช้างหลวงทำตามคำสั่ง รับทำตามโอวาทของควาญช้างในการรับและการวาง ควาญช้างจึงให้ช้างนั้นฝึกยิ่งขึ้นด้วยสั่งว่า “เดินไป พ่อ ถอยกลับ พ่อ” เพราะช้างหลวงทำตามคำสั่ง รับทำตามโอวาทของควาญช้างในการเดินไปและการถอยกลับ ควาญช้างจึงให้ช้างนั้นฝึกยิ่งขึ้นด้วยสั่งว่า “ยืนขึ้น พ่อ หมอบลง พ่อ” เพราะช้างหลวงทำตามคำสั่ง รับทำตามโอวาทของควาญช้างในการยืนและการหมอบ ควาญช้างจึงให้ช้างนั้นฝึกยิ่งขึ้นจนถึงขั้นที่ชื่อว่าอาเนญชะ(ไม่หวั่นไหว)คือผูกโล่ใหญ่ไว้ที่งวงช้างนั้น จัดบุรุษถือหอกชัด นั่งบนคอช้าง

---

[๑] **มูรธาภิเษก** หมายถึงการรดน้ำศักดิ์สิทธิ์เหนือพระเศียรในงานราชาภิเษกหรืองานพระราชพิธี (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙/๘)

จัดบุรุษถือหอกชัดหลายคนยืนล้อมรอบ ส่วนควาญช้างถือของ้าวยาว ยืนอยู่ข้างหน้า ช้างนั้นได้รับการฝึกถึงขั้นอาเนญชะอยู่ จึงไม่ขยับเท้าหน้า ไม่ขยับเท้าหลัง ไม่เขยื้อนกายไปข้างหน้า ไม่เขยื้อนกายไปข้างหลัง ไม่โคลงหัว ไม่กระดิกหู ไม่เหวี่ยงงา ไม่แกว่งหาง ไม่ขยับงวง เป็นช้างหลวงผู้อดทนต่อการถูกหอกทิ่มแทง ถูกดาบฟัน ถูกลูกศรเสียบแทง และถูกเครื่องประหารของศัตรูอื่น อดทนต่อเสียงอึกกระทึกแห่งกลองศึก มโหระทึก สังข์ และกลองเล็ก กำจัดนิสัยดื้อรั้นทุกอย่างและหมดพยศ จึงนับว่า “เป็นช้างสมควรแก่พระราชา อันพระราชาควรใช้สอย เป็นองค์สมบัติของพระราชา” แม้ฉันใด

[๒๑๘] อัคคิเวสสนะ ตถาคต[๑]ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล อุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ[๒] ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค[๓] ตถาคตรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด[๔] ประกาศพรหมจรรย์[๕] พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชน (คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่งได้สดับธรรมนั้นแล้ว เกิดศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธาย่อมตระหนักว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางมาแห่งธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต”

ต่อมา เขาละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครือญาติน้อยใหญ่ โกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต[๖] ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล เขาชื่อว่าเป็นอริยสาวก อยู่ในที่แจ้งความจริง เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายยังห่วงถิ่นคือกามคุณ ๕ อยู่ ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า

“มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย”

อัคคิเวสสนะ เพราะอริยสาวกเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทาน ศึกษาในสิกขาบททั้งหลายได้ ตถาคตจึง

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๓ หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

[๓] ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๑๓ หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๑๙ ในเล่มนี้

[๕] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๒๐ ในเล่มนี้

[๖] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๐-๑๙๒/๖๕-๖๖

แนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ฯลฯ

[๒๑๙] ภิกษุนั้นละนิวรณ์ ๕ นี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต เป็นเครื่องทอนปัญญาให้ถอยกำลัง ได้แล้ว พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ

พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

อัคคิเวสสนะ ควาญช้างฝังเสาตะลุงใหญ่ลงในแผ่นดิน ล่ามคอช้างป่าไว้อย่างมั่นคง เพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความสับสนของสัตว์ป่า และแก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ช้างป่านั้นยินดีในแดนบ้าน ให้เพลิดเพลินในปกติที่มนุษย์ต้องการ แม้ฉันใด อริยสาวกก็ฉันนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าผูกใจไว้แล้วกับสติปัฏฐาน ๔ นี้ เพื่อแก้ไขปกติที่ยังผูกพันอยู่กับเรือน[๑] แก้ไขความสับสนที่ยังผูกพันอยู่กับเรือน แก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจและความเร่าร้อนใจที่ผูกพันอยู่กับเรือน เพื่อบรรลุญายธรรม[๒] เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน

[๒๒๐] ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ เธอจงพิจารณาเห็นกายในกายอยู่เถิด แต่อย่าตรึกถึงวิตกที่เกี่ยวข้องกับกายเลย

จงพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เถิด ฯลฯ

จงพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่เถิด ...

จงพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เถิด แต่อย่าตรึกถึงวิตกที่เกี่ยวข้องกับธรรมเลย

เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุนั้นย่อมบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้

---

[๑] **ปกติที่ยังผูกพันอยู่กับเรือน** ในที่นี้หมายถึงปกติที่อาศัยกามคุณ ๕ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๙/๑๔๔)

[๒] **ญายธรรม** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๙/๑๔๔)

หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

[๒๒๑] เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ฯลฯ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้

เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุนั้นน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

ภิกษุนั้นเป็นผู้อดทน คือ มีชาติของผู้อดกลั้นต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อสัมผัสอันเกิดจากเหลือบยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ต่อถ้อยคำที่กล่าวร้าย ถ้อยคำที่ใส่ร้าย ต่อทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อน อันมีในสรีระที่เกิดขึ้นแล้ว ต่อความไม่สำราญ ต่อความไม่ชอบใจ พอจะคร่าชีวิตได้ ภิกษุนั้นกำจัดราคะ โทสะ โมหะทั้งปวงและกำจัดกิเลสเพียงดังน้ำฝาดได้แล้ว เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก[๑]

[๒๒๒] อัคคิเวสสนะ ถ้าช้างหลวงแก่ที่ควาญช้างยังไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัด ล้มลง(ตาย) ย่อมถึงการนับว่า “ช้างหลวงแก่ล้มอย่างไม่ได้ฝึก”

ถ้าช้างหลวงรุ่นกลาง ฯลฯ

ถ้าช้างหลวงรุ่นหนุ่มที่ควาญช้างยังไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัด ล้มลง ย่อมถึงการนับว่า “ช้างหลวงหนุ่มล้มอย่างไม่ได้ฝึก” แม้ฉันใด

ถ้าภิกษุปูนเถระยังไม่สิ้นอาสวะมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า “ภิกษุปูนเถระ มรณภาพลงอย่างไม่ได้ฝึก”

ถ้าภิกษุปูนมัชฌิมะ ฯลฯ

ถ้าภิกษุปูนนวกะยังไม่สิ้นอาสวะมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า “ภิกษุปูนนวกะมรณภาพลงอย่างไม่ได้ฝึก” ฉันนั้นเหมือนกัน

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๓๐๑

อัคคิเวสสนะ ถ้าช้างหลวงแก่ที่ควาญช้างฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว ล้มลง ย่อมถึงการนับว่า “ช้างหลวงแก่ล้มอย่างฝึกแล้ว”

ถ้าช้างหลวงรุ่นกลาง ฯลฯ

ถ้าช้างหลวงหนุ่มที่ควาญช้างฝึกดีแล้ว หัดดีแล้ว ล้มลง ย่อมถึงการนับว่า “ช้างหลวงหนุ่มล้มอย่างฝึกแล้ว แม้ฉันใด

ถ้าภิกษุปูนเถระผู้สิ้นอาสวะแล้วมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า “ภิกษุปูนเถระ มรณภาพลงอย่างฝึกแล้ว”

ถ้าภิกษุปูนมัชฌิมะ ฯลฯ

ถ้าภิกษุปูนนวกะผู้เป็นขีณาสพมรณภาพลง ย่อมถึงการนับว่า “ภิกษุปูนนวกะมรณภาพลงอย่างฝึกแล้ว” ฉันนั้นเหมือนกัน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว อจิรวตะ สมณุทเทสมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ทันตภูมิสูตรที่ ๕ จบ

๖. ภูมิชสูตร
ว่าด้วยพระภูมิชะ

[๒๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเช้า ท่านพระภูมิชะ[๑] ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังวังของชยเสนราชกุมาร แล้วนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ลำดับนั้น ชยเสนราชกุมารเสด็จเข้าไปหาท่านพระภูมิชะถึงที่อยู่แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร

ชยเสนราชกุมารได้รับสั่งกับท่านพระภูมิชะว่า “ข้าแต่ท่านพระภูมิชะ มีสมณ-พราหมณ์พวกหนึ่ง ผู้มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ถ้าแม้ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

---

[๑] **ท่านพระภูมิชะ** นี้ เป็นพระเจ้าลุงของชยเสนราชกุมาร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๒๓/๑๔๔)

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้"

ในเรื่องนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะมีวาทะอย่างไร มีทิฏฐิอย่างไร ตรัสสอนไว้อย่างไร"

ท่านพระภูมิชะถวายพระพรว่า "พระราชกุมาร เรื่องนี้อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า "ถ้าแม้ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้"

พระราชกุมาร เรื่องนี้อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้"

ชยเสนราชกุมารตรัสว่า "ถ้าพระศาสดาของท่านพระภูมิชะมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ ตรัสสอนไว้อย่างนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะ ชะรอยจะมีความรู้เหนือสมณพราหมณ์ทั้งปวงแน่แท้"

ลำดับนั้น ชยเสนราชกุมาร ทรงอังคาสท่านพระภูมิชะด้วยภัตตาหารในภาชนะอันเป็นส่วนของพระองค์เองเลยทีเดียว

[๒๒๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระภูมิชะกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อเช้านี้ ข้าพระองค์ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังวังของชยเสนราชกุมาร แล้วนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ลำดับนั้น ชยเสนราชกุมารเสด็จเข้ามาหาข้าพระองค์ แล้วได้ตรัสสนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่

สมควร ได้รับสั่งกับข้าพระองค์ว่า "ข้าแต่ท่านพระภูมิชะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า "ถ้าแม้ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ในเรื่องนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะมีวาทะอย่างไร มีทิฏฐิอย่างไร ตรัสสอนไว้อย่างไร"

เมื่อชยเสนราชกุมารรับสั่งอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้ถวายพระพรว่า "พระราชกุมาร เรื่องนี้ อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า "ถ้าแม้ชนทั้งหลายตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่แยบคาย พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์โดยแยบคาย พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้"

เรื่องนี้ อาตมภาพมิได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเลย แต่เป็นไปได้ที่พระผู้มีพระภาคพึงทรงพยากรณ์อย่างนี้"

ชยเสนราชกุมารรับสั่งว่า "ถ้าพระศาสดาของท่านพระภูมิชะผู้มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ ตรัสสอนไว้อย่างนี้ พระศาสดาของท่านพระภูมิชะ ชะรอยจะมีความรู้เหนือสมณพราหมณ์ทั้งปวงแน่แท้" ข้าพระองค์ถูกถามอย่างนี้แล้ว เมื่อพยากรณ์อย่างนี้ ชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาคด้วยคำเท็จ ชื่อว่าเป็นผู้พูดอย่างสมเหตุสมผลหรือ ไม่มีบ้างหรือที่คำกล่าวเช่นนั้น และคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภูมิชะ ช่างเถิด เธอถูกถามอย่างนั้นแล้ว เมื่อพยากรณ์อย่างนั้น ชื่อว่าพูดตรงตามที่เรากล่าวไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่เราด้วยคำเท็จ ชื่อว่าเป็นผู้พูดอย่างสมเหตุสมผล ไม่มีเลยที่คำกล่าวเช่นนั้นและคำที่กล่าวต่อ ๆ กันมา จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้ แต่สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเป็น

มิจฉาทิฏฐิ(มีความเห็นผิด) เป็นมิจฉาสังกัปปะ(มีความดำริผิด) เป็นมิจฉาวาจา(มีการเจรจาผิด) เป็นมิจฉากัมมันตะ(มีการงานผิด) เป็นมิจฉาอาชีวะ(มีการเลี้ยงชีพผิด) เป็นมิจฉาวายามะ(มีความเพียรผิด) เป็นมิจฉาสติ(มีความระลึกผิด) เป็นมิจฉาสมาธิ(มีความตั้งใจผิด)

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้"

[๒๒๕] ภูมิชะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน แสวงหาน้ำมัน เที่ยวเสาะหาน้ำมัน เกลี่ยทรายลงในรางแล้ว เอาน้ำพรมไป คั้นไป

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วเกลี่ยทรายลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วเกลี่ยทรายลงไปในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วเกลี่ยทรายลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วเกลี่ยทรายลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็ไม่สามารถได้น้ำมัน

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาจึงไม่สามารถได้น้ำมัน แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นมิจฉาสังกัปปะ เป็นมิจฉาวาจา เป็นมิจฉากัมมันตะ เป็นมิจฉาอาชีวะ เป็นมิจฉาวายามะ เป็นมิจฉาสติ เป็นมิจฉาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้

เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการนมสด แสวงหานมสด เที่ยวเสาะหานมสด แต่รีด(นมสด) จากเขาโคแม่ลูกอ่อน

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วรีดเอาจากเขาโคแม่ลูกอ่อน เขาก็ไม่สามารถได้ นมสด

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วรีดเอาจากเขาโคแม่ลูกอ่อน เขาก็ไม่สามารถได้นมสด

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวัง ฯลฯ

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วรีดเอาจากเขาของโคแม่ลูกอ่อน เขาก็ไม่สามารถได้นมสด

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาจึงไม่สามารถได้นมสด แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นมิจฉาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้

[๒๒๖] ภูมิชะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการเนยข้น แสวงหาเนยข้น เที่ยวเสาะหาเนยข้น เทน้ำลงในอ่างแล้ว กวนด้วยเครื่องกวน

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังเทน้ำลงไปในอ่างแล้วกวนด้วยเครื่องกวน เขาก็ไม่สามารถได้เนยข้น

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วเทน้ำลงในอ่างแล้วกวนด้วยเครื่องกวน เขาก็ไม่สามารถได้เนยข้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาจึงไม่สามารถได้เนยข้น แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นมิจฉาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้

เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการไฟ แสวงหาไฟ เที่ยวเสาะหาไฟ จึงเอาไม้สดที่มียางมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วจึงเอาไม้สดที่มียางมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ เขาก็ไม่สามารถได้ไฟ

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วเอาไม้สดที่มียางมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ เขาก็ไม่สามารถได้ไฟ

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย เขาจึงไม่สามารถได้ไฟ แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นมิจฉาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็ไม่สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันไม่แยบคาย พวกเขาจึงไม่สามารถบรรลุผลได้

ภูมิชะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิ เป็นสัมมาสังกัปปะ เป็นสัมมาวาจา เป็นสัมมากัมมันตะ เป็นสัมมาอาชีวะ เป็นสัมมาวายามะ เป็นสัมมาสติ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

[๒๒๗] ภูมิชะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน แสวงหาน้ำมัน เที่ยวเสาะหาน้ำมัน เกลี่ยแป้งงาลงในรางแล้ว เอาน้ำพรมไป คั้นไป

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วเกลี่ยแป้งงาลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็สามารถได้น้ำมันงา

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วเกลี่ยแป้งงาลงในราง เอาน้ำพรมไป คั้นไป เขาก็สามารถได้น้ำมันงา

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้น้ำมันงา แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการนมสด แสวงหานมสด เที่ยวเสาะหานมสด จึงรีด(นมสด) จากเต้านมของโคแม่ลูกอ่อน

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วรีดเอาจากเต้านมโคแม่ลูกอ่อน เขาก็สามารถได้ นมสด

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วพึงรีดจากเต้านมโคแม่ลูกอ่อน เขาก็สามารถได้นมสด

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้นมสด แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วพึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

[๒๒๘] ภูมิชะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการเนยข้น แสวงหาเนยข้น เที่ยวเสาะหาเนยข้น เทนมส้มลงในอ่างแล้วกวนด้วยเครื่องกวน

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้วเทนมส้มลงในอ่างพึงกวนด้วยเครื่องกวน เขาก็สามารถได้นมข้น

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วเทนมส้มลงในอ่างแล้วกวนด้วยเครื่องกวน เขาก็สามารถได้นมข้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้นมข้น แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วจึงประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการไฟ แสวงหาไฟ เที่ยวเสาะหาไฟ จึงเอาไม้แห้งมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ

ถ้าแม้บุรุษนั้นตั้งความหวังแล้ว เอาไม้แห้งมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ เขาก็สามารถได้ไฟ

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วเอาไม้แห้งมาทำไม้สีไฟ แล้วสีให้เป็นไฟ เขาก็สามารถได้ไฟ

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย เขาจึงสามารถได้ไฟ แม้ฉันใด

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ เป็นสัมมาสมาธิ

ถ้าแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ถ้าแม้ไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวังแล้ว ...

ถ้าแม้ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็สามารถบรรลุผลได้

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะอุบายอันแยบคาย พวกเขาจึงสามารถบรรลุผลได้

ภูมิชะ ถ้าเธอพึงอธิบายอุปมา ๔ ข้อนี้ ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมารได้ ชยเสนราชกุมารจะพึงเลื่อมใสเธออย่างน่าอัศจรรย์ และชยเสนราชกุมารผู้เลื่อมใสแล้ว จะพึงทำอาการของบุคคลผู้เลื่อมใสแก่เธอ”

ท่านพระภูมิชะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เฉพาะข้าพระองค์จักอธิบายอุปมา ๔ ข้อนี้อันน่าอัศจรรย์ ที่ข้าพระองค์ยังไม่เคยได้สดับมาก่อน ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมาร เหมือนพระผู้มีพระภาคได้อย่างไร”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระภูมิชะมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ภูมิชสูตรที่ ๖ จบ

๗. อนุรุทธสูตร
ว่าด้วยพระอนุรุทธะ

[๒๒๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ เรียกชายคนหนึ่งมาสั่งว่า

“มาเถิด พ่อมหาจำเริญ เธอจงเข้าไปหาท่านพระอนุรุทธะถึงที่อยู่ กราบเท้า ท่านด้วยเศียรเกล้าตามคำของเราแล้วกราบเรียนอย่างนี้ว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ช่างไม้ปัญจกังคะกราบเท้าท่านพระอนุรุทธะด้วยเศียรเกล้า” และจงกราบเรียนอย่างนี้ว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอท่านพระอนุรุทธะโปรดนับตนเองเป็นรูปที่ ๔ นิมนต์รับภัตตาหารของช่างไม้ปัญจกังคะในวันพรุ่งนี้ และขอพระคุณเจ้าโปรดมาแต่เช้า ๆ เพราะช่างไม้ปัญจกังคะมีกิจมาก มีหน้าที่ที่จะต้องทำทางราชการมาก”

ชายคนนั้นรับคำแล้วจึงเข้าไปหาท่านพระอนุรุทธะถึงที่อยู่ กราบแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบเรียนท่านพระอนุรุทธะว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ช่างไม้ปัญจกังคะกราบเท้าพระคุณท่านด้วยเศียรเกล้า และฝากมากราบเรียนอย่างนี้ว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอท่านพระอนุรุทธะโปรดนับตนเองเป็นรูปที่ ๔ นิมนต์รับภัตตาหารของช่างไม้ปัญจกังคะในวันพรุ่งนี้ และขอพระคุณเจ้าโปรดไปแต่เช้า ๆ เพราะช่างไม้ปัญจกังคะมีกิจมาก มีหน้าที่ที่จะต้องทำทางราชการมาก”

ท่านพระอนุรุทธะรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

[๒๓๐] ครั้นเวลาเช้า เมื่อล่วงราตรีนั้นไป ท่านพระอนุรุทธะ ครองผ้าอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังที่อยู่ของช่างไม้ปัญจกังคะ แล้วนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ลำดับนั้น ช่างไม้ปัญจกังคะถวายของเคี้ยวของฉันอันประณีต แก่ท่านพระอนุรุทธะจนอิ่มหนำสำราญด้วยตนเอง พอเห็นท่านพระอนุรุทธะฉันเสร็จ ละมือออกจากบาตรแล้ว จึงเลือกนั่ง ณ ที่สมควรที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่า ได้กล่าว กับท่านพระอนุรุทธะว่า

“พระคุณเจ้าผู้เจริญ ภิกษุผู้เถระทั้งหลายเข้ามาหากระผมในที่นี้แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “คหบดี ท่านจงเจริญเจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้เถิด” พระเถระบางรูปกล่าวอย่างนี้ว่า “คหบดี ท่านจงเจริญเจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะเถิด”

พระคุณเจ้าผู้เจริญ ธรรม ๒ ประการนี้ คือ

๑. เจโตวิมุตติ[๑]อันหาประมาณมิได้

๒. เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ[๒]

มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน(อย่างไร) หรือว่ามีอรรถเป็นอันเดียวกัน[๓] ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น”

“คหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านนั่นแหละ จงทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้แจ่มแจ้ง ท่านจะได้ปฏิบัติไม่ผิดจากเรื่องนี้”

“พระคุณเจ้าผู้เจริญ กระผมมีความเข้าใจอย่างนี้ว่า “ธรรมเหล่านี้ คือ

๑. เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้

๒. เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

มีอรรถเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น”

“คหบดี ธรรม ๒ ประการนี้ คือ

๑. เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้

๒. เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน ท่านพึงทราบความต่างกันนั้น โดยวิธีที่ธรรมเหล่านี้ มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกันโดยเหตุผลต่อไปนี้

เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ มีกรุณาจิต ... มีมุทิตาจิต ... มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาจิต อันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

คหบดี นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้

[๒๓๑] **เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๒ หน้า ๙๒ ในเล่มนี้

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๖๖ หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

[๓] **มีอรรถเป็นอันเดียวกัน** หมายถึงฌานที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า เป็นเจโตวิมุตติ ที่หาประมาณมิได้หรือเจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ เพราะมีจิตเป็นเอกัคคตา(มีอารมณ์เป็นหนึ่ง)เหมือนกัน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๓๐/๑๔๕)

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดอาณาจักร ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ น้อมจิตแผ่ไปตลอดปฐพีซึ่งมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่

นี้เรียกว่า เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

คหบดี โดยเหตุผลนี้ ท่านก็จะทราบความต่างกันนั้น โดยวิธีที่ธรรมเหล่านี้ มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน

[๒๓๒] คหบดี การเข้าถึงภพนี้มี ๔ ประการ

การเข้าถึงภพ ๔ ประการ อะไรบ้าง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างเล็กน้อยเป็นอารมณ์อยู่ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปริตตาภา

๒. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างหาประมาณมิได้เป็นอารมณ์อยู่ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นอัปปมาณาภา

๓. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างเศร้าหมองเป็นอารมณ์อยู่ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นสังกิลิฏฐาภา

๔. น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างบริสุทธิ์เป็นอารมณ์อยู่ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นปริสุทธาภา

การเข้าถึงภพ ๔ ประการนี้แล

มีสมัยที่พวกเทพประชุมร่วมกัน เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกัน แต่มีรัศมีไม่ต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษตามประทีปน้ำมันหลายดวง เข้าไปยังเรือนหลังหนึ่ง ประทีปน้ำมันเหล่านั้นปรากฏมีเปลว

ต่างกัน แต่มีแสงสว่างไม่ต่างกัน แม้ฉันใด สมัยที่พวกเทพประชุมร่วมกัน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกัน แต่มีรัศมีไม่ต่างกัน

มีสมัยที่พวกเทพแยกกันประชุม เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกันและมีรัศมีต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษนำประทีบน้ำมันหลายดวงออกจากเรือนหลังนั้น ประทีปน้ำมันเหล่านั้นปรากฏมีเปลวต่างกันและมีแสงสว่างต่างกัน แม้ฉันใด สมัยที่พวกเทพแยกกันประชุม ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เทพเหล่านั้นย่อมปรากฏมีสีกายต่างกัน และมีรัศมีต่างกัน

คหบดี เทพเหล่านั้นไม่มีความดำริอย่างนี้เลยว่า “สิ่งนี้ของเราทั้งหลายเที่ยง ยั่งยืน หรือแน่นอน” แต่เทพเหล่านั้นย่อมอภิรมย์ในที่ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น เปรียบเหมือนแมลงวันที่ติดไปกับหาบหรือตะกร้า ย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า “หาบหรือตะกร้านี้ของเราเที่ยง ยั่งยืน หรือแน่นอน” แต่ว่าแมลงวันเหล่านั้นย่อมอภิรมย์ในที่ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น แม้ฉันใด เทพเหล่านั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่มีความคิดอย่างนี้เลยว่า “สิ่งนี้ของเราทั้งหลายเที่ยง ยั่งยืน หรือแน่นอน” แต่เทพเหล่านั้นย่อมอภิรมย์ในที่ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น”

[๒๓๓] เมื่อท่านพระอนุรุทธะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสภิยกัจจานะ ได้กล่าวกับท่านพระอนุรุทธะว่า “ดีละ ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ แต่กระผมมีเรื่องจะขอถามให้ยิ่งขึ้นไปในเรื่องนี้ว่า “เทพผู้มีรัศมีทั้งหมดนั้นมีรัศมีเล็กน้อย หรือว่าบรรดาเทพเหล่านั้นมีเทพบางพวกมีรัศมีหาประมาณมิได้”

ท่านพระอนุรุทธะกล่าวว่า “ท่านกัจจานะ โดยองค์แห่งการเกิด บรรดาเทพเหล่านี้ เทพบางพวกมีรัศมีเล็กน้อย แต่เทพบางพวกมีรัศมีหาประมาณมิได้”

“ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดในหมู่เทพเดียวกันเหล่านั้นเทพบางพวกมีรัศมีเล็กน้อย แต่เทพบางพวกมีรัศมีหาประมาณมิได้”

“ท่านกัจจานะ ถ้าเช่นนั้น กระผมจะย้อนถามท่านในเรื่องนี้ ท่านพึงตอบปัญหานั้นตามที่ท่านพอใจ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ”

อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปสู่โคนต้นไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดโคนต้นไม้ ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดเขตบ้าน ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตต ภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๑ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ ภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาอาณาจักร ๒ หรือ ๓ แห่งว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่ กับภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาปฐพีมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตอยู่ บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาอย่างไหน เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่ากัน”

“บรรดาจิตตภาวนาของภิกษุ ๒ รูปนี้ จิตตภาวนาของภิกษุรูปที่น้อมจิตแผ่ไปตลอดมหาปฐพีมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตว่า “เป็นแดนมหัคคตะ” อยู่นี้ เป็นมหัคคตจิตตภาวนายิ่งกว่า ขอรับ”

“ท่านกัจจานะ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดในหมู่เทพเดียวกันเหล่านั้น บางพวกมีรัศมีเล็กน้อย แต่บางพวกมีรัศมีหาประมาณมิได้”

[๒๓๔] “ดีละ ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ แต่กระผมมีเรื่องจะขอสอบถามให้ยิ่งขึ้นไปในเรื่องนี้ว่า “เทพผู้มีรัศมีทั้งหมดนั้นมีรัศมีเศร้าหมอง หรือว่าบรรดาเทพเหล่านั้นมีเทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

“ท่านกัจจานะ โดยองค์แห่งการเกิดนั้น บรรดาเทพเหล่านี้ เทพบางพวกมีรัศมีเศร้าหมอง แต่เทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

“ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดในหมู่เทพเดียวกันเหล่านั้น เทพบางพวกมีรัศมีเศร้าหมอง แต่เทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

“ท่านกัจจานะ ถ้าเช่นนั้น กระผมจักทำการเปรียบเทียบแก่ท่าน แม้เพราะการเปรียบเทียบ วิญญูชนบางพวกในโลกนี้ จึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภาษิตได้

เปรียบเหมือน เมื่อประทีปน้ำมันอันบุคคลจุดไฟอยู่ แม้น้ำมันก็ไม่บริสุทธิ์ แม้ไส้ก็ไม่บริสุทธิ์ เพราะน้ำมันและไส้ไม่บริสุทธิ์ ประทีปน้ำมันนั้นจึงติดไฟอย่างริบหรี่ แม้ฉันใด ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างเศร้าหมองเป็นอารมณ์อยู่ ไม่ระงับความชั่วหยาบทางกายให้ดี ไม่ถอนถีนมิทธะให้ดี ไม่กำจัดอุทธัจจกุกกุจจะให้ดี เพราะไม่ระงับความชั่วหยาบทางกายให้ดี ไม่ถอนถีนมิทธะให้ดี ไม่กำจัดอุทธัจจกุกกุจจะให้ดี ภิกษุนั้นจึงรุ่งเรืองอย่างริบหรี่ หลังจากมรณภาพแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับหมู่เทพผู้มีรัศมีเศร้าหมอง

เปรียบเหมือน เมื่อประทีบน้ำมันอันบุคคลจุดไฟอยู่ แม้น้ำมันก็บริสุทธิ์ แม้ไส้ก็บริสุทธิ์ เพราะน้ำมันและไส้บริสุทธิ์ ประทีปน้ำมันนั้นจึงติดไฟอย่างไม่ริบหรี่ แม้ฉันใด ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน น้อมจิตแผ่กสิณมีแสงสว่างบริสุทธิ์เป็นอารมณ์อยู่ ระงับความชั่วหยาบทางกายให้ดี ถอนถีนมิทธะให้ดี กำจัดอุทธัจจกุกกุจจะให้ดี เพราะระงับความชั่วหยาบทางกายให้ดี ถอนถีนมิทธะให้ดี และกำจัดอุทธัจจกุกกุจจะให้ดี ภิกษุนั้นจึงรุ่งเรืองอย่างไม่ริบหรี่ หลังจากมรณภาพแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพผู้มีรัศมีบริสุทธิ์

ท่านกัจจานะ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรดาเทพผู้เกิดในหมู่เทพเดียวกันเหล่านั้น เทพบางพวกมีรัศมีเศร้าหมอง แต่เทพบางพวกมีรัศมีบริสุทธิ์”

[๒๓๕] เมื่อท่านพระอนุรุทธะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสภิยกัจจานะได้กล่าวกับท่านพระอนุรุทธะว่า “ดีละ ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ ท่านอนุรุทธะมิได้กล่าวอย่างนี้ว่า “เราได้สดับมาแล้วอย่างนี้” หรือว่า “ควรจะเป็นอย่างนี้” แต่ท่านอนุรุทธะกล่าวว่า “เทพเหล่านั้นเป็นอย่างนั้นบ้าง เทพเหล่านั้นเป็นอย่างนี้บ้าง ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า “ท่านอนุรุทธะต้องเคยอยู่ร่วม เคยเจรจา และเคยร่วมสนทนากับเทพเหล่านั้นมาเป็นแน่”

“ท่านกัจจานะ ท่านกล่าววาจานี้เป็นที่น่าเชื่อถือจริง ๆ แต่กระผมจักตอบท่านบ้าง ท่านกัจจานะ กระผมเคยอยู่ร่วม เคยเจรจา และเคยร่วมสนทนากับเทพเหล่านั้นมานานแล้ว”

เมื่อท่านพระอนุรุทธะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสภิยกัจจานะได้กล่าวกับช่างไม้ปัญจกังคะว่า “คหบดี เป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว ที่ท่านละเหตุแห่งความสงสัยนั้นเสียได้ เราทั้งสองจึงได้ฟังธรรมบรรยายนี้” ดังนี้แล

อนุรุทธสูตรที่ ๗ จบ

๘. อุปักกิเลสสูตร
ว่าด้วยอุปกิเลส

[๒๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี สมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายในกรุงโกสัมพี เกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะวิวาท ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ภิกษุทั้งหลายในกรุงโกสัมพี เกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะเกิดการวิวาท ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดอนุเคราะห์เสด็จไปหาภิกษุเหล่านั้นเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับอาราธนาโดยดุษณีภาพ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่อยู่ แล้วได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามี (เจ้าของธรรม) โปรดรอก่อน ขอพระผู้มีพระภาคทรงขวนขวายน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฏเพราะความบาดหมาง การทะเลาะ การขัดแย้ง และการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”

ภิกษุรูปนั้นได้กราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๒ ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามี โปรดรอก่อน ขอพระผู้มีพระภาคทรง

ขวนขวายน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฏเพราะความบาดหมาง การทะเลาะ การขัดแย้ง และการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”

ภิกษุรูปนั้นก็ได้กราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๓ ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้ มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามี โปรดรอก่อน ขอพระพระผู้มีพระภาคทรงขวนขวายน้อย ประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฏเพราะความบาดหมาง การทะเลาะ การขัดแย้ง และการวิวาทนั้นเอง พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี ทรงเที่ยวบิณฑบาตในกรุงโกสัมพีแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทรงเก็บงำเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรประทับยืนอยู่นั่นแล ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

[๒๓๗] “ภิกษุทั้งหลายต่างส่งเสียงดังพร้อมกัน
ที่จะรู้สึกว่าตนเป็นพาลนั้น ไม่มีเลยสักรูปเดียว
ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกัน ก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องอื่น
เธอทั้งหลายขาดสติ แสดงตนว่าเป็นบัณฑิต
เท้าคารมพูดได้ตามที่ตนปรารถนา
จะยื่นปากพูดก็ไม่รู้สึกถึงการทะเลาะ
ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า
“คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา
ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป”
เวรของชนเหล่านั้นย่อมไม่สงบระงับ
ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า
“คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา
ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป”
เวรของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ
เพราะว่าในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้
ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร[๑]
แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร[๒]
นี้เป็นธรรมเก่า[๓]
ชนเหล่าอื่น[๔]ไม่รู้ชัดว่า

---

[๑] **เวร** นอกจากจะไม่สงบระงับแล้ว ยังกลับเพิ่มพูนเวรต่อกันให้มากขึ้น เปรียบเหมือนการใช้น้ำสกปรกชำระล้างสิ่งสกปรก ก็ยิ่งเพิ่มพูนความสกปรกมากขึ้นฉะนั้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๐)

[๒] **การไม่จองเวร** หมายถึงธรรมคือขันติ เมตตา โยนิโสมนสิการ(การพิจารณาโดยแยบคาย) และปัจจเวกขณะ (การพิจารณา) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๐)

[๓] **เป็นธรรมเก่า** หมายถึงเป็นทางปฏิบัติเพื่อสงบระงับเวรที่ประพฤติสืบ ๆ กันมาของพระพุทธเจ้า พระปัจเจก-พุทธเจ้า และพระขีณาสพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๐)

[๔] **ชนเหล่าอื่น** หมายถึงคนที่สร้างความแตกแยกในหมู่นั้น ซึ่งไม่ใช่บัณฑิต (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๓๗/๑๔๙, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/

“พวกเรากำลังย่อยยับอยู่ ณ ที่นี้”
ส่วนชนเหล่าใด[๑]ในหมู่นั้น
รู้ชัดความมุ่งร้ายกันย่อมระงับ
เพราะการปฏิบัติของชนเหล่านั้น
ชนทั้งหลายบั่นกระดูกฆ่ากัน ลักทรัพย์คือโคและม้า
ช่วงชิงแว่นแคว้นกัน ก็ยังกลับมาคบหากันได้อีก
ไฉนเธอทั้งหลายจึงคบหากันไม่ได้เล่า
ถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตนเที่ยวไปด้วยกันได้
เป็นสาธุวิหารี[๒] เป็นนักปราชญ์
ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว
พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้นเถิด
ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน
เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์
ก็พึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเถิด
เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว
ทรงประพฤติอยู่ผู้เดียว
และเหมือนช้างมาตังคะละทิ้งโขลงอยู่ตัวเดียวในป่า ฉะนั้น
การเที่ยวไปของบุคคลผู้เดียวเป็นความประเสริฐ
เพราะคุณเครื่องความเป็นสหาย[๓]ไม่มีในคนพาล
อนึ่ง บุคคลควรมีความขวนขวายน้อย
เที่ยวไปผู้เดียวไม่พึงทำความชั่ว
เหมือนช้างมาตังคะเที่ยวไปตัวเดียวในป่า”[๔]

---

๕๐)

[๑] **ชนเหล่าใด** หมายถึงบัณฑิต (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๓๗/๑๔๙, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๐) และดูเทียบ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖/๒๕

[๒] **สาธุวิหารี** หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และสัญญาเวทยิตนิโรธ ๑ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๑/๔๓๓)

[๓] **คุณเครื่องความเป็นสหาย** หมายถึงคุณธรรมเหล่านี้ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงค์คุณ ๑๓ วิปัสสนาญาณ ๙ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ และอมตมหานิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๔๗)

[๔] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๔/๓๕๒-๓๕๓, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๘-๓๓๐/๑๓๕-๑๓๖, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗-๑๙/๓๔๓, ขุ.จู.

[๒๓๘] พระผู้มีพระภาคประทับยืนตรัสพระคาถาเหล่านี้แล้ว ได้เสด็จเข้าไปยังบ้านพาลกโลณการคาม

สมัยนั้น ท่านพระภคุพักอยู่ที่บ้านพาลกโลณการคาม ได้เห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาแต่ไกล จึงได้จัดที่ประทับ ตั้งน้ำล้างพระบาทไว้

พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว ทรงล้างพระบาท ฝ่ายท่านพระภคุถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระภคุว่า “ภิกษุ เธออยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตหรือ”

ท่านพระภคุกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ยังสบายดี ยังพอเป็นอยู่ได้ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ท่านพระภคุเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้วทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จไปยังป่าปาจีนวังสทายวัน[๑]

สมัยนั้น ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ พักอยู่ที่ป่าปาจีนวังสทายวัน

นายทายบาล(ผู้รักษาป่า) ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระสมณะ ท่านอย่าเข้าไปในป่านี้เลย ในป่านี้มีกุลบุตร ๓ ท่าน ซึ่งเป็นผู้มุ่งประโยชน์ตนอยู่ ท่านอย่าได้รบกวนกุลบุตรทั้ง ๓ นั้นเลย”

ท่านพระอนุรุทธะได้ยินแล้ว จึงได้บอกนายทายบาลว่า “นายทายบาล ท่านอย่าได้ห้ามพระผู้มีพระภาคเลย พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระศาสดาของเราทั้งหลาย เสด็จมาถึงแล้ว”

[๒๓๙] ครั้งนั้น ท่านพระอนุรุทธะได้เข้าไปหาท่านพระนันทิยะและท่านพระกิมพิละถึงที่อยู่ แล้วได้บอกว่า “รีบไปกันเถิดท่าน รีบไปกันเถิดท่าน พระผู้มี พระภาคผู้เป็นพระศาสดาของเราทั้งหลายเสด็จมาถึงแล้ว”

ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละได้ต้อนรับพระผู้มีพระภาค คือ รูปหนึ่งรับบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาค รูปหนึ่งปูพุทธอาสน์ รูปหนึ่งตั้งน้ำล้างพระบาท

พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง ณ พุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ทรงล้างพระบาทแล้ว พระเถระทั้ง ๓ รูปนั้นถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

(ไทย) ๓๐/๑๓๑-๑๓๒/๔๓๓-๔๓๔

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๗-๔๖๔/๓๓๙-๓๕๓

พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอนุรุทธะว่า “อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เธอทั้งหลายยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตหรือ”

“ข้าพระองค์ทั้งหลายยังสบายดี ยังพอเป็นอยู่ได้ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายยังสามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่หรือ”

“ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายยังสามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเป็นผู้สามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่อย่างไร

“ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า “เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่กับเพื่อนพรหมจารีเช่นนี้” ข้าพระองค์ตั้งมั่นกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ตั้งมั่นวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา และตั้งมั่นมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในท่านเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า “ทางที่ดี เราควรเก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้” ข้าพระองค์ก็เก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้ กายของข้าพระองค์ทั้งหลายต่างกันก็จริง แต่ความนึกคิดดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ท่านพระนันทิยะ ฯลฯ

แม้ท่านกิมพิละก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็มีความคิดอย่างนี้ว่า “เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่กับเพื่อนพรหมจารีเช่นนี้” ข้าพระองค์ตั้งมั่นกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ตั้งมั่นวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา และตั้งมั่นมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในท่านเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า “ทางที่ดี เราควรเก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้” ข้าพระองค์ก็เก็บความนึกคิดของตนแล้วประพฤติตามอำนาจความนึกคิดของท่านเหล่านี้ กายของข้าพระองค์ทั้งหลายต่างกันก็จริง แต่ความนึกคิดดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน

ข้าพระองค์ทั้งหลายยังสามัคคีกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองกันด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่อย่างนี้แล พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๔๐] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ อนึ่ง เธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่หรือ”

“ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างไร”

"ขอประทานวโรกาส บรรดาข้าพระองค์ทั้งหลาย รูปใดกลับจากบิณฑบาตจากบ้านก่อน รูปนั้นย่อมปูลาดอาสนะ ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ ตั้งถาดสำรับไว้ รูปใดกลับจากบิณฑบาตจากบ้านในภายหลัง ถ้ามีบิณฑบาตที่เหลือจากฉัน หากประสงค์ก็ฉัน หากไม่ประสงค์ก็เททิ้งบนพื้นที่ที่ปราศจากของเขียว หรือเทลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ รูปนั้นเก็บงำอาสนะ เก็บน้ำฉันน้ำใช้ ล้างถาดสำรับเก็บไว้ กวาดโรงอาหาร รูปใดเห็นหม้อน้ำฉัน หม้อน้ำใช้ หรือหม้อน้ำชำระว่างเปล่า รูปนั้นก็นำไปตั้งไว้ ถ้าเหลือวิสัยของท่าน ข้าพระองค์ทั้งหลายจะกวักมือเรียกรูปที่ ๒ มาช่วยกันยกหม้อน้ำฉัน หรือหม้อน้ำใช้ไปตั้งไว้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ปริปากบ่นเพราะเรื่องนั้นเป็นปัจจัย และข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งสนทนาธรรมีกถาตลอดคืนยันรุ่ง ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้แล พระพุทธเจ้าข้า"

[๒๔๑] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดีละ ดีละ อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เมื่อเธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ญาณทัสสนะ ที่ประเสริฐ อันสามารถวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นเครื่องอยู่อย่างผาสุก ที่เธอทั้งหลายได้บรรลุแล้วมีอยู่หรือ"[๑]

ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างและการเห็นรูปได้ แต่ไม่นานเลย แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นก็หายไปจากข้าพระองค์ทั้งหลาย ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงแทงตลอดนิมิตนั้นไม่ได้"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เธอทั้งหลายต้องแทงตลอดนิมิตนั้นได้แน่ จะเล่าให้ฟังว่า ก่อนแต่การตรัสรู้

๑. แม้เรายังไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ขณะที่ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ย่อมจำแสงสว่างและการเห็นรูปได้เหมือนกัน แต่ไม่นาน แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นก็หายไปจากเรา เราจึงคิดอย่างนี้ว่า "อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปหายไปจากเรา" เรานั้นได้คิดว่า "วิจิกิจฉาเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะวิจิกิจฉาเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉาจะไม่เกิดแก่เราอีก"

๒. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างและการเห็นรูปได้ แต่ไม่นาน แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นก็หายไปจากเรา เราจึงคิดว่า "อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปหายไปจากเรา" เรานั้นได้คิดว่า "อมนสิการ(การไม่ใส่ใจ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะอมนสิการเป็นเหตุ

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๒๕-๓๒๘/๓๕๗-๓๖๒

สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉาและอมนสิการจะไม่เกิดแก่เราอีก”

๓. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ถีนมิทธะเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะถีนมิทธะเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ และถีนมิทธะจะไม่เกิดแก่เราอีก”

๔. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ความสะดุ้งกลัวเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความสะดุ้งกลัวเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป

เปรียบเหมือนบุรุษผู้เดินทางไกล ที่สองข้างทางเกิดมีคนปองร้ายเขา เพราะถูกคนปองร้ายนั้นเป็นเหตุ เขาจึงเกิดความสะดุ้งกลัว แม้ฉันใด ความสะดุ้งกลัวเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะความสะดุ้งกลัวเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ และความสะดุ้งกลัวจะไม่เกิดแก่เราอีก”

๕. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ความปลาบปลื้มเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความปลาบปลื้มเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป”

เปรียบเหมือนบุรุษผู้แสวงหาขุมทรัพย์แห่งหนึ่ง พบแหล่งขุมทรัพย์ ๕ แห่งในคราวเดียวกัน เพราะพบแหล่งขุมทรัพย์ ๕ แห่งนั้นเป็นเหตุ เขาจึงเกิดความปลาบปลื้ม แม้ฉันใด ความปลาบปลื้มเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะความปลาบปลื้มเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว และความปลาบปลื้มจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

๖. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ความชั่วหยาบเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความชั่วหยาบเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปลื้ม และความชั่วหยาบจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

๗. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป

เปรียบเหมือนบุรุษเอามือทั้งสอง จับนกคุ่มไว้แน่น นกคุ่มนั้นต้องถึงความตายในมือของบุรุษนั้นนั่นเอง แม้ฉันใด ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปลื้ม ความชั่วหยาบ และความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

๘. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ความเพียรที่หย่อนเกินไป ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป

เปรียบเหมือนบุรุษเอามือทั้งสอง จับนกคุ่มหลวม ๆ นกคุ่มนั้น ย่อมบินไปจากมือเขาได้ แม้ฉันใด ความเพียรที่หย่อนเกินไปได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปลื้ม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป และความเพียรที่หย่อนเกินไปจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

๙. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “ตัณหาที่คอยกระซิบได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะตัณหาที่คอยกระซิบเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปลื้ม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ความเพียรที่หย่อนเกินไป และตัณหาที่คอยกระซิบจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

๑๐. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ฯลฯ เรานั้นได้คิดว่า “นานัตตสัญญาได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะนานัตตสัญญาเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปลื้ม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ความเพียรที่หย่อนเกินไป ตัณหาที่คอยกระซิบ และนานัตต-สัญญาจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

๑๑. เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างและการเห็นรูปได้ แต่ไม่นานเลย แสงสว่างและการเห็นรูปนั้น ก็หายไปจากเรา เราจึงคิดว่า “อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปหายไปจากเรา” เรา

นั้นได้คิดว่า “ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไป เราจักทำโดยวิธีที่วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความสะดุ้งกลัว ความปลาบปลื้ม ความชั่วหยาบ ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไป ความเพียรที่หย่อนเกินไป ตัณหาที่คอยกระซิบ นานัตตสัญญา และลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปจะไม่เกิดขึ้นแก่เราอีก”

ธรรมเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต

[๒๔๒] เรานั้นรู้ชัดดังนี้ว่า “วิจิกิจฉาเป็นอุปกิเลส(ธรรมเครื่องเศร้าหมอง)แห่งจิต” แล้ว จึงละวิจิกิจฉาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้[๑]

รู้ชัดดังนี้ว่า “อมนสิการเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละอมนสิการอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ถีนมิทธะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละถีนมิทธะอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความสะดุ้งกลัวเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความสะดุ้งกลัวอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความปลาบปลื้มใจเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้วจึงละความปลาบปลื้มใจอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความชั่วหยาบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความชั่วหยาบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้วจึงละความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความเพียรที่หย่อนเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ตัณหาที่คอยกระซิบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละตัณหาที่คอยกระซิบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “นานัตตสัญญาเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละนานัตตสัญญาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๗๒/๖๔

[๒๔๓] อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ เพราะเรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป เพราะเราเห็นรูป แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง เรานั้นจึงคิดว่า “อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เราจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป เห็นรูปได้ แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง” เรานั้นคิดว่า “สมัยใด เราไม่ใส่ใจนิมิตคือรูป ใส่ใจแต่นิมิตคือแสงสว่าง สมัยนั้นเราย่อมจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป แต่สมัยใด เราไม่ใส่ใจนิมิตคือแสงสว่าง ใส่ใจแต่นิมิตคือรูป สมัยนั้นเราย่อมเห็นรูป แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง”

เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ จึงจำแสงสว่างได้เพียงนิดหน่อยเท่านั้น และเห็นรูปได้เพียงนิดหน่อย จำแสงสว่างอันหาประมาณมิได้ และเห็นรูปอันหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง เราจึงคิดว่า “อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เราจำแสงสว่างได้เพียงนิดหน่อยเท่านั้น และเห็นรูปได้เพียงนิดหน่อย จำแสงสว่างอันหาประมาณมิได้ และเห็นรูปอันหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง”

เรานั้นได้รู้ว่า “ในสมัยใด เรามีสมาธินิดหน่อย สมัยนั้นเรามีจักษุนิดหน่อย เรานั้นจำแสงสว่างได้เพียงนิดหน่อยเท่านั้น และเห็นรูปได้เพียงนิดหน่อย ด้วยจักษุเพียงนิดหน่อย แต่สมัยใด เรามีสมาธิอันหาประมาณมิได้ สมัยนั้น เราก็มีจักษุอันหาประมาณมิได้ เรานั้นจำแสงสว่างอันหาประมาณมิได้ และเห็นรูปอันหา ประมาณมิได้ด้วยจักษุอันหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดกลางคืนและกลางวันบ้าง”

[๒๔๔] อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ ในกาลใด เรารู้ชัดดังนี้ว่า “วิจิกิจฉา เป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละวิจิกิจฉาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้[๑]

รู้ชัดดังนี้ว่า “อมนสิการเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละอมนสิการอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ถีนมิทธะเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละถีนมิทธะอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความสะดุ้งกลัวเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความสะดุ้งกลัวอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความปลาบปลื้มใจเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความปลาบปลื้มใจอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๗๓/๖๕

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความชั่วหยาบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความชั่วหยาบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความเพียรที่บำเพ็ญเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ความเพียรที่หย่อนเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละความเพียรที่หย่อนเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ตัณหาที่คอยกระซิบเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละตัณหาที่คอยกระซิบอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “นานัตตสัญญาเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละนานัตตสัญญาอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

รู้ชัดดังนี้ว่า “ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปเป็นอุปกิเลสแห่งจิต” แล้ว จึงละลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไปอันเป็นอุปกิเลสแห่งจิตได้

[๒๔๕] อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ ในกาลนั้น เรานั้นได้รู้ว่า “เราละอุปกิเลสแห่งจิตเหล่านั้นได้แล้ว เอาเถิด บัดนี้ เราจะเจริญสมาธิทั้ง ๓ ประการ”

เรานั้นจึงได้เจริญสมาธิที่มีวิตกมีวิจารบ้าง ได้เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจารบ้าง ได้เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารบ้าง ได้เจริญสมาธิที่มีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิที่ไม่มีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิที่สหรคตด้วยความสุขบ้าง ได้เจริญสมาธิที่สหรคตด้วยอุเบกขาบ้าง อนุรุทธะ นันทิยะ และกิมพิละ ในกาลใด เราเจริญสมาธิที่มีวิตกมีวิจาร เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร เจริญสมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เจริญสมาธิที่มีปีติ เจริญสมาธิที่ไม่มีปีติ เจริญสมาธิที่สหรคตด้วยสุข เจริญสมาธิที่สหรคตด้วยอุเบกขา ในกาลนั้น ญาณทัสสนะได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า “วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอนุรุทธะมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อุปักกิเลสสูตรที่ ๘ จบ

๙. พาลปัณฑิตสูตร
ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต

[๒๔๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของคนพาล[๑] เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล ๓ ประการนี้

ลักษณะของคนพาล ๓ ประการ อะไรบ้าง

คือ คนพาลในโลกนี้

๑. ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว[๒]

๒. ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว[๓]

๓. ชอบทำแต่กรรมชั่ว[๔]

ถ้าคนพาลไม่ชอบคิดเรื่องชั่ว ไม่ชอบพูดเรื่องชั่ว ไม่ชอบทำกรรมชั่วเช่นนั้น บัณฑิตทั้งหลายจะพึงรู้จักเขาด้วยเหตุไรว่า "ผู้นี้เป็นคนพาล ไม่ใช่คนดี" แต่เพราะคนพาลชอบคิดแต่เรื่องชั่ว ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว และชอบทำแต่กรรมชั่ว ฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงรู้จักเขาว่า "ผู้นี้เป็นคนพาล ไม่ใช่คนดี"[๕]

คนพาลนั้นย่อมเสวยทุกขโทมนัส ๓ ประการในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าคนพาลนั่งในสภาก็ดี ในตรอกก็ดี ริมทางสามแพร่งก็ดี ถ้าชนในที่นั้น พูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้นแก่เขา ถ้าคนพาลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นผู้ลักทรัพย์ เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม เป็นผู้พูดเท็จ เป็นผู้เสพของมึนเมาคือสุราและเมรัย[๖]อันเป็นเหตุแห่งความประมาท ในเรื่องนั้น คนพาลจะมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า "ข้อที่ชนพูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้น ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในเรา และเราก็ปรากฏในธรรมเหล่านั้น"

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมเสวยทุกขโทมนัสประการที่ ๑ นี้ในปัจจุบัน

[๒๔๗] ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง คนพาลเห็นพระราชารับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้วลงอาญาโดยประการต่าง ๆ คือ ให้เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง ให้เฆี่ยนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดง

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓/๑๕๑

[๒] **ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึงประกอบมโนทุจริต ๓ คือ (๑) อภิชฌา(เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา) (๒) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) (๓) มิจฉาทิฏฐิ(ความเห็นผิด) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙)

[๓] **ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึงประกอบวจีทุจริต ๔ คือ (๑) มุสาวาท(พูดเท็จ) (๒) ปิสุณาวาจา(พูดส่อเสียด) (๓) ผรุสวาจา(พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัปปลาปะ(พูดเพ้อเจ้อ) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙)

[๔] **ชอบทำแต่กรรมชั่ว** หมายถึงประกอบกายทุจริต ๓ คือ (๑) ปาณาติบาต(ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กาเมสุมิจฉาจาร(ประพฤติผิดในกาม) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙)

[๕] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓/๑๕๒

[๖] ดูเทียบ องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๒/๒๑๕-๒๑๖

บนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวราดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงบั้นเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เฉือนเนื้อออกเป็นแว่น ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เฉือนหนัง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทุบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั่งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง

ในขณะที่เห็นนั้น คนพาลมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า “เพราะเหตุแห่งกรรมเช่นไร พระราชาทั้งหลายจึงรับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้วลงอาญาโดยประการต่าง ๆ คือ ให้เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง ก็ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในเรา และเราก็ปรากฏในธรรมเหล่านั้น ถ้าแม้พระราชาทั้งหลายพึงรู้จักเรา ก็จะรับสั่งให้จับเราแล้วลงอาญาโดยประการต่าง ๆ คือ ให้เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง ฯลฯ ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง[๑]

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมเสวยทุกขโทมนัสประการที่ ๒ นี้ในปัจจุบัน

[๒๔๘] อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำ คือ การประพฤติกายทุจริต การประพฤติวจีทุจริต การประพฤติมโนทุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบัง ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น

เปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมกั้น บดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ ในเวลาเย็น แม้ฉันใด ในสมัยนั้น บาปกรรมที่คนพาลทำ คือ การประพฤติกายทุจริต การประพฤติวจีทุจริต การประพฤติมโนทุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมหน่วงเหนี่ยวบดบัง ครอบงำคนพาลผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น ฉันนั้นเหมือนกัน

ในเรื่องนั้น คนพาลมีความคิดอย่างนี้ว่า “เรายังไม่ได้ทำความดีไว้หนอ ยังไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมอง เราตายแล้ว จะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่กรรมหยาบช้า ทำแต่กรรมเศร้าหมองนั้น” เขาย่อมเศร้าโศก ลำบากใจ ร่ำไร ทุบอกคร่ำครวญ ถึงความหลงไหล

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมเสวยทุกขโทมนัสประการที่ ๓ นี้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย คนพาลนั้นยังประพฤติกายทุจริต ประพฤติวจีทุจริต ประพฤติมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง พึงกล่าวถึงนรกนั้นนั่นแหละว่า

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๕/๑๘๗-๑๘๘

“เป็นสถานที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ โดยส่วนเดียว” ทุกข์นี้กับทุกข์ในนรกเปรียบเทียบกันไม่ได้”

[๒๔๙] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์จะทรงอุปมาได้อีกหรือไม่”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ได้ ภิกษุ” แล้วตรัสว่า “เปรียบเหมือนราชบุรุษทั้งหลายจับโจรผู้ประพฤติผิดได้แล้ว จึงแสดงแก่พระราชาว่า “ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจรประพฤติผิดต่อพระองค์ ขอพระองค์จงทรงลงพระอาญาตามที่ทรงพระราชประสงค์ แก่โจรผู้นี้เถิด”

พระราชามีพระกระแสรับสั่งว่า “ท่านทั้งหลายจงไปช่วยกันประหารบุรุษนี้ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเช้า” ราชบุรุษทั้งหลายก็ช่วยกันประหารบุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเช้า

ต่อมาในเวลาเที่ยงวัน พระราชาทรงซักถามราชบุรุษทั้งหลายว่า “ท่านทั้งหลาย บุรุษนั้นเป็นอย่างไรบ้าง”

ราชบุรุษทั้งหลายกราบทูลว่า “เขายังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า”

พระราชาจึงมีพระกระแสรับสั่งว่า “ท่านทั้งหลายจงไปช่วยกันประหารบุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเที่ยงวัน” ราชบุรุษทั้งหลายก็ช่วยกันประหารบุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเที่ยงวัน

ต่อมาในเวลาเย็น พระราชาทรงซักถามราชบุรุษทั้งหลายอีกว่า “ท่านทั้งหลาย บุรุษคนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง”

“เขายังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า”

“ท่านทั้งหลายจงไปช่วยกันประหารบุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเย็น” ราชบุรุษทั้งหลายจึงช่วยกันประหารบุรุษคนนั้นด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเย็น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ บุรุษนั้นถูกประหารด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม พึงเสวยทุกขโทมนัสเพราะการประหารนั้นเป็นเหตุบ้างไหม”

“บุรุษนั้นแม้ถูกประหารด้วยหอก ๑ เล่ม ยังได้เสวยทุกขโทมนัสซึ่งมีการประหารนั้นเป็นเหตุ ไม่จำต้องกล่าวถึงการที่บุรุษนั้นถูกประหารด้วยหอกตั้ง ๓๐๐ เล่ม พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๕๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหยิบก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่ามือขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่ามือที่เราถืออยู่นี้กับขุนเขาหิมพานต์ อย่างไหนใหญ่กว่ากัน”

“ก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่าพระหัตถ์ที่พระองค์ทรงถืออยู่นี้ มีประมาณน้อยนัก เปรียบเทียบกับขุนเขาหิมพานต์แล้ว ไม่ถึงแม้การนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน ทุกขโทมนัสเพราะการประหารนั้นเป็นเหตุที่บุรุษถูกประหารด้วยหอก ๓๐๐ เล่ม เสวยอยู่นั้น เปรียบเทียบกับทุกข์แห่งนรกแล้ว ไม่ถึงแม้การนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้

นายนิรยบาลทั้งหลายทำกรรมกรณ์ชื่อเครื่องพันธนาการ ๕ อย่าง คือ ตอกตะปูเหล็กร้อนแดงที่มือ ๒ ข้าง ที่เท้า ๒ ข้าง และที่กลางอก คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อน ในที่นั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป

นายนิรยบาลฉุดลากเขาไป เอาขวานถาก คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า ฯลฯ ตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง เอามีดเฉือน คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า ฯลฯ ตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจับเขาเทียมรถแล่นกลับไปกลับมาบนพื้นอันร้อนลุกเป็นเปลวโชติช่วง คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อน ในที่นั้น ฯลฯ ตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลบังคับเขาให้ขึ้นลงภูเขาถ่านเพลิงลูกใหญ่ที่ไฟลุกโชนโชติช่วง คนพาลนั้นเสวยทุกขเวทนากล้า อย่างหนัก เผ็ดร้อนอยู่ บนภูเขาถ่านเพลิงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง ทุ่มลงในโลหกุมภี(หม้อทองแดง) อันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟ คนพาลนั้นถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหกุมภีนั้น เขาเมื่อถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหกุมภีนั้น บางครั้งลอยขึ้น บางครั้งจมลง บางครั้งลอยขวาง เขาเสวยทุกขเวทนา กล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในโลหกุมภีอันร้อนแดงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจึงทุ่มเขาลงในมหานรก

ก็มหานรกนั้น

มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นส่วน
มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก
มหานรกนั้น มีพื้นเป็นเหล็ก ลุกโชนโชติช่วง
แผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ[๑]

ภิกษุทั้งหลาย ทุกข์นี้กับทุกข์ในนรกเปรียบเทียบกันด้วยการบอกไม่ได้

[๒๕๑] ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีหญ้าเป็นอาหารมีอยู่ สัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นใช้ฟันเล็มหญ้าสดบ้าง หญ้าแห้งบ้าง

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีหญ้าเป็นอาหาร พวกไหนบ้าง

คือ ช้าง ม้า โค ลา แพะ มฤค หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่มีหญ้าเป็นอาหาร ในเบื้องต้นคนพาลในโลกนี้นั่น ติดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่มีหญ้าเป็นอาหารเหล่านั้น

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๒๐๖, ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๗๐-๗๑/๑๘๗, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๐/๔๘๒

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีคูถเป็นอาหารมีอยู่ สัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นได้กลิ่นคูถแต่ที่ไกลแล้ว ย่อมวิ่งไปด้วยหวังว่า “จักกินตรงนี้ จักกินตรงนี้”

เปรียบเหมือนพราหมณ์เดินไปตามกลิ่นเครื่องบูชาด้วยหมายใจว่า “จักกินตรงนี้ จักกินตรงนี้” แม้ฉันใด สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีคูถเป็นอาหารเหล่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน ได้กลิ่นคูถแต่ที่ไกลแล้ว ย่อมวิ่งไปด้วยหวังว่า “จักกินตรงนี้ จักกินตรงนี้”

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกมีคูถเป็นอาหาร พวกไหนบ้าง

คือ ไก่ สุกร สุนัขบ้าน สุนัขป่า หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่มีคูถ เป็นอาหารในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั่น ติดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่มีคูถเป็นอาหารเหล่านั้น

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่มืด แก่ในที่มืด ตายในที่มืด มีอยู่

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่มืด แก่ในที่มืด ตายในที่มืด พวกไหนบ้าง

คือ แมลง มอด ไส้เดือน หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่เกิดในที่มืด แก่ในที่มืด ตายในที่มืด

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั่น ติดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่เกิดในที่มืด แก่ในที่มืด ตายในที่มืดเหล่านั้น

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำ แก่ในน้ำ ตายในน้ำ มีอยู่

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำ แก่ในน้ำ ตายในน้ำ พวกไหนบ้าง

คือ ปลา เต่า จระเข้ หรือสัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นบางพวกที่เกิดในน้ำ แก่ในน้ำ ตายในน้ำ

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั่น ติดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่เกิดในน้ำ แก่ในน้ำ ตายในน้ำเหล่านั้น

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่โสโครก แก่ในที่โสโครก ตายในที่โสโครก มีอยู่

สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในที่โสโครก แก่ในที่โสโครก ตายในที่โสโครก พวกไหนบ้าง

คือ สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในปลาเน่า แก่ในปลาเน่า หรือตายในปลาเน่า สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในศพเน่า ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในขนมกุมมาสที่บูด ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำครำ ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในหลุมโสโครก ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกอื่นที่เกิดในที่โสโครก แก่ในที่โสโครก ตายในที่โสโครก

ในเบื้องต้น คนพาลในโลกนี้นั่น ติดใจในรส ทำบาปกรรมไว้ในโลกนี้ หลังจากตายแล้ว จึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์จำพวกที่เกิดในที่โสโครก แก่ในที่โสโครก ตายในที่โสโครกเหล่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย ทุกข์นี้กับทุกข์ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเปรียบเทียบกันด้วยการบอกไม่ได้

[๒๕๒] ภิกษุทั้งหลาย บุรุษพึงโยนแอกที่มีรูเดียวลงไปในมหาสมุทร ลมทางทิศตะวันออกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันตก ลมทางทิศตะวันตกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันออก ลมทางทิศเหนือพัดแอกนั้นไป

ทางทิศใต้ ลมทางทิศใต้พัดแอกนั้นไปทางทิศเหนือ ในมหาสมุทรนั้น มีเต่าตาบอดอยู่ตัวหนึ่ง ผ่านไป ๑๐๐ ปี มันจะโผล่ขึ้นมาครั้งหนึ่ง

เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ เต่าตาบอดนั้นพึงสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นได้บ้างไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า แต่ถ้าเวลาล่วงเลยไปนาน ๆ บางครั้งบางคราวมัน ก็จะสอดเข้าไปในแอกนั้นได้บ้าง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เต่าตาบอดนั้นพึงสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นยังเร็วกว่า เรากล่าวว่าการที่คนพาลผู้ไปสู่วินิบาตคราวเดียวจะพึงได้เป็นมนุษย์อีกยากกว่านั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะในวินิบาตนั้น ไม่มีการประพฤติธรรม ไม่มีการประพฤติชอบ ไม่มีการทำกุศล ไม่มีการทำบุญ ในวินิบาตนั้น มีแต่สัตว์ผู้เคี้ยวกินกันเอง เคี้ยวกินสัตว์ผู้มีกำลังน้อยกว่า[๑]

คนพาลนั้น เพราะเวลาล่วงเลยมานาน ในบางครั้งบางคราวถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลคนจัณฑาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสาน ตระกูลช่างรถ หรือตระกูลคนขนขยะเช่นนั้น ที่เป็นตระกูลยากจน มีข้าว น้ำ และสิ่งของเครื่องใช้น้อยเป็นไปอย่างฝืดเคือง เป็นแหล่งที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่ม ได้ยาก และคนพาลนั้นมีผิวพรรณหม่นหมอง ไม่น่าดู ต่ำเตี้ย มีความเจ็บป่วยมาก ตาบอด เป็นง่อย เป็นคนกระจอก หรือเป็นโรคอัมพาต มักไม่ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เขายังประพฤติกายทุจริต ประพฤติวจีทุจริต ประพฤติมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก[๒]

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนักเลงการพนัน เพราะความพ่ายแพ้ครั้งแรกเท่านั้น จึงเสียลูก เสียเมีย เสียทรัพย์สมบัติทุกอย่าง และถึงการจองจำ ที่เป็นการสูญเสียอย่างยิ่ง ความพ่ายแพ้ ของนักเลงการพนันผู้เสียลูก เสียเมีย เสียทรัพย์สมบัติทุกอย่าง และถึงการจองจำเพราะความพ่ายแพ้ครั้งแรกนั้น เป็นเพียงเล็กน้อย แม้ฉันใด ความพ่ายแพ้ของคนพาลผู้ประพฤติกายทุจริต ประพฤติวจีทุจริต ประพฤติมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฉันนั้นเหมือนกัน

นี้เป็นภูมิของคนพาลที่คนพาลบำเพ็ญไว้ทั้งสิ้น

[๒๕๓] ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิต ๓ ประการนี้

ลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการ อะไรบ้าง

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๗-๑๑๑๘/๖๕๒-๖๕๓

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๔๓-๑๔๔

คือ บัณฑิตในโลกนี้

๑. ชอบคิดแต่เรื่องดี

๒. ชอบพูดแต่เรื่องดี

๓. ชอบทำแต่กรรมดี

ถ้าบัณฑิตไม่ชอบคิดเรื่องดี ไม่ชอบพูดเรื่องดี และไม่ชอบทำกรรมดีเช่นนั้น บัณฑิตทั้งหลายจะพึงรู้จักเขาด้วยเหตุไรว่า “ผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี” แต่เพราะบัณฑิตชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี และชอบทำแต่กรรมดี ฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงรู้จักเขาว่า “ผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี”[๑]

บัณฑิตนั้นย่อมเสวยสุขโสมนัส ๓ ประการในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบัณฑิตนั่งในสภาก็ดี ในตรอกก็ดี ริมทางสามแพร่งก็ดี ถ้าชนในที่นั้นพูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้นแก่เขา ถ้าบัณฑิตเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัย[๒]อันเป็นเหตุแห่งความประมาท ในเรื่องนั้น บัณฑิตจะมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า “ข้อที่ชนพูดถ้อยคำที่สมควรแก่ธรรมนั้น ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในเรา และเราก็ปรากฏในธรรมเหล่านั้น”

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๑ นี้ในปัจจุบัน

[๒๕๔] อีกประการหนึ่ง บัณฑิตเห็นพระราชาทั้งหลายรับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง ให้เฆี่ยนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวราดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงปั้นเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เฉือนเนื้อออกเป็นแว่น ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เฉือนหนัง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทุบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือน ตั่งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓/๑๕๒

[๒] อรรถกถาอธิบายว่า สุราและเมรัยและมีสิ่งอื่นอีกที่เป็นของมึนเมา (ตทุภยเมว (สุราเมรยํ) มทนียภูเ□น มชฺชํ, ยํ วา ปนญฺ□มฺปิ กิญฺจิ มทนียํ) จึงอาจแปลตามนัยนี้ว่า เป็นผู้เว้นขาดจากการดื่มสุราเมรัยและของมึนเมาอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๑๘)

ในขณะที่เห็นนั้น บัณฑิตจะมีความรู้สึกอย่างนี้ว่า “เพราะเหตุแห่งบาปกรรมเช่นไร พระราชาทั้งหลายจึงรับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้วลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง ให้เฆี่ยนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวราดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงบั้นเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เฉือนเนื้อออกเป็นแว่น ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เฉือนหนัง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทุบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือนตั่งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง ก็ธรรมเหล่านั้นไม่มีในเรา และเราก็ไม่ปรากฏในธรรมเหล่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๒ นี้ในปัจจุบัน

[๒๕๕] อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้น กรรมดีที่บัณฑิตทำ คือ การประพฤติกายสุจริต การประพฤติวจีสุจริต การประพฤติมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมคุ้มครอง ป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้น

เปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมบดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ในเวลาเย็น แม้ฉันใด กรรมดีที่บัณฑิตทำ คือ การประพฤติกายสุจริต การประพฤติวจีสุจริต การประพฤติมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมคุ้มครอง ป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้นดินในสมัยนั้น

ในเรื่องนั้น บัณฑิตมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราไม่ได้ทำความชั่วไว้หนอ ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้าไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ เราทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ เราตายแล้วจะไปสู่คติของผู้ไม่ได้ทำความชั่วไว้ ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้าไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ ทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้” เขาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่ร่ำไร ไม่ทุบอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงไหล

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๓ นี้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตนั้นยังประพฤติกายสุจริต ประพฤติวจีสุจริต ประพฤติ มโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง พึงกล่าวถึงสวรรค์นั่นแหละว่า “เป็นสถานที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ โดยส่วนเดียว” ภิกษุทั้งหลาย แม้การเปรียบเทียบว่าสวรรค์เป็นสุขก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย”

[๒๕๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ทรงอุปมาได้อีกหรือไม่”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ได้ ภิกษุ” แล้วตรัสว่า “เปรียบเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์(ความสำเร็จ) ๔ ประการ

เพราะความสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการนั้นเป็นเหตุ พระเจ้าจักรพรรดินั้นจึงเสวยสุขโสมนัส

พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ เป็นอย่างไร

คือ จักรแก้วอันเป็นทิพย์มีกำ ๑,๐๐๐ ซี่ มีกง มีดุม และส่วนประกอบครบทุกอย่าง ย่อมปรากฏแก่กษัตราธิราชในโลกนี้ผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงสนานพระเศียร ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ รักษาอุโบสถประทับอยู่ชั้นบนปราสาทหลังงาม กษัตราธิราชผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ครั้นทอดพระเนตรแล้วได้มีพระราชดำริว่า “เราได้ฟังเรื่องนี้มาว่า “จักรแก้วอันเป็นทิพย์มีกำ ๑,๐๐๐ ซี่ มีกง มีดุม และส่วนประกอบครบทุกอย่าง ย่อมปรากฏแก่กษัตราธิราชพระองค์ใดผู้ทรงได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงสนานพระเศียร ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่ชั้นบนปราสาทหลังงาม กษัตราธิราชพระองค์นั้นย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ” เราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิกระมัง”

ลำดับนั้น กษัตราธิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วทรงลุกจากที่ประทับ พระหัตถ์เบื้องซ้ายทรงจับพระภิงคาร(พระน้ำเต้า) พระหัตถ์เบื้องขวาทรงชูจักรแก้ว ขึ้นตรัสว่า “จักรแก้วอันประเสริฐจงหมุนไป จงได้ชัยชนะอันยิ่งใหญ่” ทันใดนั้นจักรแก้วนั้นก็หมุนไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าจักรพรรดิพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนาก็เสด็จตามไป เสด็จเข้าพักแรมพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนาในประเทศที่จักรแก้วหยุดอยู่ พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศตะวันออกพากันเสด็จมาเฝ้า แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอเดชะ มหาราชเจ้า พระองค์โปรดเสด็จมาเถิด ขอรับเสด็จพระองค์ ราชสมบัติของหม่อมฉันเป็นของพระองค์ โปรดประทานพระราโชวาทเถิด พระเจ้าข้า”

พระเจ้าจักรพรรดิรับสั่งอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลายไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงลักทรัพย์ ไม่พึงประพฤติผิดในกาม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา และท่านทั้งหลายจงครองราชสมบัติไปตามเดิมเถิด” พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศตะวันออกเหล่านั้น ได้กลายเป็นผู้สนับสนุนพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว

[๒๕๗] ภิกษุทั้งหลาย จากนั้น จักรแก้วก็หมุนไปจรดมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก แล้วหมุนกลับไปด้านทิศใต้ ฯลฯ หมุนไปจรดมหาสมุทรด้านทิศใต้ แล้วหมุนกลับไปด้านทิศตะวันตก ฯลฯ หมุนไปจรดมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก แล้วหมุนกลับไปด้านทิศเหนือ เสด็จเข้าพักแรมพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนา ในประเทศ ที่จักรแก้วหยุดอยู่

พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศเหนือพากันเสด็จมาเฝ้า แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอเดชะมหาราชเจ้า พระองค์โปรดเสด็จมาเถิด ขอรับเสด็จ ราชสมบัติ ของหม่อมฉันเป็นของพระองค์ โปรดประทานพระราโชวาทเถิด พระเจ้าข้า”

พระเจ้าจักรพรรดิรับสั่งอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลายไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงลักทรัพย์ ไม่พึงประพฤติผิดในกาม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา และท่านทั้งหลายจงปกครองบ้านเมืองไปตามเดิมเถิด” พระราชาทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ในทิศเหนือเหล่านั้น ได้กลายเป็นผู้สนับสนุนพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว

๑. ครั้งนั้น จักรแก้วนั้นได้ปราบปรามแผ่นดิน มีมหาสมุทรเป็นขอบเขตอย่างราบคาบเสร็จแล้วหมุนกลับราชธานีนั้น ประดิษฐานอยู่เสมือนลิ่มสลักที่พระทวารภายในพระราชวังของพระเจ้าจักรพรรดิ ทำพระทวารภายในพระราชวังของพระเจ้าจักรพรรดิให้สว่างไสว ภิกษุทั้งหลาย จักรแก้วเห็นปานนี้ ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

[๒๕๘] ๒. อีกประการหนึ่ง ช้างแก้ว ซึ่งเป็นช้างเผือก เป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาสได้ เป็นพญาช้างตระกูลอุโบสถ ย่อมปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิครั้นทอดพระเนตร เห็นช้างนั้น จึงมีพระทัยโปรดปรานว่า “ท่านผู้เจริญ พาหนะคือช้างนี้ถ้าได้นำไปฝึก ก็จะเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลแน่แท้” จากนั้นช้างแก้วนั้นจึงได้รับการฝึกหัดเหมือนช้างอาชาไนยตัวเจริญซึ่งได้รับการฝึกหัดดีแล้วตลอดกาลนาน

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบช้างแก้วนั้น จึงเสด็จขึ้นทรงในเวลาเช้า แล้วเสด็จเลียบไปตลอดแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต แล้วเสด็จกลับมาราชธานีนั้นดังเดิม ทันเสวยพระกระยาหารเช้า ช้างแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๓. อีกประการหนึ่ง ม้าแก้ว ซึ่งเป็นม้าขาว ศีรษะดำ มีขนปกดุจหญ้าปล้อง มีฤทธิ์เหาะไปในอากาศได้ ชื่อพญาม้าวาลาหกย่อมปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิครั้นทอดพระเนตรเห็นม้าแก้วนั้น จึงมีพระทัยโปรดปรานว่า “ท่านผู้เจริญ พาหนะคือม้านี้ถ้าได้นำไปฝึกก็จะเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลแน่แท้” จากนั้น ม้าแก้วนั้นจึงได้รับการฝึกหัดเหมือนม้าอาชาไนยตัวเจริญซึ่งได้รับการฝึกหัดดีแล้วตลอดกาลนาน

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบม้าแก้วนั้น จึงเสด็จขึ้นทรงในเวลาเช้า แล้วเสด็จเลียบไปตลอดแผ่นดินอันมี

มหาสมุทรเป็นขอบเขต แล้วเสด็จกลับมาราชธานีนั้นดังเดิม ทันเสวยพระกระยาหารเช้า ม้าแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๔. อีกประการหนึ่ง มณีแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือมณีแก้วนั้นเป็นแก้วไพฑูรย์ งามบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีแปดเหลี่ยมเจียระไนไว้ดีแล้ว รัศมีแห่งมณีแก้วนั้นแผ่ซ่านออกไปรอบ ๆ ประมาณ ๑ โยชน์ ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบมณีแก้วนั้น ทรงให้หมู่จตุรงคินีเสนาผูกสอดเกราะแล้วทรงยกมณีแก้วนั้นเป็นยอดธง เสด็จไปประทับยืนในที่มืดยามราตรี เพราะแสงสว่างนั้น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบสำคัญว่าเป็นเวลากลางวัน จึงพากันประกอบการงาน มณีแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๕. อีกประการหนึ่ง นางแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือนางแก้วนั้น เป็นสตรีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก ไม่สูงเกินไป ไม่เตี้ยเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป งดงามเกินผิวพรรณของหญิงมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวพรรณทิพย์ กายของนางแก้วนั้นมีสัมผัสอ่อนนุ่มดุจปุยนุ่นหรือปุยฝ้าย มีร่างกายอบอุ่นในฤดูหนาว เย็นในฤดูร้อน มีกลิ่นจันทน์หอมฟุ้งออกจากกาย กลิ่นดอกอุบลฟุ้งออกจากปากของนาง นางแก้วนั้นมีปกติตื่นก่อนนอนทีหลัง คอยฟังว่าจะรับสั่งให้ทำอะไร ประพฤติต้องพระทัย ทูลแต่คำไพเราะต่อพระเจ้าจักรพรรดิ และนางแก้วนั้นจะไม่ประพฤตินอกพระทัยพระเจ้าจักรพรรดิ ไฉนเล่าจะประพฤติล่วงเกินทางกายได้ นางแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๖. อีกประการหนึ่ง คหบดีแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือคหบดีแก้วนั้นเป็นผู้มีตาทิพย์ อันเกิดแต่ผลกรรม ซึ่งสามารถเห็นขุมทรัพย์ทั้งที่มีเจ้าของและไม่มีเจ้าของ เขาเข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทรงเป็นผู้ขวนขวายน้อยเถิด ข้าพระองค์จักทำหน้าที่การคลังให้พระองค์”

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดสอบคหบดีแก้วนั้น จึงเสด็จลงเรือลัดกระแสน้ำไปกลางแม่น้ำคงคา แล้วได้รับสั่งกับคหบดีแก้วว่า “คหบดี ฉันต้องการเงินและทอง” คหบดีแก้วจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่มหาราช ถ้าเช่นนั้น โปรดให้เทียบเรือเข้าฝั่งข้างหนึ่งเถิด” พระเจ้าจักรพรรดิ ตรัสว่า “คหบดี ฉันต้องการเงินและทองตรงนี้แหละ” ทันใดนั้น คหบดีแก้วนั้นจึงเอามือทั้งสองหย่อนลงในน้ำ ยกหม้อที่เต็มด้วยเงินและทองขึ้นมา แล้วกราบทูลพระเจ้าจักรพรรดิว่า “เท่านี้พอหรือยัง มหาราช เท่านี้ใช้ได้หรือยัง มหาราช เท่านี้พอ

บูชาแล้วหรือยัง มหาราช” พระเจ้าจักรพรรดิจึงตรัสอย่างนี้ว่า “คหบดี เท่านี้พอแล้ว เท่านี้ใช้ได้แล้ว เท่านี้ชื่อว่าบูชาแล้ว” คหบดีแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

๗. อีกประการหนึ่ง ปริณายกแก้วปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ คือ ปริณายกแก้วนั้นเป็นบัณฑิต มีปรีชาสามารถถวายข้อแนะนำให้พระเจ้าจักรพรรดิทรงบำรุงผู้ที่ควรบำรุง ถอดถอนผู้ที่ควรถอดถอน ทรงแต่งตั้งผู้ที่ควรแต่งตั้ง เข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทรงเป็นผู้ขวนขวายน้อยเถิด ข้าพระองค์จักถวายคำปรึกษา” ปริณายกแก้วเห็นปานนี้ปรากฏแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการนี้

[๒๕๙] **พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ ๔ ประการ** เป็นอย่างไร

คือ พระเจ้าจักรพรรดิในโลกนี้ มีพระรูปงดงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีผุดผ่องยิ่งนักเกินกว่ามนุษย์เหล่าอื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๑

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิมีพระชนมายุยืน ทรงดำรงอยู่ในราชสมบัติ นานเกินกว่ามนุษย์เหล่าอื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๒

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิมีพระโรคาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด เกินกว่ามนุษย์เหล่าอื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๓

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ ของพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย เปรียบเหมือนบิดาเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของบุตร แม้ฉันใด พระจักรพรรดิก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทรงเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย

อนึ่ง พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายเป็นที่โปรดปราน เป็นที่พอพระทัยแม้ของพระเจ้าจักรพรรดิ เปรียบเหมือนบุตรเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของบิดา แม้ฉันใด พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน ก็เป็นที่โปรดปราน เป็นที่พอพระทัยแม้ของพระเจ้าจักรพรรดิ

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาว่า พระเจ้าจักรพรรดิพร้อมด้วยจตุรงคินีเสนาเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ครั้งนั้น พราหมณ์และคหบดีพากันเข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิ แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอเดชะ มหาราชเจ้า ขอพระองค์อย่าด่วนเสด็จไป โปรดเสด็จโดยอาการที่ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ชมพระบารมีนาน ๆ เถิด”

แม้พระเจ้าจักรพรรดิได้รับสั่งเรียกนายสารถีมาตรัสว่า “แน่ะพ่อสารถี ท่านจงค่อย ๆ ขับไปโดยอาการที่ฉันจะพึงเยี่ยมพราหมณ์และคหบดีได้นาน ๆ เถิด” พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ นี้เป็นประการที่ ๔

ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยฤทธิ์ ๔ ประการนี้

เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร

คือ พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการนี้ พึงเสวยสุขโสมนัสอันมีความสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการนั้นเป็นเหตุบ้างไหม”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้วแม้ประการเดียว ยังเสวยสุขโสมนัสที่เกิดเพราะแก้วแม้ประการเดียวนั้นเป็นเหตุได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการเลย พระพุทธเจ้าข้า”

[๒๖๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหยิบก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่าพระหัตถ์ขึ้นมาแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่ามือที่เราถืออยู่นี้กับขุนเขาหิมพานต์ อย่างไหนใหญ่กว่ากัน”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก้อนหินขนาดย่อม ๆ เท่าฝ่าพระหัตถ์ที่พระองค์ทรงถืออยู่นี้ มีประมาณน้อยนัก เปรียบเทียบกับขุนเขาหิมพานต์แล้ว ไม่ถึงการนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน สุขโสมนัสที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ และฤทธิ์ ๔ ประการ ทรงเสวยสุขโสมนัสอันมีความสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการและฤทธิ์ ๔ ประการนั้นเป็นเหตุ เปรียบเทียบ กับสุขที่เป็นทิพย์แล้ว ไม่ถึงการนับ ไม่ถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเทียบกันได้เลย

บัณฑิตนั้น เพราะเวลาล่วงเลยมานาน ในบางครั้งบางคราวถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลสูง คือ ตระกูลขัตติยมหาศาล[๑] ตระกูลพราหมณมหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล เห็นปานนั้น อันเป็นตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้ที่น่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญชาติมาก และบัณฑิตนั้นเป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีปกติได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เขาจึงประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

---

[๑] **มหาศาล** หมายถึงผู้มีทรัพย์มาก คือ ขัตติยมหาศาลมีพระราชทรัพย์ ๑๐๐-๑,๐๐๐ โกฏิ พราหมณ-มหาศาลมีทรัพย์ ๘๐ โกฏิ คหบดีมหาศาลมีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๐/๑๙๓)

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนักเลงการพนัน ได้รับโภคสมบัติมากมาย ความชนะของนักเลงการพนันผู้ได้รับโภคสมบัติมากเพราะความชนะครั้งแรกนั้น เป็นเพียงเล็กน้อย โดยที่แท้ ความชนะของบัณฑิตผู้ประพฤติกายสุจริต ประพฤติวจีสุจริต ประพฤติมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นความชนะที่ยิ่งใหญ่กว่านั้น นี้เป็นภูมิของบัณฑิตที่บัณฑิตบำเพ็ญไว้ทั้งสิ้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

พาลปัณฑิตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. เทวทูตสูตร
ว่าด้วยเทวทูต

[๒๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือน ๒ หลัง มีประตูตรงกัน บุรุษผู้มีตาดียืนอยู่ตรงกลางเรือน ๒ หลังนั้น พึงเห็นคนกำลังเดินเข้าเรือนบ้าง กำลังเดินออก จากเรือนบ้าง กำลังเดินมาบ้าง กำลังเดินไปบ้าง แม้ฉันใด เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “สัตว์เหล่านี้ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือสัตว์เหล่านี้ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในหมู่มนุษย์ สัตว์เหล่านี้ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในเปรตวิสัย หรือสัตว์เหล่านี้ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ก็หรือว่าสัตว์เหล่านี้ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก[๑]

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๗๘/๑๘๒

[๒๖๒] ภิกษุทั้งหลาย นายนิรยบาล[๑]จับแขนเขาไปแสดงต่อพญายม[๒]ว่า “ขอเดชะ คนผู้นี้ไม่เกื้อกูลมารดา ไม่เกื้อกูลบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะ ไม่เกื้อกูลพราหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ขอพระองค์จงลงโทษคนผู้นี้เถิด”

ภิกษุทั้งหลาย พญายมสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูต[๓]ที่ ๑ ว่า “เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๑ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ”

เขาตอบว่า “ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า”

พญายมถามเขาว่า “ในหมู่มนุษย์ เด็กเล็กผู้ยังอ่อนนอนหงายกลิ้งเกลือกอยู่ในมูตรและกรีสของตน เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ”

เขาตอบว่า “เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“เจ้านั้นเป็นผู้รู้เดียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า “ถึงตัวเราก็มีความเกิดเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเกิดไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ”

“ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า”

“เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น” (๑)

[๒๖๓] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๑ แล้ว จึงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียง ถึงเทวทูตที่ ๒ ว่า “เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๒ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ”

เขาตอบว่า “ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“ในหมู่มนุษย์ สตรีหรือบุรุษมีอายุ ๘๐ ปี ... ๙๐ ปี ... หรือ ๑๐๐ ปี เป็นคนชรา มีขี่โครงคด หลังโก่ง หลังค่อม ถือไม้เท้า เดินงก ๆ เงิ่น ๆ เก้ ๆ กัง ๆ หมดความเป็นหนุ่มสาว ฟันหัก ผมหงอก ศีรษะล้าน หนังเหี่ยว ตัวตกกระ เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ”

“เคยเห็น พระเจ้าข้า”

---

[๑] **นายนิรยบาล** หมายถึงผู้ทำหน้าที่ลงโทษสัตว์นรก (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๖/๑๓๓)

[๒] **พญายม** หมายถึงพญาเวมาณิกเปรต ซึ่งบางครั้งเสวยสมบัติในวิมานทิพย์ บางคราวเสวยวิบากกรรม และพญายมนั้นมิใช่มีตนเดียว แต่มีถึง ๔ ตนประจำประตูนรก ๔ ประตู (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๖/๑๓๓)

[๓] **เทวทูต** ในที่นี้หมายถึงสื่อแจ้งข่าวมฤตยู เป็นสัญญาณเตือนให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิตไม่ให้ประมาท ได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ปรากฏเสมือนเทวดาทรงเครื่องมาประทับยืนในอากาศเตือนว่า “วันโน้นท่านจะตาย” (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๖/๑๓๒)

“เจ้านั้นเป็นผู้รู้เดียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า “ถึงตัวเราก็มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ”

“ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า”

“เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น” (๒)

[๒๖๔] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๒ แล้ว จึงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูตที่ ๓ ว่า “เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๓ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ”

เขาตอบว่า “ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“ในหมู่มนุษย์ สตรีหรือบุรุษเจ็บป่วย ประสบทุกข์ เป็นไข้หนัก นอนจมอยู่ในมูตรและกรีสของตน ผู้อื่นต้องช่วยพยุงให้ลุกขึ้นช่วยป้อนอาหาร เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ”

“เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“เจ้านั้นเป็นผู้รู้เดียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า “ถึงตัวเราก็มีความป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความป่วยไข้ไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ”

“ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า”

“เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น” (๓)

[๒๖๕] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๓ แล้ว จึงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูตที่ ๔ ว่า “เจ้าเคยเห็นเทวทูตที่ ๔ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ”

เขาตอบว่า “ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“ในหมู่มนุษย์ พระราชารับสั่งให้จับโจรผู้ประพฤติผิดมาแล้ว ลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ คือ ให้เฆี่ยนด้วยแส้บ้าง ให้เฆี่ยนด้วยหวายบ้าง ให้ตีด้วยไม้พลองบ้าง ตัดมือบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดทั้งมือและเท้าบ้าง ตัดใบหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดทั้งใบหูและจมูกบ้าง วางก้อนเหล็กแดงบนศีรษะบ้าง ถลกหนังศีรษะแล้วขัดให้ขาวเหมือนสังข์บ้าง เอาไฟยัดปากจนเลือดไหลเหมือนปากราหูบ้าง เอาผ้าพันตัวราดน้ำมันแล้วจุดไฟเผาบ้าง พันมือแล้วจุดไฟต่างคบบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงข้อเท้าให้ลุกเดินเหยียบหนังจนล้มลงบ้าง ถลกหนังตั้งแต่คอถึงบั้นเอว ทำให้มองดูเหมือนนุ่งผ้าคากรองบ้าง สวมปลอกเหล็กที่ข้อศอกและเข่าแล้วเสียบหลาวทั้ง ๕ ทิศเอาไฟเผาบ้าง ใช้เบ็ดเกี่ยวหนัง เนื้อ เอ็นออกมาบ้าง เฉือนเนื้อออกเป็นแว่น ๆ เหมือนเหรียญกษาปณ์บ้าง เฉือนหนัง เนื้อ เอ็น ออกเหลือไว้แต่กระดูกบ้าง ใช้หลาวแทงช่องหูให้ทะลุถึงกันบ้าง เสียบให้ติดดินแล้วจับเขาหมุนได้รอบบ้าง ทุบกระดูกให้แหลกแล้วถลกหนังออกเหลือไว้แต่กองเนื้อเหมือน

ตั่งใบไม้บ้าง รดตัวด้วยน้ำมันที่กำลังเดือดพล่านบ้าง ให้สุนัขกัดกินจนเหลือแต่กระดูกบ้าง ให้นอนบนหลาวทั้งเป็นบ้าง ตัดศีรษะออกด้วยดาบบ้าง เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ”

“เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“เจ้านั้นเป็นผู้รู้เดียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า “ได้ยินว่า สัตว์ผู้ทำบาปกรรมไว้เหล่านั้น จะถูกลงอาญาด้วยประการต่าง ๆ เห็นปานนี้ในปัจจุบัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงชาติหน้า เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ”

“ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า”

“เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้า เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น” (๔)

[๒๖๖] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๔ แล้ว จึงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูตที่ ๕ ว่า “เจ้าไม่เคยเห็นเทวทูตที่ ๕ ปรากฏในหมู่มนุษย์บ้างหรือ”

เขาตอบว่า “ไม่เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“ในหมู่มนุษย์ สตรีหรือบุรุษที่ตาย ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน พองขึ้น เป็นสีเขียว มีน้ำเหลืองแตกซ่าน เจ้าไม่เคยเห็นบ้างหรือ”

“เคยเห็น พระเจ้าข้า”

“เจ้าเป็นผู้รู้เดียงสา เป็นผู้ใหญ่ ไม่ได้คิดอย่างนี้หรือว่า “ถึงตัวเราก็มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เอาเถิด เราจะทำความดีทางกาย วาจา และใจ”

“ไม่เคยคิด เพราะมัวประมาทอยู่ พระเจ้าข้า”

“เจ้าไม่ได้ทำความดีทางกาย วาจา และใจ เพราะมัวประมาทอยู่ เอาเถิด เราจะลงโทษเจ้าตามฐานะที่ประมาท ก็บาปกรรมนี้นั้น บิดามารดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของบาปกรรมนั้น” (๕)

[๒๖๗] พญายมครั้นสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงเขาถึงเทวทูตที่ ๕ นั้นแล้วก็นิ่งเฉยนายนิรยบาลจึงลงกรรมกรณ์ชื่อเครื่องพันธนาการ ๕ อย่าง คือ ตอกตะปูเหล็กร้อนแดงที่มือ ๒ ข้าง ที่เท้า ๒ ข้าง และที่กลางอก เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน ณ ที่นั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

นายนิรยบาลฉุดลากเขาไป เอาขวานถาก ฯลฯ

นายนิรยบาลจับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง เอามีดเฉือน ฯลฯ จับเขาเทียมรถแล่นกลับไปกลับมาบนพื้นดินอันร้อนลุกเป็นเปลว โชติช่วง ฯลฯ บังคับเขาขึ้นลงภูเขาถ่านเพลิงลูกใหญ่ที่ไฟลุกโชน ฯลฯ จับเขาเอาเท้าขึ้น เอาศีรษะลง ทุ่มลงในโลหกุมภีอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟ เขาถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหกุมภีนั้น เขาเมื่อถูกต้มเดือดจนตัวพองในโลหกุมภีนั้น บางครั้งลอยขึ้น บางครั้งจมลง บางครั้งลอยขวาง เขา

เสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในโลหกุมภีอันร้อนแดงนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจึงทุ่มเขาลงในมหานรก

ก็มหานรกนั้น

มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นส่วน
มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก
มหานรกนั้น มีพื้นเป็นเหล็ก ลุกโชนโชติช่วง
แผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ

[๒๖๘] ภิกษุทั้งหลาย เปลวไฟแห่งมหานรกนั้น ลุกโพลงขึ้นจากฝาด้านทิศตะวันออกจรดฝาด้านทิศตะวันตก ลุกโพลงขึ้นจากฝาด้านทิศตะวันตกจรดฝาด้านทิศตะวันออก ลุกโพลงขึ้นจากฝาด้านทิศเหนือจรดฝาด้านทิศใต้ ลุกโพลงขึ้นจากฝาด้านทิศใต้จรดฝาด้านทิศเหนือ ลุกโพลงขึ้นจากเบื้องล่างจรดเบื้องบน ลุกโพลงขึ้นจากเบื้องบนจรดเบื้องล่าง เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

มีสมัยที่บางครั้งบางคราว เมื่อล่วงกาลไปนาน ประตูด้านทิศตะวันออกของมหานรกนั้นจะถูกเปิด เขาจะวิ่งไปที่ประตูนั้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเขาวิ่งไปอย่างรวดเร็วจึงถูกไฟไหม้ผิวบ้าง ไหม้หนังบ้าง ไหม้เนื้อบ้าง ไหม้เอ็นบ้าง แม้กระดูกทั้งหลายก็มอดไหม้เป็นควัน อวัยวะที่ถูกแยกออกแล้วจะกลับคงรูปเดิมทันที ในขณะที่เขามาถึง ประตูนั้นจะถูกปิด เขาจึงเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

มีสมัยที่บางครั้งบางคราว เมื่อล่วงกาลไปนาน ประตูด้านทิศตะวันตกของมหานรกนั้นจะถูกเปิด ... ประตูด้านทิศเหนือจะถูกเปิด ... ประตูด้านทิศใต้จะถูกเปิด ... เขาจะวิ่งไปที่ประตูนั้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเขาวิ่งไปอย่างรวดเร็วจึงถูกไฟไหม้ผิวบ้าง ไหม้หนังบ้าง ไหม้เนื้อบ้าง ไหม้เอ็นบ้าง แม้กระดูกทั้งหลายก็มอดไหม้เป็นควัน อวัยวะที่ถูกแยกออกแล้วจะกลับคงรูปเดิมทันที ในขณะที่เขามาถึง ประตูนั้นจะถูกปิด เขาจึงเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

มีสมัยที่บางครั้งบางคราว เมื่อล่วงกาลไปนาน ประตูมหานรกด้านทิศตะวันออกจะถูกเปิด เขาจะวิ่งไปที่ประตูนั้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเขาวิ่งไปอย่างรวดเร็วจึงถูกไฟไหม้ผิวบ้าง ไหม้หนังบ้าง ไหม้เนื้อบ้าง ไหม้เอ็นบ้าง แม้กระดูกทั้งหลายก็มอดไหม้เป็นควัน อวัยวะที่ถูกแยกออกแล้วจะกลับคงรูปเดิมทันที (แต่)เขาจะออกทางประตูนั้นได้

[๒๖๙] ภิกษุทั้งหลาย

๑. รอบ ๆ มหานรกนั้น มีคูถนรกขนาดใหญ่อยู่ เขาตกลงในคูถนรกนั้น ในคูถนรกนั้น แล สัตว์ปากเข็มทั้งหลายย่อมเจาะผิว เจาะผิวแล้ว จึงเจาะหนัง เจาะหนังแล้ว จึง

เจาะเนื้อ เจาะเนื้อแล้ว จึงเจาะเอ็น เจาะเอ็นแล้ว จึงเจาะกระดูก เจาะกระดูกแล้ว จึงกินเยื่อในกระดูก เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในมหานรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

๒. รอบ ๆ คูถนรกนั้น มีกุกกุลนรก[๑] ขนาดใหญ่อยู่ เขาตกลงในกุกกุลนรกนั้น จึงเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในกุกกุลนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

๓. รอบ ๆ กุกกุลนรกนั้น มีป่างิ้วขนาดใหญ่สูง ๑ โยชน์ มีหนามยาว ๑๖ องคุลี ร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟ นายนิรยบาลบังคับเขาขึ้นลงที่ป่างิ้วนั้น เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในป่างิ้วนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

๔. รอบ ๆ ป่างิ้วนั้นมีป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบขนาดใหญ่อยู่ เขาเข้าไปในป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบนั้น ใบไม้ที่เป็นดาบถูกลมพัดแล้วจะตัดมือเขาบ้าง ตัดเท้าบ้าง ตัดมือและเท้าบ้าง ตัดหูบ้าง ตัดจมูกบ้าง ตัดหูและจมูกบ้าง เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

๕. รอบ ๆ ป่าไม้ที่มีใบเป็นดาบนั้นมีแม่น้ำอันมีน้ำเป็นด่างขนาดใหญ่อยู่ เขาตกลงในแม่น้ำอันมีน้ำเป็นด่างนั้น จึงลอยไปในแม่น้ำอันมีน้ำเป็นด่างนั้น ตามกระแสบ้าง ทวนกระแสบ้าง ตามกระแสและทวนกระแสบ้าง เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในนรกแม่น้ำอันมีน้ำเป็นด่างนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

[๒๗๐] ภิกษุทั้งหลาย นายนิรยบาลใช้เบ็ดเกี่ยวสัตว์นรกนั้นขึ้นมาวางไว้บนบก แล้วถามเขาอย่างนี้ว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าต้องการอะไร”

เขากล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าหิว เจ้าข้า”

นายนิรยบาลจึงใช้ขอเหล็กอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเกี่ยวปากให้อ้า แล้วใส่ก้อนโลหะอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเข้าไปในปาก ก้อนโลหะนั้นจึงไหม้ริมฝีปากบ้าง ไหม้ปากบ้าง ไหม้คอบ้าง ไหม้ท้องบ้าง พาไส้ใหญ่บ้าง ไส้น้อยบ้างของเขา ออกมาทางทวารหนัก เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป

---

[๑] **กุกกุลนรก** ในที่นี้หมายถึงนรกที่มีเถ้าร้อนประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ภายในเต็มด้วยเปลวไฟและถ่านเพลิงขนาดเท่าเรือนยอด (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๗๑)

นายนิรยบาลถามเขาว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าต้องการอะไร”

เขากล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้ากระหาย เจ้าข้า”

นายนิรยบาลจึงใช้ขอเหล็กอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเกี่ยวปากให้อ้า แล้วกรอกน้ำทองแดงอันร้อนแดงลุกเป็นแสงไฟเข้าไปในปาก น้ำทองแดงนั้นจึงลวกริมฝีปากบ้าง ลวกปากบ้าง ลวกคอบ้าง ลวกท้องบ้าง พาไส้ใหญ่บ้าง ไส้น้อยบ้างของเขา ออกมาทางทวารหนัก เขาเสวยทุกขเวทนากล้าอย่างหนัก เผ็ดร้อน อยู่ในนรกนั้น แต่ยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นไป นายนิรยบาลจึงโยนเขาเข้าไปในมหานรกอีก

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว พญายมได้คิดว่า “ได้ยินว่า ชนเหล่าใดทำบาปอกุศลกรรมไว้ในโลก ชนเหล่านั้นจึงถูกนายนิรยบาลทรมานด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างนี้ โอหนอ เราพึงได้ความเป็นมนุษย์ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพึงเสด็จอุบัติในโลก เราพึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ พระองค์พึงแสดงธรรมแก่เรา และเราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์”

เราได้ฟังความนั้นจากสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ก็หาไม่ แต่เรากล่าวสิ่งที่เรารู้เอง เห็นเอง ทราบเองเท่านั้น”

[๒๗๑] พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้นตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์อื่นอีกต่อไปว่า

“มาณพเหล่าใดอันเทวทูตตักเตือนแล้ว ยังประมาทอยู่
มาณพเหล่านั้นเข้าถึงหมู่ที่เลว
ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน
ส่วนสัตบุรุษเหล่าใดเป็นผู้สงบในโลกนี้
อันเทวทูตตักเตือนแล้ว ไม่ประมาทในอริยธรรมในกาลใด ๆ
เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่น
ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความเกิดและความตาย
เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงหลุดพ้น
ในธรรมเป็นที่สิ้นความเกิดและความตาย
สัตบุรุษเหล่านั้นจึงถึงความเกษม
มีความสุข ดับสนิทในปัจจุบัน
ล่วงพ้นเวรและภัยทุกอย่าง
ข้ามพ้นทุกข์ทั้งสิ้นได้แล้ว” ดังนี้แล[๑]

เทวทูตสูตรที่ ๑๐ จบ

---

[๑] ดูเทียบ เทวทูตสูตร องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖-๓๗/๒๐๓-๒๐๗

สุญญตวรรคที่ ๓ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	จูฬสุญญตสูตร	๒.	มหาสุญญตสูตร
๓.	อัจฉริยัพภูตสูตร	๔.	พักกุลัตเถรัจฉริยัพภูตสูตร
๕.	ทันตภูมิสูตร	๖.	ภูมิชสูตร
๗.	อนุรุทธสูตร	๘.	อุปักกิเลสสูตร
๙.	พาลปัณฑิตสูตร	๑๐.	เทวทูตสูตร

๔. วิภังควรรค
หมวดว่าด้วยการจำแนกธรรม
๑. ภัทเทกรัตตสูตร
ว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุทเทส[๑]และวิภังค์[๒]ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ[๓]แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังอุทเทสและวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึง[๔]สิ่งที่ล่วงไปแล้ว[๕]
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ

---

[๑] **อุทเทส** ในที่นี้หมายถึงบทมาติกาหรือหัวข้อธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔)

[๒] **วิภังค์** ในที่นี้หมายถึงการจำแนกเนื้อความให้พิสดาร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔)

[๓] **ผู้มีราตรีเดียวเจริญ** หมายถึงผู้ใช้เวลากลางคืนให้หมดไปด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเท่านั้นไม่คำนึงถึงเรื่องอื่น ๆ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔, ม.อุ.ฏีกา (บาลี) ๒๗๒/๔๓๕)

[๔] **ไม่ควรคำนึงถึง** ในที่นี้หมายถึงไม่ปรารถนาขันธ์ ๕ ด้วยตัณหาและทิฏฐิ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔)

[๕] **สิ่งที่ล่วงมาแล้ว** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ในอดีต (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔)

บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”[๑]

[๒๗๓] **บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว** เป็นอย่างไร
คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลิน[๒]ที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”[๓]
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร
คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

[๒๗๔] **บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง** เป็นอย่างไร
คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้”
ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๔๔-๒๔๗/๓๒๔

[๒] **ดำเนินไปตามความเพลิดเพลิน** ในที่นี้หมายถึงดำเนินไปตามตัณหาในขันธ์เหล่านั้น มีรูปขันธ์เป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๓/๑๗๕)

[๓] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๔/๒๔๙

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้

ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้”

ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ

ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ

ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

[๒๗๕] **บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน** เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า “เราจักแสดงอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เธอทั้งหลาย” เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ด้วยประการฉะนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ภัทเทกรัตตสูตรที่ ๑ จบ

๒. อานันทภัทเทกรัตตสูตร
ว่าด้วยพระอานนท์แสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล ท่านพระอานนท์ชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา และกล่าวอุทเทสและวิภังค์แห่งบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญอยู่ในหอฉัน

ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น[๑] เข้าไปยังหอฉัน แล้วประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ใครหนอชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา และกล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญอยู่ในหอฉัน”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอานนท์ชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญอยู่ในหอฉัน พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา และได้กล่าวอุทเทส และวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญไว้อย่างไร”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาอย่างนี้ และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

[๒๗๗] **บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว** เป็นอย่างไร

---

[๑] **ออกจากที่หลีกเร้น** ในที่นี้หมายถึงออกจากผลสมาบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๖/๑๗๖)

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้”
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้”
ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ
ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้”
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้”
ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินในเบญจขันธ์ว่า “ในอนาคต เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้”
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลงอนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรม

ของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นว่าเริงด้วยธรรมีกถาอย่างนี้ และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

[๒๗๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ อานนท์ เธอชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นว่าเริงด้วยธรรมีกถา และได้กล่าวอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ฯลฯ
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล
ฯลฯ
นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนท์ บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนท์ บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนท์ บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนท์ บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนท์ บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

ฯลฯ

อานนท์ บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้นตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์อื่นอีกต่อไปว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อานันทภัทเทกรัตตสูตรที่ ๒ จบ

๓. มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร
ว่าด้วยพระมหากัจจานะแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ

[๒๗๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตโปทาราม เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ท่านพระสมิทธิลุกขึ้นในราตรีตอนใกล้รุ่ง เข้าไปยังสระตโปทะเพื่อสรงน้ำ สรงเสร็จแล้วได้กลับมายืนนุ่งผ้าผืนเดียวผึ่งตัวให้แห้งอยู่ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป[๑] เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วสระตโปทะ เข้าไปหาท่านพระสมิทธิถึงที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระสมิทธิอย่างนี้ว่า “ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

ท่านพระสมิทธิกล่าวว่า “อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

“แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

“อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม”

“ภิกษุ แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ ขอท่านจงศึกษา เล่าเรียน และจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์”

เทวดานั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั้นเอง

---

[๑] **เมื่อราตรีผ่านไป** หมายถึงเมื่อปฐมยามผ่านไป มัชฌิมยามย่างเข้ามา (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๑-๒๒/๑๐๘)

[๒๘๐] ครั้งนั้น เมื่อล่วงราตรีนั้นไป ท่านพระสมิทธิได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อคืนนี้ตอนใกล้รุ่ง ข้าพระองค์ลุกขึ้นเข้าไปยังสระตโปทะเพื่อสรงน้ำ สรงเสร็จแล้ว ได้กลับมายืนนุ่งผ้าผืนเดียวผึ่งตัวให้แห้งอยู่ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วสระตโปทะ เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับข้าพระองค์อย่างนี้ว่า “ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเทวดานั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าวกับเทวดานั้นว่า “ผู้มีอายุ อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม”

เทวดากล่าวว่า “แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาอันแสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

ข้าพระองค์ตอบว่า “อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม”

เทวดากล่าวว่า “ภิกษุ แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ ขอท่านจงศึกษา เล่าเรียน และจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์”[๑]

เทวดานั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั้นเอง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่ข้าพระองค์เถิด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ท่านพระสมิทธิทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง

---

[๑] **เบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์** หมายถึงข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๐/๑๗๗)

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้นตรัสคาถาประพันธ์นี้แล้ว ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ภิกษุเหล่านั้นได้เกิดความสงสัยว่า “ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ใครเล่าหนอ จะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นเกิดความคิดขึ้นว่า “ท่านพระมหากัจจานะนี้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่องทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่ง

อุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ”

[๒๘๑] ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจานะว่า “ท่านกัจจานะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน เราทั้งหลายได้เกิดความสงสัยว่า “พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ใครเล่าหนอ จะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ท่านกัจจานะ เราทั้งหลายคิดว่า “ท่านมหากัจจานะนี้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านมหากัจจานะ” ขอท่านมหากัจจานะจงชี้แจงเถิด”

ท่านพระมหากัจจานะจึงตอบว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เที่ยวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ ละเลยโคนและลำต้นของต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่นไป เขาเข้าใจว่าแก่นไม้ต้องแสวงหาที่กิ่งและใบ แม้ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น เมื่อพระศาสดาทรงปรากฏเฉพาะหน้าท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายก็ละเลยพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไป และพึงเข้าใจเนื้อความนั้นว่าต้องสอบถามกับกระผม แท้จริง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม

เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่ท่านทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำไว้อย่างนั้นเถิด”

ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวตอบว่า “ท่านกัจจานะ เป็นความจริงที่พระผู้มีพระภาคทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่เราทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด เราทั้งหลายจะพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้น อนึ่ง ท่านพระมหากัจจานะเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะสามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอท่านพระมหากัจจานะไม่ต้องหนักใจ ชี้แจงเถิด”

ท่านพระมหากัจจานะกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี กระผมจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว

ท่านพระมหากัจจานะจึงได้กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๒๘๒] **บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว** เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปนั้นว่า “ในอดีต เรามีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้” เพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อยินดีจักขุและรูปนั้นจึงชื่อว่าคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตะและเสียงนั้นว่า “ในอดีต เรามีโสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้” ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในฆานะและกลิ่นนั้นว่า “ในอดีต เรามีฆานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้” ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในชิวหาและรสนั้นว่า “ในอดีต เรามีชิวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้” ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะนั้นว่า “ในอดีต เรามีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้” ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณ์นั้นว่า “ในอดีต เรามีมโนอย่างนี้ มีธรรมารมณ์อย่างนี้” เพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น บุคคลเมื่อยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้นจึงชื่อว่าคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปนั้นว่า “ในอดีต เรามีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้” เพราะวิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตะและเสียงนั้นว่า “ในอดีต เรามีโสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้” ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในฆานะและกลิ่นนั้นว่า “ในอดีต เรามีฆานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้” ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในชิวหาและรสนั้นว่า “ในอดีต เรามีชิวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้” ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะนั้นว่า “ในอดีต เรามีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้” ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณ์นั้นว่า “ในอดีต เรามีมโน[๑]อย่างนี้ มีธรรมารมณ์[๒]อย่างนี้” เพราะวิญญาณไม่มีความผูกพันกับ

ฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น จึงชื่อว่าไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

---

[๑] **มโน** ในที่นี้หมายถึงภวังคจิต (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๗๘)

[๒] **ธรรมารมณ์** ในที่นี้หมายถึงธรรมารมณ์ที่เป็นไปในไตรภูมิ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๗๘)

[๒๘๓] **บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง** เป็นอย่างไร

คือ บุคคลตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้” เพราะความตั้งจิตเป็นปัจจัย บุคคลจึงยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีโสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้” ...

ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีฆานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้” ...

ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีชิวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้” ...

ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้” ...

ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีมโนอย่างนี้ มีธรรมารมณ์อย่างนี้” เพราะความตั้งจิตเป็นปัจจัย บุคคลจึงยินดีมโนและธรรมารมณ์ นั้น บุคคลเมื่อยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น จึงชื่อว่าหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีจักขุอย่างนี้ มีรูปอย่างนี้” เพราะความไม่ตั้งจิตเป็นปัจจัย บุคคลจึงไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ไม่ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีโสตะอย่างนี้ มีเสียงอย่างนี้” ...

ไม่ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีฆานะอย่างนี้ มีกลิ่นอย่างนี้” ...

ไม่ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีชิวหาอย่างนี้ มีรสอย่างนี้” ...

ไม่ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีกายอย่างนี้ มีโผฏฐัพพะอย่างนี้” ...

ไม่ตั้งจิตเพื่อจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้ว่า “ในอนาคต เราพึงมีมโนอย่างนี้ มีธรรมารมณ์อย่างนี้” เพราะความไม่ตั้งจิตเป็นปัจจัย บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น จึงชื่อว่าไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

[๒๘๔] **บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน** เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้น เพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อยินดีจักขุและรูป จึงชื่อว่าง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตะและเสียง ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในฆานะและกลิ่น ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในชิวหาและรส ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะ ...

วิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณ์ทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้นเพราะวิญญาณมีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น บุคคลเมื่อยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น จึงชื่อว่าง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในจักขุและรูปทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้น เพราะวิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีจักขุและรูปนั้น จึงชื่อว่าไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในโสตะและเสียง ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในฆานะและกลิ่น ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในชิวหาและรส ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในกายและโผฏฐัพพะ ...

วิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณ์ทั้ง ๒ อย่างที่เป็นปัจจุบันนั้น เพราะวิญญาณไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณ์นั้น จึงชื่อว่าไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

[๒๘๕] ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้แก่เราทั้งหลายว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้ ท่านทั้งหลายเมื่อหวัง พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามเนื้อความนั้น พระองค์ทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำไว้อย่างนั้นเถิด”

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมยินดีอนุโมทนาภาษิตของท่านพระมหากัจจานะแล้ว ลุกจากอาสนะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ฯลฯ

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล

ฯลฯ

นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เกิดความสงสัยว่า “พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อแก่เราทั้งหลายว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ใครเล่าหนอ จะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงไว้โดยพิสดารให้พิสดารได้ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้คิดว่า “ท่านพระมหากัจจานะนี้แล เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงไว้โดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี

เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ" ครั้งนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายได้พากันเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ ท่านพระมหากัจจานะได้ชี้แจงเนื้อความแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยอาการเหล่านี้ ด้วยบทเหล่านี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มหากัจจานะเป็นบัณฑิต ภิกษุทั้งหลาย มหากัจจานะเป็นผู้มีปัญญามาก แม้ว่าเธอทั้งหลายจะพึงสอบถามเนื้อความนี้กับเรา เราก็จะพึงตอบเนื้อความนั้นเหมือนกับที่มหากัจจานะตอบ เรื่องนี้มีเนื้อความดังนี้แล เธอทั้งหลายจงทรงจำเรื่องนั้นไว้อย่างนี้เถิด"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตรที่ ๓ จบ

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร
ว่าด้วยทรงแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่พระโลมสกังคิยะ

[๒๘๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล ท่านพระโลมสกังคิยะ อยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป จันทนเทพบุตร มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วนิโครธาราม เข้าไปหาท่านพระโลมสกังคิยะถึงที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระโลมสกังคิยะอย่างนี้ว่า "ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม"

ท่านพระโลมสกังคิยะกล่าวว่า "อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม"

"แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม"

"อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม"

"ข้าพเจ้าจำได้"

"ก็ท่านจำได้อย่างไรเล่า"

"ภิกษุ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ที่ควงไม้ปาริฉัตตกะ ในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ณ ที่นั้นเอง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เทพชั้นดาวดึงส์ว่า

"บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

ภิกษุ ข้าพเจ้าจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้อย่างนี้ ขอท่านจงศึกษา เล่าเรียน และจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์”

จันทนเทพบุตรกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั้นเอง

[๒๘๗] ครั้งนั้นแล ท่านพระโลมสกังคิยะ เมื่อล่วงราตรีนั้นไป จึงเก็บงำเสนาสนะ ถือบาตรและจีวร หลีกจาริกไปทางกรุงสาวัตถี เมื่อจาริกไปโดยลำดับ ได้เข้าไปยังพระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“สมัยหนึ่ง ข้าพระองค์อยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ขณะนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทพบุตรองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วนิโครธาราม เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ แล้วยืน ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับข้าพระองค์ว่า “ภิกษุ ท่านจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเทพบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าวกับเทพบุตรนั้นว่า “ผู้มีอายุ อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม”

เทพบุตรกล่าวว่า “แม้ข้าพเจ้าก็จำไม่ได้ อนึ่ง ท่านจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้ไหม”

ข้าพระองค์ตอบว่า “อาตมภาพจำไม่ได้ ส่วนท่านจำได้ไหม”

“ข้าพเจ้าจำได้”

“ผู้มีอายุ ก็ท่านจำได้อย่างไรเล่า”

“ภิกษุ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ที่ควงไม้ปาริฉัตตกะ ในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอุทเทส และวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่เทพชั้นดาวดึงส์ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ฯลฯ
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล
ฯลฯ
นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

ภิกษุ ข้าพเจ้าจำคาถาที่แสดงถึงบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญได้อย่างนี้แล ขอท่านจงศึกษา เล่าเรียน และทรงจำอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญเถิด เพราะว่าอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์”

เทพบุตรนั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็หายตัวไป ณ ที่นั้นเอง

ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงอุทเทสและวิภังค์ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่ข้าพระองค์เถิด”

[๒๘๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ ก็เธอรู้จักเทพบุตรนั้นไหม”

ท่านพระโลมสกังคิยะกราบทูลว่า “ไม่รู้จัก พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุ เทพบุตรนั้นชื่อจันทนะ จันทนเทพบุตรสนใจ ใส่ใจ กำหนดด้วยจิตทั้งปวงแล้ว เงี่ยโสตสดับธรรม ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุนั้นรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้
เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น
ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีความเพียร
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร
คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”
ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”
ภิกษุ บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างไร
คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีรูปอย่างนี้”
ในอดีต เราได้มีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอดีต เราได้มีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอดีต เราได้มีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอดีต เราได้มีวิญญาณอย่างนี้”
ภิกษุ บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เป็นอย่างนี้แล

บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร
คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้”
ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้”
ภิกษุ บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างไร
คือ บุคคลไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้”
ในอนาคต เราพึงมีเวทนาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสัญญาอย่างนี้ ฯลฯ
ในอนาคต เราพึงมีสังขารอย่างนี้ ฯลฯ
ไม่ดำเนินไปตามความเพลิดเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า “ในอนาคต เราพึงมีวิญญาณอย่างนี้”

ภิกษุ บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง เป็นอย่างนี้แล

บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชนในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ภิกษุ บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ฯลฯ

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง

ภิกษุ บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน เป็นอย่างนี้แล

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ฯลฯ
พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคล
ฯลฯ
นั้นแลว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระโลมสกังคิยะมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตรที่ ๔ จบ

๕. จูฬกัมมวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรเล็ก

[๒๘๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล สุภมาณพโตเทยยบุตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ท่านพระโคดม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี คือ มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏว่ามีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณดี มีอำนาจน้อย มีอำนาจมาก มีโภคะน้อย มีโภคะมาก เกิดในตระกูลต่ำ เกิดในตระกูลสูง มีปัญญาน้อย มีปัญญามาก

ท่านพระโคดม อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”

“ข้าพระองค์ ไม่รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้ที่ท่านพระโคดมตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอประทานวโรกาส ขอท่านพระโคดมโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดยวิธีที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระภาษิตนี้ที่ท่านพระโคดมตรัสไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารเถิด”

[๒๙๐] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว”

สุภมาณพโตเทยยบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบช้า มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหัตประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก[๑] หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๘ หน้า ๒๕ ในเล่มนี้

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบช้า มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหัตประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย นี้เป็นปฏิปทา(ข้อปฏิบัติ) ที่เป็นไปเพื่อความมีอายุสั้น (๑)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑาวุธ และศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลในสรรพสัตว์ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุยืน

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑาวุธ และศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลในสรรพสัตว์ นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืน (๑)

[๒๙๑] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมาก

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคมาก (๒)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคน้อย

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคน้อย (๒)

[๒๙๒] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้เล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธ พยาบาท ปองร้าย แสดงความโกรธความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณทราม

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้เล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธ พยาบาท ปองร้าย แสดงความโกรธความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีผิวพรรณทราม (๓)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้าย ไม่แสดงความโกรธ ความปอง

ร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น ถูกผู้อื่นว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้าย ไม่แสดงความโกรธความปองร้ายและโทษเล็กน้อยให้ปรากฏ นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส (๓)

[๒๙๓] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้มีใจริษยา ย่อมริษยา ประทุษร้าย ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอำนาจน้อย

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้มีใจริษยา ย่อมริษยา ประทุษร้าย ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีอำนาจน้อย (๔)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่ประทุษร้าย ไม่ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอำนาจมาก

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่ประทุษร้าย ไม่ผูกความริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชาของบุคคลอื่น นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีอำนาจมาก (๔)

[๒๙๔] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ เพราะกรรมนั้น[๑]ที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโภคะน้อย

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอมเครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีโภคะน้อย (๕)

---

[๑] **กรรมนั้น** ในที่นี้หมายถึงกรรมคือความตระหนี่ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๔/๑๘๔)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโภคะมาก

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีโภคะมาก (๕)

[๒๙๕] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้กระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้[๑] ไม่ลุกรับผู้ที่ควรลุกรับ ไม่ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ไม่ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง ไม่สักการะผู้ที่ควรสักการะ ไม่เคารพผู้ที่ควรเคารพ ไม่นับถือผู้ที่ควรนับถือ ไม่บูชาผู้ที่ควรบูชา เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้กระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ไม่ลุกรับผู้ที่ควรลุกรับ ไม่ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ไม่ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง ไม่สักการะผู้ที่ควรสักการะ ไม่เคารพผู้ที่ควรเคารพ ไม่นับถือผู้ที่ควรนับถือ ไม่บูชาผู้ที่ควรบูชา นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ (๖)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลุกรับผู้ที่ควรลุกรับ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือ บูชาผู้ที่ควรบูชา เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ลุกรับผู้ที่ควรลุกรับ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง สักการะผู้ที่ควรสักการะ เคารพผู้ที่ควรเคารพ นับถือผู้ที่ควรนับถือ บูชาผู้ที่ควรบูชา นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง (๖)

[๒๙๖] มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า “ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน” เพราะกรรมนั้นที่เขา

---

[๑] **ผู้ที่ควรกราบไหว้** ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอริยสาวก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๕/๑๘๔)

ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้มีปัญญาทราม

มาณพ การที่บุคคลไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า “ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน” นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาทราม (๗)

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า “ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาจะเป็นผู้มีปัญญามาก

มาณพ การที่บุคคลเข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า “ท่านขอรับ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้าทำจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก (๗)

[๒๙๗] มาณพ รวมความว่า ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอายุสั้นย่อมนำเข้าไปสู่ความมีอายุสั้น
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืนย่อมนำเข้าไปสู่ความมีอายุยืน
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคมากย่อมนำเข้าไปสู่ความมีโรคมาก
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคน้อยย่อมนำเข้าไปสู่ความมีโรคน้อย
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีผิวพรรณทรามย่อมนำเข้าไปสู่ความมีผิวพรรณทราม
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีผิวพรรณผ่องใสย่อมนำเข้าไปสู่ความมีผิวพรรณผ่องใส
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอำนาจน้อยย่อมนำเข้าไปสู่ความมีอำนาจน้อย
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีอำนาจมากย่อมนำเข้าไปสู่ความมีอำนาจมาก
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโภคะน้อยย่อมนำเข้าไปสู่ความมีโภคะน้อย
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโภคะมากย่อมนำเข้าไปสู่ความมีโภคะมาก
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเกิดในตระกูลต่ำย่อมนำเข้าไปสู่ความเกิดในตระกูลต่ำ
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความเกิดในตระกูลสูงย่อมนำเข้าไปสู่ความเกิดในตระกูลสูง
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญาทรามย่อมนำเข้าไปสู่ความมีปัญญาทราม
ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากย่อมนำเข้าไปสู่ความมีปัญญามาก

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน ด้วยประการฉะนี้”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโตเทยยบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่ท่านพระโคดม พระภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม พระภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคดม ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังนี้แล

จูฬกัมมวิภังคสูตรที่ ๕ จบ

๖. มหากัมมวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรใหญ่

[๒๙๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล ท่านพระสมิทธิอยู่ในกระท่อมป่า ครั้งนั้น ปริพาชกชื่อโปตลิบุตรเที่ยวเดินเล่นอยู่ เข้าไปหาท่านพระสมิทธิถึงที่อยู่ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระสมิทธิว่า

“ท่านพระสมิทธิ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระสมณโคดมว่า “กายกรรมไม่จริง วจีกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง” และว่า “สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไร ๆ นั้นก็มีอยู่”

ท่านพระสมิทธิกล่าวว่า “ท่านโปตลิบุตร ท่านอย่ากล่าวอย่างนี้ อย่ากล่าวตู่พระผู้มีพระภาค การกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้อย่างนี้ว่า “กายกรรมไม่จริง วจีกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง” และว่า “สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไร ๆ นั้นก็มีอยู่”

“ท่านพระสมิทธิ ท่านบวชมานานเท่าไรแล้ว”

“ท่านผู้มีอายุ อาตมภาพบวชได้ไม่นาน เพียง ๓ พรรษา”

“บัดนี้ ในเมื่อภิกษุใหม่ยังคิดปกป้องพระศาสดาถึงเพียงนี้ เราทั้งหลายจะพูดอะไรกับภิกษุผู้เป็นพระเถระได้เล่า ท่านพระสมิทธิ บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจแล้วจะเสวยผลอะไร”

“ท่านโปตลิบุตร บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจแล้ว จะเสวยทุกข์”

ลำดับนั้น ปริพาชกชื่อโปตลิบุตรไม่ยินดีไม่คัดค้านภาษิตของท่านพระสมิทธิ ลุกจากที่นั่งแล้วจากไป

[๒๙๙] ครั้งนั้นแล เมื่อปริพาชกชื่อโปตลิบุตรจากไปไม่นาน ท่านพระสมิทธิเข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร เล่าเรื่องที่ตนได้สนทนาปราศัยกับปริพาชกชื่อโปตลิบุตรทั้งหมดแก่ท่านพระอานนทเถระ

เมื่อท่านพระสมิทธิเล่าเรื่องอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์จึงได้กล่าวกับท่านพระสมิทธิว่า “ท่านสมิทธิ เรื่องนี้มีมูลเหตุพอที่จะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้ มาเถิด เราทั้ง ๒ พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคยังที่ประทับ พึงกราบทูลเนื้อความนี้แด่พระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด เราทั้งหลายควรทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้น” ท่านพระสมิทธิรับคำแล้ว

ครั้งนั้น ท่านพระสมิทธิและท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลเรื่องที่ท่านพระสมิทธิได้สนทนาปราศัยกับปริพาชกชื่อโปตลิบุตรทั้งหมดแด่พระผู้มีพระภาค

เมื่อพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ว่า “อานนท์ เราไม่รู้แม้ความเห็นของปริพาชกชื่อโปตลิบุตรเลย จะรู้การสนทนาปราศัยกันเห็นปานนี้ได้อย่างไร โมฆบุรุษผู้มีนามว่าสมิทธินี้ได้ตอบปัญหาที่ควรจำแนกตอบแก่ปริพาชกชื่อโปตลิบุตรโดยแง่เดียว”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ก็ถ้าท่านพระสมิทธิกล่าวหมายเอาทุกข์นี้แล้ว อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่สัตว์เสวยแล้ว อารมณ์นั้นต้องจัดเข้าในทุกข์หรือ พระพุทธเจ้าข้า”

[๓๐๐] เมื่อท่านพระอุทายีกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงเห็นความนอกลู่นอกทางของอุทายีผู้เป็นโมฆบุรุษนี้เถิด เราได้รู้บัดนี้เอง โมฆบุรุษอุทายีนี้เมื่อจะพูด ก็พูดโพล่ง ออกมาโดยไม่แยบคาย เบื้องต้นทีเดียวปริพาชกชื่อโปตลิบุตรถามถึงเวทนา ๓

ถ้าโมฆบุรุษสมิทธิผู้ถูกถามอย่างนี้จะพึงตอบอย่างนี้ว่า “ท่านโปตลิบุตร บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นสุข[๑] ย่อมเสวยสุข บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นทุกข์[๒] ย่อมเสวยทุกข์ บุคคลทำกรรมที่

---

[๑] **ให้ผลเป็นสุข** หมายความว่ากรรมอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา คือกรรมชื่อว่าให้ผลเป็นสุข เพราะเกิด สุขเวทนาในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาลอย่างนี้คือ เจตนา ๔ ดวงที่ประกอบด้วยโสมนัสสหคตจิตฝ่ายกามาวจร-กุศล และเจตนาในฌาน ๓ ข้างต้น (ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๐/๑๘๖)

[๒] **ให้ผลเป็นทุกข์** หมายความว่า อกุศลเจตนาชื่อว่าให้ผลเป็นทุกข์ เพราะทำให้ทุกข์เท่านั้นเกิดในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาลนั้นเอง (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๐/๑๘๖)

ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นอทุกขมสุข[๑] ย่อมเสวยผลเป็นอทุกขมสุข

อานนท์ โมฆบุรุษสมิทธิเมื่อตอบอย่างนี้ ชื่อว่าตอบโดยชอบแก่ปริพาชกชื่อโปตลิบุตร แต่ว่าอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น เป็นคนโง่ ไม่ฉลาด จะเข้าใจมหากัมมวิภังค์ของตถาคตได้อย่างไรเล่า ถ้าตถาคตจำแนกมหากัมมวิภังค์อยู่ เธอทั้งหลายควรฟัง”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลสมควร ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควร ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงจำแนกมหากัมมวิภังค์ ภิกษุทั้งหลายได้สดับจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรื่องนี้ว่า

“อานนท์ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคล ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ ในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

---

[๑] **ให้ผลเป็นอทุกขมสุข** หมายความว่า กรรมชื่อว่าให้ผลเป็นอทุกขมสุข เพราะเกิดเวทนาที่ ๓ (อุเบกขา-เวทนา) ในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาลอย่างนี้ คือ เจตนา ๔ ดวงที่ประกอบด้วยอุเบกขาสหคตจิตฝ่ายกามาวจรกุศล และเจตนาในฌานที่ ๔ ฝ่ายรูปาวจรกุศล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๐/๑๘๖-๑๘๗)

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ็งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

[๓๐๑] อานนท์

๑. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมชั่วมี วิบากของทุจริตมี ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด”

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นดังนี้ว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๒. ส่วนสมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมชั่วไม่มี วิบากของทุจริตไม่มี ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดมักฆ่าสัตว์ ลัก

ทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด”

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นดังนี้ว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๓. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์” สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่ากรรมดีมีจริง วิบากของสุจริตมีจริง ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด”

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นดังนี้ว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๔. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรยิ่ง ความพยายาม ความไม่ประมาท ความใส่ใจโดยชอบ ย่อมบรรลุเจโตสมาธิโดยประการที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมเห็นบุคคลโน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ สมณะหรือพราหมณ์นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมดีไม่มี วิบากของสุจริตไม่มี ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ

ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก" แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด"

สมณะหรือพราหมณ์นั้นจะพูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นดังนี้ว่า "นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง"

[๓๐๒] อานนท์

๑. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ ๔ จำพวกนั้น เราคล้อยตามวาทะของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมชั่วมีวิบากของทุจริตมี" เราคล้อยตามแม้วาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก" แต่เราไม่คล้อยตามวาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก" เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด" เราไม่คล้อยตาม แม้วาทะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า "นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง"

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากัมมวิภังค์เป็นอย่างอื่น

๒. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ ๔ จำพวกนั้น เราไม่คล้อยตามวาทะ ของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมชั่วไม่มี วิบากของทุจริตไม่มี" เราคล้อยตามวาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้น ผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์" แต่เราไม่คล้อยตามวาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสรรค์" เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า "ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้

นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด” เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากัมมวิภังค์เป็นอย่างอื่น

๓. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ทั้ง ๔ จำพวกนั้น เราคล้อยตามวาทะ ของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมดีมี วิบากของสุจริตมี” เราคล้อยตามวาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” และเราก็คล้อยตามวาทะ ของเขา ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” แต่เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด” เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาที่พูดปักใจลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากัมมวิภังค์เป็นอย่างอื่น

๔. บรรดาสมณะหรือพราหมณ์ทั้ง ๔ จำพวกนั้น เราไม่คล้อยตามวาทะของสมณะหรือพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า กรรมดีไม่มี วิบากของสุจริตไม่มี” เราคล้อยตามวาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลโน้นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” แต่เราไม่คล้อยตามวาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า บุคคลใดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิ บุคคลนั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาผู้กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ ชนเหล่าใดรู้นอกเหนือไป ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ผิด” เราไม่คล้อยตามแม้วาทะของเขาที่พูดปักใจ

ลงไปถึงเรื่องที่เขารู้เอง เห็นเอง ทราบเอง ตามแรงจูงใจ ตามความปักใจในเรื่องนั้นว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะตถาคตมีความรู้ในมหากัมมวิภังค์เป็นอย่างอื่น

[๓๐๓] อานนท์

๑. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจฉาทิฏฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๒. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฏฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฏฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๓. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฏฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ เขาเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๔. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ใน

ภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย มีมิจฉาทิฏฐิที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฏฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

อานนท์ กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่ กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ และกรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่ ดังพรรณนามาฉะนี้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหากัมมวิภังคสูตรที่ ๖ จบ

๗. สฬายตนวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ

[๓๐๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสฬายตนวิภังค์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังสฬายตนวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว"

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

"เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ หมวดวิญญาณ ๖ หมวดผัสสะ ๖ มโนปวิจาร[๑] ๑๘ สัตตบท[๒] ๓๖ ในธรรมเหล่านั้น เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้ว จงละธรรมนี้เสีย และพึงทราบสติปัฏฐาน ๓ ที่พระอริยะเสพซึ่งเมื่อเสพอยู่ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ พระอริยศาสดานั้นอันเราเรียกว่าเป็นสารถีผู้สามารถฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย นี้เป็นอุทเทสแห่งสฬายตนวิภังค์

[๓๐๕] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า "พึงทราบอายตนะภายใน ๖" เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขวายตนะ (อายตนะคือตา)

---

[๑] **มโนปวิจาร** แปลว่า ความนึกหน่วงทางใจ หมายถึงวิตกและวิจาร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๘๙)

[๒] **สัตตบท** แปลว่า ทางดำเนินไปของสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยวัฏฏะและวิวัฏฏะ ในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ คือ (๑) **วัฏฏบท** ทางดำเนินไปสู่วัฏฏะ ๑๘ ทาง (๒) **วิวัฏฏบท** ทางดำเนินไปสู่วิวัฏฏะ ๑๘ ทาง รวมวัฏฏบทกับวิวัฏฏบทเข้าด้วยกัน เรียกว่า สัตตบท ๓๖ ประการ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๘๙)

๒. โสตายตนะ (อายตนะคือหู)
๓. ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก)
๔. ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น)
๕. กายายตนะ (อายตนะคือกาย)
๖. มนายตนะ (อายตนะคือใจ)[๑]

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบอายตนะภายใน ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๑)

เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้แลว่า “พึงทราบอายตนะภายนอก ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. รูปายตนะ (อายตนะคือรูป)
๒. สัททายตนะ (อายตนะคือเสียง)
๓. คันธายตนะ (อายตนะคือกลิ่น)
๔. รสายตนะ (อายตนะคือรส)
๕. โผฏฐัพพายตนะ (อายตนะคือสัมผัส)
๖. ธัมมายตนะ (อายตนะคือธรรมารมณ์)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบอายตนะภายนอก ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๒)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบหมวดวิญญาณ ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา)
๒. โสตวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู)
๓. ฆานวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก)
๔. ชิวหาวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น)
๕. กายวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย)
๖. มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบหมวดวิญญาณ ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๓)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบหมวดผัสสะ ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขุสัมผัส (สัมผัสทางตา)
๒. โสตสัมผัส (สัมผัสทางหู)
๓. ฆานสัมผัส (สัมผัสทางจมูก)
๔. ชิวหาสัมผัส (สัมผัสทางลิ้น)

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๙/๙๔

๕. กายสัมผัส (สัมผัสทางกาย)

๖. มโนสัมผัส (สัมผัสทางใจ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบหมวดผัสสะ ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๔)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบมโนปวิจาร ๑๘” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ บุคคลเห็นรูปทางตาแล้ว ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้

ความนึกหน่วงฝ่ายโสมนัส ๖ ฝ่ายโทมนัส ๖ ฝ่ายอุเบกขา ๖ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบมโนปวิจาร ๑๘” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้ (๕)

[๓๐๖] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบสัตตบท ๓๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ โสมนัสอาศัยเรือน[๑] ๖ โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ[๒] ๖ โทมนัสอาศัยเรือน ๖ โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ อุเบกขา อาศัยเนกขัมมะ ๖

ในสัตตบท ๓๖ นั้น **โสมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตนได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงรูปที่ตนเคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเรือน

๒. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

๓. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นการได้เฉพาะซึ่งกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

---

[๑] **โสมนัสอาศัยเรือน** หมายถึงโสมนัสอาศัยกามคุณ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๐)

[๒] **โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ** หมายถึงโสมนัสอาศัยวิปัสสนา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๐)

๕. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

๖. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้พิจารณาเห็นการได้เฉพาะซึ่งธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตนได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงธรรมารมณ์ที่ตนเคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเรือน

โสมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น **โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รูปทั้งหลายนั่นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนัด และความดับนั่นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ[๑]อย่างนี้ว่า “รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา” โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ

๒. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่เสียงทั้งหลายนั่นแล ...

๓. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่กลิ่นทั้งหลายนั่นแล ...

๔. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รสทั้งหลายนั่นแล ...

๕. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั่นแล ...

๖. โสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่ธรรมารมณ์ทั้งหลายนั่นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนัด และความดับนั่นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “ธรรมารมณ์ในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา” โสมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ

โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการนี้

[๓๐๗] ในสัตตบท ๓๖ นั้น **โทมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยความเป็นของอันตนไม่ได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงรูปที่ตนไม่เคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเรือน

๒. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

---

[๑] **ปัญญาอันชอบ** ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาปัญญา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๐)

๓. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

๖. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เห็นความไม่ได้เฉพาะซึ่งธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ประกอบด้วยโลกามิส โดยความเป็นของอันตนไม่ได้เฉพาะ หรือหวนระลึกถึงธรรมารมณ์ที่ตนไม่เคยได้มาก่อน อันล่วงลับ ดับ แปรผันไปแล้ว โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเรือน

โทมนัสอาศัยเรือน ๖ ประการนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น **โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รูปทั้งหลายนั่นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนัด และความดับนั่นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา” แล้วตั้งความปรารถนาในอนุตตรวิโมกข์[๑]ว่า “ในกาลไร เราจักบรรลุอายตนะ[๒]ที่พระอริยะทั้งหลายได้บรรลุอยู่ในบัดนี้” เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสจึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ตั้งความปรารถนาในอนุตตรวิโมกข์ด้วยประการฉะนี้ โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ

๒. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่เสียงทั้งหลายนั่นแล ...

๓. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่กลิ่นทั้งหลายนั่นแล ...

๔. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รสทั้งหลายนั่นแล ...

๕. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั่นแล ...

๖. โทมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่ธรรมารมณ์ทั้งหลายนั่นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนัด และความดับนั่นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “ธรรมารมณ์ในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา” แล้วตั้งความปรารถนาในอนุตตรวิโมกข์ว่า “ในกาลไร เราจักบรรลุอายตนะที่พระอริยะทั้งหลายได้บรรลุอยู่ในบัดนี้”

---

[๑] **อนุตตรวิโมกข์** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล คือการตั้งความปรารถนาในอรหัตตผล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๗/๑๙๑)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๔ ข้อ ๖๖ หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสจึงเกิดขึ้นแก่เขาผู้ตั้งความปรารถนาในอนุตตรวิโมกข์ด้วยประการฉะนี้ โทมนัสเช่นนี้เราเรียกว่า โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการนี้

[๓๐๘] ในสัตตบท ๓๖ นั้น **อุเบกขาอาศัยเรือน[๑] ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. เพราะเห็นรูปทางตา อุเบกขา[๒]จึงเกิดขึ้นแก่ปุถุชน ผู้โง่เขลา งมงาย ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็นโทษ ไม่ได้สดับ เป็นคนกิเลสหนา อุเบกขาเช่นนี้ยังล่วงพ้นรูปไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเรือน

๒. เพราะฟังเสียงทางหู ...

๓. เพราะดมกลิ่นทางจมูก ...

๔. เพราะลิ้มรสทางลิ้น ...

๕. เพราะถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

๖. เพราะรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจ อุเบกขาจึงเกิดขึ้นแก่ปุถุชน ผู้โง่เขลา งมงาย ผู้ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ผู้ไม่เห็นโทษ ไม่ได้สดับ เป็นคนกิเลสหนา อุเบกขาเช่นนั้นยังล่วงพ้นธรรมารมณ์ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเรือน

อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ ประการนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น **อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ[๓] ๖ ประการ** อะไรบ้าง คือ

๑. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รูปทั้งหลายนั่นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนัด และความดับนั่นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา” อุเบกขาเช่นนี้นั้นย่อมล่วงพ้นรูปได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ

๒. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่เสียงทั้งหลายนั่นแล ...

---

[๑] **อุเบกขาอาศัยเรือน** ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาที่ไม่ล่วงพ้นรูปารมณ์เป็นต้น ในเมื่ออารมณ์ที่น่าปรารถนาไปสู่คลองในทวารทั้ง ๖ ก็ยังคงติดอยู่ในรูปารมณ์เป็นต้นนั้นดุจแมลงจับที่งบน้ำอ้อยติดอยู่ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๘/๑๙๑-๑๙๒)

[๒] **อุเบกขา** ในที่นี้หมายถึงอัญญาณุเบกขา(อุเบกขาคือความไม่รู้หรือนิ่งเฉยแบบโง่เขลา) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๘/๑๙๑)

[๓] **อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ** ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาประกอบด้วยวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ยินดี ยินร้ายในอารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ผู้ไม่ลุ่มหลงในเพราะการไม่พิจารณา ในเมื่ออารมณ์ ที่น่าปรารถนาเป็นต้นไปสู่คลองในทวารทั้ง ๖ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๘/๑๙๒)

๓. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่กลิ่นทั้งหลายนั่นแล ...

๔. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่รสทั้งหลายนั่นแล ...

๕. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่โผฏฐัพพะทั้งหลายนั่นแล ...

๖. อุเบกขาย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทราบความที่ธรรมารมณ์ทั้งหลายนั่นแลไม่เที่ยง เห็นความแปรผัน ความคลายกำหนัด และความดับนั่นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “ธรรมารมณ์ในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา” อุเบกขาเช่นนี้นั้นย่อมล่วงพ้นธรรมารมณ์ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกอุเบกขานั้นว่า อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ

อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ ๖ ประการนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบสัตตบท ๓๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๐๙] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ในสัตตบท ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้วจงละธรรมนี้เสีย” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในสัตตบท ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายจงอาศัยพึ่งพิงโสมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้วจงละ จงก้าวล่วงโสมนัสอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ ก้าวล่วงโสมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึ่งพิงโทมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโทมนัสอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วงโทมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึ่งพิงอุเบกขาอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงอุเบกขาอาศัยเรือน ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วงอุเบกขาเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ในสัตตบท ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึ่งพิงโสมนัสอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วงโทมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในสัตตบท ๓๖ นั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึ่งพิงอุเบกขาอันอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นแล้ว จงละ จงก้าวล่วงโสมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ นั้นเสีย การละ การก้าวล่วงโสมนัสเหล่านั้นมีได้ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๑๐] ภิกษุทั้งหลาย อุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันก็มี อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันก็มี

อุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันก็มี เป็นอย่างไร

คือ อุเบกขาในรูปก็มี อุเบกขาในเสียงก็มี อุเบกขาในกลิ่นก็มี อุเบกขาในรสก็มี อุเบกขาในโผฏฐัพพะก็มี

นี้จัดเป็นอุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกัน

อุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกัน เป็นอย่างไร

คือ อุเบกขาที่อาศัยอากาสานัญจายตนฌานก็มี อุเบกขาที่อาศัยวิญญาณัญ- จายตนฌานก็มี อุเบกขาที่อาศัยอากิญจัญญายตนฌานก็มี อุเบกขาที่อาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานก็มี

นี้จัดเป็นอุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกัน

ในอุเบกขา ๒ ประการนั้น เธอทั้งหลายอาศัยพึ่งพิงอุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันแล้ว จงละ จงก้าวล่วงอุเบกขาที่มีประเภทต่างกัน อาศัยอารมณ์ต่างกันนั้นเสีย การละ การก้าวล่วงอุเบกขานี้มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอาศัยพึ่งพิงอตัมมยตา[๑] แล้ว จงละ จงก้าวล่วงอุเบกขาที่เป็นประเภทเดียวกัน อาศัยอารมณ์เดียวกันเสีย การละ การก้าวล่วงอุเบกขานี้มีได้ด้วยอาการอย่างนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า ในสัตตบท ๓๖ นั้น “เธอทั้งหลายอาศัยธรรมนี้แล้ว จงละธรรมนี้เสีย” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๑๑] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบสติปัฏฐาน ๓ ที่พระอริยเสพซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ศาสดาในโลกนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดู จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า “นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลาย นี้เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย” สาวกทั้งหลายของศาสดานั้นย่อมไม่ฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และประพฤติหลีกเลี่ยงคำสอนของศาสดา ในข้อนั้น ตถาคตไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม และไม่ถูก(โทสะ) รั่วรด มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปัฏฐานประการที่ ๑ ที่พระอริยเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ

อีกประการหนึ่ง ศาสดาเป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า “นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลาย นี้เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของศาสดานั้น บางพวกไม่ฟัง ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และประพฤติหลีกเลี่ยงคำสอนของศาสดา บางพวกฟังด้วยดี เงี่ยโสตสดับ ตั้งจิตรับรู้ ไม่ประพฤติหลีกเลี่ยงคำสอนของศาสดา ในข้อนั้น ตถาคตก็ไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม ไม่มีใจยินดีก็มิใช่ ไม่ชื่นชมก็มิใช่ เว้นความมีใจยินดีและความไม่มีใจยินดีทั้ง ๒ อย่างนั้นแล้ว จึงเป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปัฏฐานประการที่ ๒ ที่พระอริยเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ

---

[๑] **อตัมมยตา** แปลว่า ความไม่มีตัณหา ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาที่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากความยึดมั่นคือตัณหานั้น (ม. อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๑๐/๑๙๔)

อีกประการหนึ่ง ศาสดาเป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า “นี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เธอทั้งหลาย นี้เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของศาสดานั้น ย่อมฟังด้วยดี เงี่ยโสตสดับ ตั้งจิตรับรู้ ไม่ประพฤติหลีกเลี่ยงคำสอนของศาสดา ในข้อนั้น ตถาคตมีใจยินดี ชื่นชม และไม่ถูก(ราคะ) รั่วรด มีสติสัมปชัญญะอยู่

ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สติปัฏฐานประการที่ ๓ ที่พระอริยเสพ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พระอริยะเสพธรรม คือ สติปัฏฐาน ๓ ซึ่งเมื่อเสพ ชื่อว่าเป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๑๒] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พระอิรยศาสดานั้นอันเราเรียกว่า เป็นสารถีผู้สามารถฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ช้างที่ควรฝึก อันควาญช้างบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้

ม้าที่ควรฝึก อันคนฝึกม้าบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้

โคที่ควรฝึก อันคนฝึกโคบังคับให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น คือทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้

แต่บุรุษที่ควรฝึก อันตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปได้ตลอดทิศทั้ง ๘ คือ

ผู้มีรูป ย่อมเห็นรูปทั้งหลายได้ นี้เป็นทิศที่ ๑

ผู้มีสัญญาในอรูปในภายใน ย่อมเห็นรูปทั้งหลายในภายนอกได้ นี้เป็นทิศที่ ๒

เป็นผู้น้อมใจว่างามทั้งนั้น นี้เป็นทิศที่ ๓

เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา เพราะดับปฏิฆสัญญา เพราะไม่ใส่ใจนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง จึงบรรลุอากาสานัญจายตนฌานอยู่ด้วยใส่ใจว่า “อากาศหาที่สุดมิได้” นี้เป็นทิศที่ ๔

เพราะก้าวล่วงอากาสานัญจายตนฌานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุวิญญาณัญจายตนฌานอยู่ด้วยใส่ใจว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้” นี้เป็นทิศที่ ๕

เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุอากิญจัญญายตนฌานอยู่ด้วยใส่ใจว่า “ไม่มีอะไรสักหน่อยหนึ่ง” นี้เป็นทิศที่ ๖

เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนฌานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌานอยู่ นี้เป็นทิศที่ ๗

เพราะก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานได้โดยประการทั้งปวง จึงบรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ นี้เป็นทิศที่ ๘

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษที่ควรฝึกอันตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนให้วิ่ง ย่อมวิ่งไปได้ตลอดทิศทั้ง ๘ นี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พระอริยศาสดานั้นอันเราเรียกว่า เป็นสารถีผู้สามารถฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมกว่าอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สฬายตนวิภังคสูตรที่ ๗ จบ

๘. อุทเทสวิภังคสูตร
ว่าด้วยอุทเทสและวิภังค์

[๓๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุทเทสและวิภังค์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังอุทเทสและวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้นตรัสพระดำรัสนี้แล้ว ทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

[๓๑๔] ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ภิกษุเหล่านั้นได้มีความสงสัยว่า “ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ ใครเล่าหนอจะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นเกิดความคิดขึ้นว่า “ท่านพระมหากัจจานะนี้ เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่องทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่ง

อุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ”

ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจานะว่า

“ท่านกัจจานะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน พวกกระผมได้มีความสงสัยว่า “พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ ใครเล่าหนอจะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ท่านกัจจานะ เราทั้งหลายคิดว่า “ท่านมหากัจจานะนี้เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ” ขอท่านมหากัจจานะโปรดชี้แจงเถิด”

พระมหากัจจานะอธิบายอุทเทส

[๓๑๕] ท่านพระมหากัจจานะจึงตอบว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เที่ยวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ ละเลยโคนและลำต้นของต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่นไป เขาเข้าใจว่าแก่นไม้ต้องแสวงหาที่กิ่งและใบ แม้ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น เมื่อพระศาสดาทรงปรากฏเฉพาะหน้าท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายก็ละเลยพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไป และพึงเข้าใจเนื้อความนั้นว่าต้องสอบถามกับกระผมแท้จริง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่ท่านทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้นเถิด”

ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวตอบว่า “ท่านกัจจานะ เป็นความจริงที่พระผู้มีพระภาคทรงรู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักษุ มีพระญาณ มีธรรม เป็นพรหม เป็นผู้เผยแผ่ ประกาศ ขยายเนื้อความ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต และเวลานี้ก็เป็นเวลาอันสมควรที่เราทั้งหลายจะทูลถามเนื้อความนี้กับพระองค์ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด เราทั้งหลายจะพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้น อนึ่ง ท่านมหากัจจานะเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้ ขอท่านมหากัจจานะไม่ต้องหนักใจ ชี้แจงเถิด”

ท่านพระมหากัจจานะกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี กระผมจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว

ท่านพระมหากัจจานะจึงได้กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ถือมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากอาสนะเสด็จเข้าไปยังที่ประทับ กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงไว้โดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้

[๓๑๖] **วิญญาณที่เรียกว่า “ฟุ้งไป ซ่านไปในภายนอก”** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตาแล้ว มีวิญญาณซ่านไปตามนิมิตคือรูป พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปตรึงไว้ ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือรูปว่า “ฟุ้งไป ซ่านไปในภายนอก”

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้ธรรมารมณ์ทางใจแล้ว มีวิญญาณซ่านไปตามนิมิตคือธรรมารมณ์ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณ์ตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณ์ผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณ์ว่า “ฟุ้งไป ซ่านไปในภายนอก”

วิญญาณที่เรียกว่า “ฟุ้งไป ซ่านไปในภายนอก” เป็นอย่างนี้

[๓๑๗] **วิญญาณที่เรียกว่า “ไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก”** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตาแล้ว มีวิญญาณไม่ซ่านไปตามนิมิตคือรูป พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือรูปผูกมัดไว้ ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือรูปว่า “ไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก”

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้ธรรมารมณ์ทางใจแล้ว มีวิญญาณไม่ซ่านไปตามนิมิตคือธรรมารมณ์ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกวิญญาณที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณ์ตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณ์ผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในนิมิตคือธรรมารมณ์ว่า “ไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก”

วิญญาณที่เรียกว่า “ไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก” เป็นอย่างนี้

[๓๑๘] **จิตที่เรียกว่า “ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณซ่านไปตามปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกว่า “ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณซ่านไปตามปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิว่า “ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” ภิกษุนั้นมีวิญญาณซ่านไปตามอุเบกขา พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาว่า “ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ภิกษุบรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณซ่านไปในอทุกขมสุข พระผู้มีพระ

ภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขตรึงไว้ ที่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขผูกมัดไว้ ที่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในอทุกขมสุขว่า “ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

จิตที่เรียกว่า “ตั้งมั่นอยู่ในภายใน” เป็นอย่างนี้

[๓๑๙] **จิตที่เรียกว่า “ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณไม่ซ่านไปตามปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกว่า “ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณไม่ซ่านไปตามปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิว่า “ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

อีกประการหนึ่ง เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณไม่ซ่านไปตามอุเบกขา พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในสุขอันเกิดจากอุเบกขาว่า “ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่ ภิกษุนั้นมีวิญญาณไม่ซ่านไปตามอทุกขมสุข พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกจิตที่ไม่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขตรึงไว้ ที่ไม่ถูกความยินดีในอทุกขมสุขผูกมัดไว้ ที่ไม่เกี่ยวข้องด้วยสังโยชน์คือความยินดีในอทุกขมสุขว่า “ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน”

จิตที่เรียกว่า “ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน” เป็นอย่างนี้

[๓๒๐] **ความสะดุ้งเพราะตามยึดมั่น**[๑] เป็นอย่างไร

คือ ปุถุชน[๒]ในโลกนี้ ผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูปบ้าง พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง รูปนั้นของเขาย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่รูปแปรผัน

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ข. (ไทย) ๑๗/๗/๒๐

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๗ หน้า ๙๙ ในเล่มนี้

เป็นอย่างอื่น เขาจึงมีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของรูป[๑] ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรม[๒] อันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของรูป ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ เขาจึงเป็นผู้มีความหวาดหวั่น คับแค้น ห่วงใย และเพราะตามยึดมั่น เขาจึงสะดุ้ง

พิจารณาเห็นเวทนา ...

พิจารณาเห็นสัญญา ...

พิจารณาเห็นสังขาร ...

พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณบ้าง พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง วิญญาณนั้นของเขาย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่วิญญาณแปรผันเป็นอย่างอื่น เขาจึงมีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ความสะดุ้ง และความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำ เขาจึงเป็นผู้มีความหวาดหวั่น คับแค้น ห่วงใย และเพราะตามยึดมั่น เขาจึงสะดุ้ง

ความสะดุ้งเพราะตามยึดมั่น เป็นอย่างนี้แล

[๓๒๑] **ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น** เป็นอย่างไร

คือ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง รูปนั้นของท่านย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่รูปแปรผันเป็นอย่างอื่น ท่านจึงไม่มีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของรูป ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของรูป ย่อมไม่ครอบงำจิตท่านตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ ท่านจึงเป็นผู้ไม่มีความหวาดหวั่น ไม่คับแค้น ไม่ห่วงใย และเพราะไม่ยึดมั่น ท่านจึงไม่สะดุ้ง

ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ...

ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ...

ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ...

---

[๑] **ความแปรผันของรูป** หมายถึงกรรมวิญญาณแปรผันไปตามความแตกสลายของรูปว่า “รูปของเราแปรผันไปแล้ว หรือรูปใดมีอยู่ รูปนั้นของเราไม่มี” (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๐/๑๙๖)

[๒] **ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรม** ในที่นี้หมายถึงความสะดุ้งเพราะตัณหา และความเกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๐/๑๙๖)

ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง วิญญาณนั้นของท่านย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่นได้ เพราะความที่วิญญาณแปรผันเป็นอย่างอื่น ท่านจึงไม่มีวิญญาณคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของวิญญาณ ย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านตั้งอยู่ เพราะจิตไม่ถูกครอบงำ ท่านจึงเป็นผู้ไม่มีความหวาดหวั่น ไม่คับแค้น ไม่ห่วงใย และเพราะความไม่ยึดมั่น ท่านจึงไม่สะดุ้ง

ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เป็นอย่างนี้แล

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อไว้ว่า “ภิกษุพึง พิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารอย่างนี้ แต่ท่านทั้งหลายเมื่อหวัง พึงเข้าไปเฝ้าแล้วสอบถามเนื้อความนั้นเถิด พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายทรงตอบอย่างใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้นเถิด”

[๓๒๒] ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภาษิตของท่านพระมหากัจจานะแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความโดยพิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นได้มีความสงสัยว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทสโดยย่อนี้แก่เราทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงพิจารณาโดยประการที่เมื่อพิจารณาอยู่ วิญญาณจะไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้ง เพราะไม่ยึดมั่น เมื่อวิญญาณไม่ฟุ้งไป ไม่ซ่านไปในภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ในภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น จึงไม่มีเหตุเกิดหรือแดนเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ต่อไป” แล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดาร ทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ ใครเล่าหนอจะพึงชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดารให้พิสดารได้”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั้นเกิดความคิดขึ้นว่า “ท่านพระมหากัจจานะนี้ เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่อง ทั้งเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว และท่านพระมหากัจจานะก็สามารถจะชี้แจงเนื้อความแห่งอุทเทสโดยย่อที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ ไม่ทรงชี้แจงโดยพิสดาร โดยพิสดารได้ทางที่ดี เราทั้งหลายควรเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วพึงสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ”

ลำดับนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ แล้วสอบถามเนื้อความนี้กับท่านพระมหากัจจานะ ท่านพระมหากัจจานะได้ชี้แจงเนื้อความแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายแล้วโดยอาการเหล่านี้ โดยบทเหล่านี้ โดยพยัญชนะเหล่านี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มหากัจจานะ เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก แม้ถ้าเธอทั้งหลายพึงสอบถามเนื้อความนั้นกับเรา ถึงเราก็พึงตอบอย่างเดียวกับที่มหากัจจานะตอบแล้วเหมือนกัน ก็เนื้อความแห่งอุทเทสนั้นเป็นอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงทรงจำเนื้อความนั้นไว้อย่างนั้นเถิด”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อุทเทสวิภังคสูตรที่ ๘ จบ

๙. อรณวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกธรรมที่ไม่มีกิเลส

[๓๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอรณวิภังค์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังอรณวิภังค์นั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค(การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน)อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน[๑] พึงรู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น พึงรู้การตัดสิน

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐

ความสุข ครั้นรู้แล้ว พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งความสุขในภายใน ไม่พึงกล่าวความลับ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า เมื่อไม่รีบร้อน จึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด ไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ[๑] นี้เป็นอุทเทสแห่งอรณวิภังค์

[๓๒๔] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกามอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด

ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก

ธรรมคืออัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ นี้มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด

ธรรมเป็นเหตุไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

อริยมรรคมีองค์ ๘

[๓๒๕] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้แก่

๑.	สัมมาทิฏฐิ	(เห็นชอบ)	๒.	สัมมาสังกัปปะ	(ดำริชอบ)
๓.	สัมมาวาจา	(เจาจาชอบ)	๔.	สัมมากัมมันตะ	(กระทำชอบ)

---

[๑] **คำพูดสามัญ** ในที่นี้หมายถึงคำพูดของชาวโลกที่กำหนดพูดกัน บัญญัติให้รู้ร่วมกัน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๓/๑๙๗)

๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”[๑] นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๒๖] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุพึงรู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

การยกย่อง การตำหนิ และการไม่แสดงธรรม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด” ชื่อว่าตำหนิชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก” ชื่อว่ายกย่องชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด” ชื่อว่าตำหนิชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก” ชื่อว่ายกย่องชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งยังละภวสังโยชน์[๒]ไม่ได้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด” ชื่อว่าตำหนิชนพวกหนึ่ง

บุคคลเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งละภวสังโยชน์ได้แล้ว ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก” ชื่อว่ายกย่องชนพวกหนึ่ง

ภิกษุทั้งหลาย การยกย่อง การตำหนิ และการไม่แสดงธรรม เป็นอย่างนี้แล

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๗๖ หน้า ๘๑ ในเล่มนี้

[๓๒๗] **การไม่ยกย่อง การไม่ตำหนิ และการแสดงธรรม** เป็นอย่างไร

คือ บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด” เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ นี้แล มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด” ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก” เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ นี้แล ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก” ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด” เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ นี้แล มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด” ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก” เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ นี้แล ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก” ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ยังละภวสังโยชน์ไม่ได้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงมีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติผิด” เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “เมื่อบุคคลยังละภวสังโยชน์ไม่ได้ แม้ภพก็เป็นอันละไม่ได้” ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

บุคคลไม่กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ละภวสังโยชน์ได้แล้ว ชนเหล่านั้นทั้งหมดจึงไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นผู้ปฏิบัติถูก” เขาเมื่อกล่าวดังนี้ว่า “ก็เมื่อบุคคลละภวสังโยชน์ได้แล้ว แม้ภพก็เป็นอันละได้แล้ว” ชื่อว่าแสดงธรรมเท่านั้น

ภิกษุทั้งหลาย การไม่ยกย่อง การไม่ตำหนิ และการแสดงธรรม เป็นอย่างนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุพึงรู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

กามคุณ ๕ ประการ

[๓๒๘] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุพึงรู้การตัดสินความสุข ครั้นรู้แล้ว พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งความสุขในภายใน” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการ นี้

กามคุณ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้

สุขโสมนัสที่อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้เกิดขึ้น เราเรียกว่า สุขอันเกิดจากกาม เป็นสุขที่เกิดแต่เมถุนธรรม[๑] เป็นสุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะ เรากล่าวว่า “ภิกษุไม่พึงเสพ ไม่พึงเจริญ ไม่พึงทำให้มาก พึงกลัวสุขชนิดนี้”

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุจตุตถฌาน ... สุขนี้เราเรียกว่า เนกขัมมสุข เป็นสุขอันเกิดจากความสงัด เป็นสุขเกิดจากความสงบ เป็นสุขเกิดจากการตรัสรู้ เรากล่าวว่า “ภิกษุพึงเสพ พึงเจริญ พึงทำให้มาก ไม่พึงกลัวสุขชนิดนี้”

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุพึงรู้การตัดสินความสุข ครั้นรู้แล้ว พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งความสุขในภายใน” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๒๙] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงกล่าวความลับ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น ภิกษุรู้ความลับอันใด ที่ไม่เป็นความจริง ไม่เป็นความแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่พึงกล่าวความลับนั้นเป็นอันขาด แม้รู้ว่าความลับอันใดที่เป็นความจริง เป็นความแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็พึงสำเหนียกเพื่อจะไม่กล่าวความลับนั้น และพึงรู้ความลับอันใดเป็นความจริง เป็นความแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น ภิกษุพึงรู้กาลเพื่อจะกล่าวความลับนั้น

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๑๔ หน้า ๒๐ ในเล่มนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น ภิกษุรู้คำล่วงเกินต่อหน้าอันใด ที่ไม่เป็นคำจริง ไม่เป็นคำแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้านั้นเป็นอันขาด แม้รู้ว่าคำล่วงเกินต่อหน้าอันใด ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็พึงสำเหนียกเพื่อจะไม่กล่าวคำล่วงเกินต่อหน้านั้น และพึงรู้คำล่วงเกินต่อหน้าอันใดที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น ภิกษุพึงรู้กาลเพื่อจะกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้านั้น

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงกล่าวความลับ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๓๐] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุเมื่อไม่รีบร้อนจึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น เมื่อภิกษุรีบร้อนพูด แม้กายก็ลำบาก จิตก็แกว่ง เสียงก็พร่า คอก็แห้ง แม้คำพูดที่ภิกษุรีบร้อนพูดก็ไม่สละสลวย ฟังไม่เข้าใจ

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น เมื่อภิกษุไม่รีบร้อนพูด กายก็ไม่ลำบาก จิตก็ไม่แกว่ง เสียงก็ไม่พร่า คอก็ไม่แห้ง แม้คำพูดที่ภิกษุผู้ไม่รีบร้อนพูด ก็สละสลวย ฟังเข้าใจ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุเมื่อไม่รีบร้อนจึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๓๑] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

การยึดภาษาท้องถิ่น และการละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างไร

คือ ภาชนะชนิดเดียวกันนั่นแหละในโลกนี้ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปาติ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปัตตะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปิฏฐะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “สราวะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “หโรสะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “โปณะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “หนะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปิปิละ” ภิกษุพูดด้วยความยึดมั่น ถือมั่นโดยวิธีที่ชนทั้งหลายในท้องถิ่นนั้น ๆ จะรู้จักภาชนะนั้นว่า “นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

การยึดภาษาท้องถิ่น และการละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างนี้

[๓๓๒] **การไม่ยึดภาษาท้องถิ่น และการไม่ละเลยคำพูดสามัญ** เป็นอย่างไร

คือ ภาชนะชนิดเดียวกันนั่นแหละในโลกนี้ บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปาติ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปัตตะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปิฏฐะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “สราวะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “หโรสะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “โปณะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “หนะ” บางท้องถิ่นรู้จักกันว่า “ปิปิละ” ภิกษุพูดอย่างไม่ถือมั่นโดยวิธีที่ชนทั้งหลายในท้องถิ่นนั้น ๆ จะรู้จักภาชนะนั้นได้ว่า “ได้ยินว่า ท่านผู้มีอายุเหล่านี้พูดหมายถึงภาชนะนี้”

ภิกษุทั้งหลาย การไม่ยึดภาษาท้องถิ่น และการไม่ละเลยคำพูดสามัญ เป็นอย่างนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ” นั่น เพราะอาศัยคำนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๓๓] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือการประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งโสมนัสของบุคคลผู้มีความสุขอันเกิดจากกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๔] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคืออัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๕] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือมัชฌิมาปฏิปทา ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๖] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือการยกย่อง การตำหนิ และการไม่แสดงธรรมนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ยกย่อง การไม่ตำหนิ การแสดงธรรมเท่านั้นนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๗] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือสุขอันเกิดจากกาม สุขอันเกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ สุขของปุถุชน ไม่ใช่สุขของพระอริยะนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือเนกขัมมสุข สุขเกิดจากความสงัด สุขเกิดจากความสงบ สุขเกิดจากการตรัสรู้นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๘] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือความลับที่ไม่เป็นความจริง ไม่เป็นความแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือความลับที่เป็นความจริง เป็นความแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือความลับที่เป็นความจริง เป็นความแท้ ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๓๙] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือคำล่วงเกินต่อหน้า ที่ไม่เป็นคำจริง ไม่เป็นคำแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือคำล่วงเกินต่อหน้า ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์นี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือคำล่วงเกินต่อหน้า ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ ประกอบด้วยประโยชน์นี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๔๐] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือคำที่บุคคลผู้รีบร้อนพูดนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือคำที่บุคคลผู้ไม่รีบร้อนพูดนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

[๓๔๑] ภิกษุทั้งหลาย ในอรณวิภังค์นั้น ธรรมคือการยึดภาษาท้องถิ่น และการละเลยคำพูดสามัญนี้ มีทุกข์ มีความเบียดเบียน มีความคับแค้น มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติผิด เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมมีกิเลส

แต่ในเรื่องนั้น ธรรมคือการไม่ยึดภาษาท้องถิ่น และการไม่ละเลยคำพูดสามัญนี้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีความคับแค้น ไม่มีความเร่าร้อน เป็นข้อปฏิบัติถูก เพราะฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่าเป็นธรรมไม่มีกิเลส

ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาในอรณวิภังค์นี้อย่างนี้แลว่า “เราทั้งหลาย รู้ธรรมที่มีกิเลส และรู้ธรรมที่ไม่มีกิเลสแล้ว จักปฏิบัติตามข้อปฏิบัติเพื่อไม่มีกิเลส” กุลบุตรผู้มีนามว่าสุภูติ ได้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติเพื่อไม่มีกิเลสแล้ว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อรณวิภังคสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกธาตุ

[๓๔๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมคธ ถึงกรุงราชคฤห์แล้ว เสด็จเข้าไปหานายช่างหม้อชื่อภัคควะถึงที่อยู่ แล้วได้ตรัสว่า “ภัคควะ ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขอพักในศาลาสักคืนหนึ่ง”

นายภัคควะกราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมไม่หนักใจเลย แต่ในศาลานี้ มีบรรพชิตเข้าไปพักอยู่ก่อนแล้ว ถ้าบรรพชิตรูปนั้นอนุญาต ก็ขอเชิญท่านพักตามสบายเถิด”

ก็สมัยนั้นแล กุลบุตรชื่อปุกกุสาติ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา อุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาค ปุกกุสาติกุลบุตรนั้น เข้าไปพักอยู่ในศาลาของนายช่างหม้อนั้นก่อนแล้ว ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปหาท่านปุกกุสาติถึงที่อยู่แล้วได้ตรัสว่า “ภิกษุ ถ้าเธอไม่หนักใจ เราขอพักในศาลาสักคืนหนึ่ง”

ท่านปุกกุสาติตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ ศาลาของนายช่างหม้อกว้างขวาง เชิญท่านพักตามสบายเถิด”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังศาลาของนายช่างหม้อ ทรงลาดสันถัดหญ้า ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วประทับนั่งขัดสมาธิ ตั้งพระวรกายตรง ดำรงพระสติไว้เฉพาะหน้า พระองค์ประทับนั่งจนล่วงเลยราตรีไปมาก แม้ท่านปุกกุสาติก็นั่งจนล่วงเลยราตรีไปมากเหมือนกัน

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “กุลบุตรนี้ประพฤติน่าเลื่อมใสหนอ ทางที่ดี เราควรจะถามดู” จึงตรัสถามท่านปุกกุสาติว่า “ภิกษุ ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร”

ท่านปุกกุสาติตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคดมผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชตระกูล ทรงผนวชแล้ว ก็พระสมณโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น มีพระกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์

ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค” ข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

“ภิกษุ ก็บัดนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทับอยู่ ณ ที่ไหน”

“ท่านผู้มีอายุ บัดนี้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี ในอุตตรชนบท”

“ก็ท่านเคยเห็นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นหรือ และท่านเห็นแล้วจะรู้จักหรือ”

“ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเลย และเห็นแล้วก็ไม่รู้จัก”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “กุลบุตรนี้บวชอุทิศเรา ทางที่ดี เราพึงแสดงธรรมแก่เขา” ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกท่านปุกกุสาติมาตรัสว่า “ภิกษุ เราจักแสดงธรรมแก่เธอ เธอจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ท่านปุกกุสาติทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๓๔๓] “ภิกษุ บุรุษนี้มีธาตุ ๖[๑] มีผัสสายตนะ(แดนเกิดแห่งผัสสะ) ๖ มีมโนปวิจาร(ความนึกหน่วงทางใจ) ๑๘ มีอธิษฐานธรรม(ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ) ๔ เมื่อความกำหนดหมาย ซึมซาบไม่ถึงบุรุษผู้คงอยู่ในอธิษฐานธรรม บัณฑิตจึงเรียกบุรุษนั้นว่า “มุนีผู้สงบแล้ว” บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา[๒] พึงตามรักษาสัจจะ[๓] พึงเพิ่มพูนจาคะ[๔] พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น” นี้เป็นอุทเทสแห่งธาตุวิภังค์ ๖ ประการ

[๓๔๔] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีธาตุ ๖ ประการ” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุ ธาตุ ๖ ประการ นี้ คือ

๑.	ปฐวีธาตุ	(ธาตุดิน)	๒.	อาโปธาตุ	(ธาตุน้ำ)
๓.	เตโชธาตุ	(ธาตุไฟ)	๔.	วาโยธาตุ	(ธาตุลม)

---

[๑] **ธาตุ ๖** โดยทั่วไปหมายถึงข้อปฏิบัติเป็นส่วนเบื้องต้นของกุลบุตรมี ๖ ประการ คือ (๑) ความสำรวม ในศีล (๒) ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ ๖ (๓) ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ (๔) การประกอบ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง (๕) สัทธรรม ๗ (๖) รูปฌาน ๔ แต่ในที่นี้ผู้ฟังมีข้อปฏิบัติเหล่านี้ แล้ว จึงทรงแสดงข้อปฏิบัติแนวกัมมัฏฐานที่สูงขึ้นไป (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๒)

[๒] **ไม่พึงประมาทปัญญา** ในที่นี้หมายถึงไม่พึงประมาทปัญญาในสมาธิและวิปัสสนา เพื่อแทงตลอดปัญญาในอรหัตตผล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๓)

[๓] **พึงตามรักษาสัจจะ** ในที่นี้หมายถึงรักษาสัจจะมาแต่ต้น เพื่อกระทำปรมัตถสัจจะคือนิพพานให้แจ้ง (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๓)

[๔] **พึงเพิ่มพูนจาคะ** หมายถึงเพิ่มพูนการสละกิเลส(อย่างหยาบ)มาแต่ต้น เพื่อทำการสละกิเลสทั้งหมดด้วยอรหัตตมรรค (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๓)

๕. อากาสธาตุ (ธาตุคืออากาศ) ๖. วิญญาณธาตุ (ธาตุคือวิญญาณ)

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีธาตุ ๖ ประการ” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๔๕] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีผัสสายตนะ ๖ ประการ” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. ผัสสายตนะคือจักขุ ๒. ผัสสายตนะคือโสตะ
๓. ผัสสายตนะคือฆานะ ๔. ผัสสายตนะคือชิวหา
๕. ผัสสายตนะคือกาย ๖. ผัสสายตนะคือมโน

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีผัสสายตนะ ๖ ประการ” นั่น เพราะอาศัยหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๔๖] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีมโนปวิจาร ๑๘” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ บุคคลเห็นรูปทางตาแล้ว ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา

ความนึกหน่วงโสมนัส ๖ ความนึกหน่วงโทมนัส ๖ ความนึกหน่วงอุเบกขา ๖ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีมโนปวิจาร ๑๘” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๔๗] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีอธิษฐานธรรม ๔ ประการ” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คือ

๑. อธิษฐานธรรมคือปัญญา ๒. อธิษฐานธรรมคือสัจจะ
๓. อธิษฐานธรรมคือจาคะ ๔. อธิษฐานธรรมคืออุปสมะ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “ภิกษุ บุรุษนี้มีอธิษฐานธรรม ๔ ประการ” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

ธาตุ ๖ ประการ

[๓๔๘] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา เป็นอย่างไร

คือ ธาตุ ๖ ประการนี้ ได้แก่

๑.	ปฐวีธาตุ	๒.	อาโปธาตุ
๓.	เตโชธาตุ	๔.	วาโยธาตุ
๕.	อากาสธาตุ	๖.	วิญญาณธาตุ

[๓๔๙] **ปฐวีธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ ปฐวีธาตุภายในก็มี ปฐวีธาตุภายนอกก็มี

ปฐวีธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรูป[๑] ภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของแข้นแข็ง เป็นของหยาบ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรืออุปาทินนกรูปภายในอื่นใดที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของแข้นแข็ง เป็นของหยาบ

นี้เรียกว่าปฐวีธาตุภายใน

ปฐวีธาตุภายใน และปฐวีธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นปฐวีธาตุนั่นเอง บัณฑิตควรเห็นปฐวีธาตุนั้น ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ครั้นเห็นปฐวีธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนัดจากปฐวีธาตุ

[๓๕๐] **อาโปธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ อาโปธาตุภายในก็มี อาโปธาตุภายนอกก็มี

อาโปธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเอิบอาบ มีความเอิบอาบ ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ น้ำตา มันข้น เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรืออุปาทินนกรูปภายในอื่นใด ที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเอิบอาบ มีความเอิบอาบ

นี้เรียกว่าอาโปธาตุภายใน

อาโปธาตุภายในและอาโปธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นอาโปธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึงเห็นอาโปธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ครั้น

---

[๑] **อุปาทินนกรูป** หมายถึงรูปมีกรรมเป็นสมุฏฐาน คำนี้เป็นชื่อของรูปที่ดำรงอยู่ภายในสรีระ ที่ยึดถือ จับต้อง ลูบคลำได้ เช่น ผม ขน ฯลฯ อาหารใหม่ อาหารเก่า คำนี้กำหนดจำแนกหมายเอาปฐวีธาตุ ภายใน แต่สำหรับอาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน พึงทราบความพิสดารในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๑๓๐)

เห็นอาโปธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนัดจากอาโปธาตุ

[๓๕๑] **เตโชธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ เตโชธาตุภายในก็มี เตโชธาตุภายนอกก็มี

เตโชธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเร่าร้อน มีความเร่าร้อน ได้แก่ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้อบอุ่น ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้ทรุดโทรม ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำร่างกายให้เร่าร้อน ธรรมชาติที่เป็นเครื่องย่อยสิ่งที่กินแล้ว ดื่มแล้ว เคี้ยวแล้ว และลิ้มรสแล้ว หรืออุปาทินนกรูปภายในอื่นใด ที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของเร่าร้อน มีความเร่าร้อน

นี้เรียกว่าเตโชธาตุภายใน

เตโชธาตุภายในและเตโชธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นเตโชธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึงเห็นเตโชธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ครั้นเห็นเตโชธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนัดจากเตโชธาตุ

[๓๕๒] **วาโยธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ วาโยธาตุภายในก็มี วาโยธาตุภายนอกก็มี

วาโยธาตุภายใน เป็นอย่างไร

คือ อุปาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของพัดไปมา มีความพัดไปมา ได้แก่ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมที่แล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรืออุปาทินนกรูป ภายในอื่นใด ที่เป็นของเฉพาะตน เป็นของพัดไปมา มีความพัดไปมา

นี้เรียกว่าวาโยธาตุภายใน

วาโยธาตุภายในและวาโยธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นวาโยธาตุนั่นเอง บัณฑิตพึงเห็นวาโยธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ครั้นเห็นวาโยธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในวาโยธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนัดจากวาโยธาตุ[๑]

[๓๕๓] **อากาสธาตุ** เป็นอย่างไร

คือ อากาสธาตุภายในก็มี อากาสธาตุภายนอกก็มี

อากาสธาตุภายใน เป็นอย่างไร

---

[๑] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๐๒-๓๐๕/๓๓๐-๓๓๖

คือ อุปาทินนกรูปภายในที่เป็นของเฉพาะตน เป็นสภาวะว่างเปล่า มีความว่างเปล่า ได้แก่ ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องสำหรับกลืนของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้มรส ช่องที่พักอยู่แห่งของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม และช่องสำหรับของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม ไหลลงเบื้องต่ำ หรืออุปาทินนกรูปภายในอื่นใดที่เป็นของเฉพาะตน เป็นสภาวะว่างเปล่า มีความว่างเปล่า

นี้เรียกว่าอากาสธาตุภายใน[๑]

อากาสธาตุภายในและอากาสธาตุภายนอกนี้ ก็เป็นอากาสธาตุนั่นเอง บัณฑิต พึงเห็นอากาสธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ครั้นเห็นอากาสธาตุนั้นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอากาสธาตุ และทำจิตให้คลายความกำหนัดจากอากาสธาตุ

[๓๕๔] ทีนั้น วิญญาณอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหลืออยู่ บุคคลย่อมรู้เรื่องอะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น คือรู้ว่า “สุข” บ้าง รู้ว่า “ทุกข์” บ้าง รู้ว่า “อทุกขมสุข” บ้าง เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เราเสวยสุขเวทนาอยู่” รู้ชัดว่า “เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ สุขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป”

[๓๕๕] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เราเสวยทุกขเวทนาอยู่” รู้ชัดว่า “เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นนั่นแลดับ ทุกขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป”

[๓๕๖] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา จึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาอยู่” รู้ชัดว่า “เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป”

[๓๕๗] ภิกษุ เปรียบเหมือนไม้ ๒ อัน เสียดสีกัน จึงเกิดความร้อน ไฟลุกขึ้น เพราะแยกไม้ทั้งสองนั้นออกจากกัน ความร้อนที่เกิดจากการเสียดสีนั้นจึงดับระงับไป แม้ฉันใด บุคคลก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เราเสวยสุขเวทนาอยู่” รู้ชัดว่า “เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ สุขเวทนา ที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป”

---

[๑] ดูเทียบ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๒-๑๗๗/๑๓๔-๑๓๘

[๓๕๘] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เราเสวยทุกขเวทนาอยู่” รู้ชัดว่า “เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นนั่นแล ดับ ทุกขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป”

[๓๕๙] เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิด บุคคลนั้นเมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า “เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาอยู่” รู้ชัดว่า “เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นนั่นแลดับ อทุกขม-สุขเวทนาที่เกิดเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา ที่เสวยอยู่อันเกิดจากผัสสะนั้นก็ดับคือสงบไป”[๑]

[๓๖๐] ทีนั้น อุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน และผ่องใส เหลืออยู่ เปรียบเหมือนช่างทองหรือลูกมือของช่างทองผู้ชำนาญ ตระเตรียมเบ้าแล้วสุมปากเบ้า เอาคีมคีบทองใส่ลงที่ปากเบ้า แล้วสูบลมตามสมควรแก่เวลา เอาน้ำประพรมตามสมควรแก่เวลา เพ่งดูตามสมควรแก่เวลา ทองนั้นเป็นทองที่ถูกไล่ขี้ไขม่าหมดแล้ว จึงเป็นทองอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ผุดผ่อง และช่างทองหรือลูกมือของช่างทองมุ่งหมายจะทำเครื่องประดับชนิดใด ๆ คือ แผ่นทอง ต่างหู สร้อยคอ หรือมาลัยทอง ทองนั้นย่อมอำนวยประโยชน์ให้เขาได้ แม้ฉันใด[๒] อุเบกขาอื่นก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นอุเบกขาบริสุทธิ์ผุดผ่อง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน และผ่องใสเหลืออยู่

[๓๖๑] บุคคลนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อากาสานัญจายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควร[๓]แก่ธรรมนั้น[๔] เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรานี้ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยอากาสานัญจายตนฌานนั้น ยึดอากาสานัญจายตนฌานนั้น คงอยู่ตลอดกาลนาน

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่วิญญาณัญจายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรานี้ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยวิญญาณัญจายตนฌานนั้น ยึดวิญญาณัญจายตนฌานนั้น คงอยู่ตลอดกาลนาน

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อากิญจัญญายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรานี้ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยอากิญจัญญายตนฌานนั้น ยึดอากิญจัญญายตนฌานนั้น คงอยู่ตลอดกาลนาน

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๕๘/๒๘๒-๒๘๓

[๒] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๓/๓๖๕

[๓] **ธรรมสมควร** ในที่นี้หมายถึงรูปาวจรฌานฝ่ายกุศล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๑/๒๑๖)

[๔] **ธรรมนั้น** ในที่นี้หมายถึงอรูปาวจรฌานฝ่ายวิบาก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๑/๒๑๖)

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่เนวสัญญานาสัญญายตน ฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น อุเบกขาของเรานี้ ก็จะเป็นอุเบกขาที่อาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น ยึดเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น คงอยู่ตลอดกาลนาน

[๓๖๒] ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อากาสานัญจายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะเป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่วิญญาณัญจายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะเป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่อากิญจัญญายตนฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็เป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เข้าไปสู่เนวสัญญานาสัญญายตน ฌาน และอบรมจิตให้มีธรรมสมควรแก่ฌานนั้น จิตนี้ก็จะเป็นจิตที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

ภิกษุนั้นจะไม่ปรุงแต่ง จะไม่คิดถึงความเจริญหรือความเสื่อมเลย เธอเมื่อไม่ปรุงแต่ง ไม่คิดถึง ย่อมไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่หวาดหวั่น เมื่อไม่หวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสได้เฉพาะตนเท่านั้น รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

[๓๖๓] ถ้าภิกษุนั้นเสวยสุขเวทนา จึงรู้ชัดว่า “สุขเวทนานั้นไม่เที่ยง” รู้ชัดว่า “ไม่น่าหมกมุ่น” รู้ชัดว่า “ไม่น่าเพลิดเพลิน”[๑]

ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา จึงรู้ชัดว่า “ทุกขเวทนานั้นไม่เที่ยง” รู้ชัดว่า “ไม่น่าหมกมุ่น” รู้ชัดว่า “ไม่น่าเพลิดเพลิน”

ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา จึงรู้ชัดว่า “อทุกขมสุขเวทนานั้นไม่เที่ยง” รู้ชัดว่า “ไม่น่าหมกมุ่น” รู้ชัดว่า “ไม่น่าเพลิดเพลิน”

[๓๖๔] ถ้าเธอเสวยสุขเวทนา จึงเป็นผู้ปราศจาก(กิเลส) เสวยสุขเวทนานั้น

ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา จึงเป็นผู้ปราศจาก(กิเลส) เสวยทุกขเวทนานั้น

ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา จึงเป็นผู้ปราศจาก(กิเลส)เสวยอทุกขมสุขเวทนานั้น เธอเมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า “เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด” เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า “เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด” รู้ชัดว่า “หลังจากตายไป เวทนาทั้งปวงไม่น่าเพลิดเพลิน จักเย็นในโลกนี้ทีเดียว”

---

[๑] **ไม่น่าเพลิดเพลิน** หมายถึงรู้ชัดว่า “ไม่ควรเพลิดเพลินด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ” (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๓/๒๑๘)

[๓๖๕] ภิกษุ เปรียบเหมือนตะเกียงน้ำมันติดอยู่ได้ เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ ตะเกียงน้ำมันนั้นย่อมหมดเชื้อดับไป เพราะหมดน้ำมันและไส้ และเพราะไม่เติมน้ำมันและไส้ใหม่ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า “เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด” เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด จึงรู้ชัดว่า “เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด” รู้ชัดว่า “หลังจากตายไป เวทนาทั้งปวงไม่น่าเพลิดเพลิน จักเย็นในโลกนี้ทีเดียว”[๑] เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้[๒] ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอธิษฐานธรรมคือปัญญาอันยอดเยี่ยมนี้ เพราะว่าปัญญาอันประเสริฐ ยอดเยี่ยมนี้ คือความรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ทั้งปวง[๓]

[๓๖๖] ความหลุดพ้นของภิกษุนั้น เป็นอันตั้งอยู่ ไม่กำเริบในสัจจะ เพราะว่าสิ่งใดมีความเลอะเลือนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเป็นของเท็จ สิ่งใดไม่มีความเลอะเลือนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเป็นของจริงคือนิพพาน เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอธิษฐานธรรมคือสัจจะอันยอดเยี่ยมนี้ เพราะสัจจะนี้เป็นบรมอริยสัจคือนิพพานอันไม่มีความเลอะเลือนเป็นธรรมดา

[๓๖๗] อนึ่ง อุปธิทั้งหลาย[๔]ของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแล เป็นอันเธอสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เธอละอุปธิเหล่านั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอธิษฐานธรรมคือจาคะอันยอดเยี่ยมนี้ เพราะว่าจาคะอันประเสริฐ ยอดเยี่ยมนี้ คือความสละคืนอุปธิทั้งปวง

[๓๖๘] อนึ่ง อภิชฌา คือ ความพอใจ ความกำหนัดยินดีของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่ เธอละอภิชฌา คือ ความพอใจ ความกำหนัดยินดีได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ความอาฆาต คือ ความพยาบาท ความคิดประทุษร้ายของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่ เธอละความอาฆาต คือ ความพยาบาท ความคิดประทุษร้ายนั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

อวิชชา คือ ความหลง งมงายของภิกษุผู้ไม่รู้แจ้งในกาลก่อนนั้นนั่นแลมีอยู่ เธอละอภิชฌา คือ ความหลง งมงายนั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๕๕/๒๘๒

[๒] **ผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้** หมายถึงผู้ประกอบด้วยอรหัตตผลปัญญาซึ่งเป็นอธิษฐานธรรมอันสูงสุด (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๕/๒๑๙)

[๓] หมายความว่า ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ญาณ(ความรู้)ในอรหัตตผลเท่านั้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๕/๒๑๙)

[๔] **อุปธิทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงอุปธิ ๔ คือ (๑) อุปธิคือขันธ์ (๒) อุปธิคือกิเลส (๓) อุปธิคืออภิสังขาร (๔) อุปธิคือกามคุณ ๕ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๗/๒๑๙)

ให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เพียบพร้อมแล้วอย่างนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยอธิษฐานธรรม คือ อุปสมะอันยอดเยี่ยมนี้ ความสงบระงับราคะ โทสะ โมหะ นี้เป็นความสงบระงับ อันประเสริฐยอดเยี่ยม

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้

[๓๖๙] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “เมื่อความกำหนดหมาย[๑] ซึมซาบไม่ถึงบุรุษผู้คงอยู่ในอธิษฐานธรรม บัณฑิตจึงเรียกบุรุษนั้นว่า “มุนีผู้สงบแล้ว” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

ภิกษุ ความกำหนดหมายว่า “เรามี” ความกำหนดหมายว่า “เราไม่มี” ความกำหนดหมายว่า “เราจักมี” ความกำหนดหมายว่า “เราจักไม่มี” ความกำหนดหมายว่า “เราจักมีรูป” ความกำหนดหมายว่า “เราจักไม่มีรูป” ความกำหนดหมายว่า “เราจักมีสัญญา” ความกำหนดหมายว่า “เราจักไม่มีสัญญา” ความกำหนดหมายว่า “เราจักมีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่”

ความกำหนดหมายเป็นดุจโรค ความกำหนดหมายเป็นดุจหัวฝี ความกำหนดหมายเป็นดุจลูกศร[๒] แต่เราเรียกภิกษุว่า “มุนีผู้สงบแล้ว” เพราะก้าวล่วงความกำหนดหมายทั้งปวง เพราะว่ามุนีผู้สงบแล้ว ย่อมไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่กำเริบ ไม่ทะเยอทะยาน แม้มุนีนั้นก็ไม่มีเหตุที่ต้องเกิด เมื่อไม่เกิด จักแก่ได้อย่างไร เมื่อไม่แก่ จักตายได้อย่างไร เมื่อไม่ตาย จักกำเริบได้อย่างไร เมื่อไม่กำเริบ จักทะเยอทะยานได้อย่างไร

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “เมื่อความกำหนดหมาย ซึมซาบไม่ถึงบุรุษผู้คงอยู่ในอธิษฐานธรรม บัณฑิตจึงเรียกบุรุษนั้นว่า “มุนีผู้สงบแล้ว” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้เราจึงกล่าวไว้

ภิกษุ เธอจงจำธาตุวิภังค์ ๖ โดยย่อนี้ของเราไว้”

[๓๗๐] ครั้งนั้นแล ท่านปุกกุสาติรู้ว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาของเราเสด็จมาถึงแล้ว ได้ยินว่า พระสุคตของเราเสด็จมาถึงแล้ว ได้ยินว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราเสด็จมาถึงแล้ว” จึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าเฉวียงบ่า หมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ผู้โง่ เขลา เบาปัญญา มีความผิดที่ข้าพระองค์ได้สำคัญพระผู้มีพระภาคว่าควรเรียกด้วยวาทะว่าผู้มีอายุ ขอพระผู้มีพระภาคจงให้อภัยโทษแก่ข้าพระองค์ เพื่อสำรวมต่อไป”[๓]

---

[๑] **ความกำหนดหมาย** หมายถึงความกำหนดหมาย ๓ ประการ คือ (๑) ความกำหนดหมายด้วยอำนาจตัณหา (๒) ความกำหนดหมายด้วยอำนาจมานะ (๓) ความกำหนดหมายด้วยอำนาจทิฏฐิ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๖๙/๒๒๐)

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๔๘/๒๗๐, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๘/๑๖๗

[๓] ดูเทียบ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕/๒๔๒

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เอาเถอะ เธอผู้โง่ เขลา เบาปัญญา มีความผิดที่ได้สำคัญเราว่าควรร้องเรียกด้วยวาทะว่าผู้มีอายุ แต่เธอเห็นความผิดโดยเป็นความผิดแล้วกระทำคืนตามธรรม เราก็ยกโทษให้เธอ ภิกษุ ก็การที่บุคคลเห็นความผิดโดยเป็นความผิด แล้วกระทำคืนตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป นี้เป็นความเจริญในอริยวินัย”

ท่านปุกกุสาติกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด”

“เธอมีบาตรและจีวรครบแล้วหรือ”

“ไม่ครบ พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุ ตถาคตทั้งหลายจะไม่ให้กุลบุตรผู้มีบาตรและจีวรไม่ครบอุปสมบท”

ลำดับนั้น ท่านปุกกุสาติชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วจากไปแสวงหาบาตรและจีวร

ทันใดนั้นเอง แม่โคได้ขวิดท่านปุกกุสาติผู้กำลังเที่ยวแสวงหาบาตรและจีวรเสียชีวิต ครั้งนั้น ภิกษุจำนวนมากได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “กุลบุตรชื่อปุกกุสาติที่พระผู้มีพระภาคทรงโอวาทด้วยพระโอวาทโดยย่อนั้น ตายเสียแล้ว เขามีคติเป็นอย่างไร มีสัมปรายภพเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปุกกุสาติกุลบุตรเป็นบัณฑิต ได้บรรลุธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว และเธอไม่ให้เราลำบากเพราะเหตุแห่งธรรม เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป ปุกกุสาติกุลบุตร จึงเป็นโอปปาติกะ[๑] จะนิพพานในโลกนั้น ไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ธาตุวิภังคสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. สัจจวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกสัจจะ

[๓๗๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **โอปปาติกะ** ในที่นี้หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตทันทีและเมื่อจุติ(ตาย) ก็หายวับไป ไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น ดูเทียบ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๑๔๙ แต่ในที่นี้หมายถึงพระอนาคามีที่เกิดในสุทธาวาส(ที่อยู่ของสัตว์ผู้บริสุทธิ์) ๕ ชั้น มีชั้นอวิหา เป็นต้น แล้วดำรงภาวะอยู่ในพรหมโลกในชั้นนั้น ๆ ปรินิพพาน สิ้นกิเลสในสุทธาวาสนั่นเอง ไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗-๘๘/๒๔๒-๒๔๓)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ให้หมุนกลับไม่ได้ คือ การบอก[๑] การแสดง[๒] การบัญญัติ[๓] การกำหนด[๔] การเปิดเผย[๕] การจำแนก[๖] การทำให้ง่าย[๗] ซึ่งอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขอริยสัจ

๒. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขสมุทยอริยสัจ

๓. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธอริยสัจ

๔. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

---

[๑] **การบอก** หมายถึงการบอกว่า นี้ชื่อว่า ทุกขอริยสัจ ฯลฯ นี้ชื่อว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๒/๓๙๕, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔)

[๒] **การแสดง** หมายถึงการให้อุทเทส (คำเริ่มต้น) จบลง (องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔)

[๓] **การบัญญัติ** หมายถึงการตั้งสัจจะ มีทุกขสัจเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓)

[๔] **การกำหนด** หมายถึงการให้เนื้อความนั้นดำเนินไปโดยประการต่าง ๆ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕)

[๕] **การเปิดเผย** หมายถึงการชี้แจงแสดงเนื้อความตามที่ตั้งอุทเทสไว้ โดยการวกกลับมาอธิบายซ้ำอีก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕)

[๖] **การจำแนก** หมายถึงการจำแนกประเด็นที่เปิดแล้ว (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕)

[๗] **การทำให้ง่าย** หมายถึงการแสดงประเด็นที่จำแนกไว้ให้ชัดเจนด้วยการชี้เหตุและยกอุทาหรณ์ต่าง ๆ มาประกอบ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๒/๓๙๖, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕) และดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๗๓-๒๗๔

ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ให้หมุนกลับไม่ได้ คือ การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก ทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ นี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงคบสารีบุตรและโมคคัลลานะ เธอทั้งหลายจงคบสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นภิกษุฉลาด เป็นผู้อนุเคราะห์[๑]เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย สารีบุตรเปรียบเหมือนผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว สารีบุตรย่อมแนะนำในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะย่อมแนะนำในประโยชน์ที่สูงสุด สารีบุตรสามารถที่จะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ ได้โดยพิสดาร”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตครั้นตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงทรงลุกขึ้นจากพุทธอาสน์ เสด็จเข้าไปยังที่ประทับ

[๓๗๒] ขณะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปแล้วไม่นาน ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ คือ การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขอริยสัจ

๒. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขสมุทยอริยสัจ

๓. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธอริยสัจ

๔. การบอก การแสดง การบัญญัติ การกำหนด การเปิดเผย การจำแนก การทำให้ง่ายซึ่งทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

[๓๗๓] **ทุกขอริยสัจ** (อริยสัจคือทุกข์) เป็นอย่างไร

---

[๑] **อนุเคราะห์** ในที่นี้หมายถึงการอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ (๑) การอนุเคราะห์ด้วยอามิส (๒) การอนุเคราะห์ด้วยธรรม (ม. อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓)

คือ ชาติ เป็นทุกข์ ชรา เป็นทุกข์ มรณะ เป็นทุกข์ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์[๑]

ชาติ เป็นอย่างไร

คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่งขันธ์ ความได้อายตนะ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ

นี้เรียกว่า ชาติ[๒]

ชรา เป็นอย่างไร

คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ

นี้เรียกว่า ชรา[๓]

มรณะ เป็นอย่างไร

คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป จากหมู่สัตว์นั้น ๆ ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือ มฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของสัตว์เหล่านั้น ๆ

นี้เรียกว่า มรณะ[๔]

โสกะ เป็นอย่างไร

คือ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

นี้เรียกว่า โสกะ[๕]

ปริเทวะ เป็นอย่างไร

คือ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญ ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

นี้เรียกว่า ปริเทวะ[๖]

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑, ม.มู.(ไทย) ๑๒/๙๑/๘๖

[๒] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๘/๓๒๕, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๓/๘๘-๘๙, สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔

[๓] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๒/๘๗, สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔,๒๗/๕๔,๒๘/๕๖,๓๓/๗๒

[๔] ดูเทียบ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๒/๘๘, สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔,๒๗/๕๔,๒๘/๕๖,๓๓/๗๒, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๑/๑๕๐

[๕] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๔/๑๕๕, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๖

[๖] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๔/๑๕๕,๙๗/๒๙๘, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๖

ทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ ไม่สำราญ อันเกิดจากกายสัมผัส

นี้เรียกว่า ทุกข์[๑]

โทมนัส เป็นอย่างไร

คือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ ไม่สำราญ อันเกิดจากมโนสัมผัส

นี้เรียกว่า โทมนัส[๒]

อุปายาส เป็นอย่างไร

คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่คับแค้น ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือ) ผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ

นี้เรียกว่า อุปายาส

การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ เป็นอย่างไร

คือ หมู่สัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า “ไฉนหนอ เราทั้งหลายจึงจักไม่มีความเกิดเป็นธรรมดา หรือความเกิดไม่พึงมาถึงเราทั้งหลาย” แต่ความปรารถนานี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

นี้เรียกว่าการไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เป็นทุกข์

หมู่สัตว์ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ....

หมู่สัตว์ผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา ...

หมู่สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ...

หมู่สัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นเป็นธรรมดา ต่างก็เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า “ไฉนหนอ เราทั้งหลายจึงจักไม่มีความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นเป็นธรรมดา ขอความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นไม่พึงมาถึงเราทั้งหลาย” แต่ความปรารถนานี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

นี้เรียกว่าการไม่ได้สิ่งที่ต้องการ เป็นทุกข์

โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ เป็นอย่างไร คือ

---

[๑] ดูเทียบ อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๕๕๙/๑๖๑

[๒] ดูเทียบ อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๔๑๗/๑๓๓

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

เหล่านี้เรียกโดยย่อว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

นี้เรียกว่า ทุกขอริยสัจ

[๓๗๔] **ทุกขสมุทยอริยสัจ** (อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์) เป็นอย่างไร

คือ ตัณหานี้เป็นเหตุเกิดในภพใหม่ สหรคตด้วยความกำหนัดยินดี เป็นเหตุเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา[๑]

นี้เรียกว่า ทุกขสมุทยอริยสัจ

ทุกขนิโรธอริยสัจ (อริยสัจคือความดับทุกข์) เป็นอย่างไร

คือ ความสำรอกและความดับโดยไม่เหลือ ความปล่อยวาง ความสละคืน ความพ้น ความไม่ติดอยู่

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ

อริยมรรคมีองค์ ๘

[๓๗๕] **ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ** (อริยสัจคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) เป็นอย่างไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้นั่นแล ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ[๒]

สัมมาทิฏฐิ เป็นอย่างไร

คือ ความรู้ในทุกข์(ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)

นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

สัมมาสังกัปปะ เป็นอย่างไร

คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑

[๒] ดูเทียบ ข้อ ๓๒๕ หน้า ๓๙๖ ในเล่มนี้

นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ เป็นอย่างไร

คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร

คือ พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิยโยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

สัมมาสติ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

นี้เรียกว่า สัมมาสติ

สัมมาสมาธิ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตกวิจาร ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุนั้นจึงบรรลุทุติยฌาน ที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ... บรรลุตติยฌาน ... บรรลุจตุตถฌานอยู่

นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ[๑]

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระตถาคตผู้เป็นอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศไว้แล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้[๒] คือ ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงกำหนด ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทรงทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ นี้"

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภาษิตของท่านพระสารีบุตร ดังนี้แล

สัจจวิภังคสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. ทักขิณาวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน

[๓๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ สมัยนั้นแล พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงถือผ้าใหม่คู่หนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าใหม่คู่นี้ หม่อมฉันกรอด้ายเอง ทอเอง ตั้งใจอุทิศถวายพระผู้มีพระภาค ขอพระผู้มีพระภาคทรงอาศัยความอนุเคราะห์ รับผ้าใหม่คู่นั้นของหม่อมฉันเถิด"

เมื่อพระนางมหาปชาบดีโคตมี กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า "โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันบูชาอาตมภาพและสงฆ์"

แม้ครั้งที่ ๒ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าใหม่คู่นี้ หม่อมฉันกรอด้ายเอง ทอเอง ตั้งใจอุทิศถวายพระผู้มีพระภาค ขอพระผู้มีพระภาคทรงอาศัยความอนุเคราะห์ รับผ้าใหม่คู่นี้ของหม่อมฉันเถิด"

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับพระนางมหาปชาบดีโคตมีว่า "โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันบูชาอาตมภาพและสงฆ์"

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗-๔๐๒/๓๒๖-๓๓๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๓-๓๖/๕๐-๕๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๙๐-๒๐๕/๑๗๑-๑๘๑)

[๒] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗/๒๔

แม้ครั้งที่ ๓ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าใหม่คู่นี้ หม่อมฉันกรอด้ายเอง ทอเอง ตั้งใจอุทิศถวายพระผู้มีพระภาค ขอพระผู้มีพระภาคทรงอาศัยความอนุเคราะห์ รับผ้าใหม่คู่นี้ ของหม่อมฉันเถิด”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับพระนางมหาปชาบดีโคตมีว่า “โคตมี ขอพระนางจงถวายสงฆ์เถิด เมื่อพระนางถวายสงฆ์แล้ว จักเป็นอันบูชาอาตมภาพและสงฆ์”

[๓๗๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค โปรดรับผ้าใหม่ทั้งคู่ของพระนางมหาปชาบดีโคตมีเถิด พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงมีอุปการะมาก เป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงทะนุถนอมเลี้ยงดูให้พระผู้มีพระภาคเสวยน้ำนม ในเมื่อพระชนนีสวรรคตแล้ว แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีอุปการะมากแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงอาศัยพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ทรงเป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท[๑] ทรงอาศัยพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงทรงมีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระธรรม มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระสงฆ์ มีศีลที่พระอริยะยินดี ทรงอาศัยพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงเป็นผู้หมดความสงสัยในทุกข์ หมดความสงสัยในทุกขสมุทัย หมดความสงสัยในทุกขนิโรธ หมดความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีพระอุปการะมากแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี”

[๓๗๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ข้อนี้เป็นอย่างนั้น อานนท์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น อานนท์

เพราะว่า บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๒๕๓ หน้า ๓๐๓ ในเล่มนี้

บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระธรรม มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระสงฆ์ มีศีลที่พระอริยะยินดี เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว เป็นผู้หมดความสงสัยในทุกข์ หมดความสงสัยในทุกขสมุทัย หมดความสงสัยในทุกขนิโรธ หมดความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ได้ เราไม่กล่าวการกระทำนี้ คือ การกราบไหว้ การลุกรับ การทำอัญชลี การทำสามีจิกรรม ด้วยการบริจาคจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ว่าเป็นการทำตอบแทนกันของบุคคลนี้กับบุคคลนี้

การถวายทานเจาะจงบุคคล ๑๔ ประการ

[๓๗๙] อานนท์ ก็ทักษิณาเป็นปาฏิปุคคลิก (การถวายทานเจาะจงบุคคล)นี้มี ๑๔ ประการ

ทักษิณาเป็นปาฏิปุคคลิก ๑๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุคคลย่อมถวายทานในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๑

๒. บุคคลย่อมถวายทานในพระปัจเจกพุทธะ นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิก ประการที่ ๒

๓. บุคคลย่อมถวายทานในพระสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๓

๔. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๔

๕. บุคคลย่อมถวายทานในพระอนาคามี นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๕

๖. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามิผล นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๖

๗. บุคคลย่อมถวายทานในพระสกทาคามี นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๗

๘. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามิผล นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๘

๙. บุคคลย่อมถวายทานในพระโสดาบัน นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๙

๑๐. บุคคลย่อมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๑๐

๑๑. บุคคลย่อมถวายทานในบุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายแล้ว นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๑๑

๑๒. บุคคลย่อมให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล[๑] นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๑๒

๑๓. บุคคลย่อมให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๑๓

๑๔. บุคคลย่อมให้ทานในสัตว์ดิรัจฉาน นี้เป็นทักษิณาปาฏิปุคคลิกประการที่ ๑๔

อานนท์ ในทักษิณาปาฏิปุคคลิก ๑๔ ประการนั้น บุคคลให้ทานในสัตว์ดิรัจฉานแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ ๑๐๐ อัตภาพ[๒] ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีลแล้วพึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ ๑,๐๐๐ อัตภาพ ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีลแล้วพึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ ๑๐๐,๐๐๐ อัตภาพ ถวายทานในบุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์แสนโกฏิอัตภาพ ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลแล้วพึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระโสดาบัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามิผล ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระสกทาคามี ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามิผล ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระอนาคามี ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระปัจเจกสัมพุทธะ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย

การถวายทานในสงฆ์ ๗ ประการ

[๓๘๐] อานนท์ ก็ทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ ๗ ประการนี้

ทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุคคลย่อมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๑

๒. เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้วบุคคลย่อมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๒

๓. บุคคลย่อมถวายทานในภิกษุสงฆ์ นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๓

---

[๑] **ปุถุชนผู้มีศีล** ในที่นี้หมายถึง ปุถุชนผู้มีศีล โดยชื่อว่าเป็นผู้มีศีลเป็นพื้น ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เลี้ยงชีวิตด้วยกสิกรรมหรือพาณิชยกรรมโดยธรรม โดยชอบธรรม (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๙/๒๒๙)

[๒] คำว่า **มีอานิสงส์ ๑๐๐ เท่า** แปลมาจากคำว่า สตคุณา(สต + คุณ) หมายถึงมีผลวิบาก (ของทักษิณานั้น) ๑๐๐ ในอรรถกถาและฎีกาขยายความว่า สตานิสำสา สตวฑฺฒิตา หมายถึงมีผลวิบาก(ของสิ่งที่ให้นั้น) เป็น ๑๐๐ หรือมีอานิสงส์เพิ่มขึ้นเป็น ๑๐๐ ตามคุณสมบัติของผู้รับ เช่น เมื่อให้ทานแก่สัตว์ดิรัจฉานทักษิณา(สิ่งที่ให้)นั้นจะให้อายุ ๑๐๐ วรรณะ ๑๐๐ สุข ๑๐๐ พละ ๑๐๐ ปฏิภาณ ๑๐๐ (และ)จะให้อายุวรรณะ สุข พละ และปฏิภาณเป็น ๑๐๐ อัตภาพอย่างต่อเนื่องตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๙/๒๒๙, ม.อุ.ฎีกา (บาลี) ๓๗๙/๔๘๗)

๔. บุคคลย่อมถวายทานในภิกษุณีสงฆ์ นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๔

๕. บุคคลเผดียงสงฆ์ว่า “ขอท่านจงให้ภิกษุและภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าเจาะจงจากสงฆ์” แล้วถวายทาน นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๕

๖. บุคคลเผดียงสงฆ์ว่า “ขอท่านจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าเจาะจงจากสงฆ์” แล้วถวายทาน นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๖

๗. บุคคลเผดียงสงฆ์ว่า “ขอท่านจงให้ภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าเจาะจงจากสงฆ์” แล้วถวายทาน นี้เป็นทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ประการที่ ๗

อานนท์ ก็ในอนาคตกาล จักมีแต่เหล่าโคตรภูภิกษุ มีผ้ากาสาวะพันคอ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม ชนทั้งหลายจักถวายทานเจาะจงพระสงฆ์ได้ในภิกษุผู้ทุศีลเหล่านั้น แม้ในเวลานั้น เราก็ยังกล่าวทักษิณาที่ถวายในสงฆ์ว่า มีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ แต่ว่าเราไม่กล่าวปาฏิปุคคลิกทานว่า มีผลมากกว่าทักษิณาที่ถวายในสงฆ์โดยปริยายไร ๆ เลย

[๓๘๑] อานนท์ ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา(ของทำบุญ) ๔ ประการนี้

ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก(ผู้ให้) แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก(ผู้รับ)

๒. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก

๓. ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก

๔. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก

ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างไร

คือ ทายกในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ปฏิคาหกเป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างนี้

ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก เป็นอย่างไร

คือ ทายกในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม ปฏิคาหกเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม
ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก เป็นอย่างนี้

ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างไร

คือ ทายกในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม และปฏิคาหกก็เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม
ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างนี้

ทักษิณาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างไร

คือ ทายกในโลกนี้ เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม และปฏิคาหกก็เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม
ทักษิณาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก เป็นอย่างนี้

อานนท์ ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา ๔ ประการนี้"[๑]

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้นตรัสเวยยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์อื่นอีกต่อไปว่า

[๓๘๒] "ผู้ใดมีศีล ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี
เชื่อกรรมและผลแห่งกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้ทุศีล
ทักษิณาของผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายทายก
ผู้ใดทุศีล ได้ของมาโดยไม่เป็นธรรม มีจิตไม่เลื่อมใส
ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มีศีล
ทักษิณาของผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก
ผู้ใดทุศีล ได้ของมาโดยไม่เป็นธรรม มีจิตไม่เลื่อมใส
ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้ทุศีล
เราไม่กล่าวทานของผู้นั้นว่ามีผลไพบูลย์
ผู้ใดมีศีล ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี
เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มีศีล
เรากล่าวทานของผู้นั้นว่ามีผลไพบูลย์
ผู้ใดปราศจากราคะแล้ว ได้ของมาโดยธรรม
มีจิตเลื่อมใสดี เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร
จึงให้ทานในท่านผู้ปราศจากราคะ
เรากล่าว ทานของผู้นั้นนั่นแลว่า
เลิศกว่าอามิสทานทั้งหลาย" ดังนี้แล

ทักขิณาวิภังคสูตรที่ ๑๒ จบ
วิภังควรรคที่ ๔ จบ
รวมพระสูตรในวรรคนี้ คือ

๑	ภัทเทกรัตตสูตร	๒.	อานันทภัทเทกรัตตสูตร
๓.	มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร	๔.	โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร
๕.	จูฬกัมมวิภังคสูตร	๖.	มหากัมมวิภังคสูตร
๗.	สฬายตนวิภังคสูตร	๘.	อุทเทสวิภังคสูตร
๙.	อรณวิภังคสูตร	๑๐.	ธาตุวิภังคสูตร

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๘/๑๓๖-๑๓๗

๑๑. สัจจวิภังคสูตร ๑๒. ทักขิณาวิภังคสูตร

๕. สฬายตนวรรค

หมวดว่าด้วยอายตนะ ๖ ประการ

๑. อนาถปิณฑิโกวาทสูตร

ว่าด้วยการให้โอวาทแก่อนาถบิณฑิกคหบดี

[๓๘๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นแล อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีเรียกบุรุษคนหนึ่งมาสั่งว่า

“มาเถิด พ่อมหาจำเริญ เจ้าจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค ด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า” และจงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ กราบเท้าทั้งสองของท่านด้วยเศียรเกล้าตามคำของเรา จงเรียนอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า” และจงเรียนอย่างนี้ว่า “ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอนุเคราะห์ เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกคหบดีถึงนิเวศน์ด้วยเถิด”

บุรุษนั้นรับคำแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า” และเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้เรียนท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ท่านขอกราบเท้าทั้งสองของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้าและฝากมาเรียนว่า “ขอท่านพระสารีบุตรโปรดอนุเคราะห์ เข้าไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกคหบดีถึงนิเวศน์ด้วยเถิด”

ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

[๓๘๔] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร มีท่านพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะ เข้าไปยังนิเวศน์ของท่านอนาถบิณฑิกคหบดี นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ได้ถามท่านอนาถบิณฑิกคหบดีว่า “คหบดี ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาของท่านทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ”[๑]

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๒/๕๕๘-๕๕๙, องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๖

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีตอบว่า “ท่านสารีบุตร กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ แม้ฉันใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผมฉันนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการ ทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวขันที่ศีรษะ แม้ฉันใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผมฉันนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการ ทุเลาไม่ปรากฏ ขอรับ

เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแล่เนื้อที่คมกรีดท้อง แม้ฉันใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงท้องของกระผมฉันนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรง ๒ คน จับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้างย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิง แม้ฉันใด อาการเร่าร้อนในกายของกระผมก็มีมากอย่างยิ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน

ท่านสารีบุตร กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ”[๑]

[๓๘๕] ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า “คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียก ในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นจักขุ(ตา) และวิญญาณที่อาศัยจักขุของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นโสตะ(หู) และวิญญาณที่อาศัยโสตะของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นฆานะ(จมูก) และวิญญาณที่อาศัยฆานะของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นชิวหา(ลิ้น) และวิญญาณที่อาศัยชิวหาของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นกาย(ร่างกาย) และวิญญาณที่อาศัยกายของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นมโน(ใจ) และวิญญาณที่อาศัยมโนของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๑)

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๘๗/๘๑

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นรูป และวิญญาณที่อาศัยรูปของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเสียง ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นกลิ่น ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นรส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นโผฏฐัพพะ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นธรรมารมณ์ และวิญญาณที่อาศัยธรรมารมณ์ของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๒)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นจักขุวิญญาณ และวิญญาณที่อาศัยจักขุวิญญาณของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียก อย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นโสตวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นฆานวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นชิวหาวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นกายวิญญาณ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นมโนวิญญาณ และวิญญาณที่อาศัยมโนวิญญาณของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียก อย่างนี้ (๓)

คหบดี เพราะเหตุนั้นแล ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นจักขุสัมผัส และวิญญาณที่อาศัยจักขุสัมผัสของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นโสตสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นฆานสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นชิวหาสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นกายสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นมโนสัมผัส และวิญญาณที่อาศัยมโนสัมผัสของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๔)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส และวิญญาณที่อาศัยเวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัสของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่เกิดจากชิวหาสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส และวิญญาณที่อาศัยเวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัสของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๕)

[๓๘๖] คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นปฐวีธาตุ และวิญญาณที่อาศัยปฐวีธาตุของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นอาโปธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเตโชธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นวาโยธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นอากาสธาตุ ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นวิญญาณธาตุ และวิญญาณที่อาศัยวิญญาณธาตุของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียก อย่างนี้ (๖)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นรูป และวิญญาณที่อาศัยรูปของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเวทนา ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นสัญญา ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นสังขาร ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นวิญญาณ และวิญญาณที่อาศัยวิญญาณของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๗)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นอากาสานัญจายตนฌาน และวิญญาณที่อาศัยอากาสานัญจายตนฌานของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นวิญญาณัญจายตนฌาน ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นอากิญจัญญายตนฌาน ...

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน และวิญญาณที่อาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ (๘)

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นโลกนี้ และวิญญาณที่อาศัยโลกนี้ของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “เราจักไม่ยึดมั่นโลกหน้า และวิญญาณที่อาศัยโลกหน้าของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

คหบดี เพราะเหตุนั้น ท่านพึงสำเหนียกในเรื่องนี้อย่างนี้ว่า “อารมณ์ใดที่เราเห็น ฟัง ทราบ รู้แจ้ง แสวงหา ได้พิจารณาแล้วด้วยใจ เราจักไม่ยึดมั่นอารมณ์แม้นั้น และวิญญาณที่อาศัยอารมณ์นั้นของเราก็จักไม่มี” ท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้” (๙)

[๓๘๗] เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว อนาถบิณฑิกคหบดีได้ร้องไห้ น้ำตาไหล ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้ถามท่านอนาถบิณฑิกคหบดีว่า “คหบดี ท่านยังยึดติดอยู่หรือ”

อนาถบิณฑิกคหบดีตอบว่า “ท่านอานนท์ผู้เจริญ กระผมมิได้ยึดติด แต่กระผมได้นั่งใกล้พระศาสดาและหมู่ภิกษุที่น่าเจริญใจมานานแล้ว กระผมไม่เคยได้สดับธรรมีกถาเห็นปานนี้เลย”

“คหบดี ธรรมีกถาเห็นปานนี้ ไม่แจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้นุ่งขาวห่มขาว แต่แจ่มแจ้งแก่บรรพชิตทั้งหลาย”

“ท่านพระสารีบุตรผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรมีกถาเห็นปานนี้ จงแจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้นุ่งขาวห่มขาวบ้างเถิด เพราะกุลบุตรผู้มีกิเลสดุจธุลีในดวงตาน้อย[๑]ก็มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม พวกเขาจึงเสื่อมและเป็นผู้ไม่รู้ธรรม”

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรและท่านพระอานนท์ได้โอวาทอนาถบิณฑิกคหบดีด้วยโอวาทนี้ ลุกขึ้นจากอาสนะแล้วจากไป

เมื่อท่านพระสารีบุตรและท่านพระอานนท์จากไปแล้วไม่นาน อนาถบิณฑิกคหบดี ก็ได้ทำกาลกิริยาแล้วไปเกิดในหมู่เทพชั้นดุสิต ครั้งนั้น อนาถบิณฑิกเทพบุตร มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เมื่อราตรีผ่านพ้นไป ทำพระเชตวันทั้งหมดให้สว่าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

“ก็พระเชตวันนี้ มีหมู่ฤาษีพำนักอยู่[๒]
พระผู้เป็นธรรมราชาก็ประทับอยู่
เป็นสถานที่ให้เกิดปีติแก่ข้าพระองค์
การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด[๓] ๑

---

[๑] **ผู้มีกิเลสดุจธุลีในดวงตาน้อย** หมายถึงมีธุลีคือราคะ โทสะ โมหะ เบาบางคือเล็กน้อย ที่ปิดบังดวงตาคือปัญญา (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๕, วิ.อ. (บาลี) ๓/๘-๙/๑๔-๑๕)

[๒] **หมู่ฤาษีพำนักอยู่** ในที่นี้หมายถึง หมู่ภิกษุอาศัยอยู่ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๘๗/๒๓๖)

[๓] **การงาน** หมายถึงมรรคเจตนา **วิชชา** หมายถึงมรรคปัญญา อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสัมมาทิฏฐิและ สัมมาสังกัปปะ **ธรรม** หมายถึงธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งสมาธิ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ **ศีล** หมายถึงสัมมาวาจา

สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ด้วยธรรมนี้
หาใช่บริสุทธิ์ด้วยโคตรหรือทรัพย์ไม่
เพราะเหตุนั้นแหละ คนฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ตน
ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคายเถิด
เพราะเมื่อเลือกเฟ้นเช่นนี้ ย่อมหมดจดในธรรมเหล่านั้น
พระสารีบุตรเท่านั้น เป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้ถึงฝั่ง
ด้วยปัญญา ศีล และความสงบ”

อนาถบิณฑิกเทพบุตรได้กราบทูลดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ลำดับนั้น อนาถบิณฑิกเทพบุตรรู้ว่า “พระศาสดาทรงพอพระทัย” จึงถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วหายตัวไป ณ ที่นั้นเอง

[๓๘๘] ครั้งนั้น เมื่อราตรีนั้นล่วงไปแล้ว พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทพบุตรองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เมื่อราตรีผ่านพ้นไป ทำพระเชตวันทั้งหมดให้สว่าง เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ไหว้เราแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับเราด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

“ก็พระเชตวันนี้ มีหมู่ฤาษีพำนักอยู่
พระผู้เป็นธรรมราชาก็ประทับอยู่
เป็นสถานที่ให้เกิดปีติแก่ข้าพระองค์
การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด ๑
สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ด้วยธรรมนี้
หาใช่บริสุทธิ์ด้วยโคตรหรือทรัพย์ไม่
เพราะเหตุนั้นแหละ คนฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ตน
ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคายเถิด
เพราะเมื่อเลือกเฟ้นเช่นนี้ ย่อมหมดจดในธรรมเหล่านั้น
พระสารีบุตรเท่านั้น เป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้ถึงฝั่ง
ด้วยปัญญา ศีล และความสงบ”

ภิกษุทั้งหลาย เทพบุตรนั้นได้กล่าวดังนี้แล้ว รู้ว่า “พระศาสดาทรงพอพระทัยเรา” จึงไหว้เรา ทำประทักษิณแล้วหายตัวไป ณ ที่นั้นเอง”[๑]

สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ **ชีวิตอันสูงสุด** หมายถึงชีวิตของผู้ดำรงอยู่ในศีล (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๘๗/๒๓๖, สำ.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๘๖, สำ.ฏีกา (บาลี) ๑/๔๘/๑๓๒)

[๑] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๑/๑๐๙

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เทพบุตรนั้น จักเป็นอนาถบิณฑิกเทพบุตรแน่ เพราะอนาถบิณฑิกคหบดีเลื่อมใสแล้วในท่านพระสารีบุตร”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ อานนท์ เรื่องที่เธอคาดคะเนนั้น เธอลำดับเรื่องถูกแล้ว เทพบุตรนั้นคืออนาถบิณฑิกเทพบุตร มิใช่ใครอื่น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อนาถปิณฑิโกวาทสูตรที่ ๑ จบ

๒. ฉันโนวาทสูตร[๑]
ว่าด้วยการให้โอวาทแก่พระฉันนะ

[๓๘๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาจุนทะ และท่านพระฉันนะ[๒]อยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ สมัยนั้น ท่านพระฉันนะอาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้น[๓]แล้วเข้าไปหาท่านพระมหาจุนทะถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับท่านพระมหาจุนทะดังนี้ว่า “มาเถิดท่านจุนทะ พวกเราเข้าไปถามอาการอาพาธของท่านพระฉันนะกันเถิด” ท่านพระมหาจุนทะรับคำแล้ว

ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาจุนทะเข้าไปหาท่านพระฉันนะถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระสารีบุตรได้ถามท่านพระฉันนะดังนี้ว่า “ท่านฉันนะ ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาของท่านทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือ อาการทุเลาปรากฏ อาการกำเริบไม่ปรากฏหรือ”[๔]

ท่านพระฉันนะตอบว่า “ท่านสารีบุตร กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๘๗/๘๐-๘๔

[๒] **พระฉันนะ** ในสูตรนี้ เป็นคนละรูปกับพระฉันนะที่นำม้ากัณฐกะส่งเสด็จเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๘๙/๒๓๗, สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๐)

[๓] **ที่หลีกเร้น** ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๘๙/๒๓๗)

[๔] ดูเทียบ องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๕๔๖

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ แม้ฉันใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผมฉันนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวขันที่ศีรษะ แม้ฉันใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงศีรษะของกระผมฉันนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการ ทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแล่เนื้อที่คมกรีดท้อง แม้ฉันใด ลมอันแรงกล้าเสียดแทงท้องของกระผมฉันนั้นเหมือนกัน กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรง ๒ คน จับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้างย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิง แม้ฉันใด อาการเร่าร้อนในกายของกระผมก็มีมากอย่างยิ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ท่านสารีบุตร กระผมไม่สบาย จะเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาของกระผมกำเริบหนักขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย อาการกำเริบปรากฏ อาการทุเลาไม่ปรากฏ

ท่านสารีบุตร กระผม จักนำศัสตรา[๑]มา กระผมไม่อยากมีชีวิตอยู่”

[๓๙๐] “ท่านฉันนะอย่านำศัสตรามา ท่านจงรักษาตัวให้อยู่ต่อไปเถิด พวกเราต้องการให้ท่านรักษาตัวอยู่ต่อไป ถ้าท่านฉันนะไม่มีโภชนะที่เป็นสัปปายะ ผมจักแสวงหามาให้ ถ้าท่านฉันนะไม่มีเภสัชที่เป็นสัปปายะ ผมก็จักแสวงหามาให้ ถ้าท่านฉันนะไม่มีพวกอุปัฏฐากผู้เหมาะสม ผมจักอุปัฏฐากเอง ท่านฉันนะอย่านำศัสตรามาเลย ขอท่านฉันนะจงรักษาตัวให้อยู่ต่อไปเถิด พวกเราต้องการให้ท่านฉันนะรักษาตัวอยู่ต่อไป”

“ท่านสารีบุตร โภชนะที่เป็นสัปปายะของกระผมไม่ใช่ไม่มี เภสัชที่เป็นสัปปายะของกระผมไม่ใช่ไม่มี อุปัฏฐากที่เหมาะสมของกระผมไม่ใช่ไม่มี อีกประการหนึ่ง กระผมก็ปรนนิบัติพระศาสดาด้วยความเต็มใจมาตลอดทีเดียว ไม่ใช่ปรนนิบัติด้วยความไม่เต็มใจ ขอท่านสารีบุตรโปรดจำข้อความนี้ไว้อย่างนี้เถิดว่า “ข้อที่พระสาวกปรนนิบัติพระศาสดาด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่ปรนนิบัติด้วยความไม่เต็มใจ นี้เป็นการสมควรแก่พระสาวก ฉันนภิกษุจักนำศัสตรามาจึงไม่ควรถูกติเตียน”[๒]

“พวกเราขอถามปัญหาบางข้อกับท่านฉันนะ ถ้าท่านฉันนะจะให้โอกาสตอบปัญหา”

“ท่านสารีบุตร นิมนต์ถามมาเถิด ผมฟังแล้วจักตอบให้รู้”

---

[๑] **ศัสตรา** ในที่นี้หมายถึงศัสตราสำหรับฆ่าตัวตาย (ชีวิตหารกสตฺถํ) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๘๙/๒๓๗)

[๒] **ไม่ควรถูกติเตียน** ในที่นี้หมายถึง ไม่เกิดอีก ไม่ปฏิสนธิอีก (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๐/๒๓๗)

[๓๙๑] “ท่านฉันนะ ท่านพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า “นั่นของเรา[๑] เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

พิจารณาเห็นโสตะ โสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นฆานะ ฆานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นชิวหา ชิวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นกาย กายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา” หรือ”

“ท่านสารีบุตร กระผมพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

พิจารณาเห็นโสตะ โสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นฆานะ ฆานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นชิวหา ชิวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นกาย กายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา[๒] เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

[๓๙๒] “ท่านฉันนะ ท่านพิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในจักขุ ในจักขุวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในโสตะ ในโสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในฆานะ ในฆานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในชิวหา ในชิวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในกาย ในกายวิญญาณ ...

---

[๑] คำว่า **นั่นของเรา** เป็นต้น พระเถระกล่าวหมายถึงการถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๑/๒๓๗)

[๒] คำว่า **นั่นไม่ใช่ของเรา** เป็นต้น ท่านพระฉันนะพิจารณาเห็นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๑/๒๓๗)

พิจารณาเห็นอะไร รู้อะไรในมโน ในมโนวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

“ท่านสารีบุตร กระผมพิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในจักขุ ในจักขุวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นจักขุ จักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในโสตะ ในโสตวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในฆานะ ในฆานวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในชิวหา ในชิวหาวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในกาย ในกายวิญญาณ ...

พิจารณาเห็นความดับ รู้ความดับในมโน ในมโนวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณ จึงพิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

[๓๙๓] เมื่อท่านพระฉันนะกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระมหาจุนทะได้กล่าวกับท่านพระฉันนะดังนี้ว่า

“ท่านฉันนะ เพราะเหตุนี้แล แม้การเห็นนี้ ก็เป็นคำสอนของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ท่านพึงใส่ใจให้ดีตลอดกาลเป็นนิตย์ บุคคลผู้มีตัณหา มานะ และทิฏฐิอาศัยอยู่ ย่อมมีความหวั่นไหว บุคคลผู้ไม่มีตัณหา มานะ และทิฏฐิอาศัยอยู่ ย่อมไม่มีความหวั่นไหว เมื่อไม่มีความหวั่นไหว ก็มีความสงบ[๑] เมื่อมีความสงบ ก็ไม่มีความน้อมไป[๒] เมื่อไม่มีความน้อมไป การมาและการไป[๓]ก็ไม่มี เมื่อไม่มีการมาและการไป ความตายและความเกิดก็ไม่มี เมื่อไม่มีความตายและความเกิด โลกนี้โลกหน้าก็ไม่มี ระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์”

ครั้นท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาจุนทะสอนท่านพระฉันนะด้วยโอวาทนี้แล้ว ก็ลุกขึ้นจากอาสนะแล้วจากไป เมื่อท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาจุนทะจากไปไม่นาน ท่านพระฉันนะก็ได้นำศัสตรามา[๔]

---

[๑] **ความสงบ** ในที่นี้หมายถึงกายปัสสัทธิ(สงบกาย) และจิตตปัสสัทธิ(สงบจิต) โดยความก็คือกิเลสปัสสัทธิ (สงบกิเลส) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๓/๒๓๗, สํ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๑)

[๒] **ความน้อมไป** ในที่นี้หมายถึงความน้อมไปด้วยตัณหาและทิฏฐิ (ม.อุ.อ. ๓/๓๙๓/๒๓๗,สํ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๑)

[๓] **การมาและการไป** หมายถึงการมาด้วยอำนาจปฏิสนธิ การไปด้วยอำนาจการจุติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๓/๒๓๗, สํ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๒, สํ.ฏีกา (บาลี) ๒/๘๗/๓๕๑)

[๔] **นำศัสตรามา** ในที่นี้หมายถึงนำศัสตรามาฆ่าตัวตาย คือตัดก้านคอ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๕/๒๓๘, สํ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/

[๓๙๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านฉันนะได้นำศัสตรามา ท่านมีคติเป็นอย่างไร มีอภิสัมปรายภพ เป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “สารีบุตร ฉันนภิกษุได้บอกว่าจะไม่ถูกติเตียนไว้ต่อหน้าเธอแล้วมิใช่หรือ”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีหมู่บ้านชาววัชชีชื่อปุพพชิระ ในหมู่บ้านนั้น ตระกูลที่เป็นมิตร ตระกูลที่เป็นสหาย เป็นตระกูลที่ท่านฉันนะเข้าไปอาศัยก็มีอยู่”

“สารีบุตร ตระกูลที่เป็นมิตรตระกูลที่เป็นสหายเหล่านั้น เป็นตระกูลที่ฉันนภิกษุเข้าไปอาศัยมีอยู่ แต่เราไม่กล่าวว่า “ฉันนภิกษุมีตระกูลที่ตนพึงเข้าไปอาศัยด้วยเหตุเพียงเท่านี้” เธอจงจำข้อความนี้ไว้อย่างนี้เถิดว่า “เรากล่าวถึงภิกษุที่ละกายนี้เข้าถือกายอื่น ว่ามีตระกูลที่ตนพึงเข้าไปอาศัย” ตระกูลนั้นไม่มีสำหรับฉันนภิกษุ ฉันนภิกษุนำศัสตรามาจึงไม่ควรถูกติเตียน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ฉันโนวาทสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปุณโณวาทสูตร[๑]
ว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระปุณณะ

[๓๙๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเวลาเย็น ท่านพระปุณณะออกจากที่หลีกเร้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดโอวาทข้าพระองค์ด้วยพระโอวาทโดยย่อ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว จะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ปุณณะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ท่านพระปุณณะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

๘๗/๒๒)

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๘๘/๘๕-๘๘

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ปุณณะ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูปนั้นอยู่ เมื่อเธอเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูปนั้น ความเพลิดเพลินย่อมเกิดขึ้น เรากล่าวว่า “เพราะความเพลิดเพลินเกิด ทุกข์จึงเกิด”[๑]

เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดธรรมารมณ์ นั้นอยู่ เมื่อเธอเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดธรรมารมณ์นั้น ความเพลิดเพลินย่อมเกิดขึ้น เรากล่าวว่า “เพราะความเพลิดเพลินเกิด ทุกข์จึงเกิด”

รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูปนั้นอยู่ เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูปนั้น ความเพลิดเพลินย่อมดับ เรากล่าวว่า “เพราะความเพลิดเพลินดับ ทุกข์จึงดับ”

เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดธรรมารมณ์นั้นอยู่ เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดธรรมารมณ์นั้น ความเพลิดเพลินย่อมดับ เรากล่าวว่า “เพราะความเพลิดเพลินดับ ทุกข์จึงดับ”

ปุณณะ เราโอวาทเธอด้วยโอวาทโดยย่อนี้ เธอจักอยู่ในชนบทไหน”

ท่านพระปุณณะกราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคโอวาทข้าพระองค์ด้วยพระโอวาทโดยย่อนี้แล้ว ข้าพระองค์จักอยู่ในชนบทชื่อสุนาปรันตะ”

[๓๙๖] “ปุณณะ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเป็นคนดุร้ายนัก พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเป็นคนหยาบคายนัก ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักด่า บริภาษเธอ ในเรื่องนี้ เธอจักคิดอย่างไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักด่า บริภาษข้าพระองค์ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า “มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดี

---

[๑] ในข้อความนี้หมายถึงการรวมทุกข์ในขันธ์ ๕ ย่อมมีเฉพาะการรวมความเพลิดเพลินคือตัณหาไว้ด้วยกัน (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๕/๒๓๘)

จริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยฝ่ามือ" ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้"

"ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเธอด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยฝ่ามือ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า "มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยก้อนดิน" ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้"

"ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเธอด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนดิน ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า "มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยท่อนไม้" ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้"

"ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเธอด้วยท่อนไม้ ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยท่อนไม้ ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า "มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยศัสตรา" ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้"

"ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเธอด้วยศัสตรา ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารข้าพระองค์ด้วยศัสตรา ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า "มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีหนอ มนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ปลงชีวิตเราด้วยศัสตราที่คม" ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้"

"ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักปลงชีวิตเธอด้วยศัสตราที่คม ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักปลงชีวิตข้าพระองค์ด้วยศัสตราที่คม ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ว่า "พระสาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นอึดอัด ระอา รังเกียจอยู่ด้วยร่างกายและชีวิต แสวงหาศัสตราเครื่องปลงชีวิตก็มีอยู่ เราได้ศัสตราเครื่องปลงชีวิตที่ไม่ได้

แสวงหาเลย” ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้ ข้าแต่พระสุคต ในเรื่องนี้ข้าพระองค์จักคิดอย่างนี้”

“ดีละ ดีละ ปุณณะ เธอประกอบด้วยความข่มใจและความสงบใจ[๑]นี้จักสามารถอยู่ในสุนาปรันตชนบทได้ ปุณณะ เธอรู้เวลาอันสมควรในบัดนี้เถิด”

[๓๙๗] ครั้งนั้น ท่านพระปุณณะชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณ เก็บงำเสนาสนะเรียบร้อยแล้วถือบาตรและจีวร หลีกจาริกไปทางสุนาปรันตชนบท เมื่อจาริกไปโดยลำดับก็ถึงสุนาปรันตชนบท

ได้ยินว่า ท่านพระปุณณะอยู่ที่สุนาปรันตชนบทนั้น ครั้งนั้น ระหว่างพรรษานั้นท่านให้ชาวสุนาปรันตชนบทแสดงตนเป็นอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน แสดงตนเป็นอุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ คน ระหว่างพรรษานั้นเหมือนกัน ท่านปุณณะได้บรรลุวิชชา[๒] ๓ ลำดับนั้น โดยสมัยต่อมา ก็ได้ปรินิพพาน

ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุลบุตรชื่อปุณณะที่พระองค์ทรงโอวาทด้วยพระโอวาทโดยย่อนั้นมรณภาพแล้ว เขามีคติเป็นอย่างไร มีอภิสัมปรายภพเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อปุณณะเป็นบัณฑิต ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งไม่เบียดเบียนเราเพราะเหตุแห่งธรรม ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อปุณณะปรินิพพานแล้ว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปุณโณวาทสูตรที่ ๓ จบ

๔. นันทโกวาทสูตร
ว่าด้วยการให้โอวาทของพระนันทกะ

[๓๙๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล ภิกษุณีมหาปชาบดีโคตมี พร้อมด้วยภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

---

[๑] **ความข่มใจ**(ทมะ) ในที่นี้เป็นชื่อแห่งความสำรวมอินทรีย์ เป็นต้น อนึ่ง ความสำรวมอินทรีย์ ท่านอธิบายว่า ถูกข่มไว้ด้วยสัจจะแล้วจึงเข้าถึงการข่มใจ ผู้ประกอบด้วยความข่มใจและสงบใจชื่อว่าผู้ถึงที่สุดพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ส่วน **ความสงบใจ**(อุปสมะ) เป็นไวพจน์ของความข่มใจ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๖/๒๓๙, สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๘-๘๙/๒๔)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๓ หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดประทานพระโอวาทสั่งสอนภิกษุณีทั้งหลาย โปรดแสดงธรรมีกถาแก่ภิกษุณีทั้งหลายเถิด”

สมัยนั้นแล ภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ย่อมโอวาทภิกษุณีทั้งหลายโดยเวียนกันไป แต่ท่านพระนันทกะไม่ปรารถนาจะโอวาทภิกษุณีทั้งหลายโดยเวียนกันไป ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสถามว่า “อานนท์ วันนี้ วาระให้โอวาทภิกษุณีเวียนมาถึงใครหนอ”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วาระให้โอวาทภิกษุณีทั้งหลาย ภิกษุทุกรูปกระทำแล้วโดยเวียนกันไป แต่ท่านพระนันทกะรูปนี้ ไม่ปรารถนาจะให้โอวาทภิกษุณีทั้งหลายโดยเวียนกันไป”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระนันทกะมาตรัสว่า “นันทกะ เธอจงโอวาทสั่งสอนภิกษุณีทั้งหลาย พราหมณ์ เธอจงแสดงธรรมีกถาแก่ภิกษุณีทั้งหลายเถิด”

ท่านพระนันทกะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ในเวลาเช้าจึงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ผู้เดียวเข้าไปยังราชการาม[๑] ภิกษุณีเหล่านั้นเห็นท่านพระนันทกะเดินมาแต่ไกล จึงช่วยกันปูลาดอาสนะและตั้งน้ำล้างเท้าไว้ ท่านพระนันทกะนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้วล้างเท้า แม้ภิกษุณีเหล่านั้นก็พากันกราบท่านพระนันทกะแล้วนั่ง ณ ที่สมควร

ท่านพระนันทกะได้กล่าวกับภิกษุณีเหล่านั้นว่า “น้องหญิงทั้งหลาย การถามตอบกันจักมีขึ้น ในการถามตอบกันนั้น น้องหญิงทั้งหลายเมื่อรู้ พึงตอบว่า “ดิฉันทั้งหลายรู้” เมื่อไม่รู้พึงตอบว่า “ดิฉันทั้งหลายไม่รู้” หรือน้องหญิงรูปใดมีความเคลือบแคลง หรือความสงสัย น้องหญิงรูปนั้นพึงถามอาตมภาพในเรื่องนั้นว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรื่องนี้เป็นอย่างไร เรื่องนี้มีเนื้อความอย่างไร”

ภิกษุณีเหล่านั้นกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันทั้งหลายมีใจยินดีชื่นชมพระคุณเจ้านันทกะ ด้วยเหตุที่พระคุณเจ้านันทกะปวารณาแก่ดิฉันทั้งหลายเช่นนี้”

[๓๙๙] ท่านพระนันทกะถามว่า “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือจักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

ภิกษุณีเหล่านั้นตอบว่า “ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

---

[๑] **ราชการาม** หมายถึงวิหารที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงให้ก่อสร้างไว้เหมือนกับเชตวนาราม ในด้านทิศใต้แห่งพระนคร (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๘/๒๔๗)

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”[๑]

“ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ฆานะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชิวหาเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ[๒]ว่า “อายตนะภายใน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

ท่านพระนันทกะกล่าวว่า “ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็น ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้”

[๔๐๐] “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา (ไทย) ๑๘/๓๒/๓๕-๓๖

[๒] **ด้วยปัญญาอันชอบ** หมายถึงเห็นตามเหตุ ตามการณ์ ด้วยวิปัสสนาปัญญา ตามความเป็นจริง (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๙/๒๔๗)

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ เสียงเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กลิ่นเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“รสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“โผฏฐัพพะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ธรรมารมณ์เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “อายตนะภายนอก ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

ท่านพระนันทกะกล่าวว่า “ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็น ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล”

[๔๐๑] “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือจักขุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือโสตวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ฆานวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชิวหาวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “หมวดวิญญาณ ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๐๒] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อประทีปน้ำมันถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไส้ก็ดี เปลวไฟก็ดี แสงสว่างก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “เมื่อประทีปน้ำมันโน้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไส้ก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะเมื่อประทีปน้ำมันโน้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไส้ก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน น้องหญิงทั้งหลาย บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “อายตนะ ภายใน ๖ ของเรานี้ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายตนะภายใน ๖ แล้ว ย่อมเสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกขมสุขก็ตาม เวทนานั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ จึงดับ”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๐๓] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ และเงา ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ และเงา ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าเงาของต้นไม้นั้นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ ไม่มีความแปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงเงาของต้นไม้นั้นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน น้องหญิงทั้งหลาย บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “อายตนะ ภายนอก ๖ ของเราไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายตนะภายนอก ๖ แล้ว ย่อมเสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกขมสุขก็ตาม เวทนานั้นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ จึงดับ เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๐๔] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ฆ่าแม่โคแล้ว ใช้มีดแล่เนื้อที่คมชำแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้มีดแล่เนื้อที่คมตัดชำแหละเฉือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้หนังนั้นนั่นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น” คนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคนั้นเมื่อกล่าว ชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญโน้น ฆ่าแม่โคแล้ว ใช้มีดแล่เนื้อที่คมชำแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้มีดแล่เนื้อที่คมตัดชำแหละเฉือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้หนังนั้นนั่นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น” แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น แม่โคนั้นก็แยกกันแล้วจากหนังผืนนั้นนั่นเอง เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย อาตมภาพทำอุปมานี้เพื่อให้เข้าใจเนื้อความชัดเจนขึ้น เนื้อความในอุปมานั้นดังต่อไปนี้

คำว่า **ส่วนเนื้อข้างใน** นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า **ส่วนหนังข้างนอก** นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายนอก ๖

คำว่า **เนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็ก** นั้น เป็นชื่อของนันทิราคะ

คำว่า **มีดแล่เนื้อที่คม** นั้น เป็นชื่อของอริยปัญญาที่ตัด ชำแหละ เฉือนกิเลสในภายใน สังโยชน์ในภายใน และเครื่องผูกในภายใน

โพชฌงค์ ๗ ประการ

[๔๐๕] น้องหญิงทั้งหลาย เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

โพชฌงค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก(ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ(ความดับ) น้อมไปในโวสสัคคะ(ความสละคืน)

๒. ย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...

๓. ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...

๔. ย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ...

๕. ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...

๖. ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...

๗. ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโวสสัคคะ[๑]

เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้แล ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

[๔๐๖] ครั้งนั้น ท่านพระนันทกะกล่าวสอนภิกษุณีเหล่านั้นด้วยโอวาทนี้แล้ว จึงส่งไปด้วยคำว่า “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเถิด สมควรแก่เวลาแล้ว”

ลำดับนั้น ภิกษุณีเหล่านั้น ชื่นชมยินดีภาษิตของท่านพระนันทกะ แล้วลุกขึ้นจากอาสนะ กราบท่านพระนันทกะ กระทำประทักษิณ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุณีเหล่านั้นดังนี้ว่า “ภิกษุณีทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงไปเถิด สมควรแก่เวลาแล้ว”

ครั้งนั้น ภิกษุณีเหล่านั้น ได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณ แล้วจากไป

เมื่อภิกษุณีเหล่านั้นจากไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำนั้น ชนเป็นอันมากไม่มีความเคลือบแคลงหรือความสงสัยเลยว่า “ดวงจันทร์ไม่เต็มดวงหรือเต็มดวงหนอ” แต่ที่แท้ ดวงจันทร์ก็ยังไม่เต็มดวงนั่นเอง แม้ฉันใด ภิกษุณีเหล่านั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้มีใจยินดีต่อธรรมเทศนาของนันทกะ ทั้งที่ยังมีความดำริไม่บริบูรณ์”

[๔๐๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระนันทกะมาตรัสว่า “นันทกะ ถ้าเช่นนั้น วันพรุ่งนี้ เธอพึงโอวาทภิกษุณีเหล่านั้นด้วยโอวาทนั้นนั่นแหละ” ท่านพระนันทกะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

เมื่อล่วงราตรีนั้นไป ครั้นเวลาเช้า ท่านพระนันทกะครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี เที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ผู้เดียวเข้าไปยังราชการาม ภิกษุณีเหล่านั้นเห็นท่านพระนันทกะเดินมาแต่ไกล จึงช่วยกันปูลาดอาสนะและตั้งน้ำล้างเท้าไว้ ท่านพระนันทกะนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แล้วล้างเท้า แม้ภิกษุณีเหล่านั้นกราบท่านพระนันทกะแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระนันทกะได้กล่าวกับภิกษุณีเหล่านั้นว่า

“น้องหญิงทั้งหลาย การถามตอบกันจักมีขึ้น ในการถามตอบกันนั้น น้องหญิงทั้งหลายเมื่อรู้ พึงตอบว่า “ดิฉันทั้งหลายรู้” เมื่อไม่รู้พึงตอบว่า “ดิฉันทั้งหลายไม่รู้” หรือน้องหญิงรูปใดมีความเคลือบแคลง

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๒/๑๑๗-๑๑๘

หรือความสงสัย น้องหญิงรูปนั้นพึงถามอาตมภาพในเรื่องนั้นว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เรื่องนี้เป็นอย่างไร เรื่องนี้ มีเนื้อความอย่างไร”

ภิกษุณีเหล่านั้นกล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันทั้งหลายมีใจยินดีชื่นชมพระคุณเจ้านันทกะ ด้วยเหตุที่พระคุณเจ้านันทกะปวารณาแก่ดิฉันทั้งหลายเช่นนี้”

[๔๐๘] “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือจักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ฆานะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชิวหาเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “อายตนะภายใน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้

[๔๐๙] น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ เสียงเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กลิ่นเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“รสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“โผฏฐัพพะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ธรรมารมณ์เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “อายตนะภายนอก ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลายพระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๐] น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือจักขุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “หมวดวิญญาณ ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือโสตวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ฆานวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“ชิวหาวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“กายวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า” ฯลฯ

“มโนวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ เจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะก่อนนี้ ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “หมวดวิญญาณ ๖ ของเรา ไม่เที่ยง แม้เพราะเหตุนี้” เจ้าข้า”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๑] น้องหญิงทั้งหลาย เมื่อประทีปน้ำมันถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไส้ก็ดี เปลวไฟก็ดี แสงสว่างก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “เมื่อประทีปน้ำมันโน้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไส้ก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะเมื่อประทีปน้ำมันโน้นถูกจุดไว้ น้ำมันก็ดี ไส้ก็ดี เปลวไฟก็ดี ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงแสงสว่างของประทีปน้ำมันนั้นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน น้องหญิงทั้งหลาย บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “อายตนะ ภายใน ๖ ของเรานี้ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายตนะภายใน ๖ แล้ว ย่อมเสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกขมสุขก็ตาม เวทนานั้น เที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา ผู้ที่กล่าวนั้น ชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายในนั้น ๆ จึงดับ”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๒] น้องหญิงทั้งหลาย ต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ และเงา ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “รากก็ดี ลำต้นก็ดี กิ่งและใบก็ดี เงาก็ดี ของต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้น มีแก่น ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ว่าเงาของต้นไม้นั้นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ ไม่มีความแปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะต้นไม้ใหญ่ประเภทยืนต้นมีแก่น มีราก ลำต้น กิ่งและใบ ล้วนไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงเงาของต้นไม้นั้นซึ่งไม่เที่ยง มีความแปรผันเป็นธรรมดาเลย เจ้าข้า”

“ฉันนั้นเหมือนกัน บุคคลใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “อายตนะภายนอก ๖ ของเรานี้ ไม่เที่ยง แต่เราอาศัยอายตนะภายนอก ๖ แล้ว ย่อมเสวยเวทนาใด เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม เป็นอทุกขมสุขก็ตาม เวทนานั้นเที่ยง ยั่งยืน เป็นไปติดต่อ มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา” ผู้ที่กล่าวนั้นชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะอาศัยปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะปัจจัยที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ ดับ เวทนาที่เกิดจากอายตนะภายนอกนั้น ๆ จึงดับ”

“ดีละ ดีละ น้องหญิงทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ย่อมมีความเห็นเรื่องนี้อย่างนี้แล

[๔๑๓] น้องหญิงทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ฆ่าแม่โคแล้ว ใช้มีดแล่เนื้อที่คมชำแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้มีดแล่เนื้อที่คมตัด ชำแหละ เฉือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนัง ไว้ข้างนอก ใช้หนังนั้นนั่นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “แม่โคตัวนี้ เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น” คนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคนั้นเมื่อกล่าว ชื่อว่าพึงกล่าวชอบหรือไม่”

“ไม่ชอบ เจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะคนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ชำนาญโน้น ฆ่าแม่โคแล้ว ใช้มีดแล่เนื้อที่คมชำแหละแม่โค แยกส่วนเนื้อไว้ข้างใน แยกส่วนหนังไว้ข้างนอก ในส่วนเนื้อนั้น ส่วนใด ๆ เป็นเนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็กในภายใน ก็ใช้มีดแล่เนื้อที่คมตัด ชำแหละ เฉือนส่วนนั้น ๆ แล้วเลาะส่วนหนังไว้ข้างนอก ใช้หนังนั้น นั่นแหละคลุมแม่โคนั้นไว้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “แม่โคตัวนี้เราประกอบไว้ด้วยหนังผืนนี้เท่านั้น” แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น แม่โคนั้นก็แยกกันแล้วจากหนังผืนนั้นนั่นเอง”

“น้องหญิงทั้งหลาย อาตมภาพทำอุปมานี้เพื่อให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจนขึ้น เนื้อความในอุปมานั้นดังต่อไปนี้

คำว่า **ส่วนเนื้อข้างใน** นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า **ส่วนหนังข้างนอก** นั้น เป็นชื่อของอายตนะภายนอก ๖

คำว่า **เนื้อสัน เส้นเอ็นใหญ่ เส้นเอ็นเล็ก** นั้น เป็นชื่อของนันทิราคะ

คำว่า **มีดแล่เนื้อที่คม** นั้น เป็นชื่อของอริยปัญญาที่ตัด ชำแหละ เฉือนกิเลสในภายใน สังโยชน์ในภายใน และเครื่องผูกในภายใน

โพชฌงค์ ๗ ประการ

[๔๑๔] น้องหญิงทั้งหลาย เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

โพชฌงค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโวสสัคคะ

๒. ย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ...

๓. ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...

๔. ย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ...

๕. ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...

๖. ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ...

๗. ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโวสสัคคะ

เพราะโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ที่ภิกษุเจริญ ทำให้มากแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ภิกษุจึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

[๔๑๕] ครั้งนั้น ท่านพระนันทกะโอวาทภิกษุณีเหล่านั้นด้วยโอวาทนี้แล้ว จึงส่งไปด้วยคำว่า “น้องหญิงทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเถิด สมควรแก่เวลาแล้ว”

ลำดับนั้น ภิกษุณีเหล่านั้นชื่นชมยินดีภาษิตของท่านพระนันทกะ แล้วลุกขึ้นจากอาสนะ กราบท่านพระนันทกะ กระทำประทักษิณ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ยืน ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุณีเหล่านั้นดังนี้ว่า “ภิกษุณีทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงไปเถิด สมควรแก่เวลาแล้ว”

ครั้งนั้น ภิกษุณีเหล่านั้นได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วจากไป

เมื่อภิกษุณีเหล่านั้นจากไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำนั้น ชนเป็นอันมากไม่มีความเคลือบแคลงหรือความสงสัยเลยว่า “ดวงจันทร์ไม่เต็มดวงหรือเต็มดวงหนอ” แต่ที่แท้ ดวงจันทร์ก็เต็มดวงแล้ว ฉันใด ภิกษุณีเหล่านั้นก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้มีใจยินดีต่อธรรมเทศนาของพระนันทกะและมีความดำริบริบูรณ์แล้ว

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุณี ๕๐๐ รูปนั้น รูปที่ได้คุณธรรมชั้นต่ำที่สุดเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

นันทโกวาทสูตรที่ ๔ จบ

๕. จูฬราหุโลวาทสูตร[๑]
ว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุล สูตรเล็ก

[๔๑๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงเกิดความรำพึงขึ้นอย่างนี้ว่า “ธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ[๒]ของราหุลแก่กล้าแล้ว ทางที่ดี เราพึงแนะนำราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะให้ยิ่งขึ้นไป”

ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ทรงเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาตภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว รับสั่งเรียกท่านพระราหุลมาตรัสว่า “ราหุล เธอจงถือผ้านิสีทนะ(ผ้าสำหรับปูนั่งของสมณะ) เราจักเข้าไปยังป่าอันธวัน เพื่อพักผ่อนกลางวัน”

ท่านพระราหุลทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ได้ถือผ้านิสีทนะตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปเบื้องพระปฤษฎางค์

สมัยนั้น เทวดาหลายพันองค์ก็ติดตามพระผู้มีพระภาคไปด้วยคิดว่า “วันนี้ พระผู้มีพระภาค จักทรงแนะนำท่านพระราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะให้ยิ่งขึ้นไป”

ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่ป่าอันธวัน ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ฝ่ายท่านพระราหุลถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระราหุลดังนี้ว่า

[๔๑๗] “ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

ท่านพระราหุลกราบทูลว่า “ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๒๑/๑๔๗-๑๕๑

[๒] **ธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ** หมายถึงธรรม ๑๕ ประการ คือ เว้นบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้เกียจคร้าน ผู้หลงลืมสติ ผู้มีจิตไม่มั่นคง และผู้มีปัญญาทราม คบบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้มีศรัทธา ผู้ขยัน ผู้มีสติมั่นคง ผู้มีจิตตั้งมั่น และผู้มีปัญญา พิจารณาธรรม ๕ ประการ คือ พระสูตรที่น่าเลื่อมใส สัมมัปปธานสูตร สติปัฏฐานสูตร ฌานและวิโมกข์ และญาณจริยา

อีกนัยหนึ่ง หมายถึงธรรม ๑๕ ประการ คือ อินทรีย์ ๕ ประการ สัญญาอันเป็นส่วนแห่งธรรม เครื่องตรัสรู้ ๕ ประการ และธรรม ๕ ประการ มีกัลยาณมิตตตาเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๑๖/๒๔๙, สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๑๒๑/๔๓)

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ จักขุสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร แม้เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๑๘] “ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ โสตะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“ฆานะเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“ชิวหาเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ มโนเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ ธรรมารมณ์เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ มโนวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ มโนสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

“ราหุล เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร แม้เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

“ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข”

“เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”

“ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๑๙] “ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่น ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะ ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโน ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธรรมารมณ์ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระราหุลมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระองค์ตรัสเวยยากรณภาษิตนี้อยู่ จิตของท่านพระราหุลก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น และธรรมจักษุ[๑]อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินได้เกิดแก่เทวดาหลายพันองค์ว่า

“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับเป็นธรรมดา” ดังนี้แล

จูฬราหุโลวาทสุตรที่ ๕ จบ

๖. ฉฉักกสูตร
ว่าด้วยธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด

[๔๒๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรม มีความงามในเบื้องต้น[๒] มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์[๓] พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน คือธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด เธอทั้งหลายจงฟังธรรม ๖ ประการ ๖ หมวดนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖ พึงทราบอายตนะภายนอก ๖ พึงทราบหมวดวิญญาณ ๖ พึงทราบหมวดผัสสะ ๖ พึงทราบหมวดเวทนา ๖ พึงทราบหมวดตัณหา[๔] ๖

อายตนะ ๑๒ ประการ

---

[๑] **ธรรมจักษุ** ในที่นี้หมายถึงมรรค ๔ และผล ๔ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๑๙/๒๕๐, สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๑๒๑/๔๓)

[๒] **ธรรมมีความงามในเบื้องต้น** หมายถึงศีล สมาธิ และวิปัสสนาปัญญา ธรรมมีความงามในท่ามกลาง หมายถึงอริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุด หมายถึงอริยผลและนิพพาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๙)

[๓] **พรหมจรรย์** หมายถึงความประพฤติประเสริฐมีนัย ๑๐ ประการ คือ **ทาน**(การให้) **เวยยาวัจจะ**(การขวนขวายช่วยเหลือ) **ปัญจสีละ**(ศีล ๕) **อัปปมัญญา**(การประพฤติพรหมวิหารอย่างไม่มีขอบเขต) **เมถุนวิรัติ**(การงดเว้นจากการเสพเมถุน) **สทารสันโดษ**(ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน) **วิริยะ**(ความเพียร) **อุโปสถังคะ**(องค์อุโบสถ) **อริยมรรค**(ทางอันประเสริฐ) และ**ศาสนา**(พระพุทธศาสนา) ในที่นี้หมายถึงศาสนา (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๖๐-๑๖๒)

[๔] **ตัณหา** ในที่นี้หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในขณะแห่งชวนจิตที่มีวิบากเวทนาเป็นปัจจัย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๐/๒๕๐)

[๔๒๑] เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. จักขวายตนะ ๒. โสตายตนะ
๓. ฆานายตนะ ๔. ชิวหายตนะ
๕. กายายตนะ ๖. มนายตนะ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “เธอทั้งหลายพึงทราบอายตนะภายใน ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๑ (๑)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบอายตนะภายนอก ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. รูปายตนะ ๒. สัททายตนะ
๓. คันธายตนะ ๔. รสายตนะ
๕. โผฏฐัพพายตนะ ๖. ธัมมายตนะ[๑]

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบอายตนะภายนอก ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๒ (๒)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบหมวดวิญญาณ ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด
๒. เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด
๓. เพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฆานวิญญาณจึงเกิด
๔. เพราะอาศัยชิวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด
๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด
๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบหมวดวิญญาณ ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๓ (๓)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบหมวดผัสสะ ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ[๒]

---

[๑] ดูเทียบข้อ ๓๐๕ หน้า ๓๗๓ ในเล่มนี้

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๖๐/๔๙

๒. เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ

๓. เพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฆานวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ

๔. เพราะอาศัยชิวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ

๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ

๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบหมวดผัสสะ ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๔ (๔)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบหมวดเวทนา ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด[๑]

๒. เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด ...

๓. เพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฆานวิญญาณจึงเกิด ...

๔. เพราะอาศัยชิวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด ...

๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด ...

๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบหมวดเวทนา ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๕ (๕)

เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “พึงทราบหมวดตัณหา ๖” เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ

๑. เพราะอาศัยจักขุและรูป วิญญาณจักขุจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหา[๒]จึงเกิด

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๖๐/๔๙

[๒] **ตัณหา** ในที่นี้หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในขณะแห่งชวนะที่มีวิบากเวทนาเป็นปัจจัย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๐/๒๕๐)

๒. เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด ...

๓. เพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฆานวิญญาณจึงเกิด ...

๔. เพราะอาศัยชิวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด ...

๕. เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด ...

๖. เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงเกิด

คำที่เรากล่าวไว้ว่า “พึงทราบหมวดตัณหา ๖” นั่น เพราะอาศัยเหตุนี้ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

นี้เป็นหมวดธรรม ๖ หมวดที่ ๖ (๖)

[๔๒๒] ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “จักขุเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง จักขุ ย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “จักขุเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “รูปเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง รูปย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “รูปเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “จักขุวิญญาณเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง จักขุวิญญาณ ย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “จักขุวิญญาณเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็น อนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “จักขุสัมผัสเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง จักขุสัมผัสย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “จักขุสัมผัสเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “เวทนาเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง เวทนาย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “เวทนาเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็น

อนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “ตัณหาเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง ตัณหาย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “ตัณหาเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง จักขุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักขุวิญญาณเป็นอนัตตา จักขุสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา ตัณหาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

[๔๒๓] ผู้ใดพึงกล่าวว่า “โสตะเป็นอัตตา” ...

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “ฆานะเป็นอัตตา” ...

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “ชิวหาเป็นอัตตา” ...

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “กายเป็นอัตตา” ...

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “มโนเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง มโนย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “มโนเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “ธรรมารมณ์เป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง ธรรมารมณ์ย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “ธรรมารมณ์เป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “มโนวิญญาณเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง มโนวิญญาณ ย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “มโนวิญญาณเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็น อนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา มโนวิญญาณเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “มโนสัมผัสเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง มโนสัมผัสย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป” เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า “มโนสัมผัสเป็นอัตตา” นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา มโนวิญญาณเป็นอนัตตา มโนสัมผัสเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า “เวทนาเป็นอัตตา” คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง เวทนาย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า “อัตตาของเรา

ย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป" เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า "เวทนาเป็นอัตตา" นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา มโนวิญญาณเป็นอนัตตา มโนสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

ผู้ใดพึงกล่าวว่า "ตัณหาเป็นอัตตา" คำของผู้นั้นไม่ถูกต้อง ตัณหาย่อมปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ก็สิ่งใดปรากฏทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป สิ่งนั้นต้องกล่าวได้ดังนี้ว่า "อัตตาของเราย่อมเกิดขึ้นและเสื่อมไป" เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า "ตัณหาเป็นอัตตา" นั้นจึงไม่ถูกต้อง มโนเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา มโนวิญญาณเป็นอนัตตา มโนสัมผัสเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา ตัณหาเป็นอนัตตา ด้วยอาการอย่างนี้

[๔๒๔] ภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิปทานี้แลเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงสักกายสมุทัย(ความเกิดขึ้นแห่งสักกายะ)
คือ บุคคลพิจารณาเห็น[๑]จักขุว่า "นั่นของเรา[๒] เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นรูปว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นจักขุวิญญาณว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นเวทนาว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นตัณหาว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นโสตะว่า "นั่นของเรา ...
พิจารณาเห็นฆานะว่า "นั่นของเรา ...
พิจารณาเห็นชิวหาว่า "นั่นของเรา ...
พิจารณาเห็นกายว่า "นั่นของเรา ...
พิจารณาเห็นมโนว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นธรรมารมณ์ว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นมโนวิญญาณว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นมโนสัมผัสว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นเวทนาว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
พิจารณาเห็นตัณหาว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา"
ภิกษุทั้งหลาย ส่วนปฏิปทานี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงสักกายะนิโรธ[๑](ความดับสักกายะ)

---

[๑] **พิจารณาเห็น** ในที่นี้หมายถึง พิจารณาเห็นความถือมั่นด้วยอำนาจความถือมั่นทั้ง ๓ (ตัณหา มานะ ทิฏฐิ) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๔/๒๕๑)

[๒] **นั่นของเรา** ในที่นี้หมายถึง ความถือมั่นด้วยตัณหา มานะ และทิฏฐิ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๔/๒๕๑)

คือ บุคคลพิจารณาเห็น[๒]จักขุว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา[๓] เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นรูปว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นจักขุวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นเวทนาว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นตัณหาว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นโสตะว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา ฯลฯ
พิจารณาเห็นฆานะว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา ...
พิจารณาเห็นชิวหาว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา ...
พิจารณาเห็นกายว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา ...
พิจารณาเห็นมโนว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นธรรมารมณ์ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นมโนวิญญาณว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นมโนสัมผัสว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นเวทนาว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”
พิจารณาเห็นตัณหาว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”

[๔๒๕] ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุข ที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติด บุคคลนั้นมีราคานุสัย(กิเลสอันนอนเนื่องอยู่ในสันดานคือราคะ) นอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้วย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทุบอกคร่ำครวญ ถึงความลุ่มหลง[๔] เขามีปฏิฆานุสัย(กิเลสนอนเนื่องอยู่ในสันดานคือปฏิฆะ) นอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่รู้ชัดถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความเป็นจริง เขามีอวิชชานุสัย(กิเลสนอนเนื่องอยู่ในสันดานคืออวิชชา) นอนเนื่องอยู่

---

[๑] **สักกายนิโรธ** หมายถึงความดับสักกายะ คือ วัฏฏะ ๓ ได้แก่ (๑) กิเลสวัฏฏะ (๒) กัมมวัฏฏะ (๓) วิปากวัฏฏะ อันได้แก่ นิพพาน (องฺ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๘/๓๙๘), ดูเทียบ องฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๘/๒๘๑

[๒] **พิจารณาเห็น** ในที่นี้หมายถึงพิจารณาเห็นว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๔/๒๕๑)

[๓] **นั่นไม่ใช่ของเรา** ในที่นี้หมายถึงปฏิเสธตัณหาเป็นต้น (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๔/๒๕๑)

[๔] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๕๒/๒๗๕

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลนั้นยังละราคานุสัยเพราะสุขเวทนาไม่ได้ ยังบรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาไม่ได้ ยังถอนอวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนาไม่ได้ ยังละอวิชชาแล้วทำวิชชาให้เกิดไม่ได้ จักเป็นผู้กระทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฆานวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยชิวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเพลิดเพลิน ชมเชย ยึดติด บุคคลนั้นมีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทุบอกคร่ำครวญ ถึงความลุ่มหลง เขามีปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่รู้ชัดถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความเป็นจริง เขามีอวิชชานุสัยนอนเนื่องอยู่

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลนั้นยังละราคานุสัยเพราะสุขเวทนาไม่ได้ ยังบรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาไม่ได้ ยังถอนอวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนาไม่ได้ ยังละอวิชชาแล้วทำวิชชาให้เกิดไม่ได้ จักเป็นผู้กระทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน

[๔๒๖] ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุข ที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติด บุคคลนั้นไม่มีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่ร่ำไร ไม่ทุบอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความลุ่มหลง[๑] บุคคลนั้นไม่มีปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมรู้ชัดถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่มีอวิชชานุสัยนอนเนื่องอยู่

เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นละราคานุสัยเพราะสุขเวทนาได้ บรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาได้ ถอนอวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนาได้ ละอวิชชาแล้วทำวิชชา[๒] ให้เกิดขึ้นได้แล้ว จักเป็นผู้กระทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยโสตะและเสียง โสตวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฆานวิญญาณจึงเกิด ...

---

[๑] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๕๒/๒๗๕

[๒] **วิชชา** ในที่นี้หมายถึงวิชชาคืออรหัตตมรรค (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๖/๒๕๑)

เพราะอาศัยชิวหาและรส ชิวหาวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ กายวิญญาณจึงเกิด ...

เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ มโนวิญญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยจึงเกิด เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติด บุคคลนั้นไม่มีราคานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้วย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่ร่ำไร ไม่ทุบอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความลุ่มหลง บุคคลนั้นไม่มีปฏิฆานุสัยนอนเนื่องอยู่ อันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมรู้ชัดถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป คุณ โทษ และธรรมเป็นเครื่องสลัดออกจากเวทนานั้น ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่มีอวิชชานุสัยนอนเนื่องอยู่

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นละราคานุสัยเพราะสุขเวทนาได้ บรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนาได้ ถอนอวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนาได้ ละอวิชชาแล้วทำวิชชาให้เกิดขึ้นได้แล้ว จักเป็นผู้กระทำที่สุดทุกข์ได้ในปัจจุบัน

[๔๒๗] ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในตัณหา

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่น ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะ ...

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโน ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธรรมารมณ์ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในตัณหา

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวยยากรณภาษิตนี้อยู่ จิตของภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ดังนี้แล

ฉฉักกสูตรที่ ๖ จบ

๗. สฬายตนวิภังคสูตร
ว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ

[๔๒๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๔๒๙] “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อไม่รู้ไม่เห็นจักขุตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นรูปตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นจักขุวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นจักขุสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมยินดีนักในจักขุ ย่อมยินดีนักในรูป ย่อมยินดีนักในจักขุวิญญาณ ย่อมยินดีนักในจักขุสัมผัส ย่อมยินดีนักในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อบุคคลนั้นยินดี หมกมุ่น ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นคุณอยู่ อุปาทานขันธ์ ๕ ย่อมถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป และตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่อันสหรคตด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ก็ย่อมเจริญขึ้น ความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความเดือดร้อนที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น เขาจึงเสวยทุกข์ทางกายบ้าง เสวยทุกข์ทางใจบ้าง

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นโสตะตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นฆานะตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นชิวหาตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นกายตามความเป็นจริง ...

เมื่อไม่รู้ไม่เห็นมโนตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นธรรมารมณ์ตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นมโนวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นมโนสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อไม่รู้ไม่เห็นสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยตามความเป็นจริง ย่อมยินดีนักในมโน ย่อมยินดีนักในธรรมารมณ์ ย่อมยินดีนักในมโนวิญญาณ ย่อมยินดีนักในมโนสัมผัส ย่อมยินดีนักในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลนั้นยินดี หมกมุ่น ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นคุณอยู่ อุปาทานขันธ์ ๕ ย่อมถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป และตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่อันสหรคตด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ก็ย่อมเจริญขึ้น ความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความเดือดร้อนที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น ความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกายก็ดี ที่เป็นไปทางใจก็ดี ย่อมเจริญขึ้น เขาจึงเสวยทุกข์ทางกายบ้าง เสวยทุกข์ทางใจบ้าง

[๔๓๐] ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นรูปตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นจักขุสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ยินดีในจักขุ ย่อมไม่ยินดีในรูป ย่อมไม่ยินดีในจักขุวิญญาณ ย่อมไม่ยินดีในจักขุสัมผัส ย่อมไม่ยินดีในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อบุคคลนั้นไม่ยินดี ไม่หมกมุ่น ไม่หลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นโทษอยู่ อุปาทานขันธ์ ๕ ย่อมไม่ถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป เขาย่อมละตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่อันสหรคตด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้ เขาย่อมละความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเดือดร้อน ที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจได้ จึงเสวยสุขทางกายบ้าง เสวยสุขทางใจบ้าง

[๔๓๑] ทิฏฐิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น[๑] ย่อมเป็นสัมมาทิฏฐิ ความดำริของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วจีกรรม อาชีวะของเขาจัดว่าบริสุทธิ์ดีในเบื้องต้นทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ของเขาย่อมถึงความเจริญเต็มที่

เมื่อบุคคลนั้นเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้อยู่อย่างนี้ สติปัฏฐาน ๔ ก็ดี สัมมัปปธาน ๔ ก็ดี อิทธิบาท ๔ ก็ดี อินทรีย์ ๕ ก็ดี พละ ๕ ก็ดี โพชฌงค์ ๗ ก็ดี ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

ธรรม ๒ นี้ คือ (๑) สมถะ (๒) วิปัสสนา ของเขาย่อมเคียงคู่กันไป บุคคลนั้นกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมเจริญธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

ควรจะตอบว่า “อุปาทานขันธ์ ๕” คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป)
๒. เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา)
๓. สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา)
๔. สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร)
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ)

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง

---

[๑] **ผู้มีธรรมอย่างนั้น** หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยสุขทางจิตที่ประกอบด้วยกุศลจิต (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓๑/๒๕๓)

ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) อวิชชา (๒) ภวตัณหา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) สมถะ (๒) วิปัสสนา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) วิชชา (๒) วิมุตติ

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง

[๔๓๒] ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อรู้ เมื่อเห็นโสตะตามความเป็นจริง ...

เมื่อรู้ เมื่อเห็นฆานะตามความเป็นจริง ...

เมื่อรู้ เมื่อเห็นชิวหาตามความเป็นจริง ...

เมื่อรู้ เมื่อเห็นกายตามความเป็นจริง ...

บุคคลเมื่อรู้ เมื่อเห็นมโนตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นธรรมารมณ์ตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นมโนวิญญาณตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นมโนสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็นสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ยินดีในมโน ย่อมไม่ยินดีในธรรมารมณ์ ย่อมไม่ยินดีในมโนวิญญาณ ย่อมไม่ยินดีในมโนสัมผัส ย่อมไม่ยินดีในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวยซึ่งเกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

เมื่อบุคคลนั้นไม่ยินดี ไม่หมกมุ่น ไม่ลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นโทษอยู่ อุปาทานขันธ์ ๕ ย่อมไม่ถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป เขาย่อมละตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่อันสหรคตด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้ ย่อมละความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเดือดร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจได้ จึงเสวยสุขทางกายบ้าง เสวยสุขทางใจบ้าง

[๔๓๓] ทิฏฐิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น ย่อมเป็นสัมมาทิฏฐิ ความดำริของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้นย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วจีกรรม อาชีวะของเขาจัดว่าบริสุทธิ์ในเบื้องต้นทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรค มีองค์ ๘ นี้ของเขาย่อมถึงความเจริญเต็มที่

เมื่อบุคคลนั้นเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้อยู่อย่างนี้ สติปัฏฐาน ๔ ก็ดี สัมมัปปธาน ๔ ก็ดี อิทธิบาท ๔ ก็ดี อินทรีย์ ๕ ก็ดี พละ ๕ ก็ดี โพชฌงค์ ๗ ก็ดี ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

ธรรม ๒ นี้ คือ (๑) สมถะ (๒) วิปัสสนา ของเขาย่อมเคียงคู่กันไป บุคคลนั้นย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมเจริญธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

ควรจะตอบว่า “อุปาทานขันธ์ ๕” คือ

๑. รูปูปาทานขันธ์
๒. เวทนูปาทานขันธ์
๓. สัญญูปาทานขันธ์
๔. สังขารูปาทานขันธ์
๕. วิญญาณูปาทานขันธ์

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) อวิชชา (๒) ภวตัณหา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) สมถะ (๒) วิปัสสนา

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง

ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นอย่างไร

คือ (๑) วิชชา (๒) วิมุตติ[๑]

ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

สฬายตนวิภังคสูตรที่ ๗ จบ

๘. นครวินเทยยสูตร
ว่าด้วยพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ

[๔๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ของชาวแคว้นโกศลชื่อนครวินทะ พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ ได้ทราบข่าวว่า

---

[๑] **วิชชา** หมายถึงวิชชาคืออรหัตตมรรค **วิมุตติ** หมายถึงผลวิมุตติ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓๓/๒๕๔)

"ท่านพระสมณโคดมผู้เป็นศากยบุตร เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงนครวินทะโดยลำดับ ท่านพระโคดมนั้น มีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า "แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพรียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค"[๑] พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้วทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง"[๒]

ครั้งนั้น พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ บางพวกถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกทูลสนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับนั่ง แล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกประกาศชื่อและโคตร ในสำนักของพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่สมควร บางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะว่า

สมณพราหมณ์ผู้ไม่ควรสักการะ

[๔๓๕] "พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถ้าอัญเดียรถีย์ปริพาชกถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า "พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เช่นไร อันท่านทั้งหลายไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา" ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า "สมณพราหมณ์เหล่าใด ยังไม่ปราศจากราคะ(ความกำหนัด) ยังไม่ปราศจากโทสะ(ความขัดเคือง) ยังไม่ปราศจากโมหะ(ความลุ่มหลง)ในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา มีจิตยังไม่สงบในภายใน ประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ ไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา"

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่า แม้เราทั้งหลายก็ยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายไม่เห็นแม้ความประพฤติที่สม่ำเสมอนั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้น จึงไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๓ ข้อ ๑๓ หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

[๒] ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๕/๘๗-๘๘

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก...

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตยังไม่สงบในภายใน ประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ ไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่า แม้เราทั้งหลายก็ยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายไม่เห็นแม้ความประพฤติที่สม่ำเสมอนั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงไม่ควรสักการะ ไม่ควรเคารพ ไม่ควรนับถือ ไม่ควรบูชา”

พราหมณ์คหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้เถิด”

สมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ

[๔๓๖] พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถ้าอัญเดียรถีย์ปริพาชกถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย สมณพราหมณ์เช่นไร อันท่านทั้งหลายควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา” ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า “สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา มีจิตสงบในภายใน ประพฤติสม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา”

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่า แม้เราทั้งหลายยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายเห็นแม้ความประพฤติสม่ำเสมอนั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นจึงควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ...

สมณพราหมณ์เหล่าใดปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตสงบในภายใน ประพฤติสม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ สมณพราหมณ์เช่นนี้ควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา

ข้อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่าแม้เราทั้งหลายยังไม่ปราศจากราคะ ยังไม่ปราศจากโทสะ ยังไม่ปราศจากโมหะในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ มีจิตยังไม่สงบในภายใน ยังประพฤติไม่สม่ำเสมอทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะเราทั้งหลายเห็นแม้ความประพฤติสม่ำเสมอนั้นที่สูง ๆ ขึ้นไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นจึงควรสักการะ ควรเคารพ ควรนับถือ ควรบูชา”

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้เถิด

ปฏิปทาของผู้ไม่มีราคะ

[๔๓๗] พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ถ้าอัญเดียรถีย์ปริพาชกถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า “ก็ท่าทางและการปฏิบัติของท่านผู้มีอายุทั้งหลายเป็นอย่างไร จึงเป็นเหตุให้ท่านทั้งหลายกล่าวถึงท่านผู้มีอายุทั้งหลายอย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะแน่แท้”

ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า “จริงอย่างนั้น ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ซึ่งคนทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ซึ่งคนทั้งหลายฟังแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ซึ่งคนทั้งหลายดมแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ซึ่งคนทั้งหลายลิ้มแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ย่อมใช้สอยเสนาสนะอันสงัด คือป่าดงอันเป็นที่ไม่มีโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ซึ่งคนทั้งหลายสัมผัสแล้ว ๆ จะพึงยินดี

ท่าทางและการปฏิบัติของท่านผู้มีอายุเหล่านี้แล เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าทั้งหลายกล่าวถึงท่านผู้มีอายุได้อย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะแน่แท้”

พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้เถิด”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนควินทะ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระโคดมผู้เจริญ พระภาษิตของพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระโคดมผู้เจริญ พระภาษิตของพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระโคดมผู้เจริญทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์เหล่านี้ขอถึงพระโคดมผู้เจริญ พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งหลายว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

นครวินเทยยสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร
ว่าด้วยการทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์

[๔๓๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามว่า

“สารีบุตร เธอมีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง เธออยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมากในบัดนี้”

ท่านพระสารีบุตรทูลตอบว่า “ข้าพระองค์อยู่ด้วยสุญญตา[๑]วิหารธรรมเป็นส่วนมากในบัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร ได้ยินว่าเธออยู่ด้วยวิหารธรรม ของมหาบุรุษเป็นส่วนมากในบัดนี้ เพราะวิหารธรรมของมหาบุรุษ[๒]นี้ก็คือสุญญตา เพราะฉะนั้น ถ้าภิกษุหวังว่า “เราพึงอยู่

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๗๖ หน้า ๒๑๙ ในเล่มนี้

[๒] **มหาบุรุษ** ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระตถาคต และพระมหาสาวกทั้งหลาย (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/

ด้วยสุญญตาวิหารธรรมเป็นส่วนมาก” ภิกษุนั้นพิจารณาอย่างนี้ว่า “เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น เรามีฉันทะ (ความพอใจ) ราคะ(ความกำหนัด) โทสะ(ความขัดเคือง) โมหะ (ความลุ่มหลง) หรือปฏิฆะ(ความกระทบ) แห่งใจในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาบ้างไหม”

ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะ หรือปฏิฆะแห่งใจในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอยู่” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละบาปอกุศลธรรมเหล่านั้นเสีย

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น เราไม่มีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะ หรือปฏิฆะแห่งใจในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา”

สารีบุตร ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๓๙] สารีบุตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น ๆ เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูบ้างไหม

เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกบ้างไหม

เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นบ้างไหม

เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะในโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกายบ้างไหม

เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะหรือปฏิฆะแห่งใจในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจบ้างไหม”

ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น เรามีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะหรือปฏิฆะแห่งใจในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละบาปอกุศลธรรมนั้น

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตโดยทางใด เราได้เที่ยวบิณฑบาตในประเทศใด และเรากลับจากบิณฑบาตจากบ้านโดยทางใด ในที่นั้น เราไม่มีฉันทะ ราคะ โทสะ โมหะ หรือปฏิฆะแห่งใจในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ”

สารีบุตร ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

๔๓๘/๒๕๕)

[๔๔๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราละกามคุณ ๕ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังละกามคุณ ๕ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละกามคุณ ๕

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราละกามคุณ ๕ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๑] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราละนิวรณ์ ๕ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังละนิวรณ์ ๕ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อละนิวรณ์ ๕

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราละนิวรณ์ ๕ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เรากำหนดรู้อุปาทานขันธ์ ๕ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังกำหนดรู้อุปาทานขันธ์ ๕ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อกำหนดรู้อุปาทานขันธ์ ๕

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรากำหนดรู้อุปาทานขันธ์ ๕ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๓] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญสติปัฏฐาน ๔ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญสติปัฏฐาน ๔ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญสติปัฏฐาน ๔ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๔] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญสัมมัปปธาน ๔ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญสัมมัปปธาน ๔ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญสัมมัปปธาน ๔

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญสัมมัปปธาน ๔ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๕] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญอิทธิบาท ๔ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญอิทธิบาท ๔ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอิทธิบาท ๔

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญอิทธิบาท ๔ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๖] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญอินทรีย์ ๕ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญอินทรีย์ ๕ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอินทรีย์ ๕”

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญอินทรีย์ ๕ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญพละ ๕ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญพละ ๕ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญพละ ๕

แต่ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญพละ ๕ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญโพชฌงค์ ๗ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญโพชฌงค์ ๗ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญโพชฌงค์ ๗

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญโพชฌงค์ ๗ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๔๙] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญอริยมรรค มีองค์ ๘ ไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๕๐] อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราเจริญสมถะและวิปัสสนาได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังเจริญสมถะและวิปัสสนาไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญสมถะและวิปัสสนา

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราเจริญสมถะและวิปัสสนาได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๕๑] สารีบุตร อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า “เราทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้งได้แล้วหรือหนอ” ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เรายังทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้งไม่ได้” ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้ง

แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า “เราทำวิชชาและวิมุตติให้แจ้งได้แล้ว” ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล

[๔๕๒] สารีบุตร ก็ในอดีต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็ได้พิจารณาแล้ว ๆ อย่างนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ ในอนาคต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งจักทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดก็จักพิจารณาแล้ว ๆ อย่างนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ ในบัดนี้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดย่อมพิจารณาแล้ว ๆ อย่างนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราพิจารณาแล้ว ๆ จักทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์”

สารีบุตร เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรมีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อินทริยภาวนาสูตร
ว่าด้วยการเจริญอินทรีย์

[๔๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เวฬุวัน[๑] กัชชังคลานิคม ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพ ศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทูลสนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับอุตตรมาณพ ศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ว่า

"อุตตระ ปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทรีย์แก่สาวกหรือไม่"

อุตตรมาณพกราบทูลว่า "แสดง ขอรับ"

"แสดงอย่างไร"

"พระโคดมผู้เจริญ ในเรื่องนี้ ท่านปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทรีย์แก่สาวกทั้งหลายอย่างนี้ว่า "สาวกของเราอย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู" ดังนี้เป็นต้น ขอรับ"

"อุตตระ เมื่อเป็นเช่นนั้น สาวกผู้เจริญอินทรีย์แล้วตามคำของปาราสิริยพราหมณ์ ก็จักเป็นคนตาบอด เป็นคนหูหนวกแน่นอน เพราะคนตาบอดย่อมไม่เห็นรูปทางตา คนหูหนวกย่อมไม่ได้ยินเสียงทางหู"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว อุตตรมาณพศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ ก็นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา หมดปฏิภาณ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่า อุตตรมาณพศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา หมดปฏิภาณ จึงรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า "อานนท์ ปาราสิริยพราหมณ์ย่อมแสดงการเจริญอินทรีย์แก่สาวกทั้งหลายเป็นอย่างหนึ่ง แต่การเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยเป็นอย่างหนึ่ง"

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลสมควรแล้ว ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลสมควรแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคพึงแสดงการเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัย ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้"

"อานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว"

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรื่องนี้ว่า

[๔๕๔] "**การเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัย** เป็นอย่างไร

---

[๑] **เวฬุวัน** ในที่นี้หมายถึงสวนรุกขชาติซึ่งเต็มไปด้วยไม้ไผ่ (ไม่ใช่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์) (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๕๓/๒๕๖)

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา” ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีตาดีกระพริบตา แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๕] อานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุได้ยินเสียงทางหูแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา” ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังดีดนิ้วมือได้โดยไม่ยาก แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๖] อีกประการหนึ่ง ภิกษุดมกลิ่นทางจมูกแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจทั้งความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา” ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปบนใบบัวที่เอียงนิดหน่อย ย่อมไม่ติดอยู่ แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในกลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูกอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๗] อีกประการหนึ่ง ภิกษุลิ้มรสทางลิ้นแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา” ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง

ตะล่อมก้อนเขฬะไว้ที่ปลายลิ้น แล้วถ่มไปโดยไม่ยาก แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๘] อีกประการหนึ่ง ภิกษุถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา” ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในโผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย อันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

[๔๕๙] อานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา” ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาหยดน้ำ ๒ หยด หรือ ๓ หยดใส่ลงในกะทะเหล็กที่ร้อนจัดตลอดวัน น้ำที่หยดลงยังช้าไป ที่แท้หยดน้ำนั้นจะระเหยแห้งไปเร็วพลันทันที แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น

อานนท์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย

อานนท์ การเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัย เป็นอย่างนี้แล

[๔๖๐] **พระเสขะผู้กำลังปฏิบัติ** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ เพราะความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ภิกษุนั้นจึงอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจ

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ เพราะความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ภิกษุนั้นจึงอึดอัด เบื่อหน่าย รังเกียจ

อานนท์ พระเสขะผู้กำลังปฏิบัติ เป็นอย่างนี้แล

[๔๖๑] **พระอริยะผู้เจริญอินทรีย์แล้ว** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าเธอหวังว่า "เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่"[๑] ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่

ถ้าหวังว่า "เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่" ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่"[๒]

ถ้าหวังว่า "เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่" ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลและสิ่งที่ไม่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่

ถ้าหวังว่า "เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลและในสิ่งที่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่" ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลและในสิ่งที่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่

ถ้าหวังว่า "เราพึงเว้นสิ่งที่ปฏิกูลและสิ่งที่ไม่ปฏิกูลทั้งสองนั้น แล้วมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่" ก็เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิกูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลนั้นอยู่[๓]

[๔๖๒] อีกประการหนึ่ง ภิกษุฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ภิกษุดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ภิกษุลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ภิกษุถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

ภิกษุรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าเธอยังหวังว่า "เราพึงมีความหมายรู้ ในสิ่งที่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่" ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่

---

[๑] หมายความว่า หมายรู้ด้วยการแผ่เมตตา หรือเทียบเคียงโดยความเป็นธาตุ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖๑/๒๕๗)

[๒] หมายความว่า หมายรู้ด้วยการแผ่อสุภะ หรือเทียบเคียงโดยอนิจจลักษณะ (ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖๑/๒๕๗)

[๓] ดูเทียบ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๗/๕๗๐-๕๗๑

ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่

ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ปฏิกูลและสิ่งที่ไม่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลอยู่

ถ้าหวังว่า “เราพึงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลและในสิ่งที่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่” ก็มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลและในสิ่งที่ปฏิกูลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกูลอยู่

ถ้าหวังว่า “เราพึงเว้นสิ่งที่ปฏิกูลและสิ่งที่ไม่ปฏิกูลทั้งสองนั้น แล้วมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่” ก็เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิกูลและในสิ่งที่ไม่ปฏิกูลนั้นอยู่

อานนท์ พระอริยะผู้เจริญอินทรีย์แล้ว เป็นอย่างนี้แล

[๔๖๓] อานนท์ เราแสดงการเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยไว้แล้ว แสดงพระเสขะผู้กำลังปฏิบัติไว้แล้ว แสดงพระอริยะผู้เจริญอินทรีย์ไว้แล้ว ด้วยประการอย่างนี้ กิจที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความอนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลายได้ เราก็ได้ทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว

อานนท์ นั่นโคนไม้ นั่นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่งฌาน อย่าได้ประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี้เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

อินทริยภาวนาสูตรที่ ๑๐ จบ
สฬายตนวรรคที่ ๕ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อนาถปิณฑิโกวาทสูตร	๒.	ฉันโนวาทสูตร
๓.	ปุณโณวาทสูตร	๔.	นันทโกวาทสูตร
๕.	จูฬราหุโลวาทสูตร	๖.	ฉฉักกสูตร
๗.	สฬายตนวิภังคสูตร	๘.	นครวินเทยยสูตร
๙.	ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร	๑๐.	อินทริยภาวนาสูตร

อุปริปัณณาสก์ จบ